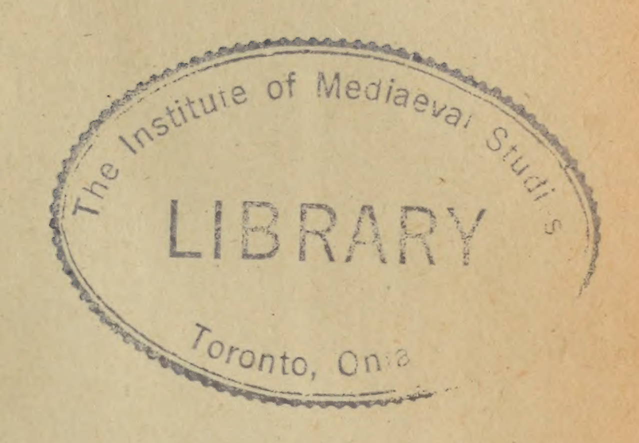

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ont.

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1907

VOLUM XVII.È

BARCELONA

TIPOGRAFIA «L'AVENÇ», RONDA DE L'UNIVERSITAT, 20

1907

Any XVII Barcelona, Janer de 1907 Núm. 144

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LA «CIUDAD ENCANTADA» DE CUENCA

Quasi tots els paísos de la terra tenen troços escullits del llur territori on la Natura sembla haver-se volgut entretenir en un moment de capritxo, esculpturant les roques en forma tal que, més que un fenòmen purament natural, semblen el resultat d'un somni d'artista.

Però aquests paísos tenen tots conciencia del valor científic y econòmic que semblants fenòmens representen, y els guarden y posen en condicions d'esser visitats pels excursionistes y els donen a conèixer mitjansant publicacions. Res de tot això passa a Espanya, on tantes belleses naturals hi ha, la major part d'elles desconegudes pels habitants mateixos, cosa que devegades no deixa d'esser un aventatge, perquè evita la llur destrucció.

De les més importants es, sens dubte, l'anomenada «Ciudad Encantada» de Cuenca. D'ella tenia coneixement per les lleugeres noticies que'n dóna en Daniel Cortazar en la Memoria geològica d'aquella provincia y per alguns mals gravats que allí's publiquen; però foren suficientes pera revelar-me que's tractava d'un fenòmen o meravella excepcional que valia bé la pena d'esser visitat y estudiat. Y vaig anar a Cuenca; però la poca importancia que'ls de la ciutat donaven a lo que jo volia veure, la poca gent que ho coneixia y la dificultat que hi hagué en trobar qui sabés bé'l camí pera acompanyar-m'hi, me féu témer que m'hagués enganyat, donant importancia a lo que no'n tenia. Però no'm sapigué greu, en bona veritat, ab tot y lo que tinguerem de caminar per males terres y pitjors camins, comparats ab els quals els de desemboscar de la nostra terra són camins rals, y ab tot y el mal temps y la pluja que'ns sorprengué abans d'arribar-hi, lo qual me féu témer que no podria treure bons clixés.

A Valdecabras, poblet de mala mort, en qual terme's troba la «Ciudad Encantada», prenguerem un guia, un pastor que, segons ell, havia nascut y viscut sempre en aquella, y que s'extranyava ab ingenuitat de que jo vingués de tant llunyes terres pera veure

DETALL DE LA «CIUDAD ENCANTADA»

quatre roques, encara que, segons digué, *hacía dos años que había ido otro extranjero también á verlo.*

Al cap de mitja hora de pujar per un grau, arribàrem dalt del planell, on ja vaig començar a veure monolits de roca de formes capritxoses, y jo tot era anar d'ací y d'allà cercant punts de vista a propòsit pera treure clixés, y el guia vinga cridar-me que ho deixés estar, que allò no era res, que trobaria altres coses molt mellors pera mapar. Y, en efecte, a mida que avançavem planell enllà, el bosc s'anava espessint y les roques prenien formes més extranyes y s'enlairaven més. Uns cops era un murallam tirat

a dret fil el qui'ns barrava'l pas, altres s'obria davant nostre com un ample carrer o plaça, en mitg de la qual s'alçaven colossals monolits; més enllà'ls ponts de colossal arcada s'alçaven per damunt dels pins. Jo estava encantat. Per sort, parà la pluja y les boires s'aclariren, y jo vinga anar d'un cantó a l'altre, enfilant-me dalt d'aquells rocams, recorrent ses esquerdes, cercant l'efecte

Detall de la «Ciudad Encantada»

artístic ensems que científic del paisatge, trayent els clixés l'un darrera l'altre, y si cent n'hagués portat, cent n'hauria tret, perquè a cada pas trobava nous punts de vista que m'encisaven, noves decoracions com la més exaltada fantasia no podria somniar, nous aspectes del mateix fenòmen. Y així durà tres hores, tres hores de febra, en que'l sol brillà esplendorós, permetent-me treballar a gust; però en aquest espay de temps, que vaig aprofitar de debò, no vaig pas veure tot lo que allí hi ha pera veure y seguir: m'hauria calgut ben bé un dia llarg.

Acabar-se'm els clixés y amagar-se'l sol, posant-se a ploure

desseguida, fou lo mateix. Sense guia no hauria pas sabut sortir d'aquell verdader laberinte, perquè en lloc hi ha punts de vista llunyans y l'uniformitat de formes que presenten tots aquells accidents de les roques fan torbar al més expert excursionista.

Com s'es fet semblant fenòmen? Al que'l visiti sense tenir coneixements geològics li semblarà trobar-se davant de l'efecte

DETALL DE LA «CIUDAD ENCANTADA»

motivat per un cataclisme o revolució colossal, y, no obstant, no hi ha res de tot això: l'acció tranquila, pausada, però seguida durant sigles y sigles, de l'aigua, ha sigut l'arquitecte o la fada que ha bastit semblant «Ciudad Encantada». Allí'ns trobem ab el terrer cretaci, quals capes conserven perfectament llur posició horisontal, tal com se depositarien quan se formaren. Aquestes capes, per mor d'algun moviment de retracció, s'esquerdaren en diferents sentits, quedant aixís aillades en blocs més o menys

colossals; blocs separats de primer per esquerdes finíssimes, però que ben aviat se cuidaren les aigues d'aixamplar progressivament, convertint-les en amples esvorancs que, ont eren propers els uns dels altres, originaren l'aillament complet dels blocs o monolits,

Detall de la «Ciudad Encantada»

tal com passà en el nostre Montserrat, sols que en aquest, com que la massa de roca es uniformement d'igual duresa, l'erosió ha treballat ab major intensitat en sa part superior, y d'aquí la forma apuntada que'ls monolits de Montserrat presenten; però allí dóna la coincidencia de que la capa caliça superior es més dura que la que li segueix, y aquest cambi de duresa no es sobtat, sinó gradual, lo qual es causa de que la capa superior sigui menys desgastada que l'inferior, y d'aquí la forma de gegantins bolets

que quasi tots els monolits presenten. Els ponts naturals tenen el mateix origen, sols que eren esquerdes soterranies engrandides per les aigues que hi formaren coves, y després l'erosió les seccionà, resultant les meravelloses y atrevides arcades que allí's veuen. No cal descriure detalladament cada un d'aquests fenòmens, perquè millor de lo que ho podria fer la ploma ho diuen els fotogravats dels exemples que presento.

N. FONT Y SAGUÉ, PBRE.

Clixés de l'autor.

EXCURSIÓ AL MESTRAT

L'encontrada anomenada'l Mestrat, si bé administrativament forma part de la llindant provincia de Castelló de la Plana, essent d'ella'l territori més septentrional, no deixa de tenir en sí mateixa quelcom de la nostra terra, perquè, ademés de pertànyer en l'ordre eclesiàstic a la diòcesi tortosina, el caràcter del país y el llenguatge dels seus habitants li donen tal fesomia que no sembla sinó que vinga a constituir la prolongació ètnica de la provincia de Tarragona. Es, doncs, el Mestrat una terra, ademés de vehina, ben similar a la part més meridional de nostra Catalunya. Aquestes consideracions m'encoratgen pera parlar-vos-en, encara que lleugerament, perquè si'ls seus monuments y montanyes són del tot desconegudes baix el concepte excursionista, no entenc que's tracti d'un país enterament deslligat del nostre.

Encastat el Mestrat entremitg d'Aragó, Valencia y Catalunya, el seu engranat sistema orogràfic forma'l nus d'una roda de la qual arrenquen les tres mentades regions prenent diferents indrets. La major part del territori que comprèn el Mestrat es un atapahit conjunt de grosses serralades encreuades en tals condicions que en la part alta y més extensa del país no hi ha terres planes, quedant únicament en l'enllaç de les faldes d'aquelles el lloc convenient pera'l pas de barrancs y torrents. Les seves montanyes y serres són, en general, derivacions directes de la cordillera coneguda comunament ab el nom de Ports de Beceit o de Tortosa, que ve a fer per elles com de perxa en la qual hi pengen en direcció S. Tant les unes com les altres corresponen geològicament al període cretaci, oferint els caràcters estratrigràfics propris del mateix, y per això

les cimes de les montanyes presenten relativa uniformitat, essent moltes les que acaben en un ras o *moles*, com ne diuen en el país.

L'estació de ferro-carril més indicada pera fer-hi començar una excursió al Mestrat es la de Vinaroz; més qui això escriu l'emprengué desde l'immediata vila de Benicarló. Sortí d'aquesta en tartana a dos quarts de cinc del matí d'un dia de darrers de Juliol de 1904 per un bon camí carreter fins a trobar la rambla de Sant Mateu, seca del tot, y no gaire lluny del lloc del seu desaigua en el mar. En aquests camps se cultiven en abundancia la vinya, olivers y garrofers. Als tres quarts se passa per la vora d'un antic forn y farga, dita de *Baranes*, pera creuar després el camí que de Vinaroz porta a Calig, entrant desseguida en la carretera que per Morella arriba a Zaragoza, que pren la direcció al NO. A la poca estona comença la carretera a pujar la falda de la serra, que, al meu entendre, forma de N. a S. la primera tanca de les terres que composen el Mestrat. Se passa aquesta pel coll de Sant Jordi, a l'altitut d'uns 215 metres. El poble del qual pren nom toca a l'esquerra del camí.

Desde'l coll de Sant Jordi s'escampa la vista sobre les planes terres de la costa del Montsió, a Catalunya, fins a la montanya de Sant Antoni, cap a Castelló, quedant entremitg Vinaroz, Benicarló y la penya marina de Penyíscola, podent-se veure en certes ocasions les illes Columbretes, quasi bé al davant d'aquella capital.

Traspassada la serra, el terrer segueix alçant-se suaument, continuant el conreu de la vinya y l'olivera com en la plana. A un quart del coll se passa pel poble de Traiguera, que posseeix una creu de terme de les darreries de l'art gòtic, y a la poca estona pel de La Fana, situat en l'estribació de la montanya de Sant Pere. En la plaça s'alça l'iglesia parroquial, d'una nau, de fatxada d'istil barroc, y de campanar vuitavat, tipo dominant en els edificis religiosos d'aquesta part del país. A la sortida 's veu altra creu de terme igual a l'anterior. La carretera comença en una marcada baixada que va voltant la falda de ponent de l'abans esmentada montanya pera acabar en el llit de la rambla de Sant Mateu, fent-se parada a les vuit a l'hostal de la Serafina. En aquest punt se deixa la carretera general, passant-se a gual a l'esquerra de l'ampla rambla, d'aon parteix una secció de carretera que, seguint la costa que s'anomena dels Frares, pera guanyar un serrat, condueix a Sant Mateu, havent deixat molt abans, a la dreta, el típic casal conegut per Torra Coloma, edifici de pedra de planta quadrada, ab torres en els àngols. A dos quarts de deu entrava a la vila.

Sant Mateu es població d'uns 4.000 habitants, essent el cap del

baix Mestrat. El seu territori es un pla de mitjanes proporcions ocupat per horta, vinya y oliveres. El caseriu es bastant regular, anant a parar els principals carrers a la plaça, voltada de porxos, en mitg de la qual hi ha la font, formada per una esfera de pedra ab quatre aixetes, surmontada per un àngel de metall de poc gust.

L'aspecte general de la població y les construccions d'altre temps que conserva donen encara compte de la relativa importancia que en els passats sigles tingué la vila a conseqüencia d'haver servit de residencia al Mestre de l'Ordre militar de Montesa, y de qual fet prové'l nom de tota la regió. Veyem, doncs, les construccions d'aquesta mena dignes d'esment. En el principal carrer de la vila s'hi alcen dos notables edificis, antics casals de nobles families: l'un serveix actualment de Casa Consistorial, y pera l'Administració de Justicia l'altre. El primer mostra esser obra del sigle XVe, ab paret llisa, y ben aparellada porta d'exteses dovelles y grans finestrals partits formats per fines columnes ab els caracterisats capitells gòtics catalans; correspon el segon al sigle XVIe, essent del més complet istil del renaixement: constitueix la fatxada un portal adintellat, am dugues cintes adornades de relleus d'historiat grotesc; els finestrals tenen la mateixa disposició; en l'àngol dret de l'edifici hi ha una feixuga tribuna circolar, colocada dessobre un gran cono que's desenrotlla en amples estries en espiral, formant el conjunt una interessant mostra dels casals senyorials d'aquelles centuries, com ho es també l'edifici de que abans he parlat.

L'iglesia parroquial es un compost de parts anacròniques entre sí, fins al punt d'haver-hi deixat mostres permanents tots els procediments estètics, y per això l'impressió que causa l'interior del temple no es armònica ni falaguera al sentiment. Comença la portalada per esser de l'últim període romànic, que arriba fins ben entrat el sigle XIIIe, fent l'efecte d'haver sigut mudada de lloc en les successives centuries. Té per basa uns quants graons, l'arc el formen tres arestes en degradació, ab tres columnes en cada costat y capitells historiats alguns y altres ab ornaments vegetals, no tenint altra cosa aquesta part de la construcció. L'interior es lo que més sorprèn per la disconformitat de totes les seves parts. L'única nau que té l'iglesia comença per estar constituida per dugues arcades travesseres y apuntades que aguanten la coberta de fusta. Per aquest troç se passa a la capella del Sagrament, molt senzilla, de volta de canó, ab cúpola, y d'ordre corinti; segueix formada la nau per una volta alta y ben proporcionada, partida en dugues seccions ojivals, semblant correspondre al sigle XIVe, descansant els nervis

y arcs formers en grosses carteles prismàtiques, acabant reduint l'amplada pera ajustar-se a la proporció del presbiteri. La volta d'aquesta secció de la nau té l'aspecte propri de les construides en el sigle XVè, estant les ogives fetes de baquetes que van a parar dessobre de mitges columnes sortides de la paret. El presbiteri segueix aqueixa mateixa disposició, posseint un rosetó y finestrals de bon efecte. Ni l'altar major ni altra cosa ofereix interès artístic; solament pot excepcionar-se la trona, que adornen vistosos calats del darrer període de l'art gòtic. Me sembla que respon a igual època la porta que s'obre al costat de llevant, originant l'arquivolta ab cinc feixos de baquetons que baixen fins al sòcol; una faixa molt adornada ab historiats temes dóna relleu al seguit de capitells que hi corresponen. Al seu costat s'enlaira un senzill campanar de vuit cares, acabant ab finestrals del tot llisos. Algunes gàrgoles ofereix encara l'edifici.

El record històric de més importancia de que pot envanir-se aquest temple parroquial es el d'haver tingut lloc en el seu clos la renuncia feta al soli pontifici per l'anti-papa Climent VIII a presencia del llegat del Sant Pare, Cardenal de Foix, quedant ab aquest acte apagada l'última brasa, que ja no era altra cosa, de la conflagració que produí en el món cristià'l cèlebre cisma de Occident.

La parroquia de Sant Mateu se diu que conserva algunes antigues joyes. A l'objecte de veure-les vaig visitar al senyor rector, que no rebé agradosament la meva petició, que, com es consegüent, fou feta ab la deferencia que correspon quan se demana un favor; y, malgrat haver respost a un interrogatori tant insípit com impertinent, vaig haver de renunciar al meu natural propòsit, dient a dit sacerdot, com a despedida: — Doncs aixís res tinc d'agrair-li. — Sort tenim que rectors d'aquesta mena són *rara avis*, ja que solen mostrar sempre una ilustració o quan menys una cultura de les que en aquesta ocasió no vaig saber trobar gens de rastre.

En una placeta que per raó del convent s'anomena de les Monges, hi ha la fatxada del temple del mateix istil greco-romà, de lo més pesat que s'hagi produit. Forma aquella un porxo de quatre arcades que s'aguanten per dugues feixugues columnes de capitells dòrics y bases àtiques, y dugues mitges columnes iguals en els extrems; dessobre queda una finestra adintellada. En cada àngol de l'edifici s'alça una torra quadrada ab finestrals y senzilles antes. La nau que constitueix l'interior es de volta rodona, ab faixes que s'uneixen a les antes, que s'adornen ab capitells corintis adossades

al parament, rebent la llum per una cúpola ab els corresponents vanos. Alguns grans quadros de molt mitjà valor artístic ocupen les parets. La construcció sembla correspondre al sigle XVIIIè.

En el costat de llevant de les afòres de la població fixa ab extranyesa la mirada un solitari y important campanar: es l'única part que queda de les interessants construccions que hi hagué en aquest lloc, fins que la despiadada guerra civil del primer terç del sigle passat féu desaparèixer el convent de dominics al que corresponia l'esmentat campanar, y a qual costat hi havia hagut també'l palau dels Mestres de l'Ordre de Montesa. Aquesta reliquia arquitectònica de les enrunades construccions es una robusta y alta torra-campanar de planta quadrada y ben enteses proporcions, correspon un finestral a cada costat, y dessobre'l ressegueix una balaustrada, rematant-lo un cos central a manera de llinterna, podent-se'l pendre com un bon tipo d'aquesta mena de construccions del sigle XVIè o XVIIè.

Té molta anomenada a la vila y els seus encontorns l'ermita dels Angels, que's veu dessobre un dels turons de la serra que tanca la plana de Sant Mateu per la part de mitg-jorn. El trajecte no necessita més que uns tres quarts de caminada, que's fa seguint la plana per entremitg d'horta y altres conreus. A l'esser a la falda de la serra's passa'l barranc, pera pendre desseguida un bon camí que comença a l'altra vora pera enfilar-se vessant amunt, estant els dos terços d'aquesta coberta per oliverar, y l'últim troç del turó per bosc d'alsines. A poc d'haver començat la pujada, un ben disposat circuit de pedriços ab alts espatllers permeten un agradós repòs. A l'ermita, posada en el cim del turó, la precedeix un pati clos arran del camí, per paret de pedra en la qual s'hi obren dos portals, seguint la tanca per la dreta del pati, enfront l'iglesia, y a l'esquerra'l casal o hosteria. La fatxada de l'iglesia conté una porta qual llinda està adornada per un rengle de caps d'àngels, fent referencia a l'invocació de l'ermita, apoyant-se aquella en pilastres o antes de capitells corintis; en l'àngol nord puja'l quadrat campanar, qual segon cos, emmotllant-se al patró més generalisat desde mitg sigle XVIIè fins molt enllà del XVIIIè, té'ls finestrals disposats en les mateixes condicions que'ls abans esmentats de les iglesies del país, y les conegudes boles en els seus acabaments. Viva encara l'influencia del degenerat barroquisme, se mostrà ben bé aquesta en la llinterna que sobresurt de dit campanar, fent l'efecte de quedar aguantada pels contrarrests de quatre corbats esperons de recargolades motllures, animant bon xic el conjunt armònic de l'obra.

L'iglesia, en el seu interior, presenta una sola nau de volta de canó, en la qual s'hi obren sis capelles y creuer. Solament pot fixar l'atenció en la primera capella de la dreta un retaule a l'oli ab les imatges de Sant Mateu y Sant Antoni, notable treball pictòric, que considerem corresponent al sigle XVI, y que's diu que procedeix de l'antiga ermita. Pengen en el creuer dos grans quadros de no gaire mèrit artístic, quals assumptes fan referencia a la troballa de la Verge que es patrona del santuari. La trona es un apreciable treball d'esculptura, en la qual s'hi representa l'apostolat. L'altar major es allò que's diu un pa d'or, que també agafa els lunetos y demés accessoris de la construcció. L'imatge de la Verge, sense interès, resulta de petites proporcions, estant posada en sumptuós camaril ple de motllures daurades, y tot ell decorat ab perfecta relació a l'istil dominant en el sigle XVIIIè.

L'edifici destinat a hostatge té espayoses dependencies, com alçat en uns temps en que les obres se feyen ab tot esbarjo y desembraç, contenint algunes cambres-habitacions ab cuina y els mobles més senzills y indispensables, essent notable per les seves proporcions el *saló*, de llises parets, en les quals hi ha posats fins a quaranta quadros, en cada un dels quals s'hi veu pintada la figura d'un personatge bíblic, y alguns altres quadros, tots ells de cap importancia artística y molts executats per mans ben barroeres.

L'ermita de la Mare de Déu dels Angels es un admirable punt de vista sobre tota la plana de Sant Mateu. S'extén aquesta en direcció de N. a S., tancada entre la serra en que s'assenta l'ermita y la confosa munió de montanyes de la part alta del Mestrat, arrencant abdugues de la travessera serralada dels Ports de Beceit, y, seguint paralela la seva marxa, per encloure tota la part que resulta plana relativament, s'uneixen en direcció a Castelló de la Plana per interposició de les montanyes de Villafames, per dessobre les quals ensenya'l seu cap, a més de 1.800 metres d'altitut, la celebrada de Penyagolosa, que en direcció al cel s'enlaira solitaria. L'efecte es suggestiu y hermós: en lo que sembla pla terrer hi adquireixen blanquinós relleu la vila de Sant Mateu al mateix peu de la montanya, y més enllà'ls pobles de Rosell, Chert, Salsadella y, per fi, La Cenia, en territori català, en la falda de la vessant meridional dels Ports, voltats tots ells de verdosos conreus que donen prova de les bones condicions agrícoles d'aquelles terres, sobre tot en comparança dels que hem de trobar més endavant.

A les nou hores de camí que's compten desde Benicarló a Sant

Mateu, s'han d'afegir onze hores desde aquesta vila a la de Morella, que vaig fer en set utilisant una tartana particular.

Era negra nit, les tres de la matinada, quan deixava la població seguint el mateix camí del dia abans, que en tres quarts em portà a trobar la carretera de Morella, en el ja conegut hostal de la Serafina. La carretera va sempre en direcció al NO. fins a can Roig; mitja hora més enllà se segueix encara pel pla, si bé no deixa de alçar-se'l terrer de mica en mica, com més acostat se troba a la falda de les montanyes. Passada l'anomenada pagesia, ja s'entra en l'aspre congost format pel llit de la riera de Vallibana, desapareixent tot desseguit els conreus de secà propris de la plana, com són ceps y oliveres. La carretera pren ferma la pujada per introduir-se per entremitg de les grans serralades que per un y altre costat enclouen la dislocada conca d'aquella riera, que va seguint al compas que la carretera per les esquerpes faldes de les montanyes de Turmell y la mola de la Clapissa fins al seu acabament. Ja en aquella alçada sols queden alguns camps de blat escampats per entre'ls accidents y desnivells del terrer, cobert, en general, de garrigues, y d'algunes alsines en les parts més altes. A la poca estona ni això queda: apart de la carretera, res hi mostra la mà de l'home; la naturalesa per sí sola ho es tot, prenent l'aspecte més selvatge y desolat per formar un quadro de tètric esprit que fins se sobreposa a la grandiositat de que sempre estan acompanyades aquestes genuines formacions dels territoris més montanyosos.

Eren dos quarts de sis quan vaig deturar-me en el santuari més famós de tot el Mestrat, baix l'invocació de la Verge de Vallibana, situat a la dreta de la riera del mateix nom, que més avall s'anomena de Sant Mateu. El congost no queda tant encongit com en el passat trajecte, sense millorar per això l'aspecte ingrat encara que imponent de l'encontrada, trobant-nos veritablement en el cor de la gran massa del conjunt cretaci de l'alt Mestrat. L'aneroide de butxaca'm senyalà l'altitut de 730 metres.

El santuari forma com un llarg barri en la mateixa carretera, ab dos portals en l'extrem, d'aspecte monumental, que enclou els edificis que s'extenen a abdós costats. Cada portal està format per ampla paret de pedra picada, ab gran vano o porta rodona al mitg, rematant aquella silueta extremadament ondejada per cada banda, unint-se en una grossa pedra a plom de l'arcada, y ademés les corresponents boles en els acabaments.

Els edificis importants se troben a l'esquerra de la carretera entrant desde Sant Mateu. El primer es un gran casal, que conser-

va en un dels seus costats algun finestral d'istil gòtic, no així en la fatxada; la porta es adovellada, surmontant-la l'escut contenint un castell, y dessobre l'imatge de la Mare de Déu, creyent esser l'edifici obra del sigle XVIe, y l'única construcció que's deixà al reedificar-se'l santuari en 1724. Ve al costat del casal o hospederia la capella de la Verge de Vallibana, en qual fatxada no dolgué emplear-hi abundosa decoració ab els temes ornamentals més generalisats al començar la centuria en que fou construida, malgrat les seves reduides proporcions. Dessobre quatre graons s'obre la porta en arc rodó, que té cisellades cinc motllures semblants a roses, quedant entremitg de dugues columnes que s'alcen dels seus respectius pedestals, ab capitells d'istil corinti, els quals serveixen de seyent a grans abacs sobre dels quals sobressurten decorats florons. Al costat de les columnes, y dessobre'l parament, se desenrotlla una ampla motllura que va allargant-se en corba fins acabar formant cargol. Dessobre la porta, y en l'hornacina que la segueix, hi ha l'imatge de la Verge Maria, continuant, ademés, un entaulament corbat ab balaustres als costats, interromput al mitg pera donar lloc a l'escut de la casa, acabant ab un floró, y a continuació d'aquest un petit rosetó d'istil gòtic, que cal suposar-lo procedent de l'anterior capella. En un dels costats de la fatxada d'aquesta resta 'l campanar, de quatre cares, petit y senzill, ab igual disposició que'ls de la generalitat de l'encontrada.

A l'abarragat gust de la fatxada correspon l'interior de la capella. Es aquesta d'una nau de volta de mitg punt, ab cúpola y migrat creuer, en quals parets s'hi veuen dos quadros d'escassa importancia, oferint representacions referents a la Verge de Vallibana, essent notables els grans marcs de fusta daurada que'ls enquadren, de molt bon istil Lluís XV. La Mare de Déu, patrona de la capella, es de petites proporcions y de forma que fa creure que correspon als temps de la construcció de l'edifici. L'altar es en realitat un envalum daurat del més extremat xurriguerisme, fent-se en ell ús y abús de tots els elements decoratius més servicials pera produir gran efecte de riquesa y sumptuositat, a la manera que ho entenien els artistes d'aquell temps.

Completen el barri que, com ja he dit, forma l santuari, a la mateixa mà de la capella, la font, y al seu costat un gran abeurador, tot això també de pedra picada y conservant igual istil barroc que les portes, o siga frontó corbat y boles que'l rematen. En l'altra part de la carretera que mira al barranc hi ha un porxo, la casa-quartel de carrabiners y l'hostal y punt de parada de carros y

carruatges. A la sortida del segon portal se troba una senzilla creu de terme, encara que de pedra, sense mica d'interès.

Després d'una hora d'estada en el santuari, emprenguí altra vegada la marxa envers Morella. Eren dos quarts de set del dematí. Segueix la carretera acomodada en el fons de la mateixa conca, que, si erma era abans, no ho es menys en aquest últim trajecte del seu curs. L'aspecte del país en res ha millorat: a un y altre costat continuen nues de boscatge, espadades y imponents les serralades que ja abans he anomenat. Als pocs minuts de camí una avançada estribació de la montanya fa precís passar per un petit pont a la vora esquerra del barranc, perdent-se tot seguit de vista 'l santuari de Vallibana. Una hora després s'es al pont de Bota.

A l'arribar a l'esmentat pont quasi bé podem dir que'ns trobem a l'acabament del congost que he anat recorrent desde passada la masia de can Roig, perquè'l barranc tomba de sobte en direcció a la dreta per entre una gorja, ja que li deixa tancada la canal una alta montanya, que en aquest indret resulta molt més encongida. Queda al peu de la montanya 'l pont de Bota, pera passar el barranc per última vegada, y en el que comença la forta pujada que'n diuen en el país la costa del Corb. Pera seguir endavant no té altre remey la carretera que enfilar-se fins quasi bé dalt de tot de la montanya, a l'efecte de poder guanyar la vessant oposada. La del costat de mitg-dia, que es la que he de pujar, es tant pendent que la carretera va formant llargues tirades de tota l'amplada de la vessant, lligades per àngols molt aguts, sostenint-la sovint resistents murs. Pas a pas, y anant voltant, s'arriba a sota de la faixa de penya caliça que dóna lloc al ras o tossal en que acaba la montanya, tombant aquesta pel seu costat més en direcció sud, y a una altitut de 1.258 metres, quedant aquí establerta la divisoria entre les aigues de la riera de Vallibana y Sant Mateu o de Cervera, que directament buiden en el Mediterrani, y les del riu Bergantes, que, prenent la direcció contraria, per terra aragonesa, y confoses ab les del Matarranya, s'aboquen a l'Ebre. A l'empendre la baixada estem ja dins de la conca del Bergantes, que ve a constituir el desaigua de la part més alta del Mestrat.

La major inclinació y menys alçada de la banda envers ponent de la mateixa montanya fa més curta y suau la baixada, començantse a veure ja en ella algun camp de blat, perdent el país aquella entonació feréstega que abans haviem observat, encara que per això no deixin les properes serralades de conservar el pobre aspecte de les que han quedat enrera. El país pren aquí la forma d'una vall de

escassa amplada. Al començar aquesta's troba una masia anomenada la Torreta, y una altra un xic més avall. Marxant sempre per la vora del riu Bergantes, al tombar una estribació que avança per l'esquerra, com si s'escorregués un teló, se presenta a la vista la bonica perspectiva de Morella y els seus voltants, poc espayosos, però d'agradable efecte per l'interposició graduada de les montanyes com a bastidors de l'escenari d'un teatre, ab un fondo d'igual naturalesa.

Del quadro indicat ressalta sobre de tot el turó de forma cònica molt regular que serveix d'escambell a l'antiga vila de Morella, qual nom en el sigle passat ompla moltes planes de l'historia d'Espanya. Res diré dels fets que li han donat més celebritat per esser de coneixement general, y perquè pera'l nostre objecte no fa falta la recordança de les desgracies que tant a fons han afligit el país.

El turó fa l'efecte d'estar quasi bé aislat, sobressortint molt ben retallat dessobre un cel en plena llum d'un dia clar dels darrers de Juliol. El turó resulta en conjunt d'extraordinaria inclinació. En la mitja part inferior res hi dissimula'l terrer; dessobre, y a manera d'una faixa regular que corona aquell pel costat de mitgdia, s'hi troba la vila, formant les velles muralles com el mur de sosteniment del caseriu, com si's tractés d'evitar que s'esllavissi montanya avall, surmontant dita corona'l puig del turó encaixonat per les ruines del castell, confonent-se uns y altres per l'uniformitat terrosa de l'entonació. Així's presenta Morella vista de lluny.

A l'arribar-se al peu del turó, la carretera, tenint en compte'l gran desnivell que ha de vèncer, se retorç en llarga ondulació fins a sota l'espadat de les muralles, entrant a la vila pel portal de Sant Mateu, que es una bonica y antiga torra de defensa, de planta quadrada, porta rodona y adovellada ab seguit de marlets y sageteres. Hi era a les deu del dematí, donant l'aneroide l'altitut de 1.130 metres, alçaria que, encara tenint present l'inexactitut d'aquesta clase d'aparells, dóna bé a compendre que's tracta d'una localitat dominada per les baixes temperatures.

La vila, que compta ab més de 7.000 habitants, es d'aspecte polit y agradable, formant el seu plan carrers paralels a les muralles, y que prenen de part a part d'aquest costat del turó, units per altres de travers de poca extensió, y d'alguna pendent per la natural disposició del terrer. En moltes cases s'hi veuen les balconades de fusta, tant característiques dels pobles de l'alta montanya. La plaça es petita y irregular, no apareixent altra cosa que un aixamplament

del carrer Major, ab porxos en un dels seus costats, essent el lloc aon se celebra'l mercat.

De gran interès són les fortificacions que defensen Morella entre sud, mitg-dia y nord, perquè per la banda oposada, ademés del castell, forma una defensa natural l'espadat del terrer. Les construccions pera convertir Morella en una inexpugnable fortalesa, ab arreglo als procediments arquitectònics militars de l'Edat Mitjana, foren alçades al començar la segona meitat del sigle XIVe, en temps de Pere IV, conservant quasi bé per complet el caràcter propri de la seva època. Les muralles, en la llarga extensió que ja havem dit, tenen troços fets sobre la mateixa penya, essent obra relativament moderna, y sense importancia, el parapet aspitllerat que les corona. Escampats en el trajecte s'hi aixequen diferentes torres quadrades y de disposició més reduida, però semblant a la del portal de Sant Mateu. Entre elles es la més notable l'anomenada portal de Sant Miquel, que dóna al costat nord de la població y únic indret per aont el terrer ve més nivellat. Així no es d'extranyar que tingui superiors condicions de defensa. Recorda per la seva disposició les conegudes torres de Cuart y de Serrans a Valencia, essent indubtable que responen totes a un mateix sistema de construcció y de defensa militar. Formen el portal de Sant Miquel dugues torres aparellades, ab cinc costats cada una per la part de fòra del recinte, y una sola en la direcció interior de la muralla, unides en el fons per un passadiç o pont, y al seu dessota un arc apuntat constituit per llargues dovelles, donant origen a l'entrada, conservant-s'hi, ademés, la restellera de barbacanes y sageteres que sempre acompanya a les obres d'aquesta mena, qual conjunt resulta sumament atractiu y simpàtic, artísticament considerat.

Comprèn el castell la part més prominent del turó, quals defenses el volten del tot, si bé l'ampla rampa que li dóna accés se desenrotlla pel costat de la població, aont hi queden algunes estades, fins arribar al cim, com que pel NO. es tant espadat el terrer que solament admet la muralla. Passat el primer rastell, comença la rampa per entremitg de runes que per arreu se trepitgen, dintre el recinte, per trobar-se avuy en el més absolut abandonament tota la fortificació. Al passar el segon rastell segueix serpentejant la rampa per dessota del gran macís vertical de penya viva ab que remata'l turó y que serveix de seyent al *Macho*, o siga la secció principal del castell. De les construccions que'n podriem dir modernes no'n queden més que'ls troços de maons y guix escampats

pel sòl. Algunes estades hi ha obertes a la roca, essent la més notable l'anomenat *polvorí del Rey*, de gran alçaria y molt ampla, fent, desfregat com ara's troba, l'efecte d'una esbarjosa cova. Els altres departaments sembla que tenen proporcions més reduides. L'últim troç de la rampa acaba al peu d'una dreta escala de pedra quasi ficada entre'l macís de la roca y que serveix pera pujar al *Macho*. Comença aquest últim cos de la fortificació per un pas cobert, ab volta rodona y portal de la mateixa forma, que dóna sortida a la plaça d'armes, voltada per muralla, comprenent tota la planura del turó, y en la qual se veu encara la cisterna y departaments militars, construits aquests en temps relativament moderns. Desde aquesta alta y solitaria miranda's domina la vila y el circuit de montanyes que enclouen la seva vall. Entre'ls records històrics que traspuen d'aquelles corsecades penyes y d'aquelles esmicolades runes, n'hi ha un de capdal importancia pera Catalunya, o sia'l d'haver guardat com a presoner al desgraciat príncep de Viana, y d'ont el féu sortir l'esclat d'un poble indignat de tanta vilesa y ofès en sa dignitat y en els seus llegítims afectes, si bé pera presenciar als pocs mesos la mort del seu ídol entre'l general condol.

A cosa de quaranta minuts de les muralles, seguint la carretera de Zaragoza, existeix una mina que proveeix d'aigua a Morella, que es conduida subterraniament en gran part del trajecte que ha de recórrer; però a l'acostar-se a la vila salva'l desnivell del terrer per un aqüeducte fet ab arcs apuntats enterament llisos, y una altra renglera sobreposada, de menor alçada que'ls de sota, en el lloc en que'l terrer queda més enfonsat. A primera vista fa l'efecte de ser obra d'últims del sigle XVè o començaments del que'l segueix.

Entre'ls edificis religiosos hem d'esmentar en primer lloc, per la seva antiguitat, el que en altre temps fou convent de Sant Francesc, construit en 1272 y destinat avuy a quartel. Les condicions y estat actual de l'edifici van esser causa de poder veure solament l'exterior de l'absis, que toca quasi bé a les muralles del castell, y al pati o claustre. L'absis es de forma poligonal, separant cada secció groixuts esperons verticals y de quatre caires, sense ressalts ni reduccions. En cada secció hi té lloc un finestral de traçat molt senzill y arc apuntat; el claustre es un quadrat sumament espayós, estant molta part del mateix desfigurat per obres modernes y extrangeres al seu primitiu objecte, que li treuen l'hermós efecte que havia de produir quan se trobava en tota la seva integritat. Els vanos estan dividits per macissos de pedra en tot el seguit de les ales, y cada un dels mateixos el constitueixen quatre arcs apun-

tats, ab arquacions, com sol succeir en el primer període ojival, sostingut per columnetes faciculades sobre tot pel gran relleu que ofereixen els llistons del fust que les ressegueixen. Els capitells són cònics y tant sols desbastats. Aixís, doncs, tant les condicions estètiques de l'absis com les circumstancies que he observat en el claustre, fan d'aquest edifici un interessant exemplar de l'istil gòtic en la primera de les seves manifestacions y quan ja acaba de prescindir d'anteriors influencies que alteren les seves essencials condicions estètiques. Considero que baix el concepte arqueològic lo que avuy queda del convent de Sant Francesc es de gran interès artístic com llegítima mostra de les condicions que més perfectament caracterisen l'arquitectura del primer període gòtic.

Aixís com Sant Francesc constitueix una viva representació d'aquell istil quan era feixuc en formes y migrat en ornamentació, posseeix Morella l'iglesia de Santa Maria, que mostra la mateixa escola ojival en temps en que ja's distingia per sa esveltesa y elegancia. Examinat interiorment l'edifici, sembla haver sigut construit ja bastant entrat el sigle XIVe, no obstant de correspondre les portes al sigle següent. La planta es de tres naus, sense creuer, y presbiteri, essent aquelles de molt bones proporcions, y un xic més alta la del mitg, quedant sostingudes per deu pilans, en els quals s'hi embeuen la continuació de les ojives, que prenen la forma de mitges columnes. Les voltes estan dividides en quatre seccions ab les corresponents claus. Es de presumir que en el sigle XVe se pensés en construir el chor, y, en lloc d'obstruir la segona secció de la nau del mitg, com se féu en la generalitat de les iglesies d'Espanya, se procedí a construir una bonica volta supletoria sumament aplanada, a bastanta alçada, entre'ls quatre pilans més separats del presbiteri, quedant d'aquesta manera coberta la corresponent secció de la nau, com si diguessim, per un tenderol de pedra, que no interromp la vista de l'altar major desde l'extrem de l'iglesia. Se puja al chor per una escala d'elegant barana calada, de pedra, que's cargola en un dels pilans. Compta Santa Maria ab onze capelles. El fons del presbiteri queda enterament cobert per la decoració barroca de l'altar. Posseeix, ademés, algun quadro del sigle XVIIe, de bona escola y de tant recomanables condicions que són dignes d'una mà mestra. En el mur oposat al presbiteri dóna pas a la llum un calat rosetó. El conjunt de l'edifici dóna un efecte molt entonat y armònic, fins al punt de poder-lo considerar com un edifici d'indubtables condicions artístiques.

La part més primitiva de Santa Maria, al meu poc entendre,

es l'absis, si 's té en compte que alguna cosa vol dir la disposició y senzillesa de l'obra y les proporcions prou resistents dels contraforts, que's distingeixen per esser enterament verticals y llisos, podent observar, en cambi, que crec lo més modern de la construcció les portes. Aquestes són dugues en el costat de mitg-dia de l'iglesia, que s'anomenen dels Apòstols y de les Verges. La primera està més acostada a l'absis, podent-la considerar com la principal: forma un cos avançat del mur, rematant en un gablet molt agut, y limitada a una altra banda per grans contraforts dividits en la seva alçaria per motllures rectilinies, en quatre seccions, havent-hi en cada una de les dugues inferiors oberta una hornacina d'arc circolar entremitg d'aplanades pilastres, acabant ab pinacles a manera de bitlles, contenint imatges dels apòstols. Aquesta decoració, com se veu, es deguda al renaixement, qual influencia també s'observa en la cresteria de calats y petits pinacles que adornen el frontó, omplert ademés per un cèrcol ab sis arquacions y altres dos més petits. La porta propriament dita se deu a quatre arquivoltes en degradació, formades per agregacions de baquetes, entre les quals s'aguanten les mènsules y afiligranats dossers que contenen les demés figures de l'apostolat. En el timpà hi ha esculpturades escenes bíbliques; té aixís mateix columna divisoria y elegant dosser ab l'imatge de la Verge y el seu fill. En general, doncs, aquesta porta pertany a l'art ojival en el seu darrer período, per estar mancada d'importancia la petita part que hi prengué en decorar-la l'istil clàssic.

Encara que potser de no tanta importancia com la dels Apòstols, però segurament no menys interessant per la seva estructura y correcció en els elements que la constitueixen, es la porta de les Verges, altra notable secció de l'iglesia de Santa Maria. De disposició semblant a l'anterior, té'l frontó de forma més apuntada, arribant a nivell de coberta. La cresteria que'l segueix es una bonica motllura de vegetals. Encaixa la portada, en substitució dels contraforts, uns allargats feixos de baquetons contenint un dosseret ab imatge, corresponent a les que hi ha, ademés, a la portada. L'espay intermitg del frontó l'ocupa un cèrcol que n'enclou altres quatre ab igual número d'arquacions, semblants als altres tres més petits que omplen els àngols. Segueix el vano perfilant per quatre arcades en degradació, ab la munió de baquetes y filets de sempre, y sis esculptures de dònes bíbliques soplujades per dossers de primorós dibuix. El timpà queda substituit per tres cèrcols lobulats posats de renglera, més gran el del mitg, sobre del qual va sobreposada una esculptura de la Verge sota dosser, de proporcions

reduides. El dintell està constituit per una ampla motllura rectangular un xic corbada en abdós extrems que toquen a l'intradós del vano, y, seguint l'aresta inferior d'aquella, pengen sis florons antemàtics. Ademés de respondre aquesta porta, ab gran exactitut, als procediments artístics del sigle XVe, se distingeix per la seva delicadesa y elegancia. El campanar degué quedar en projecte, perquè sols se veu un ample cos, quadrat, en l'àngol de l'edifici de més cap a llevant a que correspon l'absis, y que sobressurt molt poc per dessobre del sosteniment de la teulada.

Els altres edificis religiosos de Morella que puc citar pel seu caràcter arquitectònic, si bé de molt relativa importancia artística, són Sant Miquel, a la vora del portal d'aquest nom, que sembla obra del sigle XVIIIe, formant la fatxada un entaulament d'ordre compost, y l'interior una sola nau ab cúpola y altars en cada costat, y la de Sant Joan, de menors proporcions y d'ordre dòric.

Sortia de la vila a les dugues de la tarda del mateix dia de l'arribada, molt satisfet de la visita a tant interessant població, però també condolgut de tant curta estada en la mateixa. Passant per dessota l'hermós portal de Sant Miquel, prenia la carretera de Zaragoza en direcció a ponent, seguint als pocs metres per dessota els apuntalats arcs de l'aqüeducte, ja molt malmès en algun troç. A la mitja hora que's va pujant per les serres d'on se desprèn l'estribació del quasi independent turó de Morella, s'es a la boca de la mina, a la que en altra ocasió he fet referencia. Segueix l'ascensió bon xic més al deixar en aquest punt la carretera, agafant-se la carena d'una serralada molt aspra que pren la direcció envers el NO., y que porta'l nom de Capderiu, de naturalesa caliça, continuant la formació de tot el país. A l'extrem d'aquesta l'esperit retorna una bona estona a l'ensopegar-se entremitg d'un bosc de pins, abans aclaparat per la llarga ausencia d'arbrat y frescal vegetació, aixís que's contempla ab dalit la verdor de les mates, l'entrebancat brancatge y les descolorides flors dels rosers silvestres que hi surten en abundor.

Desde dit bosc se va a parar al coll de Regachol, nom que porta una masia propera, essent l'única que he trobat en tota la jornada. Eren ja dos quarts de cinc, estant a l'altitut de 1.495 metres. A l'escampar desde aquí la vista per l'espay, se dominen, tocant els uns als altres, els cims y rasos del conjunt de serres y montanyes que s'apiloten en la part més alta del Mestrat, no gaire lluny de la ratlla aragonesa, com que's distingeix molt bé entre nord y ponent, y en enlairada posició l'ermita d'Herbés, que ve a

parar dessobre d'aquella divisoria. Per alguna estona'l terrer es més planer y menys rocós, cobrint-lo a troços la terra vegetal.

Abans de la mitja hora's passa a les envistes del poblet de Castell de Cabres, qual grapat de cases se deixen cap a l'esquerra del camí, perquè ja aleshores s'ha mudat la direcció de la marxa, prenent-la envers el NE. Aquest cambi de direcció porta necessariament a passar, com qui diu, les serres de travers, per ser l'eix de les mateixes de N. a S., formant a manera de paraleles, ab estrets espays en els seus fondals. A la vora del camí fixa l'atenció del passatger una senzilla creu de pedra que recorda haver mort en aquest lloc, en la passada guerra civil, el cabecilla Ferrer de Galeras, molt popular en el país. Dugues masies se troben a cosa de tres quarts abans d'arribar al poble de Bojar; després se va creuant llarga estona una serralada de formació tant pedregosa, que no més les mates de boix que arrelen entre les esquerdes, verdegen la blanquinosa entonació de la caliça del seu sol.

Poca estona dura la costa que condueix al poble ja anomenat de Bojar, d'escas vehinat, com que no arriba a 500 el número dels seus habitants. El caseriu està reunit en la carena d'una serra, y pels seus voltants hi ha alguns conreus purament de secà. La parroquia es una petita iglesia de llisa fatxada, ab porta rodona de dovelles resseguida per una sortida pestanya. A l'arribar-hi eren les set de la tarda. A molt poca distancia del poble comença la costa que porta al fons de la vall, y que representa aproximadament un desnivell de 600 metres, havent-se de menester una hora pera acabar la baixada, molt fadigosa per la gran inclinació del terrer y per estar constituida per rocs y pedregams. Som ja al fons de lo que's coneix ab el nom de la vall Fosca. Se segueix en direcció nord la canal, més que vall, a que donen lloc la proximitat o contacte de les vessants de la serralada que he deixat y l'originada per les montanyes de Bel, portant totes dugues la mateixa direcció. Quan feya parada a la Pobla de Benifassà eren ja tres quarts de nou de la nit.

El terrer de la Pobla es desigual a causa de ser el mateix part de la falda de la serra de Bel. Segons el cens, el seu número d'habitants es de 676, ab l'altitut aproximada de 730 metres. Com edificis sols cal parlar de l'iglesia parroquial. Està situada a la part alta de la població, tenint al davant una placeta que conté les estacions del Via Crucis. Cap interès té la fatxada. A l'interior quatre arcs apuntats aguanten la volta de la sola nau que posseeix l'edifici. L'obra del presbiteri's veu que s'afegí a l'iglesia en temps

molt posteriors als de l'edificació primitiva, si no es que sofrís tant radical transformació que quedés convertida, com ara està, en una construcció del renaixement. Conserva de notable un bonic retaule del sigle XVe, dividit en cinc compartiments, que està colocat en el primer altar de mà dreta. També hi ha a l'iglesia un petit armari quals portes són fetes de fustes que tenen restos de pintures a l'encàustic, que es de presumir que siguen troços d'un retaule gòtic.

JOAQUIM DE GISPERT

CAMBI DE PUBLICACIONS

CATALUNYA

BARCELONA	«Academia Provincial de Bellas Artes».
	«Real Academia de Buenas Letras».
	«Real Academia de Ciencias y Artes».
	«Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa».
	«Asociación de Arquitectos de Cataluña».
	«Asociación de Ingenieros Industriales».
	«Ateneo Barcelonés».
	«Fomento del Trabajo Nacional».
	«Institució Catalana d'Historia Natural».
	«Orfeó Català».
GIRONA	«Asociación literaria».
LLEIDA	«Academia Bibliográfica Mariana».
TARRAGONA	«Sociedad Arqueológica».
VICH	«Museu Episcopal» y *Gazeta Vigatana*.
VILANOVA Y GELTRÚ .	«Biblioteca-Museo Balaguer».
MANRESA	«Centre Excursionista del Pla de Bages».
TÁRREGA	«Centre Excursionista del Pla d'Urgell y Segarra».
OLOT	*Revista Olotina*.

REGIONS ESPANYOLES

MADRID	«Real Academia de la Historia».
	«Real Sociedad Geográfica».
	«Sociedad Española de Excursiones».
	Boletín de la Institución Libre de Enseñanza.
ORENSE	*Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos*.
PALMA DE MALLORCA .	*Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*.

PALMA DE MALLORCA . *Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana.*
Mitjorn.
VALLADOLID. . . . «Sociedad Castellana de Excursiones».
ZARAGOZA . . . . *Revista de Aragón.*
Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias naturales.

EXTRANGER

ANGERS . . . . . *Bulletin de la Société d'Études scientifiques.*
ATENES . . . . . «Philologikos Syllogos Parnassos».
BAGNÈRES DE BIGORRE «Société Ramond».
BORDEUS . . . . . *Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux et des Universités du Midi.*
Revue des Lettres Françaises et Étrangères.
Revue des Études Anciennes.
Bulletin Hispanique.
«C. A. F., Section du Sud-Ouest».
BOSTON . . . . . «Apalachia Mountain Club».
BRUXELLES . . . . «Société Royale Belge de Géographie».
BUCAREST . . . . «Societatea Geografica Romînà».
BUDAPEST. . . . . «Club Hongrois des Karpates».
Abrégé du Bulletin de la Société Hongroise de Géographie.
«Földrajzi Közlemények».
BUENOS AIRES . . . *Dirección General de Estadística* (boletín mensual).
COIMBRA . . . . . «Archivo Bibliográfico» (Bibliotheca da Universidade).
«O'Instituto».
GENÈVE . . . . . «Le Piolet».
IGLÓ . . . . . . «Magyarországi Kárpátegyesület, Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines».
LEIDEN . . . . . «Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrij Genootschap».
LONDRES . . . . . «Alphine Club».
MARSELLA . . . . «Société des Excursionistes Marseillais».
MÈXIC. . . . . . «Sociedad científica Antonio Alzate».
MILAN. . . . . . «Touring C. I.»
MONTPELLER . . . «Société pour l'étude des langues romaines».
«Société Languedocienne de Géographie».
MOSCOU . . . . . «Club Alpin Rus».
MUNICH . . . . . «Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Àlpenvereins».
NAPOLS . . . . . «Club Alpino Italiano, sezione di Napoli».
NEUCHATEL . . . . «Société Neuchateloise de Géographie».

NICE . . . . «Club Alpin Français. Section des Alpes Maritimes».
ODESSA . . . . . «Club Alpin de Crimée».
PALERM . . . . . «Club Alpino Siciliano».
PARÍS . . . . . . «Club Alpin Français», central y seccions.
PAU . . . . *Bulletin Pyrénéen.*
PERPINYÁ . . . . . «Société Agricole scientifique et littéraire».
«C. A. F., Section du Canigou».
Revue Catalane.
Revue d'Histoire et d'Archéologie du Roussillon.
SERPA . . . . . . *A Tradiçao,* revista.
STOCKOLM . . . . «Suenska Turisföreningens».
«Suenska Sällskapet för Antropologi och Geografi» Ymer.
TOLOSA . . . . . «Société Archéologique du Midi de la France».
Revue des Pyrénées.
TOURS. . . . . . «Société de Géographie de Tours».
TRENTO . . . . . «Società Alpinisti Tridentini».
TRIESTE . . . . . «Società alpina delle Giulie».
«Il Tourista-Club Tourista Triestini».
TURIN. . . . . . «Società Meteorologica Italiana».
«Club Alpino Italiano».
VIENA . . . . «Abhandlungen derkk Geographischen Gesellschaft».
«Mittheilungen des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins».
«Osterreichische-Touristen-Zeitung».

El BUTLLETÍ es enviat a un cert nombre d'Arxius y Biblioteques públiques y a diferents periòdics y revistes de la localitat.

Les revistes esmentades, la major part d'elles importantíssimes, se troben en la Biblioteca del CENTRE, a disposició dels senyors socis.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL DARRER TRIMESTRE DE 1906

SOCIS RESIDENTS

D. Joseph Gener. — D. Antoni Bofarull. — D. Pau Figueras Farnés. — D. Adolf Tristany. — D. Joan Rigol y Font. — D. Joan Carreras Boada. — D. Marian Cortada y Farreras. — D. Climent Sala Vilallonga. — D. Antoni Riera y Sellent. — D. Ramon de Viala y Ayguesvives. — D. Ramon Vidal y

Badia. — D. Manuel Alvarez Pascual. — D. Ricart Cortés y Font. — Don Ernest de Fortuny y Bordas. — D. Antoni Soler y Sans. — D. Salvador Boguñà. — D. Martí Escardíbul. — D. Francisco Santacana y Romeu. — D. Enric C. de Sobregrau. — D. Ramon Puig y Gainalt. — D. Lluís G. Queraltó. — D. Manuel Llenas. — D. Eduard Fernandez Diaz. — D. Joaquim Manich y Comerma. — D. Lluís Vilaseca y Magarre. — D. Joan Vila y Piniella. — D. Artur Denkaus. — D. Joan Banús y Mora. — D. Antoni Mas. — D. Antoni Vila. — D. Carles Crehuet. — Senyoreta D.ª Manuela Fina. — D. Jaume Sapera Ribot. — D. Pere Mr. Garcia Solà. — D. Antoni Nin Devesa. — D. Antoni Serra y Fiter. — D. Joan N. Rubies. — D. Josep Autran. — D. Enric Lloveras y Jalencas. — D. Eduard Pérez Cabrero.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

Dels senyors Dalmau Carles y C.ª, editors: un exemplar de l'*Aplech*, models en vers y prosa del nostre Renaixement.

De D. Antoni Nogués Ferré: un exemplar de la *Guía de Tarragona monumental y su Provincia*, del propri donador.

De D. Juli Soler: *La Vall d'Aran*, guia monogràfica d'aquella comarca, del mateix donador.

De Svenska Turisforenincen: *Sweden á Short Hanelbook*.

De la «Liga contra el Duelo»: dos exemplars de l'*Exposición* enviada al Govern per aquella entitat.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de la cançó popular *La Filla d'Igualada* y dos exemplars de la cançó *Serrallonga*.

De D. Teodor Creus y Corominas: un exemplar de *Manual de Sindicats Agrícols y Caixes rurals*, escrit pel donador.

De Mossèn Vicens Bosch: un exemplar de la cançó *Griselda*.

De D. Frederic Wym: un exemplar de *Manufacture française d'Armes et Cycles*.

De D. Joseph Puigdollers y Macià: un fascicle de la conferencia *Comunicaciones Internacionales de España*, del mateix donador.

De D. Gustau Gili: *Notas del Observatorio y de algunas observaciones del eclipse del 30 de Agosto de 1905*, pel P. Ricardo Cirera, S. I.

De l'«Academia Bibliogràfico-Mariana», de Lleida: un exemplar de l'*Exhortación del M. I. Sr. Vicario General sobre el Matrimonio Civil* i *Almanaque Mariano para el año 1907*.

De D. Joan Serra y Vilaró: un exemplar de l'*Historia de Cardona*, escrita per dit senyor y D. Joseph Ballaró y Cases.

De Mossèn Joseph Mas: un exemplar de *Notes històriques. Bisbat de Barcelona. Taula de altars y capelles de la Seu de Barcelona*, del mateix donador.

De D. Amador Romaní: varis exemplars dels llahors al gloriós Sant Crist que's venera en la parroquia de Sant Salvador d'Espoya, algunes

estampes ab lo verdader retrat de la mateixa imatge, y diversos exemplars dels *Goigs en lloansa de la milagrosa imatge de Sant Salvador*, que's venera en l'iglesia parroquial d'Espoya.

CRONICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1906

EXCURSIONS

EXCURSIÓ DE NAVAS A CARDONA, SANT LLORENÇ DELS PITEUS, GÒSOL, PEGUERA Y SERCHS.—Formaren part de l'excursió'ls senyors Torras (C. A.), Santamaria, Vidal y Riba, Torras y Boixeda (César y Joseph M.ª).

Fou la sortida'l dia 7 en el primer tren de la via del Nord. A Manresa foren saludats afectuosament, a l'estació, per una Comissió del «Centre Excursionista de la Comarca de Bages», de la que formaven part son digne president, senyor Esteve, y nostre entusiasta delegat, senyor Miró. Cambiaren de tren, y, arribats a Navàs, foren també rebuts per una comissió de senyors socis del propri citat Centre, que'ls prestaren bona lley de fines distincions, tenint-los preparat ja guia pera acompanyar-los.

Feren tot seguit, a peu, el trajecte de Navàs a Cardona, de cinc a sis hores de marxa. Passaren pel poblet del Mojalt, visitaren l'antiga iglesieta de Santa Maria de les Iglesies, que conserva apreciables detalls romànics, y la notable iglesia, de propri estil y època, de Sant Cugat del Recó, en extrem interessant pera l'artista y l'arqueòlec y pera l'aimant de les belleses històriques de nostra terra, molt ben situada en lloc alterós, dominant bell punt de vista sobre la comarca de Bages. Baixaren a atravessar la riera d'Argensola, provinent de les serres de Viver y Serrateix, y emprengueren tot seguit la pujada al pintoresc poble de Castelladral, situat en un serrat, sobre balsos de penya, fruint de desembraçat panorama. Feren nova baixada pera atravessar el Torrendell, originari de les montanyes de Serrateix, y, passant per davant de les curioses coves habitades de la Soleya, emprengueren la pujada, per entremitg d'hermós bosc, al coll de Guineu. D'aquest coll baixaren, entre boscuria y graonades de penya, a la riera de Navel, que encreuaren pera anar a atravessar, un xic enllà, el Cardener, més amunt del pont de Malagarriga. D'allí seguiren la carretera fins a la Coromina, aon prengueren la drecera que puja a la vila de Cardona.

El següent dia, 8, la pluja y el mal temps els sitiaren a Cardona.

El dia 9, millorat un xic el temps, sortiren a mitg dematí de Cardona. Atravessaren el Cardener, en el gòtic pont de Sant Joan, pera anar a trobar l'Aiguadora, qual pintoresca vall remontaren, fruint de la bellesa dels paisatges que atresora. Passaren pel peu del poblet de Sorba; deixaren a l'esquerra'l castell de Navés y el renomenat santuari de Santa Llucia,

després d'haver encreuat el camí de Berga a Solsona, y, deixant més tard la vall al fons, emprengueren la llarga costa de la serra d'Ordigues. La boira'ls envolquellà ben prest y no'ls deixà admirar les belleses panoràmiques del camí. Passaren pels hostals de Vantolra y de les Besses, en un temps molt freqüentats y avuy pobres y solitaris. Serrejant en amunt, sempre entre bromes espesses y humides, trobaren ben aviat bona gruixa de neu, que arribava en molts llocs a més de dos pams. Pujaren a coll d'Arques, al costat de la serra de Busa, fruint de bells efectes de la boscuria entre boires atapahides y bella llençolada de neu. Ja entre dos llustres passaren pel peu de l'ermita de Sant Iscle y Santa Victoria y s'enfonzaren en la preciosa vall de les Set Riveretes, que corregueren ja ben fosc. Atravessaren el Cardener pel pont de Vall-llonga, y, seguint l'estret del propri nom entre les serres dels Bastets y de l'Hort, entraren a la vall de Sant Llorenç, emprenent la dreta pujada que porta an aquell poble. En junt, unes vuit hores de marxa.

A Sant Llorenç quedaren agradablement sorpresos els excursionistes provinents de Cardona ab l'encontre dels senyors Vidal y Santamaria, que, havent sortit el dia anterior de Berga, quedaren sitiats a Sisquer per la pluja y la fosca. Tingueren també'l gust de saludar a Sant Llorenç a nostre digne soci delegat senyor Pintó.

L'endemà, dia 8, se presentà'l temps serè, més en cambi una violenta tramontanada feya en alt grau perillós l'efectuar l'excursió pels cims nevats de les serres. Els fou molt difícil trobar un home determinat que'ls volgués acompanyar, desafiant l'inclemencia del vent y els auguris fatalistes de la gent de Sant Llorenç. Les serres que envolten el circuit de l'hermosa vall dels Morunys oferien un majestuós aspecte, recobertes de dalt a baix per blanc y brillant mantell. La glaçada era fortíssima.

Baixaren de Sant Llorenç pera atravessar el Cardener en el pont-palanca del molí de Monegal, emprenent seguidament la dura costa emboscada de Cap de Bals, aturant-se de pas en la capelleta romànica de Sant Llehí. Les serres de Cap de Querol, Port del Comte y el Vert se presentaven imposantes ab llurs grandiosos macissos atapahits de neu.

En el cim de Cap de Bals la gruixa de la neu era ja molt intensa. Seguiren pels cims de la serra afrontant la ventada, trepitjant glaç y enfondint-se en la neu. Dominaren els fondals de La Corriu y de Puig Aguilar, passant pels vehinats de Sant Climent, Can Felipó y Vilacireres, fruint de bellíssims paisatges d'hivern y panorames de nevades serres. En sent a Camp Blanch dubtaren entre baixar al molí d'en Güell, pera evitar els perills de la turbonada, ab lo qual s'obligaven a fer dugues hores de marrada, abandonant el cim de les serres, o bé continuar per coll de Gòsol, desafiant el desastrat vent que bufava. Optaren per lo últim. Seguiren franquejant boscos y serrats, vegent l'imponent espectacle del torb alçant gegantesques columnes de neu dalt dels cims de les serres d'en Cija y Pedraforca. A coll de Gòsol (1.600 m. d'alt.) provaren la duresa del torb en el moment de travessar-lo, fuetejant-los de ferm la neu que'ls llençava ab violencia la

furia del vent. Del coll de Gòsol baixaren a trobar el riu Aiguadevalls. Al fons de la vall, y pels envolts de Gòsol, la gelada era molt dura y lliscosa y de mal bregar. Arribaren a Gòsol al fer-se fosc. El poble y tot l'envolt estava cobert de neu y glaç. La serra de Cadí y el Pedraforca lluíen ab esplendidesa sa gegantesca massa.

Després de noves dificultats pera trobar acompanyant pera fer la travessa de Peguera, sortiren l'endemà, dia 9, dret a l'Aspar, travessant l'Aiguadevalls sota'l poble de Fanés. Passat l'engorjat de Corro Morro, sota la serra d'en Cija deixaren l'Aiguadevalls en el pintoresc molí d'en Güell, emprenent la pujada de Butner, aont hi ha una iglesieta ab detalls romànics, y pujaren seguidament per l'espessa baga d'en Solsona. L'espessor de neu era forta y molt fonda. Del coll de la baga d'en Solsona baixaren a l'hostal de la Font del Pi, aon neix l'Aiguadora sota'l macís d'en Cija. L'espectacle de les rònegues casetes, les gegantines penyes, les vessants abruptes, l'arbreda descarnada y l'intensa llençolada de neu, afalagant tot el conjunt, eren d'una bellesa imponderable. El panorama de serres nevades era magnificent de debò. De l'hostal del Pi pujaren a creuar la serra per coll de Ferrús. El pas se feya sovint dificultós pel molt gruix de neu, que arribava en alguns llocs a més d'un metre. Passat el coll de Ferrús, arribaren al poblet de Peguera, mitg colgat de neu, oferint les teulades bell aspecte ab els grossos caramells de glaç que de llurs vessants penjaven.

De Peguera's dirigiren dret a Pont de Raventí, deixant la neu en amunt abans d'arribar al poble, aon feren nit, després d'unes nou hores de marxa.

L'endemà, a la matinada, prengueren el tren a l'estació de Serchs pera retornar a Barcelona.

A Blanes, Santa Cristina y Lloret. — El dia 16 nombrosos socis efectuaren l'excursió anunciada a Blanes, Santa Cristina y Lloret, retornant per Sant Pere del Bosch a Blanes, aon prengueren el tren que'ls portà a Barcelona'l mateix dia.

A Tarragona. — El dia 23, ab motiu de realisar D. Joseph Puig y Cadafalch y els seus deixebles a la classe de Belles Arts pertanyent als Estudis Universitaris una excursió a Tarragona, havent sigut invitat el Centre Excursionista, hi prengueren part alguns socis, visitant els monuments arquitectònics que tant abunden en aquella ciutat.

CONFERENCIES

Viatge a Suissa. — Els dies 7 y 14 D. Joaquim Morelló donà dugues interessants sessions sobre Suissa, projectant nombroses fotografies d'aquell bell país, que demostrà conèixer perfectament ab el sens fi de notes y datos recullits en els diferents viatges que hi ha fet l'erudit conferenciant.

Viatge a les estacions estiuenques del Mitg-jorn de França y Biscaya. — Sobre aquest tema, el dia 28 ens llegí D. Joseph Co y de Triola un bonic treball acompanyat de projeccions fotogràfiques dels llocs de referencia, que donaren una idea ben acabada d'aquelles concorregudes regions durant la temporada d'estiu.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

La Secció de Folk-lore, desde aquest mes, ha introduit en les seves sessions una novetat que sens dubte satisfarà'l gust dels aficionats an aquesta mena d'estudis: tal es la lectura de les notes folk-lòriques barcelonines corresponents a cada setmana, qual redacció va a càrrec del conegut escriptor en Ramon N. Comas.

La tècnica de les sardanes. — D. Joan Riera exposà en aquesta sessió l'historia y vicissituts d'aquesta dança popular, aduint gran nombre de datos inèdits, provant ab gran erudició tenir ben estudiada la materia de que tractava. La part musical va anar a càrrec de la senyoreta Na Gumersinda Mata, essent abdós molt aplaudits per la distingida concurrencia reunida en el Centre.

El dia 20, havent-se hagut de sospendre la segona conferencia que'l senyor Riera tenia anunciada sobre'l mateix tema, el senyor Serra llegí unes curioses notes folk-lòriques que foren molt ben rebudes.

Curs del Folk-lore catalá. — D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

III conferencia (dia 6). — *Valor estètic y moral del Folk-lore.* — El poble com a font inestroncable de bellesa. — Diferencia d'apreciació estètica segons l'estat de cultura. — Renovació perpetua popular. — L'artista de professió y l'espontani. — El Folk-lore en les Belles Arts.

Realisme y idealisme. Ponderació vital. — Poetisació dels sentiments humans. — Interpretació folk-lòrica de la Moral. — El Folk-lore com a *norma agendi* no'ns deixa may.

IV conferencia (dia 20). — *Valor etnogràfic del Folk-lore.* — Caràcters físics y morals dels pobles. — Elements conservadors biològics y socials. — Regressions. — Filiació ab els catalans actuals dels diferents pobles que s'han anat establint a Catalunya. — Les deixes dels estats socials precedents. — L'home primitiu estudiat ab els selvatges y criatures d'avuy en dia. — Paper social de les dònes, vells y criatures. — Supersticions y costums.

Concepte de l'Etnografia. — Regressions. — Persistencia dels tipus antropològics determinats per les costums populars. — Tipus de raça actuals recordant els antics. — L'home emocional primitiu estudiat pel desenrotllament successiu de les criatures. — Element de permanencia que repre-

senten les dònes. — Regressió moral al passat constituída pels vells. — Les pràctiques y supersticions com a vestigi d'estats socials passats — Exemple documentat dels sacrificis primitius fets al començar una construcció.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Conversa XXXVIII (dia 3). — Quinta de Persia. — Continuació de l'arquitectura civil y militar. — Descripció de la sala hipostila de Xerxes. — La sala de les Cent Columnes de Darius. — Palaus d'habitació. — Palau de Darius. — Arquitectura civil y militar. — Istakhr. — Takht-i-Maderé. — Suleiman. — Ecbatana. — Susa. — La Apadana d'Artaxerses. — Nemon. — Les ciutats y ses defenses. — Ciutadella de Susa. — De l'Escriptura. — Kalé-Faran. — Els procediments y materials de construcció. — Baixos relleus persepolitans.

Conversa XXXIX (dia 10). — Sexta y última de Persia. — Continuació de l'esculptura persa. — Caràcter. — Assumptes. — Ceràmica. — Rajoles esmaltades. — Fris dels Arquers. — Glíptica. — Numismàtica. — Arts industrials.

Conversa XL (dia 17). — Primera de Grecia. — La Grecia primitiva. — Antecedents. — Període neolític helènic. — El país grec. — Situació geogràfica y caràcters de sa civilisació. — Extensió que assolí fòra de la Grecia. — Expansió del geni grec. — Ses característiques. — El poble grec. — Sa historia fins l'invasió dòrica — Primers pobladors. — Els Doris y els Jònics. — Llur origen. — Els Pelasgs. — Els Helens. — Els Aqueus. — Llur procedencia. — Altres pobles precursors: Ilios, Lelegos, Frigis, Caris y Lycis. — Els Eolis. — Els Fenicis, civilisadors de la Grecia. Mites que ho recorden. — Influencies de l'Egipte y de la Libia en la primitiva civilisació grega.

Conversa XLI (dia 24). — Segona de Grecia. — Immigracions de pobles asiàtics. — Prehistoria de la Grecia. — Creta. — Colonisacions a Italia. — Els Mynians. — Llegenda dels Argonautes. — Records de l'Atica primitiva. — Ciutats fundades en el litoral y en l'interior. — Micenas. — Dodona. — Origen del nom *helènic*. — Thessalians y Beocis-Dòrics. — Sa influencia civilisadora. — Emigracions marítimes. — Edat de pedra de la Grecia. — Objectes treballats. — Principals centres de civilisació helènica. — Thera. — Descripció d'aqueixa illa. — Descobriments arqueològics.

Conversa XLII (dia 31). — Tercera de Grecia. — Troya (Ilios: *Hissarlik*). — Descobriments de Schliemann y Dærpfeld. — Records de la població paleolítica. — Segona acròpolis, dita *ciutat cremada*. — Sos tres períodes. — Muralles y edificis. — Llurs particularitats constructives. — Objectes de metall y de terriça d'aqueix període. — Tercera ciutat. — Despulles arquitectòniques. — Habitants primitius de la ciutat. — Llurs obres.

— Tirynte. — Origen. — Emplaçament. — Descobriments de Schliemann. — Muralles ciclòpees.

CURS DE BOTANICA POPULAR

El passat Desembre donà'l Dr. Cadevall les 3.ª y 4.ª lliçons de Botànica popular aplicada a l'Excursionisme, desenrotllant el següent programa:

Lliçó III. — Plantes unicelulars (llevat o ferment de cervesa). — Plantes multicelulars resultants de la multiplicació y diferenciació d'una cèlula primitiva. — Teixits: parenquima (clorofilic, amilaci, oleaginós, esclerós y gelatinós); esclerenquima; teixit vascular.

Meats, llacunes, cambres y canals aerífers. — Orguens; membranes; aparells. — Aparell tegumentari o protector. — Epidermis.

Orguens epidèrmics. — Estomes, llur estructura y funció. — Pèls; llur classificació per la forma (simples y ramificats, y aquests anavetats, estelats, escatosos y arborescents), estructura (uni-pluri-celulars) y contingut (pèls limfàtics y glandulosos).

Estudià després la mort de les cèlules, y, finalment, els derivats de la cèlula, fibres, vasos, teixits y òrguens, fent una hermosa síntesi de la formació del regne vegetal ab tant senzills elements.

Durant l'explicació se projectaren diversos clixés dels senyors Baltà y Ferrer y Dalmau, de preparacions histològiques de plantes catalanes.

Lliçó IV. — Organografia vegetal; orguens de nodrició. Sistema axil. Arrel. Aquesta es generalment incolora, subterrania y descendent (geotropisme positiu), però excepcionalment pot ser verda y tenir altres colors que utilisa l'industria, aquàtica, aèria y ascendent. Caracterisació de l'arrel per la falta de borró terminal, creixement intercalar y nusos vitals. Creixement terminal de l'arrel; pràctica del despuntament que en ell se funda. — Pilorrisa y regió pilífera. Carencia d'espongetes.

Estudi morfològic de l'arrel. Origen de la mateixa; arrels adventicies; conseqüencies culturals; multiplicació de plantes per *esqueix* y *capficada* (estaca y acodo o *bouturage* y *marcottage*). Ramificació de l'arrel y formes que origina. Direcció de la mateixa relacionada ab el medi en que viu; conseqüencies culturals; explicació de les suposades simpaties y antipaties vegetals. — Duració de l'arrel y classificació de les plantes en anuals, bienals, perennes, monocàrpiques y policàrpiques. Estructura de l'arrel.

Estudi fisiològic de l'arrel. — Funció de fixació relacionada ab el medi y desenrotllament de la planta; aplicació d'aquests coneixements a la contenció de terres riberenyes y a la marxa invasora de les dunes. Funció absorbent. Necessitat de l'acció de l'aire a les arrels; absorció d'aigua y materies disoltes efectuada per la regió pilífera; conseqüencies pràctiques pera'l regament y abonament. Existencia de la *micorrisa* en les plantes desproveídes de regió pilífera; sa importancia. — Disolució, absorció y digestió de substancies sòlides. — Funció d'acarreig.

Diferenciació de l'arrel pera'l desempeny de funcions especials. —

Transformació de la mateixa en *gropa, xuclador tuberositat* y *flotador*. — Plantes que careixen d'arrels. — Importancia de l'estudi d'aquest òrguen pera la determinació de certes plantes.

AVÍS

A causa de la millora de paper introduida en el BUTLLETÍ desde primer d'any, el present número surt ab un xic de retraç, falta que esperem ens dispensaran els nostres lectors, puix es degut a causes independents de la nostra voluntat y que procurarem esmenar en lo successiu.

Així mateix agrahirem als benvolguts consocis se prenguin el major interès en fomentar la suscripció al BUTLLETÍ, coadjuvant d'aquesta manera als esforços que ve fent la Junta pera millorar-lo a l'objecte de que resulti una revista digna de l'importancia del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

ANY XVII BARCELONA, FEBRER DE 1907 NÚM. 145

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UN RECORREGUT PEL

MACÍS DE LES SERRES DE CABRERA

SOBRESSURTEN de l'abonyegat terrer de nostra volguda Catalunya un cert nombre de serres o montanyes que per sa situació topogràfica s'oviren de qualsevol indret alterós y per llur particular fesomia se distingeixen marcadament entre l'intrincat va-y-ve de les altres.

Són ben conegudes de per tot arreu les agudes y misterioses puntes de les roques de Montserrat; l'ampla carcassa de bessona forma del gegantesc Montseny, isolada y majestuosa; Sant Llorenç del Munt, isolat també y de marcades ratlles; Pedraforca, ab sos entercs pals o pollagons, ovirat desde molt llunyes terres; l'arrogant Canigó sobressortint entre sos vehins cims pirenencs; el Cogulló d'Estela, al cap dels allargaçats Rasos de Peguera, ab sa torçada y original punta ressortida; les aspres cinglères de Santa Magdalena del Mont y Puigsacalm; les de Finestres; les serres de Cadí y del Port del Comte, y tantes y tantes d'altres típiques montanyes que podriem enumerar.

D'entre totes aquestes anem ara a fixar-nos en unes d'especial estructura vistes també de per tot arreu y que atrauen tot seguit l'atenció del curiós observador.

Pugeu a qualsevol punt enlairat de desembrassada vista y notareu tot seguit una serra completament tallada, plana de dalt, de verticals cayents, oscada o trencada en distints indrets, formant grosses esqueixalades, sense perdre may en tot son tirat la forma aplanada de son cim y els cayents verticals o lleugerament atalussats. Es la serra de Cabrera, continuada en els aguts cingles d'Ayats y extenent-se en forma an ella pariona enllà del Collsacabra, dret

a les Guilleries, a terminar en els cingles de Tavertet, del Far y Sant Joan de Fàbregues.

Forma part la serra de Cabrera de la gran derivació pirenenca que, despresa del nervi general de la carena en el Montfalgars (1.610 metres d'alt.), corre en direcció general de N. a S., torçant en avall dret a sol-ixent, descrivint corbes y angulositats en sentits diversos, cayent en les baixes collades y alçant-se en els alterosos cimals, separant sempre aigues del Ter de les afluents al Fluvià. Aquesta gran derivació, que arriba fins a l'Empordà, prop del mar, forma grans encreuaments ab altres serres que se li atravessen, superant-la a voltes en alçaria. Una d'aquestes es la que, començant en els penyals encinglerats de Santa Magdalena del Mont, sobre Sant Privat d'en Bas, corre de llevant a ponent pel Puigsacalm (1.553 metres d'alt.), puig de les Aligues, coll de Sant Bartomeu y serra de Curull, essent trencada per l'engorjat del Gès, davant la serra de Bellmunt, que va a ajupir-se al Ter, més amunt de Torelló.

D'aquesta gran serralada transversal ne torna a ressortir la divisoria general en el coll de Bracons, arrapada en el puig de les Aligues, y d'allí, per feréstecs encinglerats, emprèn un encorbat dret a llevant, pels cingles de Joanetes y Llancers, fins a puig de Satoyes, aon torç altra vegada dret a mitg-jorn per la Creu del Rabadà, colls de la Faja y la Freixeneda, les estimbades Canals de Campamar, serra de Cabrera y coll del Bram, aon se decanta cap a llevant, pera tornar a empendre la direcció NE. pels cingles d'Ayats fins al coll de Coma Joan, en la depressió del Collsacabra, entrant ja en les Guilleries pels serrats de Montcalm, Padró de Ràfols, Portell sa Finestra y cingles de Tavertet, conservant sempre l'estructura propria y característica de ses cingleres.

Separen aquestes serres de Joanetes, Llancers, Ayats y Cabrera: al N., la comarca del Ripollès, que s'extén darrera la citada serra transversal de Curull; a llevant, la comarca d'Olot; a ponent, la plana de Vich; a mitg-jorn, les Guilleries, enllà de Collsacabra.

Dues vies, importants en altre temps, les travessen en llurs extrems: el camí ral de ferradura de Vich a Olot per l'Esquirol, la Rotllada, Collsacabra y el Grau, y el de Torelló a Olot, pels sots de la Bola, collada de Bracons y poble de Joanetes. Avuy aquests camins són poc concorreguts. Antigament eren de gran y seguit trànsit, no parant may amunt y avall les pintoresques currues de matxos de càrrega que feyen el continuat tràfec entre les comarques vigatana y olotina. Hi havia importants hostals, en els quals s'hi acoblaven devegades més de seixanta y vuitanta animals de càrrega

els quals, partint la jornada, feyen nit en el camí. De molts d'aquests hostals ne resten sols el nom, la memoria y les ruines, y els que queden en peu porten migrada vida o els hostalers han tingut de cambiar d'ofici, ajudant-se ab les tasques del camp.

Pera fer-nos ben bé càrrec de la topografia de la serra, de sa part orogràfica y d'aiguavessos, dels accidents més importants y de les belleses que atresora, férem un recorregut per son cim desde'l Collsacabra a la collada de Bracons. El punt més indicat pera començar-lo es l'hostal de La Rotllada, situat a mig camí de l'antic camí ral de Vich a Olot y tot proper als cingles d'Ayats. Avuy pot pujar-s'hi còmodament en carruatge. La carretera de Vich ab ramal a Manlleu arriba fins prop de l'hostal, en un pont sobre'l riveral, d'aon torç pera dirigir-se al santuari de la Salut, de qual lloc arriba ja ben aprop.

Clixé de Lluís Valls

Hostal de La Rotllada

Un brancal de carretera condueix desde'l pont a La Rotllada en cosa de cinc minuts.

L'hostal de La Rotllada (840 m. d'alt.) està situat en una vall deliciosa coberta de verdor, al començ de l'ampla depressió del Collsacabra. En la part N. y NO. tanca la vall l'enèrgica cinglatera d'Ayats, imposant fortalesa natural; al N.NE. s'enlaira'l coll de Coma Joan, punt prominent de Collsacabra; a l'E., el serrat encinglerat de Montcalm, també de forma plana y abrupte; al SE., el coll del Bach de Collsacabra, que porta an aquella grandiosa casa, la més important de tota aquesta montanya; al S.SO., el trau per on puja la carretera, y més enllà'l vehinat de Tonigròs; redreçant-se a l'O., com la proa de gros vaixell, la Mola d'en Caselles.

Per sa excelent situació y pel bon tracte que s'hi dóna, amabilitat, netedat y bons aliments, es l'hostal de La Rotllada un bon centre d'excursions, tant dret a les serres d'Ayats y Cabrera, com a la regió del Collsacabra, les Guilleries, la Salut de Sant Feliu y a la part alta de les comarques d'Olot y Vich.

Sortint de l'hostal y atravessant el rierol, un camí porta a la casa d'Ayats en direcció al NO., deixant ben prompte altre camí

que condueix directament al coll del Bram y al santuari de Cabrera, enfilant-se entre hermosa boscuria sota peu de cingle.

Arribant a la casa d'Ayats, sota mateix de la cinglera, y pera assolir el cim d'aquesta, s'emprèn tot seguit la pujada, molt ràpida, dominant ben prompte esquerpes timbes y extensos panorames sobre la regió del Collsacabra, y al lluny sobre l'extensa plana de Vich y un seguit de distanciades montanyes. El camí està vorejat de bosc baix y matolls que suavisen la feredat de les timberes que s'obren a l'esquerra. A la dreta els cingles se presenten rectes y acanalats, ab l'aspecte d'emmurallat gegantesc.

Clixé de Lluís Valls

MOLA D'EN CASELLES

D'aquesta forma s'arriba al peu de les Escales d'Ayats. Aprofitant un relleix obliquat del cingle, el camí s'enfila per una graonada, de relativa amplaria, practicada a la penya, d'un centenar de graons, tenint cinglera a dalt y a baix y un paorós estimball a l'esquerra. Ab tot, com l'amplaria dels graons vindrà a esser de cosa d'un metre, atempera molt l'espaordiment que ofereix el precipici. El cop de vista es soberc, tant del conjunt de cingleres com de lo pregon de la vall y de l'esplèndit panorama. L'escala dóna un recolze y al seu extrem s'arriba al cim del cingle en unes curtes zigzagades.

Sorprèn de debò, a l'arribar a dalt, trobar-se ab un pla herbat, molt extens en sa llargaria y bastant ample en molts indrets. El pla de la cinglera's troba a 1.250 m. d'alt. Una hora llarga s'hi esmerça pera pujar-hi desde La Rotllada, y en mitja hora, planejant vers a la dreta pels pasturatges, s'arriba al turó d'Ayats a 1.280 m. d'altitut. Forma a mena d'agegantat tambor de fortalesa avançat en l'espay, circuit de pregon emmurallat de cingles de considerable alçaria que l'envolten per tots costats. Aquesta miranda avançada frueix d'un panorama esplendidíssim parió al del cim de Cabrera, — del qual ja'ns ocuparem, — ab interessants varietats locals. La vista parcial de la regió del Collsacabra, del pla de Falgars (ovirat al dessota entre cingleres) y de les serres de les Guilleries, es imposanta de debò, tot dominat per les rectes timbes que dret al fons s'esbadellen; la serra de Cabrera, la del Puigsacalm y cingleres de

Llancers y Joanetes presenten ab son bell enrenou un bellíssim conjunt tancant el quadrant N. y NO. Vers a llevant, enllà de plans y grops de montanyes, s'ovira clarament una gran extensió de mar, y en dies de cel pur y transparent, y ab ajuda d'uns bons objectius de campanya, una bona part del golf de Lyó, ab les costes provençals. A ponent y a mitg-jorn la vista allarga una considerable

Clixé de Juli Vintró

Cingles d'Ayats

extensió en els continuats termes de montanyes, que en l'ample horitzó 's confonen.

L'efecte de les grans timberes, donant la volta, ran de cingle, es soberc y verament imposant. Llençant un objecte lleuger dret al precipici, l'aire, per suau que sia, el regolfa, escupint-lo y llençant-lo altra volta cap amunt.

Tornem ara enrera pera seguir en tota sa extensió'l cim planer de la serra d'Ayats. Desde'l turó, que forma un angle decantat cap a llevant, travessem l'estret en decliu, que'ns torna al pla. Aquest s'extén pel cim de la serra, entre timba y timba en la llargaria aproximada d'uns 4 kilòmetres, y sa amplaria major es de 200 a 300 metres, no arribant en alguns llocs a un centenar. Es tot ell gairebé llis y englebat y el bestiar hi puja a l'estiu a aprofitar-se de sos bons

pasturatges. A cosa de mitg pla s'hi troba una gran bassa o receptacle d'aigua recullida de les pluges y fosa de les neus, que serveix en el bon temps de l'any pera abeurar-hi'ls indicats ramats. A l'hivern la neu emmantella sovint com grandiosa estovalla tota aquesta llarga explanada. La serra porta la direcció de NO. a SE.

M'he trobat en el cim d'Ayats a l'estiu, en ple Juliol, quan la naturalesa mostra sa exuberancia de gales y verdor; y m'ha captivat per sa plàcida bellesa; emperò també m'ha corprès de debò a l'hivern, ab forta tramontanada, en dia serè sense mica de calitja, ab una temperatura glacial sota o graus, ab l'herbey esgrogueit, les penyes llises y un bell panorama com may de clar y sorprenent.

Clixé de Juli Vintró

COLL DEL BRAM

En el cap NO. del pla un dolent viarany baixa entre penyes y vegetació agreste, pel fil de la carena, molt estreta en aquest lloc. Practicada la curta davallada, s'arriba al collet d'Ayats, d'ont un corriol molt dreturer baixa per la solana cap a l'hostal de la Rotllada, mentres altre, per la baga, s'enfonsa seguidament cap al clot de la Faja.

El petit corriol que s'encamina al coll del Bram deixa'l cim de l'aspra y trencada cinglera, que s'enlaira novament, y s'esmuny faldejant la baga per dessobre la vall de la Faja, amagant-se entre l'espessor dels faigs, alguns d'ells molt alts y corpulents y de nervuda socalada. Tot de pla s'arriba al coll del Bram (1.100 m. d'alt.) entre les cinglateres d'Ayats y les de Cabrera, que's redrecen espadades a l'esquerra, en un desnivell de més de 200 metres, presentant un imposant aspecte.

En aquest coll, tallat a fons entre'l vertical cayent dels cingles, hi concorren distints camins o dolents viaranys: el de La Rotllada a mitg-jorn, per la banda de soley, que puja en menys d'una hora; el de Sant Julià de Cabrera a l'O.NO., que s'enfila també en cosa de mitja hora per la part solana; el que puja de Falgars a l'E., y el que ve de la Faja al NO., abdós per la baga; el dels cingles de

Ayats y el que s'enlaira al santuari de Cabrera al N., també per la baga. Pel coll del Bram es l'únic punt per aont es accessible'l santuari de Cabrera. No té altre pujador: la timba'l resguarda per tots indrets. Les aigues del coll cauen al llevant a la ribera de la Faja, tributaria del Fluvià, y a sol ponent a la de Sant Julià de Cabrera, afluent del Ter.

Desde'l coll el camí va pujant en reblincola, per la part de sol ixent de la cinglera, amunt sempre, entre penya dura, per rampants empedrats y graonades, amparat de baranes en lo més cru de les timbes, entre bella vegetació arborescent arrelada en les penyes, descobrint bells horitzons, fruint d'interessants punts de vista. La bellesa de l'arreglat y prou ample camí de ferradura, arranjat a mig caire de timba, compensa sobrerament lo fadigós de la pujada. En menys de mitja hora s'es al cim. Indica l'importancia anterior del lloc y del santuari'l bon camí traçat pera pujar-hi.

Clixé de Juli Vintró

SANTUARI DE CABRERA

Un petit pla s'extén a l'enfront al cap de la pujada, y al mig d'ell s'hi presenta l'ermita. El precipici envolta l'espay per tots indrets. El santuari hi està abocat pel costat de ponent; en la part posterior té una replanada com en la part anterior; es senzill y pobre, sense cap lley de pretenció artística en sa iglesieta relativament moderna. La Verge que s'hi venera es molt visitada pels romeus de les comarques vehines. Fou reconstruida l'iglesia en l'any 1611, no quedant rastre de l'antiga construcció, romànica sens dubte. Mirant a mitg-jorn y a ponent, té la casa una ampla galeria que serveix de menjador, oberta arran del cingle, que ofereix una bella y preciosa miranda. La casa de l'ermità, d'aspecte molt pobre, no ofereix cap condició pera hostatge. No s'hi troba cap lley de queviures. Es forçós portar-s'ho tot si's vol menjar quelcom.

Lloc tant afavorit per tempestats y turbonades, no té un sol para-llamps, y això que les exhalacions elèctriques hi peten de debò, deixant-hi marcats rastres.

Res més grandiós y imposant que una tempestat vista desde

aquestes altures isolades. M'hi vaig trobar en una d'estiu. L'ermitana estava estemordida perquè'l tro y el seguit llampar no paraven un instant, y rahó tenia d'estar-ne, perquè en pocs dies dues exhalacions havien caigut allí mateix al santuari. Vegerem la tempestat formar-se al lluny dret al Cadí y al Pedraforca. La vegerem córrer dret a llevant, empesa pel vent que removia les sinistres nuvolades d'accentuat colorit; sentiem de lluny la remor de la tronada, y vèyem relluir el llampegueig, mentres que pels demés quadrants els horitzons estaven clars y el cel era d'un blau esplendent. Anà allunyant-se majestuosament; més el vent cambià totd'una, y una nova tempesta's formà per l'indret del Puigsacalm, avançant sobre la plana d'Olot, aon descarregà de debò, mentres el Montseny se cobria a la vegada, desapareixent entre la foscor de negra nuvolada. Ens trobàrem entre'ls efectes de les dues torbonades. Molt de terratrèmol, molt de vent, quatre gotellades y uns quants grans de pedra. A Olot els carrers anaren com torrents: un veritable aiguat. El Montseny ens aparegué, al desemboirar-se, tot clapat de blanca pedra. ¡Quina sublimitat y sobirana bellesa tenen en els cims de les montanyes aquests esclats imponents de la naturalesa!

Davant de la plaça del santuari hi ha uns grossos arbres que donen agradable ombra, y al costat de la timba que cau a ponent una barana, d'aon se pot contemplar sense temença a les rodeses de cap l'esplendent y grandiós panorama.

El planet, com hem dit, tot vorejat de precipicis, s'allarga dret a la renomenada Osca de Cabrera, y tindrà l'amplada sols d'una vintena de metres.

La vista de que's frueix es verament interessant: dret al N.NO. ofereix un soberc aspecte'l Puigsacalm, que's presenta arrogant, estimbat, avançant enfòra ses pregones y verticals cingleres, y més aprop s'atança'l trencall de l'Osca de Cabrera; al NE. s'aixequen les cingleres de Llancers, descobrint-se més enllà'l Canigó y munió de valls y montanyes; a llevant s'ovira gran part de l'Empordà y el mar, assenyalant-se en dies ben clars el semàfor de Cette; al SE. s'aixeca en primer terme l'emmurallat dels cingles d'Ayats, que acabem de senyalar, y darrera d'ells les aspres serres de les Guilleries, que s'extenen vers al SE.; dret a mitg-jorn se domina tota l'extensa plana de Vich, ab sa gran munió de viles, pobles y caseriu, y l'antiga capitalitat de sa comarca; enllà, vers al S.SO., el Montseny, Tagamanent y els cingles de Bertí tanquen l'espay; a l'O. s'oviren les montanyes del Lluçanès y baix Bergadà, més enllà les

de Segarra y altres més llunyanes, y més al NO. les grandioses serres de Peguera, En Cija, Pedraforca y Cadí.

Les cingleres que enfaixen el macís perllongat de Cabrera tenen una alçaria gairebé vertical de 300 metres.

Del santuari 's va a l'Osca de Cabrera en cosa de cinc minuts, agafant a l'extrem del replà una aresta de roca estreta, d'un metre

Clixé de C. A. Torras

Pas de l'Osca de Cabrera

o poc més d'amplaria en alguns indrets, y vorejada a cada costat per precipicis de 3 a 400 metres. Al cap-d'amunt d'aquesta aresta, que tindrà uns 100 metres d'extensió, la gegantesca espina 's retorç, y es troba l'escaixalat de l'Osca, o com si diguessim l'oscat de la serra. Es un entall molt recte que separa l'altra part de carena que's remonta a les Canals de Campamar, y que té en son cim una replanada herbada, pariona a les de tots aquests dalts de cingle. L'accés an aquest cim se practica per la part oposada de la serra, pel costat N., per l'indret de les anomenades Canals; més no ofereix interès especial, fruint-se d'igual panorama que l'abans senyalat.

En el cim de les Canals de Campamar termina la serra de Cabrera, que s'alça a 1.315 m. en son punt culminant. Té sos cayents occidentals donant aigues al Ter, y els orientals al Fluvià.

Desde l'Osca cal retornar al santuari pel mateix estret pas, prou esferehidor en dies de vent fort. Es forçós aleshores, com ja m'hi he trobat, passar ben ajupit, y, si convé, ajaure-s a terra quan rebufa de ferm la ventada. El vent fa uns sorolls inexplicables al bofetejar ab furia les llises parets de la cinglera.

Retornem al coll del Bram pel camí que havem pujat, després de donar l'últim adéu al modest santuari y l'últim cop d'ull a l'immens panorama.

Emprenem el camí de baixada cap al fons de la vall, y deixant allí a la dreta'ls camins que van l'un a Coma Joan per sota'ls cingles d'Ayats, y l'altre a la plana d'Olot per Falgars, seguim per dessota'ls cingles de Cabrera, y arribarem en cosa de mitja hora al coll de la Freixeneda (1.050 m. d'alt.), en l'aresta de serra que uneix la serra de Cabrera ab els cingles de Llancers y Joanetes. La casa de la Freixeneda es molt propera en un cap de serrat avançat dret a ponent. En un costat de camí hi ha la font de la Faja.

Ben prompte's troba la casa del propri nom (1.110 m. d'alt.), pagesia molt ben situada dominant bella perspectiva de la clotada de Purxiugues, de les serres d'Ayats y Cabrera y cingles de Llancers y Joanetes. Emprenent dreta pujada cap a Puig Fogueró, se segueix sempre la mateixa aresta, pujant per les Saleres velles a una petita collada, aon queda a la dreta, dalt d'un petit serrat, un clap de faigs molt espès y ben arrodonit. Enfilant-se sempre serra amunt, s'arriba al coll de la Faja (1.150 m. d'alt.), a l'extrem occidental de l'alt turó de la Creu del Rabadà. Tota aquesta aresta de serra porta la direcció, desde'l coll de la Freixeneda, de S. a N. Separa aigues de la rivera de la Faja de les del riu Fornès. La vall de la Faja forma una grandiosa olla rodejada pels cingles d'Ayats y Cabrera, la serra de la Faja y el turó de la Creu del Rabadà. Té la sortida a un estret congost en direcció al N., passa al costat del pla de Falgars y, llençant-se pel bell saltant de la Coromina, va a trobar el Fluvià en la plana d'en Bas. La clotada de Purxiugues, o vall alta del Fornès, s'encapsala en direcció contraria a l'anterior en les cingleres de Llancers, Creu del Rabadà, serra de la Faja y Canals de Campamar, y forma un sot deliciós, recobert de boscuria uranosa y de riques fonts, entre elles la molt renomenada del Prat de l'Aliga, y enrondada de vessants abruptes també emboscades.

Desde'l coll de la Faja s'enlaira la serra entre bosc y pastures per la vessant de l'alt turó de la Creu del Rabadà y per dessobre la frescal y delitosa vall de Purxiugues.

Aquest turó es el nus aon s'estreben; formant corbada angolositat en direcció a mig-jorn el brancall de serra que l'uneix a la serra de Cabrera pel macís estimbat de les Canals de Campamar; y en direcció decantada al NO., y més tard a ponent, el seguit de trencalls y cingleres que constitueixen la serra de Llancers y Joanetes, estrebada en son oposat extrem en el coll de Bracons. Per son aiguavès del SO. té ses cayents al Fornès, afluent del Ter, y per son indret de llevant y NE. a la rivera de la Faja y a les torrenteres que cauen al pla de Falgars.

El Fornès es un afluent del Gès, com aquest ho es a la vegada del Ter.

Se frueix d'un variat y extens panorama. Dret a llevant s'obre al fons el verd pla de Falgars sobre cingleres; més enllà, la plana d'Olot, molt destacada; més lluny encara, serres de les Guilleries y de la Garrotxa, l'estany de Banyoles, el Pireneu, la plana de l'Empordà y el mar. A ponent, les serres del Lluçanès y del Bergadà's presenten en tormentós onatge, ressortint al fons, arrogant de forma, el macís del Pedraforca, les serres d'En Cija, Cadí, Port del Comte y Canalda, y Rasos de Peguera. S'oviren dalt les serres gran nombre de santuaris, el de Queralt, el de la Quar, els dels Munts, el de Santa Marguerida d'Alpens y molts d'altres. En primer terme restrenyen l'enfondida vall del naixent Fornès les fermes cinglateres de Cabrera, Llancers y Joanetes. Es un espectacle de valls y montanyes força interessant. Entre la Creu del Rabadà y el puig de Satoyes, seguint la serra, s'obre'l coll de Duran 1.200 m. d'alt. En el coll de Duran atravessa'l camí de drecera que de Torelló porta a Sant Esteve d'en Bas.

Remontant la serra, enfilant-se per pedregall, matolls y gleba, s'assoleix el puig de Satoyes (1.240 m. d'alt.), capsal superior de la vall del Fornès. Se frueix de semblant panorama al del coll de Duran, oferint bella perspectiva al N. el macís del Puigsacalm, y més lluny, ratllant l'horitzó, l'extensa carena pirenenca. Dret a mitg-jorn ressalten, alterosos entre l'immensitat del panorama, els murallams d'Ayats y Cabrera. Segueix desde aquí ondulant la serra en direcció NO., baixant al coll del Padró (1.215 m. sobre'l mar), enfilant-se tot seguit dret al cim de les cinglateres de Llancers (1.300 m. d'alt.). Magnífic espectacle de precipicis pregons y penyalades aspres. Grandiós panorama. Bell aspecte de les fondalades

del Fornès per un indret y de les cinglateres del Puigsacalm per l'altre.

Seguint sempre'l fil de la serra, se domina la pendent gairebé recta de la part de mitg-jorn; en la part nord l'aresta es esqueixalada y les timberes són verticals y sovint sortides enfòra. El trajecte, que dura uns tres quarts d'hora, per tot lo alt dels cingles, es interessant de debò, tant per la grandiositat dels punts de vista, com per la feréstega grandesa del territori que's trepitja.

Fa la serra una forta depressió en el coll de Llancers (1.200 metres d'alt.), del tot espadat en els aiguavessos de la vall de Joanetes; corre, com la serra, de ponent a llevant. La timba que s'obre als peus pel costat nord es esferehidora. Per la part de mitg-jorn el rost es molt agut també, més ve suavisat per l'espessor de l'arbreda, que s'hi extén de dalt a baix. A cada banda del coll, a ponent y a llevant, s'aixequen els trencalls aguts y feréstecs de les dues cinglerades. A l'enfront, a l'altra part del paorós fondal, se presenta també majestuosa y estimbada la serra de Santa Magdalena, ab les sortides arestes del Puigsacalm y l'aguda pica del puig de les Aligues.

Segueixen als de Llancers, endallà del coll, els cingles de Joanetes, tant esquerps, trencats y alterosos com aquells. Seguim-los per prop de son cim, entaforant-nos per la deliciosa espessor dels magnífics boscos de faigs y roures, alguns notabilíssims per sa corpulencia y alçaria. La catifa de fullatge que en el sòl se forma es atapahida y flonja, y els peus s'hi enfonsen. El terrer es molt rost y el davallant molt recte; la baga, preciosa. Al fons del sòt s'oviren les cases de Llavaig, El Prat y can Güell, y més lluny les fondalades de la Bola. Ab mitja hora més desde'l coll de Llancers s'arriba al collet de Sant Nassari, en mig d'uns grenys de penya. L'ermita del sant es al dessota, dins del bosc. Una aresta de serra segueix separant la vall del Fornès de la de Bracons, que més avall se li ajunta. L'aresta general o serra mare's decanta vers al N., pera arribar abans d'un quart al coll de Bracons (1.100 m. d'alt.), ampla depressió que corre orientada de N. a S. Al N. mateix del coll s'aixeca'l puig de les Aligues, que té tot l'aspecte dels aguts cims pirenencs coneguts ab el nom de piques. El panorama que desde el coll se disfruta es força interessant, tant per lo llunyadà dels horitzons que s'oviren com pel majestuós y formidable aspecte de les alteroses montanyes que l'enronden, totes de cantelluts y aspres relleus.

A la dreta del puig de les Aligues s'obre la collada de Sant

Bartomeu, seguint-hi les puntes agudes de la serra de Curull y del coll de la Salgueda. A l'esquerra s'extén la serralada enèrgica del Puigsacalm y cingles de Santa Magdalena.

A coll de Bracons travessa l'antic camí de Torelló a Olot, avuy prou solitari; deixem-lo enclotar-se pels hermosos fondals de la sotalada de Joanetes, dominada pels cingles del seu nom per un

Clixé de C. A. Torras

Puig de les Aligues y serra de Curull desde coll de Bracons

costat y el Puigsacalm per l'altre, y, desfent el camí de les cingleres, tornem a son extrem sobre'l coll del Padró, pera baixar a recórrer l'avant-mur estimbat de la serra descrita, que s'extén desde Sant Miquel d'en Bas al Grau y la Salut.

Dels cingles de Llancers se'n deriva una aresta, prolongació dels mateixos, que segueix per un costat estimbada sobre la vall de Joanetes, vessant ses aigues per la part oposada al pla de Falgars. Aquesta aresta cau sobtada en el graonat dels cingles de la Tossa, pera terminar en un ressortit penyal rocós damunt del qual s'hi aixequen les ruines trocejades de l'antic castell dels vescomtes d'en Bas y la petita ermita de Sant Miquel, guaita de la plana d'Olot.

De Sant Miquel al Grau y a la Salut s'extén l'avant mur de la

serralada, format per una gegantesca muralla de cingles gairebé sempre verticals, variant de 100 a 200 y 300 metres, pels quals se llencen, en saltants, els torrents y riverals que originen el Fluvià.

Poc ne queda del castell dels vescomtes, sols murs esquarterats, la vella cisterna y la capella, molt transformada en les darreres centuries. Està dedicada a Sant Miquel y sols s'hi celebra en senyalats dies de l'any. Per la diada del sant s'hi efectua un aplec bastant concorregut. Una pobra masoveria viu encongida entre'ls enderrocs. Les històriques ruines presenten mellor aspecte de lluny que observades d'aprop. La porta d'ingrés, a la qual hi dóna accés una rústega y desballestada graonada, mira a llevant envistes d'excelent panorama, molt superior per la situació avançada del penyal. En la part nord presenta un arrogant aspecte la serra de Santa Magdalena; més a la dreta s'extén magnífica l'hermosa plana d'Olot; al lluny s'oviren les montanyes de la Garrotxa, de les quals s'en destaquen pel seu típic aspecte les de Bassagoda y la Mare de Déu del Mont, sobressortint per damunt de totes elles la majestuosa silueta del Canigó, que les corona; més dret a llevant s'aixequen les serres de Finestres, Rocacorba y baixa Garrotxa; y, corrent sempre a la dreta, les serres del Còrb y Marbulenys, les collades d'en Bas y Uries y montanya de la Salut, serres de les Guilleries y cingles alterosos d'Ayats; més endavant, y pel mateix costat de mitg-jorn, s'extén la replanada de Falgars, vorejada de cingles y pregones timberes.

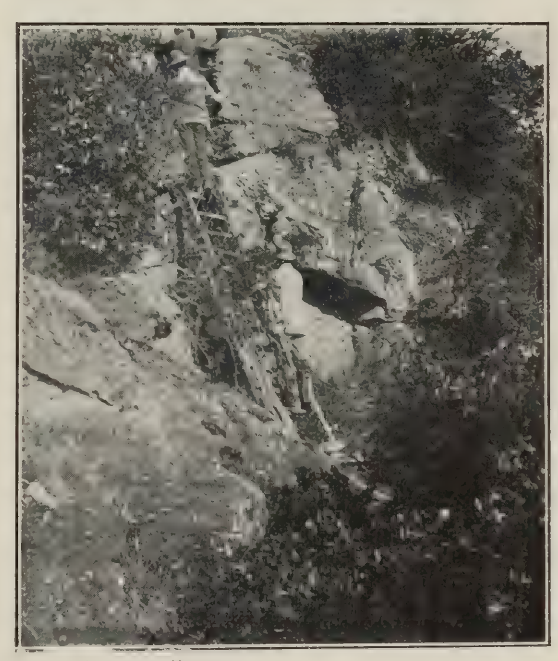
Un camí que tomba pel collet de Sant Miquel baixa en menys d'una hora al poble de Joanetes. Desde aquest camí presenten també bell efecte les ruines del castell y el penyal que les sustenta.

Se troba Sant Miquel a l'altitut de 930 m. sobre'l mar.

El pla de Falgars, verd y extens, ab molts bons pasturatges y terra de sembradura, s'extén desde Sant Miquel al molí de la Coromina, en una longitut de 5 kilòmetres, per 2 en sa major amplaria. Està situat damunt de llarga y alta cinglatera de més de 200 metres, que forma un seguit de contraforts avançats, per entre'ls quals, com he dit, se llencen els distints torrents formant bells saltants d'aigua. Està rodejat en sa part superior per altes montanyes, també encinglerades, recobertes de bosc; el puig de Satoyes y la Creu del Rabadà. Es franquejable desde la plana sols per comptats indrets, ja que'ls cingles estan tallats a plom. No més hi condueixen dos camins de ferradura, y encara per sos extrems: per Sant Miquel d'en Bas en sa part nord, o bé per l'indret del molí de la Coromina en sa part meridional, y encara aquest, que es el millor, té d'anar

a donar una gran revolta dret al Grau, en el camí d'Olot, perquè fins allí continua aplomada la cinglatera.

A peu pot pujar-s'hi per l'estret pas de la Portellera, aont hi queden encara vestigis de molt antigues construccions de defensa que tancaven el pas de tot l'emmurallat natural, o bé pel pas de l'Escalars, aon se guanya 'l cingle per una escala de fusta de tretze graons y uns quants més furgats en la penya. Guanyat l'Escalars, se troba tot seguit el pla. La situació d'aquest es agradabilíssima, tant per son panorama com per sa temperatura. A l'estiu hi corre sempre un oreig suau y fresquívol y la calor no s'hi sent may forta: al tombar l'Escalars o el coll de Sant Miquel se nota ja la diferencia; a l'hivern la neu s'hi posa molt poc, y com que no hi regnen vents freds ni impetuosos, a causa de sa bona orientació resguardada, el mal temps no hi es fort ni durader.

Clixé de C. A. Torras

Escalars de Falgars

Baixant del castell de Sant Miquel envistes de l'emmurallat de les cingleres, y seguint per damunt d'aquestes, se deixa a la dreta la casa de Pibernat, del terme de Falgars. Se travessa un rierol que s'escorre llençant-se allí mateix en bell cayent per la cinglera, menjant la penya y formant un bell saltant de més de 200 metres. Es el saltant de Pibernat.

Més enllà altra torrentera 's despenya també en avall, lliscant amorosament arrapada al bals de penya.

Seguint sempre per aprop dels estimballs, se troba 'l bell saltant de la Cua de l'Euga, format per la rivera de la Batllia de Falgars, que's llença en un bell raig, el qual s'aixampla elegantment en son cayent quan la rivera va plena.

Deixant la vora del cingle, en un costat del pla 's destaca la iglesia de Sant Pere de Falgars, antic temple romànic restaurat en el segle XVIe. Conserva la torra de les campanes y bona part de l'absis. L'altar major es ric y de bon estil del renaixement.

L'iglesia de Falgars se troba a 920 metres d'altitut.

De Sant Pere al molí de la Coromina no hi ha més que mitg quart. Aquest molí està emplaçat d'una faisó molt pintoresca sobre la penya viva, damunt d'un bals de roca que s'avança sobre la timba. La rivera de la Faja, la que hem vist néixer sota mateix del macís de Cabrera, se llença al peu mateix del molí per un cingle de més de 200 metres d'alçaria, oferint un molt bell y joguinós cayent d'aigua. L'aigua llisca suaument per les aplomades parets de penya y s'entreté en els grops que aquesta forma, produint bells entrellaçats en la festosa cinta que s'escorre. Tot al voltant formen amfiteatre formidables y rectes encinglerats.

Més enllà de la Coromina, deixant de banda 'l viarany que baixa dret a la Portellera, y atravessant bella boscuria, se creua sota la gran casa de Pujol Riu la ribera d'aquest nom, o sia'l Fluvià, que neix en una font molt propera a dita casa y que's llença també més avall, pera salvar el seguit emmurallat, per un grandiós barranc. En aquest pas llisca suaument el naixent riu per ample llit de còdols, poèticament ombrejat per bonica arbreda y matolls, quals troncs y brancatge besen l'aigua, entonant la llum, que entra sols suau y melangiosa, relluint en l'emmirallat de l'aigua y temperada per l'espès sostre de fullatge.

Poc més enllà s'atravessa la rivera del Grau, que ve de sota'l coll de Coma Joan, la qual s'escorre també mansament, y's llença més avall pel cingle en un gros saltant de més de 100 metres.

Poc després se troba ja'l camí ral de Vich a Olot, prop del coll de Coma Joan.

Aquest coll, estrebat en la cinglera d'Ayats, uneix les serres de Collsacabra ab les de les Guilleries y dóna aigues al Ter y al Fluvià.

La faixa de cingleres corre encara enllà dret a llevant per sota puig d'Afra, coll de Pruit, damunt de coll d'Uries y santuari de la Salut.

Fet ja'l recorregut pel cim de les serres desde Collsacabra, o sia desde La Rotllada als cingles d'Ayats, Cabrera y Canals de Campamar, y d'aquests als de Llancers y Joanetes, fins a coll de Bracons, donant el tom per l'avant mur de cingleres, desde Sant Miquel d'en Bas al Grau y coll de Coma Joan, en el propri Collsacabra, queda terminada la tasca proposada de donar una ullada general a tant interessant y bella regió montanyosa.

CÉSAR AUGUST TORRAS

FOLK-LORE ALGUERÉS[1]

LA LLEBRETA

Vivia en aquellos temps un home que, essent-li morta la muller, li havia deixat una filla.

Primer de morir, aquesta recomanà al marit que no se fossi més casat, que fossi mantengut bé la filla, y, en lo cas que li fossi vengudes intencions de pendre muller de davero[2], no se casessi que amb aquella dòna a la qual venguessin precises les botines que ella era sólita[3] portar al peu.

Lo marit, ja entrat en etat, no calcolava més lo món, no tenia més intencions de pendre altro partit, havia ja renunciat a tots los players del món, y ni manco havia més donat atenció a les botines que havia deixat la muller.

Eren passats ja paritxos[4] anys de que ella era morta. Un dia la filleta òrfena, que se dieva Maria, estava tota atuada[5] a assetiar[6] la casa, y eco[7] que, mentres mirava a dins d'un guardaroba, se veu aquell parell de botines.

Ella, tota contenta, les pren a mans, se les mesura y veu que li estan propi a pinzell: pareixeven fetes a mesura del sou peu.

Les torna a estojar, y, apenes vengut lo pare, li diu:

—Sas, babbo[8], avuy, mentres assetiava y arremonia[9] la nostra estancia, he trobat a dins del guardaroba un parell de botines. Me les he mesurades y pareixen fetes a mesura del meu peu.

—Ah! Desgraciada filla que tu ses!—li respon lo pare.—Si a tu venen aquelles botines, vol diure que tu seras la mia esposa. M'ha dit això ta mare primer de morir: que si tenia intencions de tornar-me a casar, prenguessi aquella dòna a la qual serien vengudes aquelles botines. Doncs venen a tu, vol diure que tu seras mia.

Imaginau-vos lo dolor de Maria a s'entendre referir això del pare.

Aquest, que fins alhora no volia més saber del món, que havia renunciat a tots los players de la vida, ara se tornava a despertar,

1) Treball llegit en el Centre la nit del 18 d'Octubre de l'any passat.
2) *Davero*, debò.
3) *Sólita*, acostumada.
4) *Paritxos*, diversos, uns quants.
5) *Atuada*, ocupada.
6) *Assetiar*, arreglar.
7) *Eco*, vet-aquí.
8) *Babbo*, pare.
9) *Arremonia*, endreçava.

sentia tant lo foc de l'amor, que pareixeva un jove de vint anys. Més que anava, més creixia lo seu amor envers la filla: no la deixava may en pau.

Pobreta, ella se desfeva en llàgrimes, pregant lo Senyor que distolguessi[1] el pare de n'aquelles idees brutes; ma era tot inútil.

Un dia, mentres estava tota atenta pregant la Vèrgine, li compareix una dòna y li diu:

— Maria, està tranquila: aconsenteix a totes les idees de ton pare y no pensis a arrès.

Maria fa així y s'uneix en matrimoni amb el propi pare.

Venguda a tenir fills, morí en lo primer, així que per portar en salvament la criatura han tengut de fer-li l'anatomia.

Dóna a vida un bell minyó, que lego posen a tataya[2] y l'aixequen[3] com un senyoret.

Vengut gran lo minyó, l'envien a l'escola. Barallant-se entre companyons, los altros no tenien altro que li diure que ell no era vengut al món com un'altra criatura, y que a la mare, per donar-li la vida, l'havien tenguda d'obrir.

Lo minyó, essent petit, no compreneva; ma, vengut més gran y entenent-se a repitir sempre la mateixa cosa, diu al pare:

— Babbo: cos'es això que'ls companyons van dient? Diunque jo no só vengut al món com un'altro, ma que a la mama li han obert lo ventre.

— No creguis, fill meu, — respon lo pare. — Són totes idees que passen per la ment d'ellos.

Lo minyó més creixia, més comprenia. Així que, vengut jove, se compra un'ebba[4].

Quan aquesta es estada a punt de tenir un aniutxo[5], ell la mata y li treu del ventre. Essent viu, l'aixeca, y d'aquesta manera creu d'haver fet també a la mare, això es, d'haver-la matada, y això pensa ell mateix.

Quan l'aniutxo era vengut gran, un dia diu al pare:

— O babbo, donau-me la vostra sancta benedicció, perquè jo d'avuy vull anar-men.

Lo pare plorava; ma tot es estat inútil, que'l fill, aprontada una provista[6] y posant-la en una bèrtula[7], deixant algunes lletres als amics, parteix.

1) *Distolguessi*, distregués.
2) *Tataya*, dida.
3) *Aixequen*, pugen.
4) *Ebba*, euga.
5) *Aniutxo*, poltro.
6) *Provista*, provisió.
7) *Bèrtula*, sarria.

Ma'l pare, primer que'l deixessi, li dóna un parell de guants de la mare, aixiquè lo jove poguessi diure que tenia en butxaca les mans de la mare.

Era aquell jove caminant paritxos dies, quan se li acaba la provista.

Tenia fam y no sabia com fer per se la treure.

Se trobava en camins deserts y no se veyeva més que cel y terra; viles, arrés[1].

Per miracle de Déu, veu passar un vol de pardals y fermar-se a poca distancia d'ell.

Pren a mans calqui crasto[2] y comença a tirar-los-hi hu després de l'altro, fins que resixi a pegar-ne paritxos, qui a les ales, qui a les cambes[3], aixiquè no poden més volar y los pren.

Com fer per los coure?

No tenia foc, y, trobant-se en butxaca apenes un llumí[4], l'encén y, gitant-li demunt totes les lletres que tenia en butxaca, les brusja[5], y així se cou los pardals.

D'aquesta manera ell podia diure d'haver menjat carn ambe paraules, perquè les paraules eren en les lletres.

Caminant caminant li ve set, y no sabia com fer per se la treure.

No hi havien rius y fontanes en lloc perquè ell poguessi beure.

Però troba una iglesia campestre y, entrat a dins, veu que hi havia algua beneíta, ne beu, y així pot diure que ha begut algua que no corria ni en riu ni en fontana.

Caminant caminant, troba un cavall mort que portava a demunt cent corbos[6] vius.

Ne resta molt meravellat a tal vista y li pareixeva impossible lo pensar y el creure com un mort portessi demunt cent vius.

Eco que arriba en una ciutat, y en lo passar los carrers lligi en un cartell qu'era penjat a la paret que'l rey tenia una filla indevinadora, y que, si hi fossi estat hu d'endevinar los pensaments d'ella, seria estat lo son espòs; ma qui se fossi presentat sense resixir en això, hi hauria tengut de deixar lo cap.

Gran gent hi acorria per veure si indovinaria los pensaments d'aquella minyona y fer-la sua.

Ella sí que indevinava los pensaments de tots, ma ningú los d'ella; així, molts hi deixaven lo cap y el coll.

1) *Arrés*, cap, res.
2) *Crasto*, pedra.
3) *Cambes*, cames.
4) *Llumí*, misto.
5) *Brusja*, crema.
6) *Corbos*, corbs.

Aquell jove pensa y se decidi d'anar ell també, y per quant los amics y tota la gent qu'enguiriava[1] lo palau real ne'l destolguessin, ell hi va lo mateix.

Se presenta al rey y a la filla y lis hi diu que l'endemà maití seria vengut a indevinar los pensaments de la minyona.

Lo rey hi aconsenteix y el jove s'entorna en casa a pensar lo que hauria tengut de diure lo maití.

La tarde mateix la princesa envia dos missatges d'amagat en casa del jove per veure si li podia diure los pensaments qu'ell tenia estojats per l'endemà.

Lo jove alhora respon que si'ls volia saber lo fossi recivit la nit en casa d'ella a les soles.

La princesa, essent una cosa en secret, hi aconsenteix, y la nit, a l'hora estabilida, lo reciví en la sua càmera apartada que era destinada per ella en lo palau real.

Apenes arribat, li demana quals eren los sous pensaments, y ell li respon que si'ls volia saber primer devia deixar-li tocar un peu d'ella.

La princesa hi aconsenteix, y alhora'l jove li diu:

— Jo tenc en butxaca un parell de guants y puc diure de tenir en butxaca les mans de ma mare, essent los guants d'ella que m'ha deixat quan es morta. Després, quan me trobava en camí venint a n'aquest lloc, he acabada tota la provista, y, com tenia fam, no sabia com atatar-me[2]. He vist un vol de pardals fermats a poca distancia de mi, hi pres calqui crasto, los tir demunt d'ellos y ne fereix paritxos, que lego los prenc per los coure. Per no saber com los coure, me trec un feix de lletres dels meus amics, los encenc amb un llumí, y d'aquesta manera he pogut coure los pardals y menjar-los. Puc diure així beníssim que he menjat carn amb paraules, perquè les lletres més que paraules no tancaven.

Y el jove, dit això, se'n va.

Lo sen de demà eco que una gran generació de gent acudí al lloc destinat per entendre la princesa indevinadora.

Ella estava seguda al trono y el rey y la reina, amb tot lo seguit, al devant.

En mig estava aquell jove, y, ordenat lo silenci, la princesa comença a parlar, això es, a diure tot quant li havia dit lo jove la nit passada.

1) *Enguiriava*, voltava. 2) *Atatar-me*, atipar-me.

Lo jove, una demana; y ella, una resposta. No ne deixava una en buit.

Lo rey, la reina, tot lo seguit y tota la gent qu'escoltava, si arresten molt meravellades en lo veure com indevinava tot.

També'l jove feva l'innocent y arrestava com espantat.

Primer d'acabar, lo jove demana gracia al rey y, aconsentida, diu:

— Encare un altro pensament vull que m'indevini, ma deixant temps fins a demà.

La princesa envia al jove altra volta los missatges, y aquest li respon que si ella volia saber calqui cosa lo tenia de recivir en casa.

Aconsentit, la nit va en casa de la princesa, sempre en la mateixa càmera apartada, y el jove diu a ella que si volia saber calqui cosa s'hauria tengut de deixar tocar lo genoll.

La princesa hi aconsenteix, se deixa tocar lo genoll, y el jove li obri'ls pensaments d'ell.

Així, sigui a diure, mentre se trobava caminant, tenia set, y, entrat en una iglesia, beu de l'algua beneíta que hi havia, no essent-n'hi en altro lloc, y així podia diure d'haver begut algua que no corria ni en riu ni en fontana.

Lo sen de demà tota la gent acorri al mateix lloc, y la princesa indevina tot com lo primer dia. Primer de acabar, lo jove demana altra volta gracia al rey de volguer-n'hi-li indevinar un altro, y la princesa respon tot això que volia.

La tercera volta, però, el jove, anat en càmera de la princesa, demana de deixar-lo colgar amb ella, y la princesa, tant que fossi sabut los seus pensaments, y després perquè ningú no se seria abijat[1] de res, lo deixa colgar amb ella.

La tercera volta li diu del cavall mort que tenia demunt cent corbos vius, així que pareixeva impossible com un mort poguessi portar demunt cent vius.

Lo maití, de bon temps, lo jove, apenes despertat, s'aixeca la princesa, y el jove, d'amagat, pren la camisa de nit d'ella, la posa en mig de les sues robes y, sens esser vist de ningú, se'n va.

Lo sen de demà la gent acorri al meteix lloc per entendre indevinar los pensaments, y, després que la princesa havia acabat de parlar, lo jove s'alça y diu:

— Majestat, ara toca a mi.

— Sí, diu, — respon lo rey.

1) *Abijat*, adonat.

Y el jove comença:

— Un dia só anat a caça, he vist una llebreta, y, gira d'aquí, gira d'allà, li tir y la prenc a un peu.

Comprèn lego lo rey això que volia diure, y li respon:

— Seguiu el vostro conte.

— Un altro dia veig la mateixa llebreta, li tir y la prenc al genoll.

— Y no l'haveu presa? — li demana'l rey.

— No, — respon lo jove.

— Un altro dia veig la meteixa llebreta, li tir y la prenc.

— Propi presa? — diu lo rey.

— Sí, propi presa, — respon lo jove. — Y, com de fet, eco miri la pell.

Y li fa veure la camisa que s'era amagada, y que'l rey va conèixer beníssim per raó de dues marques[1]. Grans picaments de mans són fets al jove, y lego'l rey pren a bracet al jove, l'alça en lo trono a costat de la filla, acrida los cardinals y los fa esposar.

Així aquell jove resta espòs de la princesa y ne són tots alecs[2] y contents.

Ellos an allà y nosaltres an aquí

LA FILLA DEL REY SERPENTÍ

Una volta hi havia un rey que tenia un fill y una filla.

Lo rey cau malalt, mori y deixa aquestos dos fills, germà y germana, que s'estimaven assay[3].

L'home se dieva Antoni y la dòna Maria.

Venguts grans, lo germà diu a la germana:

— Germana mia, casa-te.

Y ella li respon:

— No, germà meu, quan tu te casis; que si jo me casessi primer de tu, mon marit, amb ell en casa, no te volgaria; ma, si tu te casessis primer, jo me'n vengaria am tu y estaria sota de les ordres de ta muller.

Antoni se casa, tenint amb ell també la germana no sol; ma, cada dia, en fer l'espesa[4], entra de la germana per demanar-li què vol que prengui per menjar.

1) *Marques*, marques en sentit d'inicials.

2) *Alecs*, alegres.

3) *Assay*, molt.

4) *Espesa*, compra (tractant-se de queviures).

Y ella li respon:

—No, germà meu: això no te'l tenc de diure jo: vés de ta muller, sinó ella, si veu que tu vens a demanar això a mi, que no só la duenya de casa, se pot arrabiar e hi pot nàixer quistions.

—Preniu lo que voleu, que jo menj lo que me donen.

Ma Antoni no s'atura per això d'anar sempre de la germana, sempre que hi havia de fer l'espesa.

La muller d'ell, que se dieva Catarina, veyent que Antoni, lo marit, prenia los ordres de la germana y no d'ella, que era la propria duenya de casa, dispon en manera que'l germà odiessi la germana.

Y cosa fa?

Encomana al jardiner que li portessi un petit serpent viu, y el jardiner li porta'l serpent. Doncs, cada dia, a l'acabament del menjar, hi era l'ensaladeta[1], que tots menjaven al mateix plat.

Un dia Catarina posa l'ensalada de la cunyada en un plat a dispart[2] y en mitg hi gita[3] lo petit serpent viu.

A l'hora de menjar, Maria, havent vist l'ensaladeta que li havien posada a dispart, prenint al germà a l'escusa[4], li diu:

—Germà meu, ¿cos'es lo que veig avuy, lo plat de l'ensaladeta mia fet a dispart?

—No te puc diure qual sigui lo motiu, germana mia: lo diuré a Catarina.

Lo diu a la muller, y ella li respon que era un gust que pera aquell dia s'havia volgut pendre.

Seguint a menjar, y Maria, sense se n'abijar[5], am tota l'ensaladeta s'engullí lo serpent.

De cap de dies, veyent-se engroixir y no sabent lo que li passava, crida al germà y li diu:

—Germà meu, mira, de calqui dia en ara, que grossa que jo só venguda. Crida'l doctor, en manera que ell me pugui diure calqui cosa.

Antoni adverteix d'aqueixa cosa la muller, creyent de fer un bé per la germana, y lego s'envia a acridar lo doctor.

Catarina, però, que sabia ja l'hora en que'l doctor tenia de venir, com lo veu muntant per l'escala l'entopa y li aconsella que, visitant la cunyada, fossi dit que la sua era malaltia de nou mesos.

Lo doctor fa així y se'n va.

1) *Ensaladeta*, enciam (es a dir, l'*ensalada* en castellà).
2) *Dispart*, part, per separat.
3) *Gita*, tira.
4) *A l'escusa*, a soles.
5) *Abijar*, adonar-sen.

A les paraules del doctor Maria arresta gran espantada, no essent ella estada may am ningú.

La cunyada, alhora, ambe l'idea d'ella d'esperdeciar-la[1], acrida al germà y li diu:

— Marit meu, què vols que jo te faci? Mira qui bella corona que la tua germana està posant en la nostra cort! Pensa de ne la treure, sinó... me'n vaig jo.

Lo marit arresta de pedra a l'entendre això, y, creyent que era ver lo que li dieva Catarina, acriden dos servidors de la cort y Antoni lis hi diu:

— Preniu a Maria, portau-la en un bosc alluny y matau-la, y després vull que me portau l'escàtola[2] de los cervells d'ella.

Los servidors agafen a Maria y se'n van per eseguir lo que lis manen.

Caminant caminant arriben en mitg d'un bosc y lis hi entopa un home, un cos sense ànima, que lis hi diu:

— Ahont anau?

Y los servidors:

— Nos han dit que aniguessim a matar aquesta minyona, y després que l'haurem matada portessim en casa l'escàtola de los cervells d'ella. Y vostè qui es? — li demanen.

— Yo só lo rey Serpentí, — lis hi respon aquell home. — Anau en aquell cuili[3], — lis hi diu alhora lo rey Serpentí, — portau-vos aquesta minyona y dieu al pastor que munyi totes les vaques y les cabres de manera de n'umplir una gran caldera; després, prengareu la minyona, la posareu a cap a dins de la caldera y a peus a l'aria[4], y mirau que lo que li caurà d'en boca serà lo serpent.

Després que li ni serà calgut[5] lo serpent, amagau bé la minyona en manera que ell no entengui ni manco l'olor d'ella; perquè, quan lo serpent s'haurà begut tota la llet, tornarà a cercar-la per ni li entrar a dins del cos.

Matareu després un cutxo[6], y després que del cap ni li haureu treta l'escàtola de los cervells, la portareu a qui la teniu de portar.

Així aquell home se descompareix y los servidors fan tot allò que ell lis hi havia manat. Van en lo cuili, fan munyir les vaques y les cabres, umplin la caldera, hi posen la minyona cap en terra y peus a l'aria, ni li fan exir lo serpent. Després maten un cutxo, y

1) *Esperdeciar-la*, avorrir-la.
2) *Escàtola*, capsa (es a dir, crani).
3) *Cuili*, cabana.
4) *Aria*, aire.
5) *Calgut*, caigut.
6) *Cutxo*, goç.

del cap ni li treuen l'escàtola de los cervells, que amb ells se porten.

Los servidors sen van, deixant en aquell cuili la minyona. Ve lo rey Serpentí y se la porta amb ell.

Quan eren al palau real ell diu a Maria:

— Mira: tu s'es ma filla y jo só ton pare. Eco[1] les claus de tota la casa. Tu s'es duenya de fer y de desfer. Afinestra-te sempre que vols y en totes les finestres, manco en aquella que veus enclavada, perquè no se pot obrir, y, si tu l'obris, pena de la vida.

Maria era ja un bell poc de temps en aquell palau duenya de tot.

Un dia lo rey Serpentí se dormi, y era un parell d'hores que dormia, quan li va a costat la minyona y, veyent-li penjada al coll una claureta[2], pensa que aquella fossi la de la finestra tancada y que'l pare no volia que s'hi afinestressi.

N'hi li treu a poc a poc la claureta, la enfilqui[3] en lo forrallat del frix[4] que se veyeva en mitg de la finestra, y aquesta s'obri com per encantament.

Al devant hi havia un'altra cort, y, penjada d'una finestra, una gabia amb un papagall[5].

Lo papagall, apenes vista la minyona, se posa a tiquirriar[6]:

— ¡ Males pasqüetes, males pasqüetes, que bella filleta que té lo rey Serpentí!

Maria tanca lego la finestra, se n'entra a dins tota assustada y penja altra volta la clau al coll del pare.

Lo rey se desperta, veu la filla mitja torbada y li demana:

— ¿ Què tens, Maria, que te veig tant assustada?

— Oh babbo meu, si vostè no me fassessi arrès, ja li diuria.

— Diu-mel, filla mia, que jo no te fas arrès.

— Doncs, quan vostè era dormit, jo li he vista penjant aquella claureta, y lego he pensat que fossi estada de la finestra que no volia que obrissi. Ni li he presa, he obert y al devant he vist una altra cort. Un papagall que era a dins d'una gabia, en me veure, se posa a tiquirriar: «¡ Males pasqüetes, males pasqüetes, que bella filleta que té lo rey Serpentí!».

Alhora lo rey li respon:

— Pren la clau una altra volta y demà tornaras a obrir la finestra, y si lo papagall te diurà la mateixa cosa, tu li respongaràs:

1) *Eco,* vet-aquí.
2) *Claureta,* claueta.
3) *Enfilqui,* fica.
4) *Frix,* pany.
5) *Papagall,* lloro.
6) *Tiquirriar,* cridar.

«Males pasqüetes, males pasqüetes! De les tues plometes me faré un coixinet, de les tues polpetes[1] me faré un bell risot!»[2]. Després treuras lo cap de la finestra y veuras al fill del rey d'aprop que se fermarà a la cantonada.

L'endemà Maria obri la finestra, y a la meteixa hora.

Lo papagall, apenes que la veu, comença a tiquirriar:

—¡Males pasqüetes, males pasqüetes, que bella filleta que té lo rey Serpentí!

Y ella a respondre:

— Males pasqüetes, males pasqüetes! De les tues plometes me faré un coixinet, de les tues polpetes me faré un bell risot!

Lo papagall, que s'entén diure això, s'alça a veus:

—Ahi! ahi! ahi!

Maria, però, no se n'entra: treu lo cap de la finestra y se veu al fill del rey ferm en la cantonada.

Era lo fill del rey d'aprop y tenia la cort al devant d'aquella del rey Serpentí.

Apenes ell va en casa, lo papagall comença a fer bordell[3].

Y el fill del rey, havent-li demanat lo que tenguessi, li respon:

—La filla del rey Serpentí s'es feta a la finestra y m'ha bosticat[4].

Lo fill del rey lo pren de mentider y de mentider lo deixa, dient-li que'l rey Serpentí no tenia filla y no n'havia may tenguda.

Y el papagall li respon:

—Mentider es vostè. Lo rey Serpentí té una filla. Vengui demà, s'estigui a la finestra y veurà si li dic mentida.

Lo demà Maria se torna a fer a la finestra, y lo papagall apenes que la veu:

—¡Males pasqüetes, males pasqüetes, que bella filleta que té lo rey Serpentí!

Y Maria:

— Males pasqüetes, males pasqüetes! De les tues plometes me faré un coixinet, de les tues polpetes me faré un bell risot!

Y el papagall:

—Ahi! ahi! ahi!

A la remor ixí lo fill del rey, y, com fa per parlar a Maria, ella li respon:

—Tenc bon pare y bona cara.—Tanca la finestra y se n'entra.

1) *Polpetes*, carns.
2) *Risot*, arroç.
3) *Bordell*, xivarri.
4) *Bosticat*, provocat.

Li havia dit que fessí així lo pare, lo rey Serpentí. Alhora lo fill del rey d'aprop envia dos patges al rey Serpentí, dient-li que ell tenia player de la filla.

Lo rey Serpentí li envia a diure que si tenia player de la filla fossi anat a esposar-la.

No podeu pensar l'alegria del fill del rey en l'entendre això, y lego s'estabileix lo dia de l'esposori. Alhora lo rey Serpentí diu a Maria:

— Maria, ara tu me mates, y, després que hauras posada tota la mia sang a dins d'una olla, ne untaras totes les parets; després faras a troços la mia persona y la posaras a bullir.

Y la minyona li respon:

— Ahi, pare meu, jo no tenc ni tengaré may lo coratge de fer símil cosa.

Y el rey hi torna:

— O tu mates a mi o jo mataré a tu.

Doncs, Maria mata al pare.

De la sang ne unta totes les parets, les quals ixin totes de corall[1]. Fa a troços després la sua persona y la posa a bullir, y compareix altra volta lo rey viu y més bell de com era.

Alhora Maria esposa amb el fill del rey.

Imaginau-vos la meravella d'aquest en veure aquella bellesa de casa, tota ambe les parets de corall, cosa que no tenien en casa d'ell, fet a fill de rey de sept corones.

Maria era bella y gitava resplendor com un sol.

En fi de temps que era casada, va tenir un fill bell com un pom d'or.

Pensau-vos l'alegria del marit al veure que li havia nat un fill així bell y graciós.

Fa gitar lego un bando que tots los renyants[2] y tots los senyors que volguessin anar a veure lo fill fossin anats, que ell donava un pranzo[3] y los convidava a tots. No se sabia d'aont ixissi tota aquella gent que anava a veure aquella criatura. La mare estava seguda al trono y el fillet lo tenia a la falda. A cada hu que entrava donava a besar un peutxo[4].

Ve a entrar lo germà de Maria, y ella, havent-lo coneixut, en volguer besar lo peu de la criatura, ni li tira y no li deixa besar.

Però ell no havia coneixut la germana.

1) *Corall*, coral.
2) *Renyants*, regnants (reys).
3) *Pranzo*, dinar.
4) *Peutxo*, peuet.

Mentres estaven en pranzo, per beure lo vi, cada hu tenia la sua taça[1].

Ma Antoni, lo germà de Maria, la reina tant festejada en aquell convit, en lloc de taça vol ell que li posin lo vi en l'escàtola de los cervells d'un cutxo que treu de'n butxaca.

Los patges fan així, y Antoni, primer de beure, diu:

— A la salut de ma germana!

— A la salut del cutxo! — respon lego Maria. Y així per totes les voltes que'l germà beyeva.

Antoni, veyent que aquesta era historia que no finiva may, se n'aixeca dret y diu al rey espòs:

— ¿Què vol diure, majestat, que cada volta que jo bec y dic *a la salut de ma germana*, la sua muller me respon *a la salut del cutxo?* Y, després, per què, quan só anat a besar lo peu de la criatura, me ne l'ha tirat de mala manera y no me l'ha deixat besar?

Y li respon Maria:

— Si tu vols saber lo motiu de tot això, n'enrahonarem tots sols en un aposento, sense arrès de mal.

Després del pranzo, Maria, a les soles amb el germà, en un aposento, se dóna a conèixer per la germana y li conta tot lo que li havia passat de quan l'havia enviada a matar.

Alhora Antoni se penteix[2] de la sua d'haver cregut a la muller y demana a Maria lo que dieva ella de merèxer la sua cunyada.

— Jo no vull que li facis arrès, — li respon ella. — Viviu tranquil·los amb pau y concordia, y en aquí no hi passeu més.

Però Antoni, després d'haver empregat[3] tant la germana que'l deixessi fer segons la sua intenció, va de la muller, ne la catxa[4] de'n casa, l'envia a la llimòsina[5], y, després d'haver-se venut tot, se'n va de la germana y s'està sempre amb ella.

A. USERI

---

1) *Taça*, got.

2) *Penteix*, penedeix.

3) *Empregat*, pregat.

4) *Catxa*, treu.

5) *Llimòsina*, almoina (es a dir, a captar).

CRONICA DEL CENTRE

Janer de 1907

CONFERENCIES

Excursió hivernenca a les montanyes y valls del Cardener, Aiguadevalls y Aiguadora. — Treball de nostre benvolgut president D. César A. Torras, llegit el dia 4, en el qual descriu la comarca regada pel Cardener y sos afluents, apuntant de pas lo més notable que pot visitar l'excursionista, així com també'l sistema hidrogràfic y orogràfic que regeix en aquella regió per tants conceptes interessant y digne d'estudi.

Una excursió més al Pedraforca y a la serra de Cadí. — Es altra ressenya llegida pel propri senyor Torras el dia 11 y que ve a completar les memories de les excursions efectuades aquests darrers anys, aportant nous datos que de cap manera poden oblidar els que vulguin fer excursions per les altes valls de Gòsol.

Suissa. — El dia 18 D. Joaquim Morelló donà la tercera conferencia sobre Suissa. En res desmeresqué'l treball del senyor Morelló de les dugues anteriors, abans al contrari, les seves explicacions, escoltades ab el mateix interès de sempre, y les nombroses fotografies projectades, donaren una idea ben acabada del país clàssic de l'excursionisme.

Excursió pel Montseny. — Es el títol que donà D. Eugeni Prat a la memoria llegida'l dia 25, presentant-nos boniques fotografies d'aquella serra en ple hivern, clixés deguts als seus companys d'excursió y que foren molt ben rebuts per la concurrencia.

EXCURSIONS Y VISITES

Excursió al Pla de la Calma. — Sortiren el 12 de Janer pera fer nit a Figaró, en l'últim tren, els senyors Torras (D. César A. y son fill Oscar), Parés, Guarro, Riera, Planas (soci delegat de Sabadell, ab son fill y un amic) y Llatas. A les sis sortiren del Figaró, seguint la riera de Vallcarca en son començament, y deixant-la prompte pera fer drecera.
Un cop arribaren a Tagamanent, després de contemplar l'hermosíssim panorama, especialment el del cantó N., que corresponia als Pireneus, passant per câ l'Agustí, entraren en el Pla de la Calma, completament nevat, passant pel Pla de la Llacuna, Pla de les Roques Blanques, la casa anomenada'l Cafè y, finalment, Coll Formich. Sortiren de Coll Formich a les tres de la tarda, pujant fins al Pla de Cinch Sous, aon començaren el davallament passant pel Brull y fent nit a Balenyà, d'aon retornaren l'endemà cap a Barcelona.

Excursió a Sant Medí, Sant Cugat del Vallès y Cerdanyola (dia 20). — Reunits a la plaça dels Josepets els senyors Rocafort, Valls, Ribera y Bombach, s'encaminaren per la riera de Vallcarca amunt cap al mas Falcó y carretera d'Horta, creuant-la en el camí que porta a Sant Genís dels Agudells. Desde allí's dirigiren a Sant Geroni de Vall d'Hebron, en qual restaurant esmorsaren, y per Vista Rica emprengueren la davallada

de Sant Medí, y, riera avall sempre, sortiren prop de la típica Torra Negra, entrant a Sant Cugat després de tres hores de marxa.

En el trajecte tingueren ocasió de visitar la curiosa ermita de Sant Adjutori, abandonada desde mitjans del passat sigle, que's troba a vint minuts de Sant Medí. Es un interessant exemplar romànic de planta circolar, que'n tenim molt pocs a Catalunya, que, ab tot y trobar-se a les portes de Barcelona, ha restat ignorat dels nostres arqueòlecs.

Després d'haver visitat els excursionistes el tant conegut monastir de Sant Cugat, retornaren per Cerdanyola, aon prengueren el tren, que'ls retornà a Barcelona a les vuit del vespre.

Dia 26. — La Secció d'Arquitectura féu una visita a la fàbrica de rajoles hidràuliques dels senyors Escofet y C.ª, havent-hi assistit bon nombre d'associats, la majoria pertanyents an aquella secció.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

LA TÈCNICA DEL BALL DE LA SARDANA. — El dia 10 va donar la segona conferencia, explicant D. Joan Riera la sardana llarga empordanesa, citant-ne les lleys y mecanisme de la mateixa, y els diferents sistemes de comptar-la, valent-se pera això de nombrosos diagrames previament dibuixats y d'ilustracions musicals tocades al piano per la senyoreta Gumersinda Mata.

El dia 24 donà la 3.ª y última conferencia, en la qual va exposar y demostrar una fórmula algebraica de dit ball, que s'hi avé en tots els casos, discutint-ne d'altres que no reuneixen aquestes condicions. Va explicar axís mateix l'origen y característica de la *selvatana*, com a variant de la sardana, y, després de descriure l'àrea aon se ballen l'una y l'altra, va acabar ab un elogi oportuníssim del ball nacional català.

La senyoreta Gumersinda Mata va tocar en el piano la tradicional sardana *Elianor* y alguna altra.

Ilustraven a més la conferencia, presentada de manera molt suggestiva, diferents diagrames relatius a la selvatana.

El senyor Riera va ser unànimement felicitat pel seu conciençut treball.

CURS DE FOLK-LORE CATALÁ. — D. Rosend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

V conferencia (3 de Janer).— *Valor històric del Folk-lore.*—Concepte fals de l'historia oficial, que es la dels monarques y dels fets d'armes.—Credulitat y adulació excessives. Falta de crítica. — L'esperit nacional falsejant constantment els fets. — Contradiccions històriques. — El Folk-lore com a auxiliar, complement y origen de l'Historia. — Documents humans de gran vàlua que'l folk-lorisme recull. — La pre-historia revelada pel Folk-lore. — Els mites antics esmicolats entre la rondallística. — Datos reals que l'Historia calla y el Folk-lore conserva. — Supervivencies de tots els pobles que s'han anat establint a Catalunya, conservades en cançons, balls, jocs, llegendes, dites, etc.

VI conferencia (17 Janer). — I. *Valor científic del Folk-lore.*— En principi'l Folk-lore comprèn tots els coneixements humans. — Classificació molt diferent de la ciencia escrita y dels coneixements tradicionals.—Objectius principals de la ciencia popular: I. Espectacle de la naturalesa; II. Bon règim de la familia y de l'hisenda; III. Educació religiosa. Aberracions del saber popular y de la ciencia.

Astronomia. Caràcter popular. Començos misteriosos de la mateixa. El sol, la lluna y les estrelles.

Geografia. Son concepte restringit segons el poble. Ignorancia de

datos dels països llunyans. Abundor extraordinaria de dites tòpiques.
VII conferencia (31 Janer). — II. *Valor científic del Folk-lore.*
Meteorologia. Importancia de son coneixement pel poble. — Els fets confirmen la tradició en molts casos.—La Meteorognosia, ciencia folk-lòrica.
Historia Natural. Flòrula y fàunula folk lòriques, reduidíssimes. — Poca importancia del reyalme mineral. — Aspecte poètic ab que'l poble concebeix l'historia natural.
Medecina. — La terapèutica tradicional. — Aberracions y observacions justíssimes. — Aforismes populars.
El saber popular condensat en sentencies y observat en les pràctiques de les altres branques científiques.

Com de costum, abans de cada sessió, va llegir-se la fulla folk-lòrica de la setmana, deguda a D. Ramon N. Comas, en la qual se dona compte de les costums actuals y passades de Barcelona.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

L'erudit consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat les conferencies sobre Arqueologia, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:
Conversa XLIII (dia 7). — Quarta de Grecia. — L'Acròpolis de Tirinte. — Descripció: muralles, ingressos, patis y palaus. Materials de construcció. — Acròpolis de Mycenes. — *Porta dels Lleons.* — Necròpolis micènica. — Enterraments. — Objectes d'or en ells descoberts. — Ruines d'edificis a la acròpolis alta. — Restes d'una població antiga a la plana d'Hissarlik. — Tombes ab cúpola. — *Tresor d'Atreu o tomba d'Agamemnon.*
Conversa XLIV (dia 14). — Quinta de Grecia. — «Tresor d'Atreu», a Mycenes. — Descripció. — Altres tombes ab cúpola, y subterranies obertes a la roca. — *Phratries.* — Vies de comunicació. Ses defenses. — Tombes de l'Hereon y Nauplia, ab cúpola y subterranies. — Muralles. — Tombes a Laconia, a Esparta y a Vafio, de tipu micènic. — Tombes del mateix tipu existents a l'Atica. — Necròpolis d'Atenes. — Restos de cases primitives a Melité. — Santuari, o lloc sagrat, pelasgic. — Tombes a Eleusis. — Tresor de Minias, a Orcomene. — Tombes a Tessalia. — Dimini. — Illes del mar Egeu. — Records de la civilisació micènica a Rodes, Ialysos y Xipre.
Conversa XLV (dia 21). — Sexta de Grecia. — L'illa de Creta. — Situació geogràfica — Primers habitants. — Arqueòlecs que han fet descobriments. — Palau de Minos a Cnossos y altres edificis. — Tombes. — Religió dels cretencs. — Signes gràfics anteriors a l'alfabet fenici. — Arts y industries indígenes. — Creta com a centre principal y originari de la civilisació micènica. — Indicis cronològics de la mateixa.
Conversa XLVI (dia 28). — Sèptima de Grecia. — Els caràcters generals de l'arquitectura micènica. — Els materials. — Megalitisme. — Formes secundaries. — Portes. — Pilars y columnes. — Motllures. — Ornamentació polícroma. — Pintures murals.
Se projectaren exemplars gràfics.

CURS DE BOTANICA POPULAR

Lliçó V (dia 12). — Tronc; caràcters distintius en oposició als de l'arrel. — Nusos vitals; llur classificació. — Existencia y variació de magnitut del tronc en totes les plantes vasculars.
Morfologia del tronc. — Origen; troncs normals y adventicis. — Formes

que presenta. — Ramificació; formes de les copes que origina; plançons y estolons. — Direcció: tronc dret, penjant, decumbent, ajegut, rastrer, ascendent, enfilaire, voluble y rizoma. — Denominació del tronc per sa consistencia.

Funcions externes del tronc referents a la producció y sosteniment d'òrguens apendiculars y a l'acció que exerceix sobre'ls gasos, líquits y sòlits ab els quals pot estar en contacte.

Transformació del tronc, mitjansant un treball de diferenciació, en *cladodi, circell* (paraula tècnica catalana nova), *espina, tubèrcol* y *surador,* segons les necessitats de les plantes.

Lliçó VI (dia 19). — Sistema apendicular. — Fulla — Estudi morfològic de la mateixa. — Origen de la fulla. — Peciol; sa divisió en cilíndric, comprimit, alat, orellut y vesiculós. — Llim; base, apex, anvers, revers y marge. — Sistema vaginal; estípules peciolars, caulinars, axilars, opositifolies y vaginals.

Forma respecte al contorn; fulla capilar, filiforme, acicular, alesnada, liniar, ensiforme, espatulada, llanceolada, oblonga, elíptica, ovada, abovada, rodona, orbicular, falciforme y panduriforme. — Forma respecte a l'apex; fulla acuminada, aguda, obtusa, carrada, escotada, cuspidada, mucronada. — Forma respecte a la basa; fulla cordiforme, reniforme, cuneiforme, alabardada, sagetada y heteromorfa.

Estructura de la fulla. — Nervis; nervació pennada, palmada, peltada y pedada. — Ramificació lateral del llim; fulla sencera, dentada, asserrada, fistonada, lobada, fesa, partida, tallada, laciniada, sinuosa, runcinada, lirada y interpolada.

Lliçó VII (dia 26). — Continuació de l'estudi morfològic de la fulla. Fulles compostes: llur divisió en imparipinnades y paripinnades, unifoliolades, trifoliolades y multifoliolades. — Fulles recompostes, sobre recompostes y descompostes. — Denominacions de les fulles per llur situació, inserció, direcció y duració. — Fulles incompletes. — Filodi. — Plantes afiles.

Transformació de la fulla en òrguen absorbent, surant, reproductor, espina, circell y escata. — Bulbos; llur divisió en tunicats, escatosos y reticulats. — Borrons; classificació dels mateixos per llur situació, cobertes y contingut. — Prefoliació; principals prefoliacions absolutes y relatives. — Filotaxia.

Fisiologia de la fulla. — Moviments produits pel geotropisme, heliotropisme y accions mecàniques. — Funcions externes; clorofilació y transpiració. Concepte de la suposada respiració vegetal. — Funció interna de la fulla.

Durant l'explicació se projectaren més de 50 fulles tretes del natural y casi bé totes de la Flora Catalana, alguna de plantes descobertes recentment pel Dr. Cadevall.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

Any XVII — Barcelona, Març de 1907 — Núm. 146

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LA VALL DE CAPDELLA

La vall de Capdella, originaria del Flamicell, ha restat quasi desconeguda dels nostres excursionistes, ab tot y esser un dels recons més interessants que poden admirar-se en el Pireneu català. Incidentalment vaig parlar-ne anys endarrera; més les notes recullides en posteriors excursions me permeten donar-ne una idea més extensa, sense pretendre haver-ne fet un detingut estudi. Pera visitar-la venint de terra baixa, cal pendre la Pobla de Segur com a punt de sortida, remontant el Flamicell fins a l'esmentat poble (vuit hores).

A les dugues hores, deixant el congost d'Erinyà entremitg, se troba Senterada en la mateixa ribera y en el punt aont embranca la de Sarroca, de la que me n'he ocupat ja al descriure l'ascensió a la Pica de Cerví. De Senterada a la Pobleta de Bellvehí no hi ha més que tres quarts, atravessant-se a la mitja hora'l torrent de Ruxol, per on desaigua l'estany de Montcortès. D'allí en amunt la ribera s'aixampla, pera tancar-se altra vegada passat el renomenat santuari de Nostra Senyora de la Plana o Desplà, patrona de l'encontrada, formant un altre congost dessota les boscades montanyes d'Astell, que, per donar sortida a la vall de Capdella, es conegut per Forat de la Vall. El paisatge va prenent un caràcter del tot montanyenc. Pujant, queden a mà dreta Envall, Beranuy, Gramenet, y, dalt de la coma, Mont-rós, Pobellar y Pauls, encarant-se ab Estivill, Antist, Obeix, Aguiró, Castell-Estahó y Astell, petits pobles ab son típic campaneret de llicorella, que's veuen escampats çà y enllà del riu, perduts entre conreus, al peu d'alteroses y aglebades comes escaixalades per fondes y rocoses torrenteres.

Així que's deixa'l Forat, s'entra ja a la vall de Capdella, estreta y engorjada, revolcant-se'l Flamicell en son llit pedregós,

vorejat d'espesses arbredes. Desde La Torre la ribera's va obrint y apareix dominada pel revingut Montseny.

De S. a N., cap als estanys, la vall té de 25 a 30 kilòmetres d'extensió per 10 d'E. a O. aproximadament en els punts més apartats. El seu terrer es aspre y trencat en la part alta, en extrem rocós, sense vegetació y ben arbrada la ribera, únic camí planer. Hi escassegen els conreus, causa de la seva pobresa, emperò són bastant abundosos y escullits els pasturatges, sobre tot en les partides de Filià y Montseny; de manera que venen a esser, pels ingressos que'ls reporta'l bestiar, el primer element de vida d'aquells desventurats pobles. Els formatges de Capdella han obtingut justa fama entre'ls millors que's fabriquen a la montanya catalana.

També es aquesta vall rica en minerals: l'amiant aflora en les vessants del Montseny, les aigues ferruginoses brollen arreu, especialment a Espuy, y prou coneguts són els meners de coure de La Torre, en qual extracció hi han esmersat regulars capitals les companyies extrangeres que les han vingut explotant malgrat les dificultats que han hagut de véncer pera'l transport del material. Més la positiva riquesa es la força que representa'l desnivell del riu desde'ls estanys, pera qual aprofitament s'està constituint una important societat francesa, havent-se fet ja notables estudis en aquest sentit que, si logressin tenir una realisació pràctica, haurien de resultar molt profitosos pera la comarca; emperò no seria extrany que'ls més bons y decidits propòsits s'entrebanquessin, vegent-se aquell desgraciat país condemnat a perpetua miseria[1].

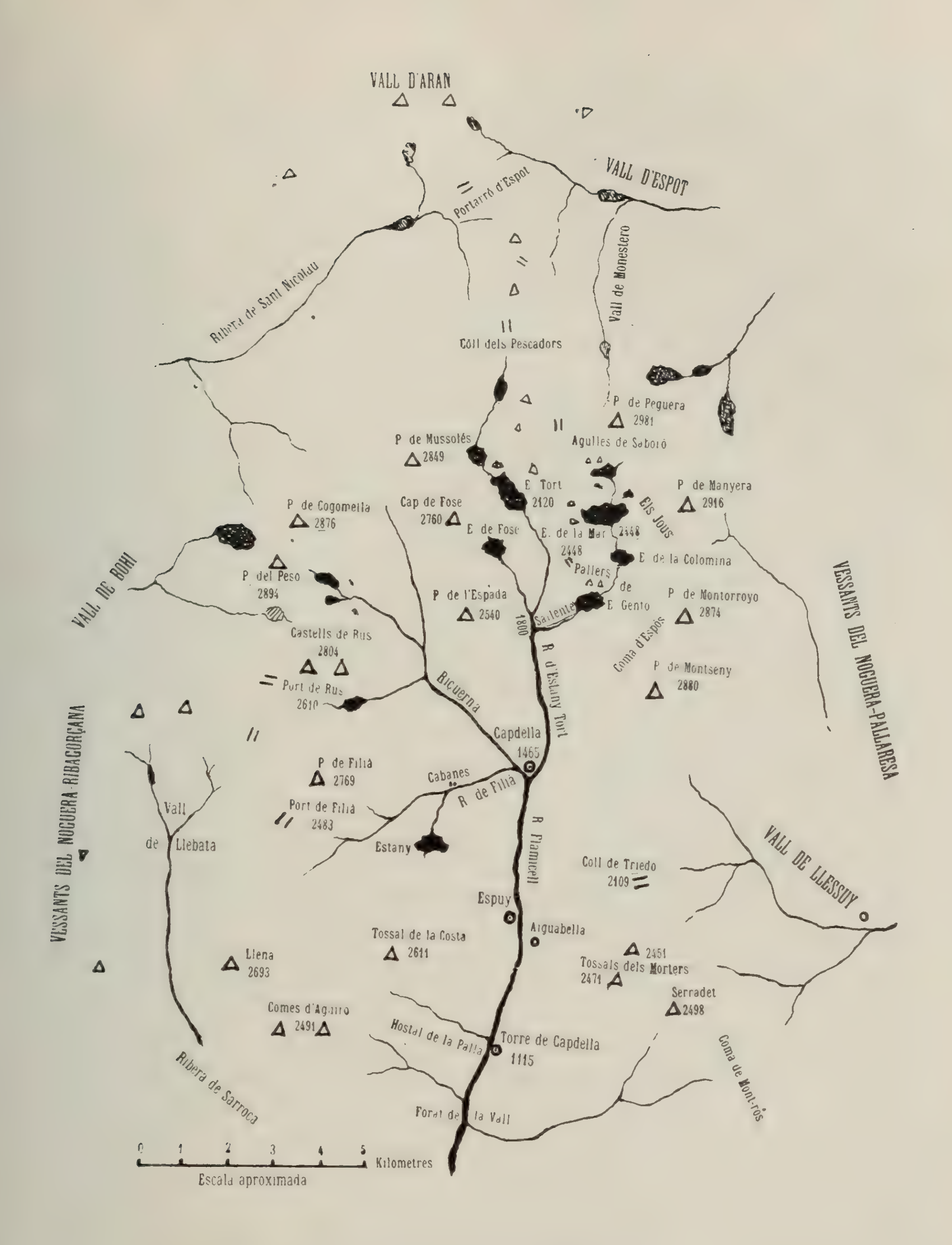
La població de la vall es reduidíssima, puix no compta més enllà de vuitanta focs distribuits en tres pobles y dos caserius, tots situats a la ribera.

L'Hostal de la Palla es el primer que's troba, y comprèn, ademés de la casa, dugues bordes, la capella de Sant Martí y el nou edifici de la mina a dèu minuts de La Torre, ab la fundició a l'altre costat de riu.

La Torre de Capdella (1.115 m. d'alt.) es el cap de districte, ab uns quinze vehins, si bé la seva població augmenta quan se treballa a les mines. L'únic carreró que formen ses poques cases s'allarga al costat esquerre del riu, essent de notar, pel seu relatiu confort, la casa de Jaume, que es la millor de la vall.

A la mateixa banda, y al peu del Montseny, tres quarts amunt,

1) El Flamicell es un dels rius que porten més desnivell de Catalunya. De la Pobla a Capdella tant sols, se'n va per dessobre'ls 900 metres, y passa d'aquesta xifra desde'l poble als estanys.

LA VALL DE CAPDELLA

Ab alguna petita modificació, ha sigut compost aquest plan tenint a la vista la *Contribution à la carte des Pyrenées espagnoles,* pel nostre particular amic, delegat del CENTRE a Dordogne, senyor Comte de Saint-Saud.

se veuen les cases d'Aiguabella, qual nom li dóna una excelent font que neix allí mateix.

Espuy, a una hora de La Torre y a la ribera dreta, enfront del Montseny, se composa d'uns 34 vehins. L'iglesia, de senzilla construcció romànica, té un campanar quadrat ab finestres mitg partides per llambordes a tall de columnes. Hi ha en aquest poble dugues ermites: la de Santa Maria, a cinc minuts, vora'l camí, y la dedicada a la Mare de Déu de Fa, tres quarts lluny, imatge molt venerada en tota la vall, havent sigut l'ermita reconstruida l'any 1892.

Seguint riu amunt, al cap d'una hora s'arriba al poble de Capdella (1.465 m. d'alt.). Té una vinticinquena de cases de no gaire bon aspecte, veyent-se al cim del turó l'iglesia parroquial, de construcció romànica ab un petit absis circolar resseguit per senzilles arquacions. Se troba bellament situat a sobre l'aiguabarreig dels riuets d'Estany Tort a sol ixent y el Ricuerna a ponent, ajuntant-se-li allí mateix el de Filià, que són les tres riberetes que baixen dels estanys. Tots plegats prenen la direcció de mitg-jorn ab el nom de Flamicell, si bé en el llenguatge local se l'anomena riu de Capdella o de La Torre de primer y de La Pobleta després, reservant-li'l de Flamicell desde Senterada per avall.

Confronta la vall de Capdella, al N., ab riberes de Sant Nicolau y d'Espot; a l'E., ab la de Llessuy; a mitg-jorn, ab la vall principal del Flamicell, y a ponent, ab les valls de Llebata (Manyanet) y Bohí. Se troba reclosa especialment en la regió dels Estanys, entre accidentades serres que atenyen altituts considerables, y en quals espatlles en altre temps devia apoyar-s'hi un extens glacier que desaiguaria en el fons de la vall del Flamicell. Desde'l N., cap a sol ixent y mitg-jorn, en l'aiguavés del Noguera Pallaresa, mereixen citar-se'l pic de Peguera (2.981 m. d'alt.), cim dominant de la serra dels Encantats, veritable gegant de l'encontrada; pic de Manyera (2.916 m.), Montorroyo (2.874 m.), Montseny (2.880 m.), tossals dels Mortés (2.451 y 2.471 m.) y serradet de Mont-rós a la sortida de la vall (2.498 m.). Cap a ponent, aiguavés del Noguera de Tor en la vall de Bohí (Ribagorçana), el pic de Mussolés (2.849 m. d'alt.), Cogomella (2.876 m.), Peso (2.894 m.) y Castells de Rus a sobre'l port (2.804 m.). En la banda de Llebata'l Filià arriba a 2.769 metres d'alt.; al S., el tossal de la Costa (2.611 m.) y les comes d'Aguiró, que ja se'n van fòra de la vall, y aon podem considerar que acaba l'alta zona pirenenca, ja no s'en pugen més que a 2.491 metres.

Fòra del camí de ribera, tots els demés que donen sortida a la

S. N.

Clixé de J. Soler

CAPDELLA

vall de Capdella són de difícil accés y alguns d'ells fins perillosos, no ja en ple hivern, que són intransitables, sinó en temps de bonança, per la gran altitut dels ports que s'han d'atravessar, puix resulten completament desabrigats, per esser llocs de poc trànsit. Tals són el coll de Triedó (2.109 m. d'alt.) entre'l Montseny y els Mortés, en el camí de Capdella a Llessuy (quatre hores); port de Filià (2.483 m.), que comunica ab la vall de Llebata (quatre hores); port de Rus (2.610 m.), en el pas de Capdella a Tahull (sis hores), deixant d'esmentar els colladors y portells que van desde'ls estanys cap a les desertes valls de Sant Nicolau, Monestero, Peguera y Portarró d'Espot, per esser camí d'isarts y tant sols practicable als que tinguin bon pit y bona cama, puix es del tot impossible'l trànsit de cavalleries.

El paisatge es atractiu y variat com altre puga desitjar-se: alegre en la part jussana de la vall, idílic en les aglebades comes de Filià (lloc predilecte dels isarts), imposant en el port de Rus, y desolat y selvatge en l'alta regió dels estanys, aon les montanyes de granet, completament despullades de vegetació, apareixen atalussades per interminables y colossals tarteres.

D'aqueixes tres comarcades neixen les riberes abans esmentades, que s'escorren de l'un a l'altre estany en escumoses y continues cascates, donant lloc, a l'ajuntar-se a sota de Capdella, al riu Flamicell.

Coneguda en termes generals la vall, anem ara a recórrer cada una d'aqueixes branques en que's divideix en sa part sobirana.

Ribera de Filià. — Té son origen en les serres que per ponent tanquen la vall de Capdella. A les dugues hores de curs s'aboca en una rocosa canal de forta pendent que desaigua en el Ricuerna, davall mateix del poble, formant bellíssims sallents d'esponjosa escuma que ressalten en el fons esmeragdí dels verns atapahits en el seu marge. Es una vall delitosa, agleblada de cap a cap, aon pasturen nombrosos remats durant l'estiu, ab els quals s'hi barregen sovint els aixerits isarts. Comunica ab la vall de Llebata mitjansant el port de Filià, en la vessant S. d'aquest alterós pic, y comprèn cinc partides: La Ribera, Coma Palomera, Coma de Fuses, Coma del Port y Coma de l'Estany. D'aquest surt el doll d'aigua més gros que baixa al riberal, davant per davant de les cabanes dels pastors, de sòlida construcció, ab coberta de llicorella que poden molt bé utilisar-se com a refugi.

Ricuerna. — El riuet que porta aquest nom, contracció de riu

Cerna, es el que baixa dels estanys situats en la part oriental del pic de Peso. S'ajunta més avall ab el que prové del port de Rus, vorejant per NO. el poble de Capdella, aont arreplega la ribera anteriorment descrita, poc abans de confondre-s ab el d'Estany Tort. S'hi troben en aquella regió, entre altres, l'Estany Tapat, l'Estany Negre y Estany de Fransi. Consta de tres comarcades: la

VALL DE FILIÀ

més apartada, anomenada Cogomella, confrontant a ponent ab Riberes de Caldes, compta tres importants estanys; la Coma del Mitg, ab dos estanys, en els quals hi abunda la pesca, y la Coma del Port, per on passa'l camí que va de Capdella a Tahull y Bohí (set hores). Es un trajecte deliciosíssim. El Ricuerna s'estimba escumejant y furiós entre muralles de granet atapahides de verdor; més ben prompte desapareix l'arbrat, y els pasturatges minven a mida que's puja, fins que les rogenques y cendroses penyes dels Castells de Rus s'ensenyoreixen del paisatge, que pren un to ferestec y desolat. El pas del port (2.610 m.) es imponent de veres. Un no sab què admirar més, si la grandiositat selvatge y aclaparadora de les grans masses de capritxoses formes coneguda ab l'escayent nom del

Castell de Rus (2.804 m. d'alt.), o bé l'esplèndit cop de vista que ofereixen els alts Pireneus surmontats per la serra Malehida.

La vessant oposada, o siga lo que correspon a la vall de Bohí, es digna de remarcar-se per les seves boscuries d'abets, que són la nota característica de la ribera de Caldes.

Ribera d'Estany Tort. — Es la més interessant de les que venim

Clixé de J. Poquet

Port de Rus

estudiant. La seva direcció es de N. a mitg-jorn, escorrent-se entre Capdella y el Montseny. Constitueix una regió lacustre de primer ordre, puix ademés de l'Estany Tort, de gran extensió y forma irregular, com el seu nom indica, mereixen esmentar-se com a més importants el Nariolo, Aiserola, Cubeso, Castieso y Morto, que's troben esgraonats, rebent les aigues els uns dels altres. El Fosé, arredossat sota'l pic que li dóna'l nom, forma ribereta apart més cap a ponent y desaigua en el pla de Sallente, enfront del pic de l'Espada. En el mateix pla (1.800 m.), sota de la cascata a la sortida d'Estany Tort, enforca la canal de Pigolo, que porta les aigues d'Estany

Gento, que a la vegada recull les de La Colomina, La Mar, La Frescau, El Vidal y El Saboró, que venen a formar el braç oriental de la ribera d'Estany Tort. Es coneguda aquesta comarcada ab el nom d'Els Jous; y afronta al N. ab la serra dels Encantats en les montanyes d'Espot, formant el Peguera, al cap d'amunt, el vèrtix d'una piràmide gegantina encarada a la vall de Monestero y estanyets de Peguera (Espot) y Els Jous (Capdella).

En tots aquests estanys hi abunden les truites. Cada estiu se constitueixen dos o tres companyies de pescaires, valent-se de xarxes (ròssecs) pera l'extracció del peix. Es un pobre ofici, puix els beneficis que obtenen no compensen de cap manera les fadigues que s'imposen. La pesca resulta una mica difícil en els grans estanys, perquè han d'endinzar-s'hi per medi d'unes armatostes de fusta grolleramente construides, ab perill constant d'ofegar-se; y, una vegada obtingut el fruit del seu treball, pera adinerar-lo, se veuen obligats a transportar el peix, ab canastrells que's pengen a les espatlles a tall de motxilla, fins a Viella, y d'allí a Bagnères-de-Luchon. S'ha de tenir en compte que, desde'ls estanys a Viella tant sols, ja hi tenen una pesadíssima jornada, que s'ha de fer a peu forçosament, puix l'escabrositat del terrer, quasi sempre tartera, no permet el pas de cavalleries.

La travessia de Capdella a la vall d'Aran, com no hi ha camí ni carrera, resulta fadigosa, emperò es interessant de veres. Tant si s'hi va per Estany Tort, com si's dóna la volta pels Jous cap a l'Estany de Mar y coll occidental de Peguera, s'ha de sortir al Portarró d'Espot, aiguavés del Ribagorçana y Pallaresa mitjansant la ribera de Sant Nicolau (riu de Caldes) y vall d'Espot respectivament. S'ha d'emplear-hi dugues jornades, fent nit al cap dels estanys, puix es prou coneguda la dita montanyesa de que «al port y al molí, dematí».

Al sortir de Capdella, qual situació ja'ns es coneguda, se remonta'l riuet d'Estany Tort per sobre de la gorja que l'empresona, així que acaba'l seu curs, passant-se tot seguit a la ribera esquerra, faldejant la vessant occidental del Montseny. Se va seguint la vall, sempre per alt, mentres el riu gemega al fons, escorrent-se pel pla de Tuberia y Estay Pusí, tornant-se a conseguir el seu nivell cinc quarts amunt, en el pla de Sallente (1.800 metres d'alt.), prop de la regalada font del Marrà, punt obligat de parada. Allí s'acaba'l camí, y, si bé poden utilisar-se les cavalleries fins a Estany Gento, no hi ha gaire bon passant. Desde'l pla

esmentat enllà, talment sembla que no puga continuar-se avant: una colossal muralla de granet atalussada per enormes pigals barra l'horitzó de part a part. El riu, després de furgar pels esborancs que s'ha anat obrint en sa davallada desde l'Estany Tort, s'aboca pel seu damunt en majestuosa cascata, guanyant d'una embranzida l'ampla terrassa que a tall de resclosa formidable s'in-

Clixé de J. Poquet

Estany Tort (2.120 m. d'alt.)

terposa en el seu camí. Es conegut aquest lloc ab el nom de Baixant de Sallente o Salt de l'Aigua.

Pera anar a Estany Tort, si's vol estalviar un parell d'hores de marrada, no hi ha més remey que grimpar pels esqueys de les penyes que s'estimben al costat del saltant. L'ascensió es un xic dificultosa, emperò pot sortir-sen airós ab una mica de serenitat, gaudint-se, tot pujant, d'indescriptibles emocions mentres se sorteja'l perillós mal pas que a poc a poc, y parant molt compte, s'ha de vèncer.

Acabat el pla de la Cort, se deixa a mà esquerra l'engorjada canal per on s'endinzen les aigues que sobreixen de l'estany, gua-

nyant-se a la poca estona un collador a l'envista d'Estany Tort; y, amunt sempre, estany darrera estany, trepitjant continuadament tartera, s'arriba a la collada per on passen els pescadors cap a la Montanyeta y Portarró d'Espot. D'aquí estant se puja en dugues hores a la Vall d'Aran pel Portell de Colomés, y pot decantar-se cap a la vall de Caldes per la boscada ribera de Sant Nicolau, o bé deixar-se caure vers Espot per l'incomparable estany de Sant Maurici.

Pera seguir la ruta cap als Jous, desde'l pla de Sallente s'enfila de dret la canal de Pigolo, deixant a mà dreta'l Montseny y Montorroyo; s'atravessa la coma d'Espòs y Bony de la Cornera, y s'emprèn la sobtada canal d'Estany Gento, que baixa de La Portella, afrontació d'Estany Tort; se continua per la pleta de Roca Fallada, tenint a sobre l'estany els altíssims tossals granítics anomenats Pallers d'Estany Gento; y a les quatre hores, vorejant l'estany de la Colomina, se puja al de la Mar (2.448 m. d'alt.). Com en la part d'Estany Tort, les tarteres se succeeixen sense interrupció, les penyes materialment trocejades, de vigorosos contorns y retallades crestes, se veuen dominades pel Manyera, Agulles de Saboró y gran pic de Peguera.

El país pren un aspecte de ruina y desolació impossible de descriure. Riberejant el Vidal y Saboró, se surt al coll (2.700 metres d'altitut) que dóna entrada a la vall de Monestero, en la vessant d'Espot. Pera dirigir-se al Portarró (tres hores) s'han d'atravessar les feréstegues valls de Monestero y Subenulls y altra vall secundaria intermitja qual nom es desconegut, caminant per entre caos de granet fins al coll de la Montanyeta, en el començament de la ribera de Sant Nicolau, aon se surt també desde Estany Tort.

El Montseny. — El nus montanyós que s'extén vers mitg-jorn desde la Coma d'Espòs al coll de Triedó y tossals dels Morters y Altars entre Capdella y Llessuy, pren el nom genèric de la Serra. Constitueix la comarcada més rica en pasturatges d'aquell país, per quin motiu s'hi veuen durant els mesos de Juliol y Agost nombroses remades de bestiar, donant-li un caràcter sumament pintoresc que contrasta ab la nota de feréstega grandiositat dominant en les regions lacustres.

El cim més enlairat es la punta del Montseny (2.880 m. d'alt.), en el que s'establí una senyal geodèsica de primer ordre pera'ls treballs de triangulació. L'ascensió es relativament fàcil, puix

1

2

Clixe de J. Soler

ESTANY DE LA MAR (2.448 m. d'alt.)

1. Pic de Peguera (2.981 m. d'alt.)

2. Coll oriental

desde Capdella, en menys de quatre hores, se guanyen els 1.400 m. de desnivell, podent-se anar montat la major part del trajecte. El cop de vista que ofereix es esplèndit: en primer lloc, els estanys de que abans he fet esment, esgraonats entre tarteres y montanyes d'enèrgiques arestes, quals contraforts arrelen en el fons d'estretes y allargades riberes; a l'E., les mogudes carenes de l'Alt Pallars,

Clixé de J. Soler

Montseny de Pallars (2.880 m. d'alt.)

Vista presa desde 'l coll de Triedó

Andorra y Cerdanya, continuant cap al S. les suaus ondulacions de les serres que's descapdellen vers la Conca, pera alçar-se de sobte en el Montsech; a l'O. tanca l'horitzó un davassall de pics alterosos, descobrint-se en l'últim terme'l Posets y Aneto ab ses eternes neveres.

Si bé en la mateixa comarca que venim descrivint hi han altres pics que'l sobrepugen, el Montseny es el més conegut de tots ells y el que ha de merèixer especial predilecció als excursionistes que se sentin atrets per les altures. La seva carcassa enorme, sobressortint en mitg dels aglebats, sembla un navili gegantesc surant en un mar de verdor. Vist una vegada, es difícil que s'es-

borri'l seu record. No té les vessants tant rocoses y trencades com els grans macius granítics que envolten els estanys; més la seva situació desembraçada en el cor mateix del Pallars, entre'ls alts Pireneus y la terra baixa, y el meravellós panorama que's desplega al seu entorn, el fan doblement interessant.

CEFERÍ ROCAFORT

SENYORIU FEUDAL SOBRE'L CASTELL DE MALGRAT

No per l'insignificancia dels llocs, ni la pobresa de molts arxius, devem deixar d'estudiar-los, sinó que, ab ells tots junts, hem de formar la brancalada del grandiós y secular arbre de l'historia patria; y, encara que'l present treball no sia més que una fulla, també les fulles embelleixen els arbres y acaben de completar-los. D'aquestes fulles es de lo que trobem més mancada l'historia de Catalunya. Avuy, que sembla que a casa nostra tot pren una vida exuberant y sobrada, hauriem de treballar més y més pera escriure lo que'ns estan dient tants monuments, tantes ruines, tantes pedres que, espargides per ci y per llà, constitueixen la grandiosa epopeya de la Catalunya catalana. També l'historiar aquests llogarets serveix pera enfortir l'amor a la patria, perquè veyent que'ls seus avantpassats treballaren en la formació de llur poble y de Catalunya, y que, si no foren un exèrcit, foren almenys un puntal pera sostenir l'allau que'ls queya al damunt, èmuls d'aquelles glories, en lloc de considerar-se una gota perduda pel mar de la societat, se creuen y venen a ser una onada que empeny la barca de la patria al port de vida propria y vida nova vers aon rema. Aquí teniu, doncs, una fulla pera l'arbre y una pedra pera'l casal de l'historia de nostra terra.

Al cim del turó que domina'l poble de Malgrat hi ha les ruines de l'antic castell del mateix nom, sobre les quals resta encara un quadrat d'uns cent pams per cada cara, per noranta d'alçaria, que serveix de pagesia, y en ell pot veure encara'l visitant les fosques presons, assegurades ab grossos forrellats.

Els antics documents el posen situat en el Bergadà [1] y entre'ls

(1) Alguns historiaires fan arribar el comtat del Bergadà desde'l Cardener als aiguavessants de la Cerdanya; més, segons el meu humil semblar, es aquesta una opinió equivocada, al menys històricament parlant, ja que les

termes de Manresana, Olujas, Castellnou, Cervera, Prenyanosa — a qual parroquia pertany avuy — y Tudela. La primera noticia que n'he trobat es de l'any 1078, consistent en la venda d'un alou que Joan Oromir y sa muller Adalaiç posseíen «per aprisionem in comitatum berchitano in castrum uocitatum mal grad».

A l'any 1089 trobo que era senyor d'aquest castell[1] Berenguer Ramon, fill d'un tal Ramon y germà de Vidià Pere. Emmullerà dit Berenguer R. ab una tal Siccardis, de la qual hagué'l fill Arnal Berenguer. Aquest, no tenint successió, marxà a visitar el Sant Sepulcre, y abans de marxar estigué de vigilia davant de l'altar de Santa Maria de Solsona, a la qual féu donació del castell de Malgrat, que posseía en propri alou; y al 11 de les calendes de Maig de 1102, el seu pare y el cavaller d'aquest, Bernat Bliggan o Blidgan, y Ramon Guitart, que seria'l paborde d'aquesta iglesia, feren la carta de l'esmentada donació. Dos anys més tard el seu oncle Vidià definí o confirmà aquesta donació pera després de la seva mort; y un violari que pera un fill seu s'havia reservat en dit castell, el vengué a la canònica de Solsona per un matxo dels millors, «unum mulum optimum», de preu de quaranta onses, y un cavall de trenta.

No estaria gaire conforme ab aquesta donació, puix molt temps estigué ab tretzes ab el paborde de Solsona, fins que, coneixent més tard les moltes injuries per ell fetes a Santa Maria de Solsona y a sa canònica, segons era ja públicament conegut de tot-hom, y coneixent haver fugit del camí de la veritat, se féu penitent, otorgant, al 30 d'Agost de 1104[2], nova carta de donació

valls altes del Llobregat y Bastareny pertanyien al comtat de Cerdanya, de quals comtes eren descendents els barons de Pinós. Y no es que'ls comtes de Cerdanya senyoregessin en part del Bergadà, sinó que en tots els documents antics, a l'esmentar aquells pobles, com Bagà, Gòsol, Gisclareny, Brocà, Cerdanyola, etc., a qual comarca pertanyien, diuen sempre *in Ceritania*, encara que sien de la jurisdicció d'altres senyors. Axís se veu que Berga estava, no al centre del Bergadà, sinó a l'extrem nord y extenent-se cap a trobar la comarca de Bages, y, atravessant el Cardener cap a la Segarra, agafava una part de lo que es avuy partit de Cervera, com ho prova l'estar-hi compresos els pobles de Guspi, Llor, Olujes, Prenyanosa y altres, segons consta en documents originals dels arxius episcopal de Solsona y municipal de Bagà, en el qual he trobat la noticia de ser els comtes de Cerdanya'ls fundadors de la baronia de Pinós en un membre de la seva familia.

1) En aquells temps la paraula castell era també sinònima de poble, y en aquest sentit l'uso moltes vegades.

2) Cum Ego Vidianvs Cognouissem Domino Deo et Sce. Mariæ Dei Genitrici et ecclesie celsone et eius canonice castrum quod nuncupatur Malgrad

a Santa Maria del susdit castell, ab ses pertenencies, ab la «villa» y sos habitants, ab ses terres cultes y incultes, montanyes, boscos, molins, vies y aqüeductes, «cum seruitiis et placitis uniuersis, cum districtis et mandamentis», y l'iglesia, ab sos delmes, primicies y oblacions, sense que cap bisbe pugui tenir-hi la menor potestat. Se reserva, durant sa vida, dues parts del domenge y del servey dels cavallers, quedant la tercera a favor de Santa Maria.

Al 12 de Novembre següent empenyorà a la mateixa iglesia unes vinyes que posseía en aquell terme, per vint onses d'or, que devien ser apreciades en cavalls o bous per dos amics de quiscuna part, quedant de proprietat de l'iglesia si després de sa mort no havia pagat la penyora.

quod est in confinio bergitani quod michi sicut aparentibus meis accepi aduenit. Hoc autem castrum habet terminos ab orientali plaga circa terminos de Manresana siue de aluugia. A meridialiquoque parte iuxta terminos castelli noui seu de cerueria. Ab occidente habet terminos prope prinionosam uel todelam. A parte septentrionis iuxta terminos predicte todele siue ad terminos predicti castri Menresane. Et quantum infra terminos predicti castelli continentur cum uilla et in ea habitantibus cum terris tam cultis quam incultis cum uineis et molendinis cum capitibus aquarum eorum cum montibus et siluis et garricis et decursibus fontium cum uiarum ductibus et reductibus cum pratis et pascuis cum seruitiis et placitis universis cum districtis et mandatis et ut breuius dicam cum omnibus sibi pertinentibus quin etiam ecclesiam cum decimis et primiciis et cum oblationibus fidelium totum quo cumque modo habeo uel abere debeo dono domino deo et Sce. Marie celsone et canonicis nocte dieque ibi deo seruientibus. Hoc autem donum facio ob remissionem peccatorum meorum et patris matrisque mee fratrum meorum siue petri arnalli nepotis mei aliorumque parentum. Et ex meo proprio libenter trado ecclesie Sce. Marie et canonicis ut inde quicquid uoluerint faciant et ut nullus episcopus in supradicto castro, potestatem aliquam habeat. Et tali uidelicet ratione fatio hoc donum ut in uita mea tantum duas partes habeam totius dominicature et seruitium militum et ecclesia Sce. Marie celsone et eius canonici habeant terciam partem. Post obitum autem meum nec filius nec aliquis parentum meorum in illo castro uel in eius terminis potestatem habeant. Et si fecero meliorationes uel aliquis meorum in isto castello uel in eius terminis hoc totum sit Sce. Marie celsone et eius canonicis omnique tempore.=Quisquis hoc donum negare uel disrumpere uoluerit in quadruplum ecclesie Sce. Marie et canonicis persoluat. Quod firmum permaneat per omnia secula seculorum. Facta est hec carta circiter iii. k. septembris Anno xl. v. Regni regis filippi. Sig✠num vidiani petri-qui hanc cartam mandavi scribere et sub scriptis testibus firmare mandavi.=Sig✠num Arnalli petri de ponts. Sig✠num Raimundi bernardi de sero. Sig✠num Pontii bernardi Fratris eius. Sig✠num Bernardi ecardi de torroia. Sig✠num bernardi blidgarii. Sig✠num Arnalli seniofredi de prinionosa. Sig✠num Guilelmus bernardi de bescharan. Sig✠num Rotulandus arnalli de besora. Sig✠num bernardus mironi de podio uiride. Sig✠num bernardus petri nepos uidiani.

Al 1112 ell y sa muller Beatriu feren una convinensa ab Guillem Dalmaz, encomanant-li les dos parts que posseíen del castell, donant-li sos cavallers ab llurs feus y l'administració de justicia, «manament et districtum et senioriu et ipsos placitos», reservant-se la meitat de lo que reporten. Dit Guillem tindrà de dar-los la potestat del castell sempre que'n sia requerit per Vidià o sa muller, son missatger, o per qualsevol que se li presenti montat en el cavall seu, y té de defensar-lo contra qualsevol home o fembra, exceptats el comte de Barcelona, Pons Ug y el vescomte de Cardona [1].

La noble familia de Puigvert, no sé per quin motiu, si bé suposo per estar emparentada ab la que senyorejava Malgrat, perquè subscriuen gairebé en tots els seus documents, també tingué llargues qüestions ab l'iglesia de Solsona, fins que al 1126 cediren al paborde Pere, per sí y per sos descendents, tots els drets que poguessin reclamar sobre'ls castells de Malgrat y de Piles y sos termes, rebent, en cambi, del paborde, trescents sous y la participació en ses oracions.

Fetes les paus ab tots aquells que verdadera o injustament podien reclamar algun dret sobre aquest castell, volgué l'iglesia de Solsona establir-hi'l seu feudatari, y aixís el paborde Gauzbert, ab sos canonges, al 16 de Novembre de 1138, comandaren-lo a Solosten, sogre de Guillem de Pujalt, a sa muller Loreta y a llur fill Guillem, donant-los sòlidament ab el castell sos cavallers, «ut

1) Hacta est conuenientia que fecit vidiano et coniux sua beatriz ad Guilelmum dalmaz et ad coniux sua comandi ipso kastel de malgrad et donat illi ipsos cauallarios cum ipsos feus que tenent solidament et sic donat illi manament et districtum et senioriu et sic donat illi in ipsum castrum uineas unde habeat tona i de ui et donat illi medietate de ipso seruicii et de ipsos placitos que illi habet in dominico propter ipsa donatione conuenit Guilelmus dalmaz avidia et ad coniux sua quod donet illis potestate de ipsum castrum quantas uices illi demandet per si et per suum misaticum ad illi et a coniux sua et ad quemque unum in suo cabal et quod illi atena(?) apud ipsa honore ad illi ad cui nos dubitaremus et... siat adiutor et defensor de ipsa honore que hodie habet aud in antea apud suo consilio acaptara quantra cunctos homines uel feminas exceptis ipso comite de barchinona et pons ug et uice comite de cardona et de illis q li liuras per meo corpus unum caualarium apud ipsos de supra scriptum castrum et in hostes et in caualgades que illi ē uio sic̄ quā illis debiunt facere ipsos caualarios. Hactum est hoc vi idus nouembris anno vi regnante leduuicco rege. Sig✠num vidia. Sig✠num beatrics qui ista conueniencia (mand)avimus scribere et manus nostras firmavimus et ad testes firmare (feci)mus. Sig✠num marti ugbert. Sig✠num arnal pere salad. (Si)g✠num bernard arnall. Sig✠num mir Guillem de crudlada. Sig✠num ramon arnallus. Sig✠num Guillem dalmaz.

faciant eis hostes, et chabalgadas, et cortes, et placitos, et seguiis», devent donar la potestat sempre que'n sien requerits pelsc anonges o per llurs nuncis. Si dit Guillem o son fill se trobessin fòra, hauria de donar-la son sogre, o sa muller Loreta, y, en absencia d'aquests y tot, son castellà. Aquest no podrà fer homenatge ni donar la potestat del castell als successors dels Pujalts fins que l'hagin rebut ab sagrament y homenatge de mans del paborde de Solsona. Convenen en que no podran fer prestar als homes de dit castell les servituts de «forciam, nec toltam, neque achapte, neque pignora ibi accipiamus sine consilio ipsius prepositi», ni tampoc podran fer guerra, menys que sia per defendre sa propria honor y l'iglesia de Solsona, no sols pera mantenir-li'l castell de Malgrat, sinó també les altres honors; venint a constituir ab aquest tracte la carta de govern del castell de Malgrat, com podrà veure-s ab la copia que poso com a nota[1].

1) Hec est conuenientia de malgrad que est facta inter Scm. mariam de celsona et Gausbertum prepositum eiusdem loci et ceteros chanonicos et inter solosten socrum Guilelmi de puialt et ipsum guilelmum et uxorem suam loretam et filium ipsorum guilelmum nomine. Comendat quidem gauzbertus prepositus et alii chanonici S. marie ipsum castrum de malgrad istis. iiii. iam dictis et donant ei solidament milites illius castri ut faciant eis ostes et chaual gadas et corts et placitos et seguiis et donent eis potestatem de ipso castro quocienscumque eam demandauerint et adiuvent eos tenere et defendere suum honorem contra cunctos homines uel feminas sine engan. Ita tamen chanonici faciunt eis hanc donationem ut in ostes et chaualgadas et cortes et placitos et alios exeguiis in quibus guilelmus de puialt uel filius eius fuerint cum preposito sce. marie ipsi milites sint cum eis. Quandocumque autem Guilelmus de puialt uel filius eius sive posteri eorum qui illum castrum habitaturi sunt cum preposito non fuerint ipsi chastellani de malgrad faciant preposito ipsas ostes et chaualgadas et cortes et placitos et alios exeguiis. Propter hoc quoque conuenit solosten et guilelmus de puialt et uxor eius atque guilelmus filius eorum ut donent potestatem de ipso castro de malgrad sce. marie per quantas uices prepositus et alii chanonici eam requisierint irati et paccati per se uel per suos nuncios. Si uero guilelmus de puialt forte euenerit quod non sit in hac ter.a nec filius eius guilelmus qui donent potestatem de ipso castro sce. marie socrus guilelmi de puialt uel uxor ipsius donent potestatem predictis chanonicis. Quod si iam dicte domine illam potestatem non dederint chastellanus qui per eos habuerit illud castrum donet potestatem de ipso castro quando chanonici sce. marie eam requisierint. Quando uero chanonici S. Marie reddiderint illud castrum castellanis reddant eis per comandam ipsorum quatuor qui supra scripti sunt. Et ego solosten et guilelmus de puialt et uxor mea et filius meus mandamus chastellanis qui ipsum castrum tenuerint ut omni tempore ista observent et fideliter adimpleant et in hominaticum quod chanonicis fecerint sicut scriptum est mittant. Conuenimus nos quoque quatuor iam dicti per nos e per nostram posteritatem quod nullam faciamus in hominibus ipsius castri forciam nec toltam neque achapte neque pignora

La lluita contra l'opressió del feudalisme en tots els llocs se deixa veure, començant, abans que'ls remenses, els petits senyors contra'ls grans, establint un malestar social que traspua en els documents de tots els pobles. També trobem aquestes lluites senyorials a Malgrat, en una familia d'aquest nom, que posseía o pretenia posseir alguns drets sobre aquest castell; més, segons el paborde Guillem (1151 a 1159), era adscrita a la terra de Santa Maria de Solsona, «locatus de honore S. Marie», y volia que Berenguer de Malgrat prestés les servituts a que, com a tal, venia obligat. No volent-s'hi aquest conformar, conta'l paborde que devastava ab ses besties els dominis de Santa Maria y dels seus homes, robava'l blat y insultava a sos vassalls y a son batlle. Féu ab violencia redimir als homes del paborde, «uiolauit casas ecclesie et homines inde uiolenter abstraxit, et redimere fecit». Assaltà'l

ibi accipiamus sine consilio ipius prepositi neque guerram de eo faciamus nisi propter perditionem nostri proprii honoris quod simili modo a nostris successoribus custodiri mandamus. Adhuc etiam conuenimus quod nos ipsos chastellanos distringamus si de directis S. marie aliquid aliquid abstulerint uel peioramentum fecerint quousque malefacta eos redirigere cogamus. Iterum mandamus iam dictis castellanis quod si nos uel quispiam nostrorum successorum aliquid de his omnibus infregerit uel iniuste aliquam iniuriam chanonicis intulerit et in breui tempore redirectum non fuerit tam longe ipsi castellani adtendant cum ipso castro sce. marie donech nos querimoniam redirigamus. Insuper iam dictis castellanis mandamus quod non faciant hominaticum nec donent potestatem de illo castro filiis ant nepotibus nec successoribus nostris quibus illud castrum dubitauerimus donec cum sacramento et hominatico per prepositum ecclesie s. marie ipsum castrum accipiant siue lucro de ullo auere. Et ipsis castellanis qui sunt uel in antea erunt mandamus ut faciant hominaticum preposito celsonensi ut hec omnia prescripta fideliter obseruent et fiduciam in eis sine dubio possit habere. Et ego guilelmus de puialt et filius meus conuenimus S. marie celsone per nos et per nostram posteritatem ut adiuuemus chanonicos eius ad tenere et ad defendere castrum de malgrad contra cunctos homines uel feminas per bonam fidem sine malo ingenio. Similique modo conuenimus eisdem canonicis ut adiuuemus eos tenere et defendere omnem alium honorem s. marie contra cunctos homines uel feminas exceptis his quorum solidi sumus. = Actum est hoc X.VI. kalendas decembris Anno. M.C.XXX.VIII. incarnacionis xpi. Sig✠num Gauzberti prepositi. Sig✠num petri prioris. Sig✠num bernardi de ioual. Sig✠num solosten. Sig✠num guilelmi de puialt. Sig✠num lorete uxoris eius. Sig✠num guilelmi filii eorum. Hos hoc scribi iussimus et manibus nostris firmamus et ut testes confirment mandamus. Sig✠num bernardi arnalli de castronouo. Sig✠num bremundi de mun pao. Sig✠num bernardi de timor. = Radolfus qui hoc scripsit et hoc sig✠num impressit.

Aquest document es duplicat y dividit per A B C. Al cap-d'avall de l'un hi ha cusit un altre trocet de pergamí contenint el sagrament de fidelitat prestat més tard al paborde per Guillem, fill de Loreta.

molí, proprietat de Santa Maria, pera moldre'l seu blat; va demanar-li firma de dret el paborde, a lo qual va negar-se, y aleshores aquest va amparar-li tot lo que per la seva iglesia posseía, desamparant-se ell «presumptuose» de lo que'l paborde li havia amparat. Pertorbava'l poble, destruint la jurisdicció senyorial, a l'impedir que'ls homes que havien fet algun dany o tort al paborde li fessin firma de dret. Estant un dia'l paborde a Malgrat, va presentar-s'hi dit Berenguer ab homes de la mateixa vila armats ab ballestes pera empresonar-lo, lo que no conseguirien, puix sembla constaria en el document. Exigia, sense dret, dels homes de Malgrat, forces, tragins y joves; y novament va invadir la casa del paborde «iracundia plenus», pegant al batlle y als homes del paborde, malparlant an aquest y orgullosament va desafiar-lo, declarant-li la guerra.

No sé com farien les paus en aquesta qüestió, puix trobo més tard aquesta familia posseint la torra y tota l'estàtica del castell, ab les construccions fetes y fahedores, ab la firma de dret dels homes y fembres y ab una porció de les causes y sentencies[1], de lo que A. de Malgrat, al 1232, va fer-ne donació a l'iglesia de Solsona, refermant-la en son testament de l'any següent, — la que confirmà son fill Berenguer, — per remey de la seva ànima y de la dels seus pares, absolvent als homes y fembres, prometent-los que ni per sí ni per altres els faria cap «forcia ni tolta», per lo que rebé de l'iglesia de Solsona «unum mulum cum sella et freno», de 300 sous melg.

Dos anys més tard féu una nova escriptura, segurament perquè en la primera no's reconeixia com a home de l'iglesia, y diu «recognosco me esse hominem de uobis domino Geraldo, dei gracia, celsonensi preposito et de ecclesia de Solsona», — ab lo que implícitament reconeix ab quanta injusticia havia procedit, — y que l'estàtica y demés en la nota esmentat, pertany també al paborde en propri alou.

Lo que la familia Pujalt, per donació de l'iglesia de Solsona, posseía en feu, per la mateixa, a Malgrat, no sabem si per venda o per haver-hi emparentat, passà a la familia dels Cerveras. Com no seria gaire agradable a un senyor tenir per feudatari a altre senyor més poderós que ell, el paborde de Solsona treballa pera traure-ho d'aquelles mans, y aixís trobem que al 12 de Maig de 1220 Ramon

1) «...turrim... et totam staticam totius Castri de malgrato... cum omni construccione facta uel facienda in predicto castro cum omnibus firmamentis hominum et feminarum cum parte et portione de causis et placitis...»

de Cervera y son fill Guillem donen el castell y vila de Malgrat, ab sos cavallers, homes y dònes, y ab tot lo que hi posseeixen justa y injustament, al paborde Geralt, per qui ja ho posseíen, «que omnia teneo et habeo per uos et per ecclesiam celsone», per qual donació rebé 80 sous barcelonesos en Ramon y 200 en Guillem. Aquesta donació la faria R. de Cervera poc abans de morir, ja que'l seu fill la confirmà al 5 de Juny següent per remey de l'ànima dels seus pares, en qual ocasió rebé de l'iglesia de Solsona'ls susdits 200 sous.

Es curiós el contracte que féu aquest paborde al 9 de Juny de 1242, ab en Pere de Taraschó, ab el qual se veuen bé les servituts agrícoles en el cultiu del blat a que estaven obligats els remenses. Dóna'l paborde al dit Taraschó, durant la vida d'aquest, tots els domenges «dominicaturas» que posseeix en aquest castell, que serveixen pera'l cultiu del blat «que sunt de laboratione panis». Haurà de llaurar y cultivar la terra ajudat dels homes del paborde, els remenses, que hauran d'ajudar-lo també a sembrar, traginar les garbes a l'era y a batre, per les servituts de *jova, tragí* y *batuda* que han de prestar al paborde, qui haurà de donar la meitat de la llevor [1], rebent la meitat dels fruits y dels esplets. Si no treballa bé aquesta honor, haurà de firmar-li dret, donant-li la potestat, o sia tornar-ho a posar en mans del paborde pel sol requiriment d'aquest, «sine ulla contentione». Si'l paborde volgués el blat en garbes, hauria de donar-lin la meitat, menys la palla, que hauria de ser-li retornada després de la batuda, devent, no obstant, donarne a les besties del paborde, com acostumen els homes de Malgrat. Pera'l segar y el batre devia estar-hi present el nunci o representant del paborde.

Al 1331 la xica vila de Malgrat ja havia començat a desvetllar-se pera conseguir la poca autonomia municipal que'ls pobles anaven arrancant, de mica en mica, de llurs senyors, per medi de privilegis. Ja tenia la seva universitat y els seus síndics, els quals, no sabem per quin motiu per la mutilació del document, feren un gros emprèstit, devent cada any pagar per ell 1.000 sous al ciutadà de Barcelona Arnal Bernat, durant sa vida natural y la de sa muller. Moltes vegades se troben quantiosos emprèstits per l'istil,

1) «...tempore seminandi misserimus ibi medietatem seminis et jouam batutam quam habemus in hominibus dicti castri uobis similiter damus ad laborandum et triturandum bladum dictarum dominicaturarum et traginum similiter quod habemus in hominibus ad portandum bladum de campis ad aeram...»

que han fet petites localitats, per les quals era molt més gros sacrifici del que sembla, sense altre objecte que l'emancipar-se del poder feudal, comprant a llurs senyors privilegis o redimint-se tot el poble de servituts a que estaven obligats.

Als últims del sigle XIII trobem que posseíen el feu d'aquest castell pels pabordes o prepòsits de Solsona la familia Malgrat, y d'ella seria probablement descendenta la castlana na Romia, que emmaridà ab Arnal de Biure, qui al 13 de les calendes de Març de 1328, estant a Lleida'l paborde Bernat, li prestà homenatge de boca y mans per la castlania de Malgrat en lloc de sa esposa, reconeixent-se vassall del paborde y prometent guardar y defensar tots els drets del seu senyor y castlania.

. . . .

Enutjat fortament el rey en Joan contra'l comte de Montlleó en Brancalleó d'Oria y sa muller Elionor d'Arborea y llur fill Marian d'Arborea, perquè li havien sigut infidels, traidors y deslleals, trencant-li les paus y concordia que havia fetes ab el mateix Brancalleó per la pau y tranquilitat del regne de Cerdenya, preparà una gran expedició pera castigar-los y reduir a l'obediencia a les ciutats, castells y viles d'aquell regne contra d'ell rebelades.

Se veu que'l rey estava molt determinat a portar-la a cap ell mateix en persona, y, no sabent d'on treure ab promptitut la gran quantitat de diner que's necessitava, va disposar que's fessin vendes del real patrimoni.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Acabarà)

NOTES EXTRANGERES

UN MONUMENT A MARCEL SPONT. — La Secció Basca del C. A. Francès ha obert una suscripció pera perpetuar la memoria de Marcel Spont, infadigable pireneista que morí despenyat en la cresta de Spijoles el dia 6 del passat Setembre. El monument se tracta d'erigir-lo en el llac d'Oo així que s'hagin recullit les quantitats subscrites, qual suma pujava en el mes de Desembre a 1.525 francs.

CONCURS INTERNACIONAL DE SKI. — Ha sigut organisat per la Direcció Central del Club Alpí Francès, en els Alps del Delfinat (Mont Genèvre), ab el concurs de les Seccions de París, de l'Isère y de Briançon y de les escoles militars de ski del Delfinat y de la Savoia. Va celebrar-se'l mes passat a

Grenoble, havent-se obtingut de les companyies de ferro-carrils el 50 per 100 de rebaixa en els passatges a favor dels congressistes.

Federació de les Societats Pireneistes. — S'ha de celebrar a Bayona aquest mes, havent-se de discutir alguns punts d'interès pera l'excursionisme y els nobles fins que persegueix aquella benemèrita entitat. Del resultat d'aquesta reunió'n donarem compte oportunament als nostres lectors.

Pera'l refugi Quintino Sella, en el Tuckett. — La Direcció del Club Alpí Italià ha ofert a la Societat dels Alpinistes Tridentins un artístic bronzo representant a Quintino Sella, pera que sigui colocat, com així se proposa fer-ho aquella benemèrita y patriòtica Associació, en el refugi del Tucket que porta'l seu nom.

Lliga pera la conservació de la Suissa pintoresca. — A semblança de la societat pera la protecció dels paisatges a França, s'es fundada a Suissa una «Lliga pera la conservació de la Suissa pintoresca». Aquest títol ja indica'l seu objecte. Desde'l mes de Maig ve publicant un butlletí mensual en alemany y en francès, ab nombroses ilustracions, contenint interessants articles sobre arquitectura dels hotels de montanya, usos, costums, notes descriptives, etc. Aquestes corporacions han obtingut magnífics resultats pràctics en els països en que's troben establertes y constitueixen un bon exemple digne d'imitar-se, sobre tot entre nosaltres, que per ignorancia unes vegades y per un mal entès negoci altres, ens hem de plànyer sovint de la destrucció, immotivada sempre, de no poques belleses naturals y artístiques que tant abunden en la nostra terra.

BIBLIOGRAFIA

Revistes de cambi

Revue Catalane. — Es una nova publicació portantveu de la societat d'estudis catalans establerta a Perpinyà, que ha de contribuir en gran manera a fer conèixer aquell troç de terra catalana y molt especialment la nostra parla.

Entre'ls importants treballs publicats en els números sortits fins ara mereixen esmentar-se: *Le langage des bêtes en Catalogne,* per J. Amade; *Le catalan à l'école,* per L. Pastre; *Histoire locale,* per Jh. Gibrat; *Les Goigs,* per J. Bonafont; *La Lavande Stœchas dans les Albères,* per L. Conill; *Le poète Bouchor et les chants populaires,* per L. Pastre.

Pera'l dia 12 de Maig tenia anunciat un concurs de llengua catalana, que a darrera hora'ns hem enterat havia sigut sospesa d'ordre governativa. No sabem en què s'haurà fundat el Ministre al pendre aquesta resolució tant contraria als principis de llibertat de que tant se parla en la vehina República.

No dubtem que, malgrat les arbitraries disposicions ministerials, la benemèrita associació rossellonesa continuarà'l seu camí ab pas segur, a qual tasca li ajudarem tots els fills de la terra, molt particularment el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Revue des Langues Romanes, Montpeller. — Núms. V y VI de 1906.

Les quatre fils Aymon, per F. Castets; *Les versions françaises inédites de la descente de Saint Paul en Enfer*, per L. E. Castner; *Le parler de Bagneres-de-Luchon*, per B. Sarrien; *La Passion Nostre Dame*, per A. Bosselli; *Les aspirants palatals et velaires dans la vallée de la Meurthe*, per A. Cuny; *Bibliographie.*

La Montagne. — Novembre-Desembre de 1906.

L'Oucane de Chabrières (Alts Alps), per E. A. Martel; *Ascension au Wetterhorn*, per L. Théry; *La Pusterle, Chabrières et l'Oucane*, per P. Lory; *Au long du Valgaudemar*, per A. E. Meurice.

Bulletin Pyrénéen. — Novembre-Desembre 1906.

Marcel Spont, per H. Spont; *Un mot sur les passages entre Cauterets et Gavarnie*, per H. de Curzon; *Escalades Pyrénéennes*, per L. Fontan de Negrin; *Le Monné de Cauterets*, per A. C. T.; *Autour de la Tuque Ruye*, per F. Faurens; *Esquisse toponymique sur la vallée de Cauterets*, per A. Meillon.

C. A. F. Section du Sud-Ouest, Bordeus. — Desembre 1906.

Quelques ascensions autour de Gavarnie, per André Terrier; *La Pica d'Estats par Riufred*, pel Vescomte d'Ussel; *Boltaña*, per L. Briet.

Bulletin de la Section des Alpes Maritimes, Niça. — 1906.

Forma un volum de 438 pàgines. Comprèn els treballs de la Secció corresponents a 1904-905, ilustrats ab nombrosos fotogravats y fototipies y algunes cartes geogràfiques. Mereixen citar-se com a més interessants els següents articles: *Le Cirque de Rabuons*, per M. Víctor de Cessola; *Dans les Alpes Maritimes*, per Ludovig Purtscheller; *La cime de Burnat*, per M. F. Cavillier; *Berthemont et le Cirque de Ferisson*, per M. Revé Thierry; *La saxifrage à floraison abondante*, per M. Saint-Kes; *Le Trophée des Alpes du Col de la Turbie*, per M. Philippe Casimir; *La Montagne, ses phenomènes et ses glaciers*, per M. Michel Giacobini; *Les enceintes préhistoriques des Préalpes Maritimes*, pel Dr. A. Guébhard.

Bulletin Hispanique. — Núm. 4, 1906.

Fouilles d'Elche, per E. Albertini; *Nuevos datos acerca del histrionismo español en los siglos XVI y XVII*, per E. Pérez Pastor; *Recherches sur les juifs espagnols et portugais a Bordeaux*, per G. Cirot.

Revue de Estudes Anciennes. — Núm. 4, 1906.

Observations sur le Procès des Scipions, per G. Bloch; *Les dernières fouilles au Puy-de-Dôme*, per Audollent y Jullian.

O Instituto, Coimbra. — Núms. 11 y 12, 1906.

Les Mathematiques en Portugal, per A Ferreira; *A Jardinagem em Portugal*, per S. Viterbo; *Fallencia d'Arte*, per V. de Villa-Moura; *O Japao no secolo XVI*, per A. Thomaz Pires.

The Alpine Journal. — Agost-Novembre 1906.

Weissorn, per Winthrop Young; *An Adventure on the Eiger joch*, per Walter Weston; *Some Early Visits to Zermartt and Saas*, per W. A. B. Coolitge; *The Finsteraarhorn*, per C. Compton; *Thowards Ruwenzori*, per Douglas W. Freshfield; *Six Monts' Wandering in the Himalaya*, per T. G. Longstaff.

Appalachia, Boston. — 1906.

Climbing Mont Sorata, per Annie S. Peck; *A Day in the Cévennes*, per William M. Davis; *With Sierrans and Mazamas*, per William A. Brooks; *The Continental Divide on the Bow Rauge*, per Carles E. Fay. — C. R.

CRONICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1907

EXCURSIONS Y VISITES

EXCURSIÓ A CAMPRODON, MOLLÓ Y ESPINABELL. — Els consocis senyors Amat, Baladia, Guerra, Morató, Morell, Pizzola, Rigol y Santamaria se dirigiren els dies 2 y 3 cap a Sant Joan de les Abadesses y Camprodon ab l'intent de pujar al Costabona pera gaudir del bell espectacle que ofereix aquell troç de Pireneu en ple hivern, propòsit que no pogueren realisar per la forta nevada que'ls sorprengué a Molló y Espinabell, havent de retornar a Camprodon, desde qual punt se dirigiren, per la Collada Verda, a Ribes, baixant dret a Ripoll, aon prengueren el tren que'ls portà altra vegada a Barcelona.

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — La persistencia de la neu en aquesta típica montanya ha sigut la causa de que enguany s'hagi vist molt visitada pels excursionistes. El dia 24 s'hi encaminaren dugues colles. Componien la primera'ls senyors Amigó, Amat, Baladia, Coll, Creus, Guerra y Santamaria. Desde Palautordera emprengueren el camí cap al poble de Montseny, enfilant de dret el turó de l'Home y Agudes, y baixaren dret a Santa Fe y Gualba pera retornar el mateix dia.

En l'altre aplec d'excursionistes hi figuraven els senyors Baladia, Gosch, Larcegui, Llatas, Masriera y Roig (germans), els quals anaren desde Breda a Santa Fe, retornant per Gualba.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

EXCURSIÓ A REQUESENS, CASTELLÓ D'EMPURIES Y GIRONA (dies 1, 2, 3 y 4). — El dissabte dia 1 sortiren, a les 18'31, cap a Figueres, els socis senyors Baixeras (Angel), Coll, Cuyàs (Narcís), Llatas (Emili) y Martorell (Geroni).

Al matí del següent dia's dirigiren els excursionistes al castell de Requesens, quals ruines foren restaurades anys enrera pel Comte de Perelada. Anaren en tartana fins a Cantallops, y, desde allí, a peu, cap al castell, que visitaren detingudament. El temps no sigué gaire propici, perquè molestà als nostres companys una forta tramontana, y el termòmetre marcà 5° sota zero.

El dilluns, després d'arribar-se a Roses, nostres consocis se dedicaren a estudiar l'esplèndida iglesia gòtica de Castelló d'Empuries. Les grandioses naus, el majestuós campanar, l'altar major d'alabastre, les fonts baptismals, els sepulcres y ferros forjats, entretingueren agradosament als visitants molt belles estones.

Els socis senyors Baixeras, Coll y Llatas retornaren a Barcelona a la tarda, quedant a Castelló fins al vespre'ls senyors Martorell y Cuyàs.

El dimars, en el primer tren, arribaren a Girona'ls senyors Martorell y Cuyàs, dedicant-se a l'estudi y reproducció fotogràfica dels notables monuments artístics d'aquella ciutat.

VISITA ALS TALLERS DE CIMENT ARMAT SISTEMA MONIER (dia 23). — Un bon aplec de socis de la Secció concorregueren a l'acte. Foren rebuts per D. Claudi Duran, que donà algunes explicacions sobre'ls productes que fabrica la casa.

VISITA AL MONASTIR DE SANT CUGAT DEL VALLÈS (dia 24). — Una novetat introduí la Secció d'Arquitectura al fer aquesta visita: fou la conferencia que sobre'l monument donà'l president de la Secció, D. Geroni Martorell. L'istil de l'obra, les èpoques de construcció, el simbolisme esculptòric, etc., foren explicats detalladament al recórrer les diferentes parts de l'iglesia y del claustre.

Coincidí la visita del Centre ab altra de l'«Ateneu Enciclopèdic Popular», quals socis acompanyaren als nostres, formant entre tots un compacte agrupament, que escoltà ab atenció les explicacions del senyor Martorell.

CONFERENCIES

Una excursió hivernenca al pla de la Calma. — Aplec d'impressions tant ben sentides com expressades per D. Emili Llatas, projectant-se ab tal motiu una escullida colecció de clixés, tots ells trets durant l'excursió que dies enrera efectuaren diversos socis del Centre an aquella alterosa regió montsenyenca.

Una visita a Tarragona. — Es el títol de la conferencia donada'l dia 15 per D. Ceferí Rocafort, estudiant els interessants monuments dels diferents pobles que en el transcurs de l'historia s'han establert en l'antiga Tarraco, y molt especialment de l'època romana y de l'Edat Mitjana, que tant abunden en aquella ciutat y encontorns. Va esser ilustrada la conversa ab nombroses projeccions fotogràfiques, que acreditaren una vegada més la traça y el bon gust en aquesta mena de treballs del nostre benvolgut consoci D. Narcís Cuyàs.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Folk-lore mallorquí. — El dia 7 de Febrer donà una conferencia 'l Dr. Antoni M.ª Alcover, Vicari general de Mallorca, sobre aquest tema.

Va contar com li començà l'afició a aplegar rondalles, y la primera que publicà impresa en el primer setmanari escrit en llengua mallorquina, titulat *La Ignorancia;* com després n'ha anades aplegant més, com les ha refetes y completades, y com se determinà a publicar-les en volums per consell de l'eminent literat mallorquí D. Joan Alcover.

Digué que les mateixes rondalles se conten de moltes maneres, segons el temperament del rondallaire. Y moltes vegades lo que conten no ho poden sentir les senyores ni'ls infants, y, per lo tant, tampoc s'ha d'escriure en els llibres de rondalles destinades al públic en general. Axís es que ell, en els quatre volums de rondalles mallorquines que té publicats, ha procurat que totes fossin rigorosament morals y que, sense alterar fonamentalment la relació fantàstica, quedi espurgada de tota immoralitat.

Va donar lectura de varies llegendes y tradicions aplegades en un volum que s'està imprimint, entre les quals hi havia *El jay de la lluna, Luter y Sèneca* y *Per què tenen poc cervell les dònes*, totes molt interessants y curiosíssimes.

Els concurrents varen aplaudir molt justament al digníssim doctor Alcover, qui, després de la sessió, en «petit comitè», va referir algunes llegendes més del valiós aplec, que serà únic en son genre a Catalunya.

Els Pessebres a Catalunya. — El dia 21 de Febrer, D. Rossend Serra y Pagès, tractà successivament de l'institució y celebració religiosa de la festa de Nadal; de les creences populars respecte al Naixement; de l'origen dels pessebres; de llur extensió, deguda a les institucions francescanes, y de la propagació per Catalunya. Referint-se a l'època actual y als pessebres de caràcter popular exclusivament, va ocupar-se de les costums y tradicions catalanes que hi tenien relació, de la «Societat de Pessebristes de Barcelona», y del bon acord de l'Ajuntament premiant els pessebres que s'ho mereixessin, a fi de conservar tant hermosa costum, a la qual va dedicar-hi una serie de conceptes encomiàstics.

Se va projectar l'hermosa colecció de clixés dels pessebres premiats, mentres les nenes Eugenia Roca y Carme Manyanet, de la «Schola Orpheonica», acompanyades al piano pel mestre senyor Masó y Goula, varen cantar les cançons de Nadal més escullides del repertori català.

Curs de Folk-lore catalá. — D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

VIII conferencia (14 de Febrer). — *Medis d'expressió: I. La Paraula.* — Expressió del pensament y del sentiment. — La paraula espontania y convencional. — Relació de la paraula ab el pensament. — La paraula expressant idees y emocions. — Insuficiencia de l'escriptura alfabètica pera transmetre l'emoció. — Llenguatge emocional y imitatiu. — L'interjecció. — Paraules pera anomenar y cridar als animals. — Interpretacions populars onomatopeiques. — El Folk-lore guardador del geni propri de la llengua.

IX conferencia (28 de Febrer). — *Medis d'expressió: II. La Música.* — Naturalesa de l'emoció musical. — Art y ciencia musicals. — Indicacions respecte del sò (gammes, melodia, armonia, ritme, tons, instruments). — Desenrotllament successiu de la Música. — Desigual disposició dels pobles pera la mateixa. — La Música popular y la conreuada. — El nacionalisme en música. — Fons primitiu de música natural que cada poble té. — Importancia del Folk-lore musical.

Varen ilustrar la conferencia diferents exemples musicals, tocats al piano pel mestre D. Joseph Masó y Goula.

En cada sessió de la Secció de Folk-lore, com de costum, abans de la conferencia, s'ha anat donant lectura de la *Setmana folk-lòrica*, aplec de costums y tradicions de Barcelona, degut a l'historiaire y folk-lorista D. Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat les conferencies sobre Arqueologia, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:

Lliçó XLVII (dia 4). — Octava de Grecia. — Arquitectura funeraria. — Ritus. — Enterraments. — Mobiliari fúnebre. — Tombes ab cúpula. — Micenes. — Orcomene.

Conferencia XLVIII (dia 18). — Novena de Grecia. — Arquitectura funeraria. — Descripció de les tombes ab cúpula. — La nomenada *Tresor d'Atreu,* a Micenes, segons la restauració de Chipiez. — Tombes excavades a la roca, a Epidauro, Atenes y Xipre. — Arquitectura religiosa. — Figuretes votives. — Emblemes sagrats. — Totemisme. — Temples. A què's redueixen en la Grecia primitiva. — Santuaris en el mont Ocha. — La seva època.

Conferencia XLIX (dia 25). — Desena de Grecia. — Arquitectura civil de la Grecia primitiva. — Fortificacions y circuits emmurallats. — Ciutadeles de Troya, Tirinte y Micenes. — La casa y el palau micènics. — Disposició, materials y ornamentació. — Esculptura micènica. — Materials, procediments y temes. — Figuretes votives.

En totes les conferencies se projectaren exemples gràfics.

CURS DE BOTANICA POPULAR

El Dr. D. Joan Cadevall ha continuat aquest mes les lliçons de botànica.

Lliçó VIII (dia 9). — Començà resumint l'estudi dels òrguens de nodrició abans d'empendre'l de la flor, manifestant que existeix entre aquells certa gradació, tota vegada que l'arrel y el tronc, per llurs formes generalment tosques y vigoroses, representen l'estètica, la força y la resistencia de l'organisme vegetal; mentres que les fulles, per llurs formes gràcils y vaporoses, són expressió de l'estètica, gracia y bellesa ab que les plantes criden la nostra atenció. Més, aquestes formes solament són el preludi d'unes altres més fines y delicades que constitueixen la flor, conjunt armònic de veritat y poesia en que la naturalesa ha fet gala y ostentació dels més delicats primors.

Després de presentar la flor com l'emblema de la suprema bellesa terrenal, considerà la trascendental missió que li està confiada pera la conservació y difusió de la vida en el planeta que habitem. Pera conseguir aquest doble fi, la naturalesa no ha cregut necessari crear òrguens nous, sinó que s'ha limitat a modificar els de nodrició, escullint l'extremitat d'una branqueta, pulimentant y embellint son tronquet y substituint ses fulles verdes per altres més delicades, de brillants colors, y a voltes de suavíssim perfum.

D'aquí deduí que la flor es un orgue mixte, compost d'un sistema axil, representat pel pedúncul y receptacle, y d'un sistema apendicular que simbolisen les bràctees y els verticils florals. Ressenyà seguidament les prefloracions, explicà la florecencia y floració, causes que les determinen y noms que per elles reben les plantes; descrigué les modificacions del pedúncul y els òrguens originats per les bràctees, posant, finalment, de manifest, per medi de projeccions y de les flors naturals distribuides entre'ls concurrents, tots els òrguens de la flor, ab llurs respectives denominacions.

Lliçó IX (dia 16). — Començà definint les inflorescencies y fent notar llur importancia pera les determinacions botàniques, establint en elles tres tipus, *definit, indefinit* y *mixte.* Descrigué en el primer les cimes *bipara, multipara* y *unipara,* ab les varietats *escorpioide* y *helizoide, fascicul* y *glomèrul.*

En el tipu indefinit donà a conèixer les especies *espiga, rahim, panotxa, tirs, corimbu, umbela* y *copítul,* ab les varietats *gatell* y *espadix;* y en el tipu mixte indicà les *cimo-botris* y *botri-cimes,* projectant esquemes a l'efecte preparats, y citant exemples escullits de la flora catalana, ab lo que conseguí fer inteligible y amena una de les parts més difícils de la morfologia botànica.

Passant seguidament a l'estudi del càlzer, féu ressaltar l'origen foliar del mateix y exposà les denominacions que ha rebut per rahó de la soldadura o independencia dels sèpals, duració y diversitat de formes. Considerà la corola com el verticil més sobressortint de la flor, per sa hermosura, destinat a atreure'ls insectes, que tant important paper desempenyen en la polinisació vegetal, y terminà explicant y posant de manifest, ab nombroses projeccions, la multitut de formes típiques de les coroles polipètales y gamopètales, que per sí soles basten a caracterisar diverses y importants families botàniques.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

Any XVII Barcelona, Abril de 1907 Núm. 147

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ A GAVARNIE Y ENCONTORNS

(Del 5 al 19 d'Agost de 1905)

La ruta fins a Tolosa es sobradament coneguda de tots els meus consocis pera que m'entretingui en detallar-la. En dita capital férem nit D. Lluís Llagostera, D. Artur Mora, D. Manuel Comella y el que subscriu, sortint-ne'l dia següent, dia 6, ab l'exprés matinal, que anava ple de gom a gom ab motiu d'una cursa de braus que havia de tenir lloc a Luchon aquella tarda. Férem a Lourdes una breu parada de dugues hores, y a tres quarts de tres prosseguírem nostre viatge en direcció a Luz y Saint-Sauveur.

L'última estació fèrrea es Pierrefitte; allí's troben dos tranvies elèctrics: l'un va directament a Cauterets; l'altre, en sentit contrari, porta fins a Luz y Saint-Sauveur.

Luz y Saint-Sauveur són dugues tacetes de plata, dos pobles de cases escampades damunt d'un prat verd y flairós, rodejades d'una tupida arbreda. Luz està a 739 m. y compta 1.500 habitants. Té un balneari d'aigues sulfuroses desde 1881. L'iglesia, parcialment es del sigle XII y llueix una portalada romànica ben remarcable, per on s'entra a un museu d'antiguitats. En una hora's va a les pintoresques ruines del castell de Santa Maria, del sigle XIV. Sant Salvador dista de Luz tant sols un quart d'hora, y està a 700 metres d'altitut. Les aigues termals d'aquí són molt millors que les de Luz, y prou ho demostra l'importancia de les termes, distants del poble deu minuts. Un cuidat parc a l'inglesa serveix d'esbarjo als banyistes que tant dolçament passen els dies en aquest encantador reconet de món. Deixàrem els dos poblets y prosseguírem la ruta de Gavarnie. La carretera de Saint-Sauveur a Gavarnie es hermosament selvatge, essent bonic de veure la florida vall que lentament va perdent-se en el fons de la tortuosa gorja, per ont el

camí va serpentejant montanya amunt. A les sis en punt, seduits per la propera visió del renomenat circ, entre drinc de cascabells y pets de tralla, entravem a Gavarnie.

Arribats ja al lloc designat com a centre d'operacions, deixàrem enrera la pintoresca vall y contemplàrem ja ab tota la seva majestat l'incomparable circ, de fama universal. Orientats per les cartes de la guia, reconeguerem desde'l primer moment els gegantins marlets d'aquella muralla que'ns voltava per tres costats: el pic dels Serradets, le Taillon, la Fausse Brèche, la Brèche de Roland, le Casque, la Tour y el pic de Marboré, quasi tots enfilant-se bon xic més dels 3.000 m. No'ns entretinguerem gaire en llur contemplació, que prou devia vagar-nos de coneixe-ls, y anàrem directament a l'Hotel des Voyageurs. No'ns-e sorprengué del tot la tarifa bon xic alçada d'aquella casa, perquè s'ha de tenir en compte que l'istiu, y d'una manera especial el mes d'Agost, es el salvavides d'aquells servicials hostalers, que sols disposen d'una temporada molt curta pera treure l'interès dels caudals allí esmerçats.

Gavarnie es un dels millors centres d'excursions de tot el Pireneu. Situat al peu dels grans gegants del Pireneu central, dóna lloc a fer caminades y importants excursions ab una facilitat relativa, molt més que la que donen Luz y Saint-Sauveur, llocs ont ab preferencia s'aturen els turistes, allargant així inútilment de dugues o tres hores totes les excursions que vulguin empendre. En el poble hi regna gran animació durant algunes setmanes, curta compensació al silenci invernal que reté a sos pocs habitants, envolquellats sota la neu mesos y mesos. Els homes prenen en sa major part l'ofici de guies, els quals estan degudament classificats en primera classe, segona y *porteurs*, gerarquies que sols s'adquireixen a copia d'anys de bons serveys. Entre ells s'hi veu algun vellet ja retirat de l'ofici, que rumbeja orgullós damunt del pit honroses condecoracions obtingudes en sa joventut per actes de valor o d'abnegació. Els guies de Gavarnie són els més *guies* del Pireneu, no tant *decoratius* com els de Cauterets y de Luchon, de uniforme no tant llampant, però coneixedors del terrer com ningú y verdaders montanyencs.

Lo primer que férem a l'arribar a Gavarnie fou encarregar-ne un, y el mateix vespre'ns presentaren an en Mateu Haurine, guia de primera classe, recomanat en el Baedeker com un dels millors. No oblidaré may la mala impressió que va fer-me de primer entuvi, més en els dies successius vam tenir ocasió de trobar ben justificades les alabances que tothom ens en va fer. Es

un home alt y molt aixut de carns; té 63 anys, y quan parla sembla que la veu li surti del ventrell; fou el company inseparable de l'intrèpit Comte Rusell y dóna gust sentir-li contar les peripecies y engunies que té enterrades en el cor del Pireneu junt ab el famós excursionista.

Varem fer tractes, feina ben curta, perquè ja es sabut que a França'l Club Alpí té oficialment tarifades les excursions.

Quedàrem entesos pera fer l'endemà l'ascensió al Pimené. Els preus són: guia, 10 francs; *porteur*, 5 francs; cavall, 6 francs.

L'endemà al matí, a les cinc, posavem peus a terra, trayent de les nostres maletes l'indumentaria d'excursió, y, cadascú en el seu cavall, empreniem la marxa vers el Pimené. La matinada era freda. El poble el deixàrem enrera als pocs minuts, y seguint la vorera esquerra del *Gave*[1] de Gavarnie, que té son naixement en la gran cascata del circ, arribàrem a un petit pont per sobre del qual atravessàrem la fresosa corrent. Emprenguerem seguidament la pujada pels primers contraforts del Pimené, embestint primer una rampanta tartera, vorejant després un bosc d'abets, l'últim que deviem trobar, y entràrem a la regió dels pasturatges, de pendent molt forta, però que'ls cavalls pujaven ab dalit, trobant el terrer prou ferm pera assentar les potes.

Seguírem per espay d'una hora un extens planell pelat y herm, sols clapejat en alguns troços per raquítics aglebats, tenint a nostre dret y cap a mitg-jorn les encinglerades cayents de l'Astazou y del Marboré.

El cim del Pimené s'ovirava ja a nostres caps, y el panorama que descobriem ens donava dalit pera seguir la ruta. A un quart d'onze arribavem al coll (2.519 m. d'alt.) aon se deixen les cavalleries.

Embadalits en l'immensitat que'ns enrondava, emprenguerem a peu el caminet que porta al cim. Es el Pimené una de les montanyes més afavorides d'aquella serralada per l'alçaria, pel seu panorama y per la facilitat ab que s'hi puja, perquè, llevat d'un crenv cantellut y rampant que es necessari atravessar a un tret de pedra del pic, tot lo demés es ben accessible fins pera senyores, sense auxili de cordes ni picots. El cim està a 2.803 m. Hi arribàrem a la ratlla de mitg-dia y prenguerem alguns interessants

1) Gave, paraula que figura tot sovint en la present ressenya, s'aplica en aqueixa regió del Pireneu francès a tota corrent d'aigua que, sense arribar a riu pel seu caudal, té importancia per esser continua. Tal serien, per exemple, els nostres Fresser y Carol.

clixés d'aquelles isardes carenes, extasiant-nos una bella estona davant d'aquell soperb cop de vista. A ponent, l'enlairada pica del Vignemale, ab son irisat mantell de neus perpetues; cap a mitg-jorn, el solitari Mont Perdut, rumbejant en sa immensa falda son tupit never; més a la dreta, el geomètric circ de Gavarnie, poèticament coronat de glaçades tofes; y enllà d'enllà, serralades y carenes

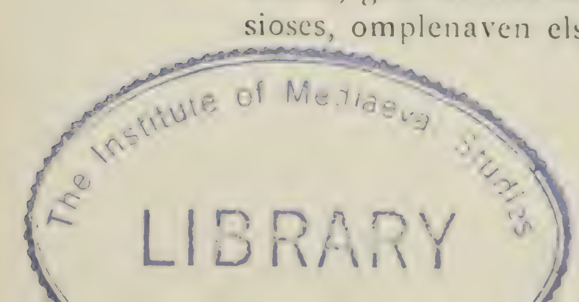
Clixé de Lluís Llagostera

ASCENSIÓ AL PIMENÉ. EL VIGNEMALE AL FONS

arrenglerades ab capritxosa assimetria y succeint-se les unes a les altres fins a perdre-s en la blavor del cel.

A poc més de mitg-dia deixavem aquell soperb mirador, y, després d'enfundar e's aparells fotogràfics, que havien treballat de valent, repassàrem sense contratemps la cantelluda cresta, y estones a peu, estones montats, férem la davallada pel mateix camí del matí, entrant a Gavarnie, de retorn, a les quatre de la tarda.

En aquell moment la plaça del poblet bullia d'animació. Carrets, landós, bicicletes, automòbils, cavalleries de totes menes, gent de tots estaments y de les indumentaries més fantasioses, omplenaven els carrers del poble, donant una nota de vida

y de color enterament original. Eren els visitants del circ, gent de Tarbes y de Pau, banyistes de Luz y Saint-Sauveur, pelegrins de Lourdes y turistes de totes procedencies, que's limiten a fer en ferro-carril una ràpida visita, donant un cop d'ull al circ y entornant-sen a dormir a llurs punts de residencia o d'hostatge.

Abans d'anar-nos-en a dormir ens entrevistàrem ab el nostre

Clixé de Lluís Llagostera

Circ de Gavarnie desde'l cim del Pimené

inteligent Haurine y convinguerem el programa de l'excursió de l'endemà, que fou el següent: bretxa de Touquerouye, llac Glacé y vall de Bielsa. Temps, 10 hores. Guia, 12 francs; *porteur*, 7 francs; cavall, 15 francs. Al donar-nos la bona nit en Haurine, posant-se la mà als llavis en actitut d'admiració, anava dient: «O! Belle promenade! Belle promenade!».

L'endemà, 8 d'Agost, a un quart de sis del matí, empreniem el mateix camí del dia abans; camí que es la clau de totes les excursions vers aquell indret.

En dugues hores y mitja arribàrem al peu del pic culminant del Pimené, lloc aon se bifurca'l camí. Deixàrem el de l'esquerra,

que condueix al cim de la montanya, agafant el viarany de mà dreta, que porta a la bretxa d'Allanz, partió de les aigues de la vall de Gavarnie y de la d'Estaubé (1.251 m. d'alt.).

La vall d'Estaubé, com moltes del Pireneu, es d'aquelles que no tenen principi ni acabament. Camineu hores y més hores, y si, cansats de fer camí, pregunteu als guies pel lloc aont us trobeu,

Clixé de Lluís Llagostera

CIRC D'ESTAUBÉ

us contesten impertorbablement: «a la vall d'Estaubé», com si no haguessiu avançat ni un pas.

Ab una hora ben llarga de caminar assolírem, per fi, *la Borne*. immensa roca que dóna entrada a unes congestes y pedruscall que desde allí s'oviren a un tret de pedra y que s'han d'atravessar pera guanyar la feréstega esquerda que du per nom la bretxa de Tonquerouye. Els guies y traginers s'acomboyaren ab nosaltres, seguint tots a peu la ruta montanya amunt. Els cavalls quedaren lliures al mitg de la gleva, y allí'ls trobàrem peixent tranquilament al nostre retorn.

Eren les deu del matí quan, atravessant les escampades con-

gestes, entravem al naixement de l'esmentada bretxa, enasprat barranc partit verticalment en dos, y de parets tant acostades que, vist desde'l peu, produeix l'impressió d'una gegantesca xemeneya. Pera arribar al cim hi ha dos camins: el de la tartera, fortament rampant y esllavissadís, el qual se fa poc menys que inaccessible, y el dels *crampons*, aixís anomenat per una serie de grapes de ferro que, empotrades a la roca, venen a servir d'escala, la qual desde'l peu del cingle's veu d'un cop d'ull en tota sa longitut, mercès al color vermell de sa rudimentaria graonada. Si, com he dit, el primer dels esmentats camins es poc menys que inaccessible, el segon es tant sumament imposant y perillós, que gairebé'ls guies són els únics que'l segueixen quan, empaitats per l'oratge, se veuen obligats a guanyar temps. Optàrem, doncs, pel camí de la tartera, però abans d'endinsar-nos-hi prenguerem la precaució de cridar de ferm y varies voltes pera assegurar-nos de que ningú davallava per aquell indret; crits indispensables si no's vol córrer el risc de veure-s enterrat per alguna sobtada allau de rocs, produida pels que van de baixada. La pujada es fortíssima, fent-la més penosa, no l'exagerat desnivell de la rampa, sinó la falta de fermesa del terrer, aont el peu s'esfonsa y llisca continuament, en termes que, sense exageració, se pot afirmar que a l'arribar al cim haviem doblat el camí. Pera la darrera estricada cal tindre cama de ferro, puix la pendent es tant redreçada que sols se pot comparar a la del pic d'Aneto, passat el coll de Corones.

Un cop s'arriba al cim de la canal se descobreix de sobte tota la vessant meridional de la serralada. La sorpresa que's reb sols es comparable ab la fondíssima impressió que causa aquell incomparable punt de vista, indubtablement un dels millors del Pireneu. El gegantesc Mont Perdut s'ofereix cara a cara ab sa immaculada bufanda de neus escampada ençà y enllà, omplenant y suavisant la reblincada estructura de la montanya. Als seus peus s'extén el sinistre llac Glacé, mal ajegut en son llit rocós d'estratificacions desplomades y tortes. El Cilindre aixeca a 3.327 m. ses emmurallades parets, inaccessibles per aquesta banda. Se perd del tot la noció de les distancies y el conjunt resulta imposant de debò.

Pera exteriorisar el nostre entusiasme enjegàrem alguns trets de pistola. No'ns havia encara retornat l'eco del primer, quan vegerem despendre-s un troç colossal d'una gelera que anà estimbant-se ab remor de tro fins quasi bé arribar a les aigues del llac Glacé, aixecant al seu pas nuvolades de blanquíssima neu pulveri-

sada. Era una allau qual desprendiment haviem ocasionat probablement ab els nostres trets.

La bretxa de Tonquerouye es un entall obert en l'alta serralada que divideix les valls d'Estaubé y de Bielsa, accessible sols d'un costat per l'esqueixalada canal abans descrita, y per la banda meridional per un altre escorranc o xemeneya no menys enasprada, però més curta. Té a dreta y esquerra respectivament els pics de Tonquerouye (2.822 m. d'alt.) y el de Pineda (2.866 m.). Essent el punt de parada obligat pera fer l'ascensió del Mont Perdut, el Touring-Club de França hi féu construir un refugi.

Clixé d'Artur Mora

MONT PERDUT (3.352 m.) Y LLAC GLACÉ

Són curiosos els datos pertanyents a la seva construcció.

Està a 2.675 m. d'altitut, fou edificat en el mes d'Agost de 1889 y costà 8.000 francs. Té 4 metres de llargada per 3 d'amplada. En sa construcció s'hi esmerçaren 150 sacs de ciment, que'l nostre guia va pujar, un per un, desde Gavarnie, a rahó de 11 francs els 50 kilos. El mobiliari consisteix en una llar de foc; un pla inclinat provehit de palla que serveix de llit; un filat de

ferro apart que serveix de llit a les turistes; un armari, també de ferro, ab unes quantes eines de cuina y una dotzena de variades ampolles, que'ls guies cuiden que no quedin may buides, baixant a omplir-les al llac. Abans, les eines y un matelaç estaven a disposició del vianant, però avuy tant sols els guies tenen la clau de

Clixé de Lluís Llagostera

Refugi de Tonquerouye

l'armari, ab lo qual, vergonya fa'l dir-ho, s'ha conseguit posar fi a l'escandalós robatori dels pastors aragonesos.

No havia d'acabar aquí la nostra excursió, y, un cop reposats de la fadigosa pujada, ens esllavissàrem ab precaució per l'altra banda de la bretxa, fins al llac Glacé, trepitjant ja terra aragonesa.

Aquest s'extén, com queda apuntat, al peu mateix del Mont Perdut, y desde ell se contempla la colossal trinitat formada pel Mont Perdut, el Cilindre y el pic de Raymond, coneguda dels aragonesos ab el nom de «las tres Sorelas», per l'analogia del seu aspecte. Vorejant el llac ab molt compte, per les inclinades congestes, el deixàrem enrera, y ab cosa d'un quart de caminar entre

pedruscalls y congestes ens trobàrem de cop abocats arran mateix d'un espantós estimball.

Quin mirador! Pla'ns-e l'havien ponderat els guies aquell lloc com un dels reconets més escullits del Pireneu! Malgrat això, no poguerem menos de quedar-nos, com vulgarment se diu, ab la boca badada. Tapant ab la mà'l rocam de primer terme, podiem

Clixé d'Artur Mora

LLAC GLACÉ DEL MONT PERDUT

fer-nos l'ilusió de que'ns trobavem en la cistella d'un aerostat. A vista d'aucell vèyem la rectilinia vall de Bielsa, ab el seu teixit de rierons y xaragalls, immòbils y lluents com brins de plata, ab els pelats roquissams de ses riberes y els sobtats abonyegaments del terrer mitg tapats per migrades pinedes y brunzidores cascates, formant una immensa y solitaria trinxera de sis hores de llargaria. Mercès a la claretat del dia eren perfectament visibles quasi tots els pics del Pireneu Central y de l'alt Aragó, y ab la mateixa claretat que si fossin vistos en un mapa de relleu se destacaven els immensos macius de Posets y de les Malehides.

Els guies ens arrencaren de la nostra contemplació fent-nos

avinent la conveniencia d'empendre la tornada. Ab relativa facilitat escalàrem novament el refugi de Tonquerouye, y ab mitja hora curta'ns esllavissavem fins al peu de la canal que mira al nord. Quina manera de fer camí! Montant a cavall de l'alpenstock, el cos tirat enrera, la punta del bastó ensorrada a terra y les cames enrampades, emprenguerem la vertiginosa baixada, acompanyantnos en nostre original viatge una quantitat immensa de pedres, de les quals les més grosses prenien la davantera rodolant y rebotent fins al fons de la vall. A entrada de fosc trepitjavem ja, no sense certa satisfacció, els encerats parquets del nostre hotel de Gavarnie.

El matí del dia següent, 9 d'Agost, el destinàrem íntegre al descans, que bé'l necessitavem, deixant pera la tarda la visita en detall del gran circ.

El circ y cascates de Gavarnie se veuen perfectament desde'l poble, y talment sembla que en vint minuts s'ha de guanyar la distancia que separa l'un dels altres. No obstant, dugues horetes ben bones calen pera arribar al peu de la gran cascata. Vorejant la ribera dreta del Gave, deixàrem a mà esquerra'l Pimené, y tot de dret remontàrem l'ampla vall, animada en aquella hora per rialleres comitives que tornaven ja de visitar la gran meravella, predominant la nota negra del vestit dels capellans francesos, que, tot balandrejant-se dalt de l'ase, anaven tombant tranquilament les pàgines del breviari. Eren les 5'10 quan entravem en el gran circ.

El retrò de la cascata's deixa sentir aixordador, y l'esperit s'encongeix davant d'aquella immensitat. Sembla propriament que un se trobi dins d'una olla, sense altra vista que'l cel. El diàmetre d'aquesta enclotada vall es de 3.600 metres, y el seu contorn es tant geomètricament rodó que ni fet a compas. Els pics que formen aquest colossal amfiteatre s'eleven escalonant-se de 2.100 a 3.080 metres de ponent a llevant, ab un desenrotllament de 14 kilòmetres. La cinglera, tallada a pic, té, desde la base del circ fins als graons que formen l'amfiteatre, 1.640 metres, y d'aquí per amunt sols se veuen les grans geleres esgraonant-se en coronises. Avançàrem circ endins, atravessant els mil rius que, fills dels citats glaciers, serpentegen per aquella fondalada. Catorze cascates vessen llurs aigues an aquest lloc, essent una d'elles la cèlebre cascata de Gavarnie, la més gran d'Europa per la seva alçaria, descomptades dues que hi han a Noruega. Forma dos salts: el primer, de 292 m., ample y grandiós; l'altre, de 130; després, capbussa brunzint per la gorja y surt convertida en riu d'entremitg de la clapissa. La caiguda total es de 422 m. y l'aigua tarda 28 segons en recorre-ls. El soroll no

deixa parlar, y el polsim impideix d'acostar-s'hi. Nosaltres ho intentàrem, y, malgrat de quedar-nos a respectable distancia, ne sortírem fets un xop.

Satisfets de la nostra visita y venint-nos ja la nit a sobre, retornàrem cap a Gavarnie a bon pas, arribant-hi, no obstant, bastant tard, massa tard pera trobar la posta y telégraf oberts y tenir temps de prevenir a un hotel de Cauterets l'envio del nostre bagatge, ja que nosaltres teniem el plan d'arribar-hi a peu, fent de passada l'ascensió del Vignemale. Ens contrariava bastant no poder enviar aquest previ avís, y, comptant ab l'amabilitat dels empleats francesos, ens aventuràrem a trucar a l'administració. Sortí a obrir *mademoiselle la gérente,* y, a l'exposar-li nosaltres el nostre cas, ens obrí tot seguit, ens donà mil excuses per haver-nos fet esperar, rebé'l telegrama y oferí transmetre-l així que tingués la comunicació ab Cauterets oberta. Convé citar aquest fet pera que serveixi de contrast ab la duresa, insolencia y mals modos que en cas semblant varem trobar pocs dies després en una altra posta no pas francesa ni catalana.

CLAUDI MARTÍNEZ Y MARQUÈS

(Acabarà)

SENYORIU FEUDAL SOBRE'L CASTELL DE MALGRAT

(Acabament)

Es molt curiós el document existent en aquest arxiu episcopal de Solsona, del qual extrayem aquestes noticies, y que copío [1] a

1) Nos Johannes et yolans Rex et Regina Aragonum etc. In nostrum pectorum scrimeis reuoluentes quantis modis quantisque formis ac fraudulosis exequistis colorobus illi infideles et proditores ac suo domino infidi Brancha leo doria Comes Montisleonis et Elionor darborea uxor sua necnon tutores curatores et Rectores Mariani darborea (ipsorum) coniugum filii et ipse etiam Marianus in quantum sua hoc patitur etas pacem et concordiam per nos dictum Regem ex una parte et ipsum Brancha et alios supradictos ex altera pro bono et tranquillo statu Regni nostri Sardinie quod non absque magno studio et labore ac expensarum profluuio progenitorum nostrorum Aragonie Regum memoria gl..... nostri innumerabilique strage nostrorum et suorum subditorum fidelium pertum fuit initam et firmatam multis et magnis penis spiritualibus et temporalibus roboratam ipsorum reuellione reueniente cum aliis ipsis adherentibus infringere nouiter attemptarunt certas Ciuitates Castra villas et loca ac maiorem partem Regni predicti infid... nequiter occupando et occupata tenendo subditosque nostros fideles degentes illich

continuació, veyent-s'hi en ell l'esperit que animava an aquest rey, tant contrari al sentir d'alguns que, al descriure'l malestar d'aquella illa, diuen que'l rey «...no feya res pera deturar aquell desballes-

insequendo hostiliter et duris infestando insultibus et plura alia contra Nos siue Regem principem et dominum naturalem Regiamque domum nostram temere committendo detestabilia crimina et delicta que longum esset hic per singula enarrare moue...mto ardentius nec inmerito Regnum ipsum dextera iuuare potenti ac Ciuitates Castra villas et loca predicta ad nostram veram obedientiam et iugum reducere regalis potencie viribus ac dictorum reuellium proteruam conculcare audatiam quanto permissa grauius nos pugnunt interius et quanto per amplius statum Regni eiusdem miserabilem nouimus et distruccioni quod dolenter referimus proximum votibus oppressorum qui confugientes ad nos veluti ad refugium singulare remedium a nobis implorant ac festinum auxilium et iuuamen ad quod velocius assurgimus eciam dum pensamus quod nulla maior est virtus quam quesita et cum nimio parca sudore tueri dumque solerter attendimus quanta ex Regno ipso dum pacis et amenitatis quiete viget bladorum et aliorum innumerabilium victualium aliarumque rerum utilium obertarum cetera Regna et terre nostre habundant et habundarent utique si illud optate quietis beatitudine frueretur. Dumque aduertimus quod prenimio uilesceremus de decore et deprimeremur quod absit pudore infesto nos et fideles nostri si ad dicti Regni et subditorum nostrorum predictorum reformationem et presidium ac dicti Branche et suorum adherentium ac sequatium nobis rebellium exterminium non experiremur potenti brachio vires nostras pro quorum exequcione felici et ut predicta celerius et potencius deducantur in actum proponimus die videlicet prima mensis Aprilis proxime venturi cum magno stoleo et hominum multitudine armorum viriisque strenuis in armorum exercicio deo propicio mare intrare et ad dictum Sardinie Regnum nostre subieccioni et obedientie subiciendum secundis mare afflatibus. Et interim cum ad tanti efectum negocii sit tanta necessaria peccunie quantitas quod nec Thesauri nec jotalia nostra nec nostrorum dona fidelium subditorum ad eam suficiunt quamquam magna decreuimus oterque nostrum maturo consilio habito de nostro patrimonio vendere et magnas inde extrahere et habere peccunie summas cum alias nec aliunde sit prompte et comode seu ad minus dampnum nostrum cunctis viis et modiis diligencius exquisitis haberi non possent. Quamobrem premissis omnibus et aliis attendendis solerti consideratis studio ac diligenti discussis examen habita super hiis deliberatione matura. Tenore presentis Nos dicti Rex et Regina et uterque nostrum in solidum constituimus et ordinamus et facimus procuratores nostros et vtriusque nostrum certos et speciales et ad infrascripta generales vos Julianum garrius nostri dicti Regis presentem et Berengarium de tortilio nostre dicte Regine Thesaurarios Bernardum serra Baiulum generalem Cathalonie et Bernardum buçoti Consiliarios ac Guilelmum de torrente ciuem Ciuitatis Barchinone fideles nostros licet absentes tanquam presentes vel Quatuor tres seu Duos ex vobis ita quod occupantium condicio potior non existat sed quod per vos insimul Quatuor Tres aut duos ex vobis inceptum fuerit per alios mediari valeat et finiri ad vendendum inpignorandum stabiliendum atributandum permutandum siue excambiandum infeudandum et in emphiteosim tradendum et concedendum locandum et arrendandum et quocumque alienacionis genere alienandum

tament fill de la deixadesa ab que mirava en Joan I les coses del govern», com si aquest rey sotsposés la corona a la lira, no tenint altra preocupació que la Gaya Ciencia.

infra principatum Cathalonie et infra quem includunt Comitatus Rossilionis et Ceritania villas Castra et loca nostra et alterius nostrum cum terminis et territoris feudis feudaticis vassallis hominibus et mulieribus cuiuscumque sexus sint ibi habitantibus et habitaturis et cum preheminenciis et prerrogativis et mero ac mixto imperio et omni jurisdictione alta et baxa ciuili et criminali sustentatione bannitorum hoste et caualcata censibus redditibus exitibus prouentibus et cum furnis molendinis gaytis traginis batudis fematis operibus et aliis seruitutibus realibus et personalibus et cum omnibus aliis et singulis que et prout vobis videbuntur necnon et quecumque alia mera et mixta imperia et alias juredicciones quascumque ciuiles et criminales altas et baxias cuiuscumque nature et speciey existant ac etiam feuda potestates directa et alodialia ac feudalia dominia et jura alia quecumque Census redditus agraria honores domos hospicia mansos molendina et alia queuis bona et iura nostra et alterius nostrum vniuersa et singula infra dictum principatum consistencia et consistentes quecumque sint et quovis nomine nuncupentur ad inperpetuum vel ad tempus cum instrumento guerentie(?) vel sine prout vobis videbitur quibuscumque personis tam ecclesiasticis quam secularibus et pro quibuscumque preciis intratis seu quantitatibus volueritis si et prout cum emptoribus seu aliis supradictis vel aliquo predictorum vobiscum contrahentibus poteritis conuenire Notariasque seu scribanias que pro nobis seu altero nostrum mediate seu inmediate tenentur sub prestatione annui census vel alias ad tempus vel ad imperpetuum in alodium liberum et franchum concedendum vendendum et alienandum pro illo pretio seu pretiis quibus vobis videbitur. Et etiam infra dictum Principatum in quocumque loco seu parte eiusdem Castra noua cum terminis territoriis preheminenciis prerrogatiuis et iuribus Castri seu Castrorum aut Castellagii per usaticos Barchinone et Constitutiones generales et consuetudines et obseruantias Cathalonie debitis faciendum et erigendum et iam erecta seu creata preheminenciasque et prerrogatiuas et iura predicta agendum et concedendum nomine et auctoritate nostris sub obtentu peccunie de qua vobis videbitur et poteritis conuenire. Et inhibi terminos siue mollones dictos terminos denotantes affigendum et ponendum siue apponi et affigi faciendum preciumque et precia predictarum vendicionum alienacionum seu aliorum predictorum et alias peccunie quantitates expredictis prouenturas petendum et ut subscriptis administratoribus soluantur faciendum et procurandum iuraque et acciones nostras predictorum omnium et singulorum cedendum et mandandum. Et possessionem corporalem seu quasi eorum tradendum seu tradi faciendum per illos quos ad hec eligendos duxeritis seu etiam ordinandos. Et de euiccione predictorum cauendum. Et pro ipsa euiccione et pro litte et expensis ac pro toto dampno et interesse emptorum et aliorum contrahencium omnia bona nostra seu alterius nostrum in specie vel genere obligandum et iuramenta quecumque in animas nostras seu alterius nostrum prestandum. Et tam de venditionibus inpignorationibus infeudationibus inemphiteosim dationibus et aliis alienationibus Castrorum ereccionibus et aliis quibuscumque supra specificatis quasi possessionum traditionibus seu possessionum induccionibus quam de aliis expredictis

Durant l'any 1392 havia tingut el rey an en Ponç de Ribelles al seu servey en la guarda del regne de Cerdenya, capitanejant dues galeres. Pel salari de sa capitania y pels gastos que ab sos diners havia fet en la mateixa, segons albarans que presentava, se li devien 1.148 lliures 15 sous 10 diners y òbul alfonsins. Trobant-se'l rey, pel mes de Setembre de l'any següent, a Barcelona,

dependentibus seu emergentibus aut eis connexis que vobis necessaria vel opportuna videbuntur faciendum et firmandum nomine nostro et utriusque nostrum. Et pro nobis instrumentum et instrumenta quecumque cum pactis et pactionibus promissionibus obligationibus renuntiationibus clausulis et cautelis necessaris et opportunis de quibus ac prout vobis videbitur peragendum. Et demum omnia alia et singula faciendum in et super predictis et circa ea que utilia ac necessaria fuerint vel etiam opportuna quamuis maiora vel minora aut graviora fuerint superius expresatis et que nos vel alter nostrum facere possemus personaliter constituti etiam si talia essent que mandatum exigerent speciele Nos enim et uterque nostrum conferentes vobis aut Quatuor Tribus seu duobus ex vobis super omnibus et singulis supradictis et dependentibus et emergentibus ex eisdem seu eis connexis vices nostras et liberam ac generalem administrationem cum plenissima facultate laudamus aprobamus et ratificamus et confirmamus in posse infrascriptorum notariorum stipulantis ut infra quascumque venditiones inpignorationes seu alienationes et alia supradicta per uos Quatuor Tres aut duos ex vobis fiendas et fienda quomodolibet in et de ac super premissis eaque proinde valere et tenere perpetuo volumus ac si a nobis personaliter facta essent. Promittimus insuper(?) in nostra Regia et reginali bona fide vobis et notario infrascripto tanquam publice persone hec a nobis et utroque nostrum pro omnibus illis quorum interest intererit et interesse potest et poterit et debebit recipienti et pat...ti ac etiam legitime stipulanti. Et nos etiam dictus Rex iuramus sponte per deum et eius sancta Quatuor Euangelia a nobis corporaliter tacta nos semper habere ratum gratum et firmum quitquid per uos seu Quatuor tres vel duos ex vobis in predictis et circa predicta pro nobis et nomine nostro actum promissum firmatum venditum alienatum et actum fuerit et nullo tempore reuocare. Immo firmiter ad unguem tenere et seruare attendere et complere et contra ea non facere vel venire quauis causa sub bonorum nostrorum et utriusque nostrum omnium yopotheca. Et nos etiam dicta Regina de iuribus nostris plenarie informata Renunciamus scienter et expresse que ad hec benefficio valleyani senatus consulti et autentice incipienti Siqua mulier posita .C. ad valeyanum. Et ambo nos dicti Rex et Regina omni alii iuri foro constitutioni aliisque omnibus premissis vel aliquibus eorundem obuiantibus quouismodo intelligatur tamen quod villas Castra iuredicciones et feuda vendere seu alienare non possitis absque perpetue gre. instrumento. Receptionem seu receptiones vero peccuniarum que ex predictis peruenerint fidelibus nostris fferrario de galbis et Geraldo de palou Ciuibus Barchinone administratoribus peccuniarum dicte armate per nos dictis deputatis vel eorum alterum qui de receptis apocham et apochas possint facere firmare et qui eisdem ad ordina..... concilii super hoc electi residentis Barchinone et cum albaranis et sigillis eorundem et non alias in ac super necessariis dicto passagio nostro conuertere tenantur ducimus huius serie committendas in quo...mu...testimonium presentem cartam seu

manà al seu Concell[1] que li paguessin per via de vendes del real patrimoni, com ho efectuaren el dia 5 de Desembre següent, en Galceran (sic) bisbe de Lleida, el noble en Gilabert de Cruilles, Galceran Marquet, Bernat Buçot, Guillem de Torrent y Guillem Pujada, tots de l'esmentat Concell, venent-li an ell y a sos successors el mer y mitx imperi y la jurisdicció alta y baixa, civil y criminal, en els homes y fembres, cristians, jueus y sarrains, y l'host y cavalgada en pau y en guerra, ab sosteniment de bandejats, que'l rey posseía o devia posseir en els llocs y castells de Vilagrasseta y d'Agramuntell, que eren de l'abat de Santes Creus; els de Malgrat y Prenyanosa, del paborde de Solsona, en la vegueria de Cervera, y la Figuerosa, del mateix paborde, en la vegueria de Tàrrega; el castell y lloc de Riudovelles, vegueria de Cervera, de l'abadessa del Pedregal[2]; y el lloc d'Amella, de l'Hospital de Sant Joan de

publicum instrumentum fieri iussimus sigillis utriusque nostrum pendentibus comunitum. Quod est actum dat. Va(lencie). Sextadecima die Decembris anno a natiuitate domini Millesimo Trecentesimo Nongesimo Secundo..... dicti Regis Sexto Vid. Sperend: — Signum + (Johannis-dei) gracia Regis etc. Qui predicta laudamus concedimus firmamus et iuramus. Signum + yolandis dei gracia Regine etc. Que predicta laudamus concedimus et firmamus Vid. Sperend. Testes sunt qui ad predicta presentes fuerunt Nobiles Raimundus Alamani de Ceruilione Aymeric de Cruillis et hugo de Angularia milites domini Regis Consiliarii et Camarlengi Sig✠num Bernardi de jonquerio secretarii dicti domini Regis notariique publici per totam terram et dominationem suam Auctoritate eiusdem Qui de mandato predictorum dominorum Regis et Regine predictis interfuit eaque scribi fecit.»

Es tret d'un trallat autèntic fet l'any 1394.

1) Aquest concell fou nomenat pel rey Joan estant en el castell de Tortosa, el dia 10 de Novembre de 1392, pera que cuidés dels negocis de l'expedició que volia fer al regne de Cerdenya. El Concell Real — així s'anomenava — solia congregar-se en la «Camera paramentorum palatii Regii minoris» de Barcelona, aont estava hospedat el president del Concell en Galceran, bisbe de Lleida. No seria molt nombrós, ja que'ls sis esmentats en el text constitueixen la majoria. — Bofarull, en sa *Historia de Catalunya*, en nomena catorze.

2) Del monastir de Santa Maria del Pedregal no'n teniem altra noticia que la veu del poble, que a l'ensenyar les ruines deya que havien sigut un convent, lo que queda històricament confirmat ab aquests documents, resultant haver-hi existit un monastir abadial de religioses. En Bernat de Granyena hi havia fundat un hospital de pobres, y en son testament, fet el 8 de Maig de 1212, hi llegà'l senyoriu d'Exaders, segons carta, «quam eidem *monasterio* feci et *conuentus* eiusdem», y el delme del mateix senyoriu el deixà «domni pauperum quam ad honorem dei in eodem monasterio construxi». També n'havia construit un a Poblet, per qual obra llegà tot el seu domenge de Tàrrega. Estava situat en la parroquia d'El Talladell, prop de Tàrrega, y fa cosa d'uns deu anys que sobre les ruines s'hi ha edificat un santuari baix l'advocació de la Mare de Déu del Pedregal.

Jerusalem, en la vegueria de Tàrrega. Aquesta venda fou tassada al preu de 1.200 florins d'or d'Aragó, valents 13.000 sous barcelonesos.

El noble cavaller en Ponç de Rivelles nomenà a Joan Cardonet, Ponç Amorós, notari de Barcelona, y Jaume Torres, ciutadans de ídem, pera procuradors y administradors, pera que tots plegats o cada un d'ells prenguessin possessió de tots y sengles drets, censos, tributs, castells, viles, jurisdiccions y demés que havia adquirit ab aquesta compra; donant-los facultats pera vendre-ho, baratar-ho y acensar-ho tot a sa coneguda, ab omnímodes facultats.

El Concell Real nomenà al porter del rey en Pere Ferrari pera donar-los la corporal possessió, lo que, marxant el dijous 18 de Desembre de 1393, efectuaren al lloc de Malgrat, aont arribaren el dissabte, acompanyats de l'escriptor jurat Joan Crexell y dels procuradors del noble cavaller mossèn Ponç de Ribelles.

Constituits en aquest castell, y ab dos testimonis més, manà'l porter real, al lloctinent de batlle de l'esmentat castell, que, baix pena de 100 florins, repiqués o fes repicar en l'iglesia pera que'ls homes de dit lloc y terme convinguessin a l'iglesia o cementiri «per modum uniuersitatis ut moris est». Pocs moments aprés el repicament de campanes del castell havien comparegut al cementiri vuit homes de Malgrat y sis de la Prenyanosa, que pels actes d'universitat acostumaven reunir-se al mateix lloc; de manera que Malgrat y Prenyanosa serien lo que avuy ne diriem un sol municipi, essent el lloc comunal Malgrat. Aquests eren la major y més sana part de l'universitat, als quals notificà'l procurador del Real Concell la venda feta, fent-los al propri temps la presentació d'en Joan Cardonet y demés, com a representants y procuradors d'en Ribelles, llegint-los una cèdula de la qual copío lo següent: «Prohomens, los honrats en Cn. buçot e en Guim dez torrent, ciutadans de barchinona, procuradors per lo senyor Rey e per la senyora Reyna, constituits a fer vendes de lur patrimoni per lo passatge de Cerdenya, de volentat del Concell del senyor Rey, resident en barchna. han feta venda al noble mossen ponç de ribelles, caualler, del mer e mixt imperi e juredicció alta e baxa, ciuil e criminal e altra qualseuol, lo qual e la qual lo senyor Rey hauia en los (dits) lochs..... en homens e en fembres xptians, jueus e sarrains d'aquells e en qualseuol habitants e habitadors, stranys e priuats aquí declinants o delinquents ab sosteniment de bandejats, per cert preu..... perquè jo, ab manament o ordinació del dit Concell, e havent d'açò poders dels dits procuradors, ab carta de la qual

vos fas fe, son açí vengut per dar e liurar possessió de la dita juredicció al dit noble o a son procurador, açí present, e demanant la dita possessió a ell esser liurada en nom que damont. E al liurament d'aquella volent proceir de part del senyor Rey man a vosaltres açí presents, axí com a faents e representants la uniuersitat dels desús dits lochs, e encara axí com a singulars d'aquells, que d'aquí auant, per vigor de la venda damont dita..... responats e satisfaçats per rahó d'aquella al dit mossen ponç de ribelles, jassie absent, e al dit Johan Cardonet, procurador seu açí present..... de totes e sengles coses de les quals hajats e dejats respondre per rahó dels dits mer e mixt imperi e juredicció..... en e per aquella forma e manera que hauiets acostumat d'obeir e respondre al dit senyor Rey e officials seus. E en los dits mer e mixt imperi e juredicció haiats e tingats lo dit noble e los seus per senyors e da quen façats a ell o a son procurador açí present, o a sos officials, sagrament e homanatge e altres coses a que per rahó dels dits mer e mixt imperi e juredicció e altres coses venudes siats tenguts e obligats. Car jo, per lo poder damont dit a mi donat, vosaltres obeint, responent e satisfaent al dit noble mossen ponç e a officials seus en la forma e manera damont dita, e hauent ells per senyors d'aquells, e faent a ell o a procurador o a officials seus sagrament e homanatge segons dit es, ara per llauors e llauors per ara, vos absolch de tot sagrament e homanatge, naturalesa e faeltat a que fossets o siats tenguts al dit senyor Rey, e requir, en nom que damont, l'escriuà ací present, que de totes les dites cartes, les quals son en son poder, vos fassa plenera fe».

Llegida aquesta cèdula, contestaren els homes dels damunt dits llocs y castells que estaven aparellats a obeir, mentres que'l sagrament y homenatge o qualsevol acte per ells fahedor no fos en perjudici del paborde de Solsona, de qui eren dits castells y llocs, ni de l'universitat, ni singulars presents, absents o venidors, ni se n'hagués de seguir cap perjudici, derogació o novetat a llurs drets, privilegis, franqueses y llibertats. Promès això, prestaren sagrament y homenatge «ore et manibus comendatum» al dit Joan Cardonet, solament per la jurisdicció criminal del mer y mixt imperi (que es lo únic que'l rey hi posseía), obligant-se a obeir ab ses persones y béns. Llavors el procurador real manà als homes de la Prenyanosa que se n'entornessin y l'esperessin en son poble, aont, aprés de Malgrat, aniria a pendre possessió. Encontinent en Joan Cardonet destituí als oficials que exercien la jurisdicció, fent fer la següent crida pel pregoner de Malgrat:

«Ara oiats tothom generalment que us fa saber en Johan cardonet, axí com a procurador del noble mossen Ponç de ribelles, caualler, del qual es lo mer e mixt imperi e juredicció criminal del castell e loch de Malgrat, que ell ha reuocat e per reuocat vol hauer tots officials que entro al die de huuy hic fossen constituits per lo senyor Rey o altre qualsevol persona en nom seu.»

Aleshores, continuant l'exercici de la jurisdicció, de la que acabava de possessionar-se, nomenà batlle en el mer y mixt imperi, publicant-ho ab un pregó, manant en aquest que fos obehit de tothom; y, pera fer actes de la mateixa jurisdicció, feu pregonar lo següent:

«Ara oiats tothom generalment que us mane l'onrat en Johan cardonet, axí com a procurador del noble mossen Ponç..... que algú no isca d'aquesta plaça o cementiri, sots pena de penjar, sens la sua licencia.»

Fet això, en Pere Ferrari va acostar-se a la paret del cementiri contigua a la rectoria y, en senyal de la possessió donada, y requerit per en Joan Cardonet, va plantar-hi «unum custellum», aont en Ribelles o sos oficials poguessin fer-hi l'exercici de les susdites coses. A continuació manà en Cardonet pregonar lo següent:

«Ara oiats tothom generalment, que us mana l'onrat en Cardonet..... que tothom lo seguesque, sots pena de perdre lo puny, sens tota mercè.»

Havent marxat cap al camí ral de Cervera, en sent al lloc anomenat La Bassa, en Pere Ferrari, requerit pel Cardonet, va plantar-hi un pal pera que en ell s'hi pogués exercir lo mer y mixt imperi y jurisdicció criminal, y aixís mateix, havent pujat al turó anomenat tossal de Cabassa, va plantar-hi dos pals forcats ab una biga travessera, o sia les forques, en senyal de tota la jurisdicció criminal. Alçada acta, anaren a fer lo mateix a La Prenyanosa, menys el sagrament y homenatge que ja havien prestat a Malgrat, y en el lloc anomenat Stasses, prop del camí ral de Cervera, van plantar-hi una «particam (o partitam) siue mediam furcham» (que seria'l pal), y les forques varen plantar-les al lloc anomenat l'Espinal.

Com el noble en Ponç de Ribelles, senyor de la baronia de Ribelles y d'Artesa, no havia fet aquestes compres per senyorejar en els esmentats pobles, desseguida féu tractes ab el monastir de Solsona pera revendre-li la jurisdicció comprada al rey dels castells que eren ja de l'esmentada iglesia, y al 11 de Febrer de 1396 nomenà procurador seu, pera efectuar la venda y donar la posses-

sió corporal, al seu domèstic, «presens»[1], Jaume Torres, qui dos dies més tard la donà a Pere Prestador, canonge y sagristà del monastir de Santa Maria de Solsona, y administrador del mateix y de la pabordia per la seu apostolical.

La presa de possessió l'efectuaren en distinta forma que l'anterior. Consistí, reunida l'universitat, en la lectura d'una cèdula explicant la venda, absolució de sagraments y homenatges, destitució y nomenament d'oficials, y, sortint tots fòra del terme y entrats al de Castellnou de Uluges, en Jaume Torres agafà per la mà a Pere Prestador, fent-lo entrar al terme de Malgrat, y a continuació aquest va expelir-ne an aquell. La venda del mer y mixt imperi y jurisdicció criminal de Malgrat y Prenyanosa fou feta al preu de 225 florins d'or fi d'Aragó, equivalents al for de 11 sous per florí a 123 lliures y 15 sous barcelonesos.

No pogué disfrutar en pau l'iglesia de Solsona de la compra que acabava de fer, per disputar-li la vila de Cervera. De manera que, havent succehit alguns crims dintre'l terme de Malgrat, procedí contra ell Guillem Ramon de Torramorell, veguer y batlle de la dita vila pel senyor rey. Acudí l'abat[2] de Solsona, Pere de Torrent, al rey Martí, qui li otorgà una lletra rubricada y segellada a Barcelona'l dia 14 d'Abril de 1410, ab la qual son vicari general y sagristà de Solsona, Bartomeu Dolers, el dia 17, se presentà ab notari y testimonis a presencia del veguer, manant-li, ab la lectura de la lletra real, baix pena de 2.000 florins d'or d'Aragó y perdua de la gracia y mercè del senyor rey, que estés en dret ab l'abat de Solsona, y que revoqués, cancellés y anulés tot lo fet, reduint-ho a son principi, y que no's fiqués més en les jurisdiccions d'aquests llocs. Respongué'l veguer que rebia la «letra del senyor Rey ab aquella humil reuerencia e honor que's merex, e só prest e aperayllat complir lo manament del dit senyor Rey, e fer en lo dit fet ço que per justicia sia tengut a conseyll de mon assessor, e deman la dita letra en sa forma a mi esser per vós dada».

Treta copia de la lletra y de la resposta, en Ramon Martí, que estava allà present, com a síndic de l'universitat de la vila de Cervera, també'n demanà trassumpte, que li fou donat el dia 19;

1) Traduim en «domèstic» aquesta paraula que's troba escrita tota sola, o bé «presens de domo» o simplement de «domo», parlant d'una mateixa persona, y sembla que la distingeixen de familiar o *de familia*

2) El monastir de Solsona, de canonges regulars de Sant Agustí, fou governat per pabordes *(prepositus)* fins l'any 1409, y per abats desde aquesta data, fins que Felip II instituí'l bisbat de Solsona.

y trobant-se'l 22, a l'esmentada vila, en Pere de Cardona, assessor del veguer, presentà al notari una cèdula dient que a la presentació de la lletra real per part de l'abat de Solsona, respongués el veguer que'ls pahers de la vila de Cervera y el síndic de l'universitat hi feyen instancia ab pretext d'un privilegi que tenien concedit pel rey en Pere de no enagenar res de les jurisdiccions de tota la vegueria de Cervera, a la que pertanyien els castells de que parlem. El dia 25 en Ramon Martí presentà al notari altre escrit dient que per la cèdula real presentada al veguer per un canonge del monastir de Santa Maria de Solsona, dient-li que no procedís a inquirir sobre les ferides an en Joan de Montornés fetes dintre'l terme de Malgrat, perquè en la real provisió no's fa cap esment del privilegi a la dita universitat de Cervera concedit de no enagenar les regies jurisdiccions. Ademés, els qui impetraren la real provisió digueren al rey que estaven en poder del mer y mixt imperi y jurisdicció alta y baixa; més, pel privilegi de l'universitat de Cervera, apareix que qui hi està es el veguer pel senyor rey, de lo que, si aquest hagués estat informat, no l'hauria donada, y, un cop donada, ha de tenir-se per nula, puix sempre en els rescriptes s'hi ha de sobreentendre la clàusula «si preces veritate nitantur»; per lo que dit síndic requereix al veguer que mantingui y defensi la jurisdicció real, y, si no ho fa, protesta contra d'ell, pel perjudici que fa a la dita real jurisdicció y a l'universitat.

No sabem com terminaria aquesta qüestió jurídica de voler els súbdits defensar a favor del rey uns drets que ell mateix s'havia venut, la qual cosa no deixaria de ser molt sorollosa, al menys entre'ls dos pobles interessats, Cervera y Solsona.

De l'iglesia de Santa Maria de Malgrat n'hem trobat la primera noticia al 1104, al ser donada al monastir de Solsona per Vidià, ab sos delmes, primicies y oblacions, tenint-hi'l paborde tota la jurisdicció, o sia, com s'expressa en el mateix document, sense que cap bisbe puga tenir-hi la menor potestat.

El monastir de Solsona hi tenia pera servir-la'l «clericus o capellanus», y en 1316 ja hi trobem per rector a Berenguer dez Vilar. Els rectors d'aquesta iglesia devien prestar obediencia al paborde de Solsona, com consta pel successor d'aquest, Bartomeu Pasqual, qui, en 8 de Desembre de 1333, la prestà manual «homagium personale hore et manibus comendatum» al paborde Bernat, a qui devia donar alberc sempre que'n fos requerit, y lo demés acostumat, an ell y a sos successors.

Aquesta iglesia, situada en la davallant del castell, a uns cent passos d'aquest, encara conserva'ls aires romànics, malgrat haver-la disfreçada ab la portalada, el chor y retaule nous. L'antiga imatge de Santa Maria's conserva en el museu vigatà, aon va trasladar-la'l bisbe Morgades, quan la visita que feu per la diòcesi de Solsona al ser-ne Administrador Apostòlic, enviant-los la que avuy s'hi venera, y fa uns vinticinc anys fou venut a un antiquari l'antic retaule gòtic. Avuy es sufragania de la de Sant Miquel de la Prenyanosa, bisbat de Solsona. Del sigle XIVè hi han documents que la posen al bisbat de Solsona y altres al de Vich.

Aquestes són les noticies trobades sobre'l castell de Malgrat. Són totes tretes de documents originals o autèntics de l'arxiu episcopal de Solsona, en el qual s'hi conserva'l dels antics pabordes, y estan compresos en els números 676 a 732.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

Solsona, Novembre de 1906

BIBLIOGRAFIA

Revistes de cambi

Memorias del Observatorio del Ebro. — Núm. 1.

El primer capítol conté una descripció de l'Observatori, dirigit pel P. Cirera, y en els tres restants se dóna compte de les observacions realisades a Tortosa y altres llocs sobre l'eclipse solar de 1905. Comprèn, ademés, una introducció en la qual s'historía tot lo que's refereix a l'erecció d'aquell temple dedicat a la Ciencia pels pares de la Companyia de Jesús; emplaçament dels edificis y descripció dels aparells de que està dotat. Va ilustrat ab magnifics fotogravats que serveixen de complement a l'interessant text d'aquest notable fascicle.

Revista Montserratina. — Núms. 1, 2 y 3.

Publicació mensual redactada pels PP. del Monastir de Montserrat, que ve a engruixir el moviment científic y literari de la nostra terra. El lema de l'ordre benedictina, «Ora et labora», prega y treballa, capsa la primera plana, en la qual fa constar els propòsits de la nova revista.

En els tres primers números que tenim a la vista publica alguns articles molt interessants pera nosaltres sobre les belleses naturals de Montserrat,

un ermità insigne, y un treball entomològic del P. Navas, a més de les cròniques del monastir y variades noticies y les observacions meteorològiques de cada mes.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Manresa. — Any III, núms. 6, 7 y 8.

Dever ineludible del Centre Excursionista de Catalunya es el primer article corresponent al mes de Janer, en el que parla de la necessitat que hi ha de *delimitar les comarques de Catalunya,* indicant al nostre CENTRE pera organisar els treballs auxiliat per les associacions similars y per les Diputacions y Ajuntaments. Per lo que a nosaltres se refereix, podem contestar a l'articulista que fa temps que's va iniciar aquest estudi, y ens hem convençut de que, mentres no cambiin les coses, poca cosa pot obtenir-se de les corporacions oficials, devent-ho fiar tot a l'iniciativa particular; apart de que hi han molts punts que es impossible *determinar* a quina comarca pertanyen per la senzilla raó de que si bé algunes tenen els límits ben marcats y coneguts, n'hi han d'altres que no hi ha manera d'esbrinar aont comencen ni aont acaben, y variaran segons se prengui com a base la topografia o l'historia.

Capella y retaule del Sant Esperit en la Seu de Manresa, interessant treball de J. Serret que rectifica algun error dels que s'han ocupat de tant notable obra del sigle XIV. Acompanya un fotogravat en el número de Febrer. Publica, ademés, algunes notes d'arxiu y cançons populars de la comarca, y uns *Comentaris a la cronica d'en Pujades,* per Lluís M.ª Soler, pertanyent al mes de Març.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones. — Números de Janer, Febrer y Març de 1907.

Monumentos de Avilés, per Fortunato de Selgas; *Sillas de coro españolas,* per Pelayo Quintero; *Impresiones de la excursión á Andalucía,* per Salvador Garcia de Pruneda. Acompanya com a folletí algunes entregues profusament ilustrades de l'importantíssima obra *La Pintura en Madrid,* arribant lo que va publicat fins al començ de la casa de Borbon. Les fototipies que acompanyen els articles són immillorables.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Valladolid. — Janer, Febrer y Març de 1907.

Sobre algunas tablas hispano-flamencas sacadas de Castilla la Vieja, per Elías Tormo; *Pleitos de Artista,* per J. Martí Monsó; *Visitas y paseos por Valladolid,* per Abelardo Merino; *San Juan de Otero, iglesia de Templarios,* per T. Ramírez; *Mi viaje á Clunia,* per Federico Hernández; *Archivos de Dueñas. Reseña de documentos,* per A. Salas.

Aquests són els articles més recomanables de l'important revista castellana.

Boletín de la Real Academia de la Historia. — Janer, Febrer y Març de 1907.

Com a particular interès pera nosaltres conté 'ls següents treballs: *Consagración de la iglesia de Tiana en el año 1100,* per J. Llopart; *Caldas de Montbuy. Sus aguas termales é inscripciones romanas en 1790,* per Agustín Montal; *Epigrafe visigótico de Barcelona,* per Fidel Fita; y en el mes de Març: *La Catedral de Tarragona,* per Adolfo Fernández Casanova; importantíssima monografia en la qual, desprès d'uns antecedents històrics, estudía l'autor l'edifici principal, marcant la seva disposició: emplaçament, planta, organisme, etc; entra desprès en les obres especials, com les capelles y la torra; examina 'ls elements constructius, el decorat interior, les obres complementaries y el decorat exterior, com la fatxada principal, portes y fatxades laterals y àbsides. En la descripció del claustre segueix el mateix ordre. Acompanya 'ls plans y nombroses fototipies que donen una perfecta idea de l'interessant monument tarragoní.

Cultura española. — Núm. V, Febrer de 1907.

De Trafalgar á Aranjuez (1805-1808). *Notas de historia diplomática,* per G. Desdevises; *Recuerdos de España,* per Johannes Jungfer (dóna a conèixer alguns noms propris que les llengües espanyoles han deixat en els diferents pobles que han estat baix el seu domini, tals com les paraules catalanes en l'illa de Cerdenya, etc.); *La transformación personal en la creación artística,* per J. E. Rodó; *Catálogo del romancero judio-español,* per R. Menéndez Pidal.

En les notes bibliogràfiques de la secció d'Art ne dóna una de molt extensa sobre 'ls *Cuatrocentistas,* del Sr. Sanpere y Miquel, firmada per E. Tormo, y en la secció de Filosofia l'Albert López Izquierdo publica un ben pensat article sobre *Un filósofo catalán* (Anton Comellas y Cluet).

Boletín de la Real Sociedad Geográfica. — Primer trimestre de 1907.

Memoria sobre 'ls progressos de la geografia y estat de la societat (Junta General de 1906); *Descripción y cosmografía de España,* per D. Fernando Colon.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias naturales. — Núms. 1, 2, 3 y 4 de 1907.

Secció oficial; Juan T. Iranzo: *La flora del organismo normal y patológico;* comunicacions y crònica científica.

C. R. S.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1907

D. Joseph Soldevila y Boixader. — D. Joseph Garay Pujol. — Don Casimir Coll y Mas. — D. Joseph Guerra. — D. Antoni Esbert y Vallès. — D. Joseph Suñer. — D. Joseph Simó y Bofarull. — D. Ferran Llarden. — D. Joseph Figueroa. — D. Eusebi Bosch Humet. — D. Lluís Agustí Monjonell. — D. Dalmau Galilea Aguiló. — D.ª Dolors Garga y Sanllehy. — Don Francisco Mogas. — D. Lluís Pineda. — D. Jaume Griñó y Martinez. — Don Miquel Benet Saenz. — D. Antoni Darder Mensa. — D. Joan Roca Pinet. — D. Ramon Cardona y Vilà. — D. Francisco Buson y Villagrasa. — D. Pere Vilas y Terrada. — D. Antoni Malaret. — D. Pere Ortoll Pi. — D. Francesc Llinàs. — D. Enric Ribera y Llorens. — D. Guillem de Barnola y Escrivà de Romaní. — D. Alfons Macaya y Santmartí. — D. Jaume Creus.

SOCIS DELEGATS

D. Joseph Rotllan y Pons, a Borredà. — D. Joseph Esteve, a Manresa. — D. Joseph M. Massó Escubós, a Olost (Lluçanès). — D. Domingo Serra, a Berga. — D. Pere Gelabert y Fiet, a Cornellà.

DONATIUS PERA'L MUSEU

De D. C. Terré: una fotografia del *Plano del proyecto de Ensanche de la Ciudad de Barcelona* ideat per D. Antoni Trias.

De D. Narcís Cuyàs: 18 positius pera la llanterna presentant paisatges de Jaca, Sant Joan de la Peña y castell de Loharre.

De D. Manuel Font y Torner: un clixé pera la llanterna referent al Montblanch.

Del Dr. Salvany: dinou aucells dissecats.

Dels senyors Mitjans, Gosch y Senitches: un isart embalsamat.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De la «Tipografia Católica»: un exemplar de l'*Almanaque de los Amigos del Papa*.

Del president del «Comité de Defensa Social»: un exemplar de la traducció de la conferencia del Dr. Fan sobre *L'Art Catalana*.

Del senyor Comte de Saint-Saud: *Quinze jours aux lacs de Caillaonas et de Ponchergües (Hautes-Pyrénées)*.

De D. Jaume Maspons y Camarasa: un exemplar del treball del propri donador, *Agremiació agrícola*.

De D. Ceferí Rocafort: un exemplar del seu treball *Bellpuig de les Aveilanes.*

De D. Ramon Patxot y Jubert: un exemplar de la traducció feta pel mateix senyor de l'obra de Lord Avebury *Els plaers de la vida.*

De D. Jaume Maspons y Camarasa y D. Joseph Masó y Goula: un exemplar d'*El ball de les gitanes en el Vallès,* obra dels mateixos.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de les cançons populars *L'Agneta* y *Lo Mestre,* publicades pel donador.

De D. Ramon Monegal: quatre exemplars de la *Memoria presentada a la Junta General extraordinaria de les Escoles del Districte II, celebrada'l 17 de Febrer de 1907.*

De Max-Bembo: el follet original del donador, *Miseria y Filantropia.*

De D. Albert Martin: quatre mapes referents a les provincies de Barcelona, Girona, Tarragona y Lleida, publicació del donador.

De D. Antoni Cremades y Bernal: un exemplar d'*El Maestro como poder moderador de las costumbres y hábitos sociales.*

CRONICA DEL CENTRE

Març de 1907

EXCURSIONS

Excursió al Puig Llançada, Bellver y vall del Bastareny. — Se realisà dita excursió durant els dies 30 y 31 de Març y 1.er d'Abril, ab assistencia de nostres consocis senyors Amat, Creus, Morató, Santamaria y Vidal y Riba. Reunits el primer dia a la vila de Ribes, anaren a fer nit al poble de Toses, fent l'itinerari cap a Planés, Planoles y Fornells de la Montanya.

L'endemà, de bon matí, sortiren de Toses y, remontant l'estreta vall del Rigart, pujaren fins a la collada, gaudint de bella vista sobre abdugues valls y sobre les montanyes vehines, cobertes de groixuda capa de blanca neu. Passant pel cim de Ginebrar y atravessant part de l'extens planell de Pla d'Anyella, pujaren fins al Puig Llançada (2.400 m. d'alt.), no sense haver tingut de bregar ab fortes congestes que en molts punts cobrien totalment el terrer, fent més penosa l'ascensió de nostres companys.

Aquests davallaren cap al coll del Pal y coll de La Mola: tot el camí, clotada y rectes vessants, lo mateix que'ls pics y les carenes vehines, estaven coberts d'una capa de neu tova y de molt gruix que dificultava la marxa, que havia de fer-se molt cuidadosament. A l'internar-se dins els boscos del camí d'Alp se tingué de lluitar hardidament ab la neu, que, degut a sa

gran cantitat y mal estat, subjectava als excursionistes, que sovint se trobaven mitg esfondrats en la mateixa. Degut an aquesta causa deixaren a mà dreta'l camí que davalla cap al pla de Maselles y, procurant carenejar tot lo possible y passar per la banda menos ubaga, arribaren sense cap contratemps al poble d'Alp, d'aon, per bonica carretera y contemplant aquella hermosa Cerdanya, anaren cap a la vila de Das, dirigint-se després, per Prats y Valltarga, vers Bellver, aon feren nit.

El plan de l'excursió era tornar atravessar la carena pera davallar al Bergadà, y, malgrat les males noticies que allí adquiriren respecte la travessia pels més alts colls d'aquella serra y de la dificultat de trobar un bon guia que volgués acompanyar-los, se resolgué anar a voltar pel coll de Tancalaporta, el més enlairat d'aquella regió.

A l'endemà, a primera hora, sortiren de Bellver cap a Talló, pujant pels serrats y montanya del camí de Bellver fins al coll de la Creueta, que les separa de la montanya del Pi, y desde on se disfruta de bell panorama sobre la rivera de l'Ingla y serra de Cadí, tenint a la part oposada, y sobre la Cerdanya, les serres de Talltendre y de Maranges y la soperba carenada del Carlit.

Desde'l coll esmentat en avant tot era ras de neu, cobrint pedres y maleses y deixant sols ressorgir corpulents arbratges y esvelts penyalars. No sense topar ab alguna dificultat, davallaren vers la clotada y font del Vaquer, passant per Roca Foradada, hermós esvoranc obert naturalment en un altiu rocam de gran elevació y que apareix a la vista com fantàstic castell.

De la clotada en amunt s'havia avençat ab molta dificultat, perdent-se molt temps al tenir de bregar ab aquella extensa capa de neu que arreu cobria tot el terrer. Tenint a l'enfront l'enlairat Puig Tarrés, que anaren vorejant fins arribar a sa mateixa base, se guanyà l'alterós coll de Tancalaporta (2.280 m. d'alt.), ovirant bell espectacle sobre abdugues vessants y vers la trencada y propera serralada de Cadí.

Del coll de Tancalaporta, y després de despedits els guies que devien retornar cap a Bellver, se dirigiren nostres companys vers la fondalada, saltant pel dret, sense camí ni corriol de cap mena, salvant rectes pendents y atravessant extenses congestes, fins a trobar el torrent de la Boixassa, en el qual pogueren admirar els tristos efectes d'una impetuosa allau. Tot seguint aquella hermosa rivera entre les montanyes de Montusell y de Gisclareny, y, tot gaudint de dilatada vista sobre l'escayent Moixaró, arribaren a l'encreuament ab el clot de Murcarols, qual saltant pogué ovirar-se ben properament, y poc després a la casa de Montusell y a les adous o fonts del Bastareny, qual bellesa està pròxima a desaparèixer per construir-se allí mateix una serradora, que s'aprofitarà d'aquell salt natural, un dels més hermosos de la nostra Catalunya.

Desde les fonts seguiren sempre'l curs natural del Bastareny vers el joliu molí de Cerdanyola y vehinat del Puig, sota les esquerpes cinglateres dels Trulls. Passant per sota la torra de Santa Magdalena y ermita de

Sant Joan, y després d'atravessar el riu de Greixa, arribaren ja ben tard a Bagà pera dirigir-se vers l'Hostal Nou, aon se quedaren a fer nit, pera partir a l'endemà cap a Barcelona, aont arribaren altament satisfets d'aquella sortida, durant la qual tant pintoresques emocions havia impressionat el seu temperament d'excursionistes y d'aimants de les belleses naturals de nostra terra.

EXCURSIÓ A CAPELLADES, TURÓ DE MIRAMAR, BRUCH, COLLBATÓ, ESPARRAGUERA Y MARTORELL. — Tingué lloc el dia 17 de Març. Arribats a Capellades en el primer tren, y en vista de l'espessa boira que envolquellava'l turó de Miramar, desistiren de la seva ascensió, començant l'excursió a La Pobla de Claramunt, passant per Puig de Muja, Coll de Xaus, y pujant al cim de Roques Blanques, y, seguint per la carena que voreja'l Clot del Trunfo, arribaren al Bruch a la una. Després de dinar, emprengueren el retorn per Collbató, Esparraguera y Martorell, arribant a les 6'10 al Baixador del Passeig de Gracia.

Excursió recomanable pels esplèndits panorames que s'oviren desde'ls cims de Puig de Muja y Roques Blanques.

EXCURSIÓ FOLK-LÒRICA A TARRASSA.—Aprofitant la festa del Dijous Sant, en que per tal motiu no hi havia conferencia folk-lòrica, catorze individuus de la Secció, entre'ls quals hi havia'l president y secretari y les senyoretes Baldó y Fina, varen anar a Tarrassa a estudiar les costums de Setmana Santa, y especialment la professó de la nit del Dijous, que es notabilíssima baix tots conceptes.

Se va visitar lo més notable que hi ha en la ciutat, trayent-se fotografies de Sant Pere, Sant Miquel, Santa Maria y dels retaules gòtics que's guarden en la segona iglesia. L'endemà al mitg dia varen retornar els excursionistes.

Com oportunament la professó serà objecte d'un estudi, consignem aquí no més l'excursió.

CONFERENCIES

LEON, SA CATEDRAL Y DEMÉS MONUMENTS. — Aquest fou el tema de les dugues conferencies donades els dies 1 y 8 d'aquest mes pel senyor Comte de Carlet. Ab un gran aplec de notes va descriure la sumptuosa Seu de la capital de l'antic reialme de Leon y Asturies, aixecada en el solar aont abans hi hagué les Termes y el Gimnàs, que foren construits en temps de la Republica romana, y de les quals encara se'n conserven despulles en els soterranis del temple actual, malgrat haver-s'hi alçat sobre d'elles, en temps de la reconquesta, el palau real d'aquella monarquia, que perdé son nom a l'unir-se ab el comtat de Castella. En el mateix lloc s'hi edificà en temps d'Ordoño II una basílica romànica, que, enderrocada després, serví de fonament, al començar el segle XII, al temple que avuy subsisteix, qual

fàbrica ojival, en son conjunt, ofereix en sos detalls inequívoques senyals de la sumptuosa esplendidesa que dominava en els temples de l'Edat Mitjana.

Després de donar compte de les successives restauracions y millores introduides en aquest temple, el conferenciant donà noticia de l'interessant colegiata de Sant Isidor, del convent de Sant Marc, de les muralles ab llurs torrellons, record de la dominació romana, y de lo demés important que pot visitar-se en aquella capital.

Les conferencies anaren acompanyades de nombrosos clixés fotogràfics del mateix autor.

Sant Benet de Bages. — El dia 15 ens donà a conèixer D. Joseph Coll una interessant monografia del monastir de Sant Benet de Bages, ilustrada ab projeccions fotogràfiques de lo més notable que conté aquell curiós monument romànic; treball que procurarem publicar en aquestes planes, per qual motiu no donem cap extracte de la conferencia del senyor Coll.

De Barcelona a Terra Santa. — El dia 22 D. Geroni Castelló projectà una bona colecció de fotografies seguides d'una conversa sobre'l viatge que havia fet an aquelles llunyanes terres, exposant interessants detalls de monuments, notes de costums, y de tot lo demés que pot interessar al curiós viatger. La segona conferencia fou aplaçada per indisposició del conferenciant.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Els Pessebres a Catalunya. — El dia 7 de Març D. Rossend Serra y Pagès va donar la segona y última conferencia sobre l'esmentat tema, ocupant-se de *L'art en els Pessebres*. Després d'una ullada general dels mateixos en lo restant d'Espanya, a França, Italia, Alemania y Amèrica llatina, va tractar de les representacions gràfiques y plàstiques del Naixement, aquí y a fòra, fent un historial de les pastorals populars y alegòriques representades en les iglesies y en els teatres.

Concretant-se a Catalunya, va fer indicacions dels principals artistes pessebristes, citant a l'incògnit Frare llec del Desert de Sarrià, a l'Amadeu, Mayans, Xancó, Traver, Amadeu fill, Campeny, Cerdà, Talarn, Fèlix, Cuadrado, Santigosa, Pagès y germans Vallmitjana, entre'ls esculptors; germans Tramullas, Montanya y el Bort de l'Hospital, entre'ls pintors. Va acabar fent veure l'influencia que havien tingut els pessebres, reveladors de diferents artistes de vàlua, advocant finalment pera que no's perdés la tradició artística en aquesta manifestació popular, senyalant diversos defectes en que se sol incórrer, contraris a la proprietat arqueològica, bíblica y geogràfica.

Varen ilustrar la conferencia una serie de projeccions lluminoses de varies de les millors esculptures catalanes, y varen exhibir-se moltes figu-

res autèntiques de l'Amadeu y d'altres. Axís mateix se va exposar un magnífic pessebre alegòric pintat (degut al pinzell d'en Manel Tramullas y d'algun altre pintor d'anomenada), proprietat del senyor Tomàs y Estruch, qui va escriure una relació poètica alusiva, molt notable per cert.

El senyor Serra va anunciar que per l'any que ve preparava unes sessions de cançons de Nadal cantades a l'extranger, a fi de completar l'estudi dels pessebres y les costums que s'hi refereixen.

CURS DE FOLK-LORE CATALÁ.—D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

X conferencia (14 de Març). — *Medis d'expressió: III. Mímica.* — Llenguatge d'acció. — La muteosis complementaria del llenguatge articulat. — Paper de la mímica en el llenguatge emocional y imitatiu. — Folk-lore mímic. — Pantomima, art popular per excelencia.

IV. Símbol. — Imatge representativa de les coses. — Importancia del símbol. — Simbolisme religiós. — El símbol popular.

El dia 21 el Secretari de la Secció, D. Fidenci Kirchner, va disertar sobre'l tema *La Rondallística d'en Hahn*, remarcant el valor de l'obra del cèlebre folk-lorista alemany, publicada baix el nom de *Rondalles gregues y albaneses*, que va precedida d'un substanciós pròleg que es un veritable tractat, obra mestra en el genre.

El senyor Kirchner, al donar una idea de materia tant interessant, va afegir-hi una pila de comentaris extrets dels germans Grimm y d'en Benfey, reservant la sessió pròxima a la classificació rondallística, y pera més tard donar a conèixer les rondalles recullides a Grecia y a Albania, abundosament cotejades per en Hahn.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Continuant D. Pelegrí Casades les converses que ve donant sobre Arqueologia, ha desenrotllat en aquest mes el següent programa:

Conferencia L (dia 4). — Onzena de Grecia. — Esculptura micènica no religiosa. — Escenes que representa. — Esteles funeraries y altres monuments. Llurs temes. — Punyals de Micenes, taces de Vafio y màscares d'or micèniques. — Relleu de la porta dels Lleons de l'acròpolis de Micenes. — L'imatge humana y dels animals com elements decoratius o votius.

Conferencia LI (dia 11). — Dotzena de Grecia. — La clíptica micènica. — Pedres anulars o segellars. — Llur origen. — Escenes en elles figurades. — Llur caràcter. — Originalitat de l'art micènic. — L'orfebreria micènica. — La pintura decorativa d'aquest periode. — Assumptes y temes.

Conferencia LII (dia 18). — Tretzena de Grecia. — Arts industrials de la Grecia primitiva. — Ceràmica. Monócroma, pintada mate y vidriada. — Temes decoratius. — Exemplars de Troya, de Thera, de les isles gregues y de Micenes. — Motius ornamentals característics. — Llur origen. — Isla de

Creta. — Exportacions dels productes micènics. — Exemplars treballats en vidre, àmbar, fusta, òs, ebori y pedra. — El metall en l'època micènica. — Joyes, vasos y altres objectes d'or y plata. — Armes y indumentaria.

Conferencia LIII (dia 23). — Catorzena de Grecia. — Cronologia de l'època pre-homèrica de Grecia. — Invasió dòrica. Sos efectes. — Relacions durant el període micènic entre'ls Grecs y els Egipcis y ab els demés pobles asiàtics. — Origen de l'estil micènic. — La Grecia Homèrica o de l'Epopeya (sigles XII al VIII abans de J. C.). Pobles que la formaven. — Origen comú de la raça. — Les poques noticies que's tenen d'aquest període. — Reconstitució de l'Unitat de Grecia. — Religió grega en aquest període.

Se projectaren exemplars gràfics.

CURS DE BOTANICA POPULAR

Ab les conferencies dels dies 2 y 16 d'aquest mes el Dr. Cadevall ha donat per acabat el curs de Botànica que ab tant d'interès han seguit molts dels nostres consocis.

En la lliçó X s'ocupà de l'*androceu* y *gineceu*, que constitueixen els verticils essencials de la flor encarregats de la trascendental funció reproductora. Posà de manifest l'origen de l'estam, descrigué'l filament, antera y polen, y explicà les diferents denominacions que reben els òrguens masculins per llur situació, longitut y concrescencies.

Al tractar del gineceu, féu ressaltar l'origen foliar del mateix, pera fonamentar l'ovari, òvuls, placentes, estil y estigma que l'integren. Explicà'ls envans de l'ovari y les diverses denominacions d'aquest per varis conceptes; descrigué'ls òvuls y les modificacions de que poden ser objecte, acabant per la glossologia d'estils y estigmes.

La conferencia fou ilustrada ab les corresponents projeccions, tretes, com sempre, de la Flora catalana.

En la darrera conferencia'l Dr. Cadevall féu un bonic resum de lo que havia explicat en el curs que acaba de donar, anunciant que, baix la direcció d'un dels seus aprofitats deixebles, s'empendrien varies excursions pera que's pogués fer aplicació pràctica de les lliçons que componen el programa desenrotllat.

Al posar punt final an aquest curset de botànica, enviem al Dr. Cadevall la més coral enhorabona pel resultat obtingut, puix ha despertat entre nosaltres una verdadera afició an aquesta branca científica, tant descuidada fins ara pels excursionistes, y que haurà de donar, temps a venir, abundosos fruits.

El Dr. Cadevall, al pendre comiat de la concurrencia, nombrosa com sempre, va esser objecte d'una carinyosa demostració d'afecte dels seus admiradors y reconeguts deixebles, entre'ls quals s'hi compten algunes senyoretes socis del Centre.

NOVA

Pròximament començarà a publicar l'empresa de l'*Ilustració Catalana* una edició de les obres completes de l'erudit literat y benemèrit excursionista en Francisco de Sales Maspons y Labrós. En conjunt, comptant-hi'ls nombrosos treballs escampats en diferentes revistes convenientment ordenats, formarà una variada colecció de deu a dotze volums. Els que s'inscriguin a la llista de suscripció podran adquirir-los a raó de dugues pessetes cada exemplar, qual import haurà de satisfer-se a mida que vagin sortint. El primer volum apareixerà'l vinent Setembre, essent pera'ls no suscriptors el preu de tres pessetes.

Atesa l'alta significació del senyor Maspons dintre de l'excursionisme català y els valiosos serveys prestats al CENTRE en les ocasions que havia desempenyat el càrrec de President, als excursionistes ens toca omplir els primers llocs de la llista de suscripció, que serà un doble tribut d'admiració y respecte a la memoria del que en vida tant havia contribuit a enaltir la nostra corporació ab el seu talent y bona voluntat.

El Conserge del CENTRE facilitarà butlletins de suscripció als senyors socis que ho demanin.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

ANY XVII BARCELONA, MAIG DE 1907 NÚM. 148

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

EXCURSIÓ A GAVARNIE Y ENCONTORNS

(Acabament)

L'ENDEMÀ, dia 10 d'Agost, era'l destinat pera dur a cap la tasca més pesada del nostre viatge, tot essent al mateix temps el seu principal objectiu: l'ascensió del Vignemale. Encara que avesats a la montanya y portant en nostre actiu algunes ascensions d'empenta com la del pic d'Aneto, no deixava de fer-nos certa impressió'l llegir en les guies que l'ascensió era difícil y perillosa y sols recomanable a turistes exercitats y montanyencs. El nostre inseparable guia Haurine'ns assegurava l'èxit, y en ell confiavem tant com ab nostres propries cames. L'itinerari y detalls de l'excursió són com segueixen: trajecte a cavall de quatre hores desde Gavarnie fins al peu del gran glacier; unes tres hores de marxa sobre'l glacier fins arribar al cim; baixada pel mateix indret, anant a fer nit al refugi d'Ossoue. L'endemà, baixada a peu fins a Cauterets en unes sis hores. Dos guies a 30 francs cada un; un *porteur* a 15 francs; cavalleries pera un dia a 15 francs.

Es el Vignemale la montanya més alta dels Pireneus francesos, ja que la Maladetta, el Posets y el Mont Perdu se troben completament dins d'Espanya, formant altres tants estrebs que's destaquen de la serralada central. El pic culminant del Vignemale es l'anomenat *Pique Longue* (3.298 metres).

A un quart de cinc del matí estavem ja tots montats y a punt d'empendre la marxa. Feya encara fosca completa y les esteles se confonien ab alguns llumets del poble. La temperatura era molt freda, però no's veya un núvol en tot el cel, y els homes, entusiasmats, ens prometien un bon dia.

Prenguerem la ruta en direcció NO., diametralment contraria a la dels altres dies, enfilant seguidament la vall de Sausses. Mar-

xàrem silenciosos una bella estona, confiant-nos a l'instint de les cavalleries, ja que ab prou feines arribavem a entreveure'l camí. A mida que'ns endinsavem en la vall anà aixecant-se'l dia, fins que un raig de sol daurà'ls alterosos pics que teniem a l'enfront. Entravem després al pla de Millàs, extens planell de pasturatge clapejat d'aiguamolls. La vista de la cascata de Tapou, impetuós doll d'aigua que surt brunzent d'un forat obert a la roca y es desploma desde 150 metres, ens féu deturar la marxa breus moments.

La vall se restreny de sobte, y el camí, planer en l'últim trajecte, se redreça y s'enfila per la vorera dreta del barranc. El pas no era gens agradable: als pocs minuts ens trobavem passant per una estreta cornisa de mitg metre escassament d'amplaria, ab un pregon estimball a mà dreta y el mur aplombat a l'esquerra, sense lloc tant sols pera desmontar, com hauriem degut fer una estona abans. Al fons del barranc se sentia bramar l'aixordadora cascata *des Houlettes,* que no'ns deixava demanar auxili als guies, y un vent huracanat ens bofetejava ab fortes ratxades. Per sort la cosa no durà gaire estona y prompte'l camí esdevingué més transitable.

A les vuit tocades, ab els membres glaçats y entumits pel fred, assoliem el refugi de Bellevue, que no es altra cosa que unes coves obertes al cor de la penya, excavades pel Comte Rousell durant els istius de 1888 y 1889 ab auxili precisament del nostre guia.

Aquí deixàrem els cavalls y a peu començàrem a atacar l'esmicolat pedruscall que constitueix la *moraine* terminal del gran glacier del Vignemale. Poca estona després trepitjavem la dura carcassa del glaç sense un borrall de neu que suavisés les seves aspreses y ens facilités l'ascensió. La pendent era molt pronunciada, essent-nos precís obrir graons en molts indrets pera anar guanyant alçaria. La gelera's presentava esberlada y trocejada per tots indrets ab amples y fondes esquerdes. Desde'l primer moment ens lligàrem a la corda, anant en Haurine de capdavanter, y, ab molta calma y prenent un sens nombre de precaucions, anàrem montant y sortejant els reblincaments y esqueixalades del glaç. A mitg glacier una esquerda de més d'un metre d'amplaria'ns barrà el pas en absolut. Resseguint-la a dreta y esquerra, trobàrem, per fi, un pontet de neu, més tant prim y delicat que'ls guies no's resolien a passar-lo. Si haguessim tingut una escala, la tasca de passar a l'altra banda hauria sigut facilíssima; però, desprovehits d'aquell utensili, no sabiem com resoldre'l conflicte. En Haurine,

impacient, tantejava'l pont ab la punta del bastó, y a l'últim, recomanant-nos que'l tinguessim ben subjecte ab la corda, s'atansà an el pontet, atravessant-lo ab dugues gambades. La neu aguantà ferm, y els demés el seguírem, prenent un per un les mateixes precaucions.

Arribats a la part alta del glacier, s'acabaren les dificultats,

Clixé d'Artur Mora

Glacier del Vignemale

restant-nos sols atravessar un extens camp de neu, quasi pla, pera arribar al peu del pitó terminal que's redreçava a l'altre costat de la nevada plana.

Saltàrem d'un bot de la neu a les pedres, escalant la punxa final ab tota la pressa que'ns permetia la poca solidesa del terrer, format d'esquist roig esmicolat, l'exagerada pendent y la falta de pressió determinada per l'altitut a que'ns trobavem, bastant per amunt dels 3.000 metres. Un crit dels guies y una piràmide de pedres, punt de mira dels treballs geodèsics, ens féu compendre que ja erem al cap-d'amunt.

Quina emoció! Sols els que s'han enlairat alguna vegada per

damunt de les neus perpetues y han trepitjat el cap d'aquests gegantins cimals poden capir que se sofreixin sense recansa les fadigues de l'ascensió.

Arracerats a la piràmide y fortament apretats els uns als altres, restàrem llarga estona, pantejant encara pel cansament, ab un nus a la gola que no'ns deixava dir paraula, contemplant, esgarrifats,

Clixé d'Artur Mora

PART ALTA DEL GLACIER DEL VIGNEMALE. LA PIQUE LONGUE

el paorós abim que s'obria als nostres peus, y embadalint la vista en aquell immensíssim panorama.

El cim es molt estret y sols accessible per un pont, seguint una cantelluda cresta, voltat lo restant per plombats precipicis de centenars de metres. L'horitzó visual es excepcionalment extens. Totes les més grosses sumitats pirenenques són visibles: les Malehides y el Posets, el Mont Perdu, el Marboré y els dos pics de Midí, s'oviren ab tota claretat desde aquest digne germà seu. El Balaitous y l'Ardiden semblen a tocar.

Un infinit oneig de carenes y serralades s'extenen per tots els costats fins a perdre-s de vista, y cap al N. s'endevinen en-

tremitg de la calitja les extenses planes de Lourdes y Tarbes.

Emperò la vista, apartant-se de les visions llunyanes, se sent irresistiblement atreta per l'esgarrifós entall que s'obre entre la Pique Longue y el cim de l'anomenat Petit Vignemale. Es una canal quasi vertical d'uns 900 metres d'alçada, oberta entre dos estimballs coronats pels esmentats pics. El glacier se reblinca

Clixé d'Artur Mora

DESDE'L CIM DEL VIGNEMALE (3.298 m.)

en aquest indret, formant com un embut de sinistre aspecte. Malgrat que sembli impossible, hi hagué fa pocs anys dos turistes, MM. Brule y Bargelac, que ab en Celestí Passé per guia reeixiren a pujar el Vignemale per aquesta escorrancada. Nou hores hi esmerçaren; però tals devien esser les engunies que passaren que'l guia's negà a acompanyar-los una segona vegada, despreciant els 10.000 francs que li oferiren. Resolgueren anar-hi sols, temeritat que aquesta segona vegada pagaren ab la vida.

El nostre Haurine, quan tenia la paraula, no era home que la deixés fàcilment: ja'ns havia contat aquesta y altres anècdotes, y estava disposat a contar-ne moltes més; però ja era la una de la

tarda, el fred deixava sentir-se y algunes nuvolades ens feyen témer que'l temps cambiés. Resolguerem, doncs, empendre'l retorn, consignant abans el nostre nom y procedencia en el carnet-registre que desat dintre d'un canonet de llauna trobàrem amagat entre les pedres.

La baixada pel glacier fou encara més difícil y penosa que la pujada. La comitiva avançava a poc a poc, no sentint-se més remor que'ls cruixits de la neu y del glaç sota 'ls claus de les sabates, y les somortes paraules dels guies que discutien el camí. Els companys verascopistes deixaven reposar llurs aparells, temorosos de sortir-se de la corda que'ns retenia mutualment y feya menos perilloses les relliscades. No desitjaven altra cosa 'ls guies y nosaltres que sortir aviat d'aquell caos d'esquerdes, blocs de glaç y ponts de neu.

Y no havia d'acabar aquí encara la part penosa de la jornada. Poc abans de deixar la gelera en Haurine enrotllà la corda y, ab gran sorpresa, vegerem que començava a enfilar-se per un mur de roca de cayents quasi aplomades que teniem a l'esquerra. Veyentnos parats ens digué que per allí haviem de passar pera guanyar el refugi d'Ossoue, y, mitg en broma, mitg en serio, emprenguerem l'escalada, que per moments anà fent-se més desagradable. Com més ens enlairavem, més paorós esdevenia l'abim que anava obrint-se a sota nostre. Apuntalant els peus en els petits relleixos y agarrant febrosament dits y ungles en les esberles de la penya, anàrem pujant cosa d'uns vint minuts, literalment sospesos sobre'l precipici. Ni'ls meus companys ni jo recordavem haver passat may un altre lloc tant perillós. Tantost assolírem el cap-d'amunt d'aquella muralla formulàrem una enèrgica protesta contra l'imprudencia dels guies, que aixís ens exposaven a tenir un fort disgust; més l'Haurine, fent la mitja rialleta, ens digué: «Teniu bona cama y heu estalviat ben bé hora y mitja de marrada». Aquesta petita satisfacció al nostre amor propri a l'ensems que la vista del sospirat refugi a menos d'un tret d'escopeta feren calmar instantaniament la nostra còlera, y pocs minuts després entravem a la caseta just a temps d'aixoplugar-nos de la pluja que començava a caure en grosses gotes y que's desencadenà al cap d'una estona ab gran acompanyament de llamps y trons.

El refugi d'Ossoue, exactament situat a mitg camí de Gavarnie a Cauterets, a unes sis hores de distancia d'abdós pobles, s'aixeca al mitg d'una solitaria y ampla clotada a 2.650 metres d'altitut. Era abans una miserable cabana que fou substituida l'any 1900 per

l'actual edifici, construit tot d'obra y ferro y molt confortable. Consta de tres cossos, destinats respectivament a llar de foc y cuina, menjador y una quadra pera les cavalleries. Una estreta escala de ferro puja al primer pis, compost de dugues petites cambres-dormitoris, l'una, ab un jaç de palla, destinada als guies, y l'altre, ab quatre màrfegues, pera'ls turistes, reservant-se aquesta pera les senyores quan s'escauen a la casa hostes dels dos sexes.

El matrimoni francès que'l té arrendat pera la temporada, ens acullí afablement, servint-nos un bon sopar, que pagàrem segons les tarifes fixades pel Club Alpí Francès, proprietari del refugi; tarifes que no són pas molt exagerades, si's té en compte les dificultats que tenen aquella bona gent pera proveir-se.

Tantost haguerem sopat, una sòn irresistible'ns decidí a pujar als dormitoris, y, aprofitant l'ausencia de senyores, ens instalàrem ab tota comoditat sobre les màrfegues y ens adormírem quasi instantaniament, mentres el vent y la tempesta seguien udolant a la banda de fòra.

Una claror trista y esmortuida que'ns entrava per la finestreta de la cambra'ns féu compendre l'endemà que era hora d'aixecar-nos.

El dia's presentava boirós y fred; un dia gris d'hivern que's contradeya ab el calendari, que senyalava 11 d'Agost.

A les set del matí empreniem la curta pujada que ab cosa d'un quart porta a l'Hourquette d'Ossoue (2.738 m. d'alt.), estreta collada que parteix les aigues de Gavarnie y Cauterets, començant allí la baixada, que no para ja fins a l'últim d'aquests llocs. Entremitg d'alguna esqueixada de la boira vegerem encara l'imposanta silueta del Vignemale projectant-se sinistrament sobre un cel de color de plom. Y poques coses més vegerem durant aquesta desgraciada jornada. La boira anà fent-se més y més espessa, necessitant-se tot l'instint y coneixement de guia de l'Haurine pera no perdre-s, qui, en honor seu siga dit, ni un sol instant va dubtar en la direcció que haviem de pendre.

El camí fa unes grans zigues-zagues fins a guanyar la primera de les terraces lacustres de la vall de Gaube. Aquestes se succeeixen en nombre de tres o quatre, precipitant-se al torrent de les unes a les altres en remoroses cascates, de les quals sols poguerem entreveure la d'Esplimus en un clar de la boira. A les onze arribavem a la vora del llac de Gaube; el contornejàrem seguint sa vorera esquerra. Ordinariament s'atravessa'l llac en barca, ab lo qual s'estalvia un bon quart de mal camí; més ab la boira'ns fou

impossible fer-nos veure del barquer, estacionat a la vora oposada.

No podent gaudir de la visió del llac y dels seus encontorns y resolts a anar-hi expressament un altre dia, no'ns hi detinguerem y anàrem seguint la ruta, despenjant-nos per la drecera que desde'l llac condueix a l'hospederia de *Pont d'Espagne,* sentint constantment aprop nostre la sorollosa torrentera, aiguavés del llac que aprop de l'esmentat pont confon ses aigues ab les de la vall de Marcadau pera formar el gave de Cauterets.

Sis hores seguides de marxa y la mullena, de la qual no'ns havien pogut lliurar del tot els impermeables, ens feyen desitjar un bon foc y una estona de repòs, y un y altre'ls trobàrem a l'hospitalari hostal, recomanable als excursionistes pel bon tracte que s'hi troba y per sa taula, que bé pot calificar-se de refinada.

Vuit kilòmetres de carretera'ns separaven encara de Cauterets. Tinguerem de fer-los a peu perquè, a causa del mal temps, no hi havien anat els cotxes que solen concórrer cada tarda an aquell lloc. La carretera ofereix punts de vista magnífics: atravessa quasi constantment un espessíssim bosc d'abets clapejat per immensos blocs de granet, y al fons de la gorja s'hi escorre'l Gave, caudalós y escumejant.

El temps havia millorat un xic y algunes elegantes comitives que's creuaven ab nosaltres ens indicaren la proximitat del balneari a la moda. A les quatre entravem a la vila, cridant molt l'atenció per l'estat llastimós dels nostres ropatges, que contrastava fortament ab el dels istiuejants.

A la porta de l'Hotel de France'ns despedírem de l'Haurine, que's disposava a pendre'l tren pera tornar-sen a casa seva. No sense certa emoció estrenyérem les aspres mans d'aquell brau home que durant cinc dies havia sigut el nostre fidel company y a qual experiencia y ajuda deviem l'haver sortit en bé de tots els mals passos.

Tantost instalats, sortírem a donar una passejada per la vila. Imagini-s una població admirablement situada al mitg d'una de les més hermoses valls pirenenques, ab un clima fresc a l'istiu, dotada d'aigues minerals de reconeguda eficacia, y tot això en mans de francesos, y ningú s'extranyarà que Cauterets hagi arribat a esser un punt d'estiueig de celebritat quasi universal y que'ls forasters hi concorrin per milers cada any. Grans avingudes, amples places, ben cuidats jardins, hotels esplèndits, un luxós casino ab distraccions de tota mena, concursos de sport, concerts, balls, res ha semblat poc als nostres espavilats vehins pera atreure-s clientela de malalts y de gent sana.

Arribats nosaltres de fresc de les aspres y solitaries altures del Vignemale, tots aquells refinaments de civilisació, el moviment y bullici de la gent, el davassall de llum per carrers y botigues, aquelles avingudes tant planeres, tot ens causava una impressió suau y agradable y ens féu decidir a aturar-nos un parell de dies a Cauterets, aprofitant-los al mateix temps pera recórrer els seus hermosos voltants. El temps ens afavorí y ens permeté fer a gust nostre les passejades projectades.

Retornàrem al llac de Gaube, que sols haviem vist entre boires, més ab l'imaginació que ab els ulls, baixant del Vignemale. L'excursió es fàcil, de la qual poden fer-se tres quartes parts en cotxe sobre magnífica carretera, y el llac es un dels més bonics del Pireneu. Es també dels més grans, puix mideix 720 metres de llarg per 330 d'ample, y està pintorescament enclavat entre'ls alterosos pics de Meyà a llevant, y de Gaube, que dóna nom a tota la vall, a ponent. Les tranquiles aigues serven el trist record d'uns nuvis inglesos que l'istiu de 1832 s'hi ofegaren en ocasió de fer son viatge de noces. La colonia inglesa féu aixecar un petit monument a la vorera nord del llac en memoria d'aquella desventurada parella, per la qual l'amor era tant cego que bé pot dir-se que no'ls deixava veure aon posaven els peus.

Pera gaudir de la vista de conjunt de tota la vall de Cauterets pujàrem a l'anomenat refugi de la reina Hortensia, excelent mirador pera estudiar la topografia de la comarca. Y millor encara que aquí pot estudiar-se teòricament en el magnífic plan de relleu que's guarda al primer pis de la Casa de la Vila; plan fet a una escala molt grossa, comprenent tot el Pireneu central, y degut a la pacientíssima labor de l'enginyer Wallon.

Arribats a Cauterets per la montanya, teniem interès en conèixer el camí d'accés ordinari, y a l'efecte prenguerem lloc en el tranvia elèctric que uneix el poble ab Pierreffite, que es la més propera estació de carril. El trajecte, que es d'uns 30 km., es interessantíssim, passant la via constantment engorjada entre montanyes de cayents molt dretes, creuant-se y entrellaçant-se ab la carretera y el Gave, ab importants obres de fàbrica que són moltes d'elles verdaders prodigis de la moderna enginyeria.

Temps tinguerem encara pera visitar el Casino, en el qual no hi manquen els indispensables *Petits chevaux*, ademés d'algunes sales reservades en les quals s'hi juga de valent. Vegerem també les notables instalacions hidroteràpiques de l'establiment *des Œufs* y d'algun altre dels molts que hi ha; el teatre de la Natura, construit

a l'aire lliure en mitg del bosc, en el qual se representen durant la temporada tragedies de Sòfocles y d'Esquil ab molta propietat de trajos y decorat; y, satisfets de nostra estada a Cauterets, que pot considerar-se com un altre centre d'excursions quasi tant bo com Gavarnie, ens posàrem d'acort ab el guia Dominique Bordenave y

Clixé de Lluís Llagostera

LA VALL DE CAUTERETS

decidírem la marxa cap a Panticosa pera l'endemà, dia 14 d'Agost.

Deu hores de camí, més aviat més que menys, separen abdós balnearis, seguint la ruta del port de Marcadau, que es la més curta. Les condicions del viatge són: guia, 30 francs; cavall fins a Panticosa, 30 francs; fins a dalt del port, 15 francs.

Entre'ls innombrables ports que atravessen els Pireneus, el de Marcadau es tal volta'l més desamparat y solitari. Un cop se deixa enrera'l *Pont d'Espagne,* a pocs kilòmetres de Cauterets, no'st roba absolutament res més, ni un poble, ni una casa, ni un mal aixopluc, fins arribar a Panticosa. Això fa que sols se puga empendre aquesta travessa ab un temps molt segur, perquè una tempestat a dalt del port no sols es desagradable, sinó fins perillosa.

Se segueix de primer la ja coneguda carretera fins al *Pont d'Espagne*. Aquí'l camí s'entreforca, y, deixant a l'esquerra 'l del llac de Gaube, se pren el de la dreta, que segueix constantment el gave de Marcadau fins a dalt del port. La vall del mateix nom, com la majoria de les de l'alt Pireneu, està formada per varies terrasses o planells esgraonats. El primer, anomenat *Plateau de Cayan*, té

Clixé de Lluís Llagostera

Estanys del port de Marcadau

més d'una hora de llargaria, essent un frondós prat en que hi pasturen nombrosos ramats. Totes les montanyes que'l limiten estan hermosament emboscades, y, al dir dels guies, els óssos hi són encara en molta abundancia.

L'escaleta de la *Pourtère* dóna accés a la segona terraça, dita *Pla de la Gole*, d'aspecte més selvatge que l'anterior, ab magres aglebats y aiguamolls. El camí va pujant sempre, deixant enrera altres graonades y planes, arribant, per fi, al circ terminal, al peu del port. Pera guanyar aquest s'ha de donar l'última estricada y la més ferma de totes, ja que'l desnivell es considerable y molt limitat el desenrotllament possible del camí. Sortosament aquest

es molt ben cuidat, y relativament ab poca fadiga s'arriba al cap del port, a 2.556 m. d'alçaria.

Malgrat aquesta altitut, la vista es molt limitada. Un se troba ensorrat al mitg d'un caos de montanyes de més de 3.000 metres, com els pics de la Fache y el de l'Infern, que tapen l'horitzó quasi per tots costats.

El camí desde'l port a Panticosa, seguint la vessant de mitg-dia,

Clixé de Lluís Llagostera

ESTABLIMENT DE PANTICOSA (1.639 m.)

es una fortíssima baixada per la regió lacustre de Bramatuero; els estanyols y llacs són nombrosíssims, trobant-sen de nous a cada revolta del camí, alguns tant hermosos que poden comparar-se ab el de Gaube, que passa per un dels més bonics del Pireneu. Una curiositat d'aquest camí digna d'esmentar-se es un gros bloc de granet que's troba dues hores abans de Panticosa; bloc que, ab tot y pesar moltes tonelades, s'el fa brandar ab una sola mà, degut a trobar-se apoyat sobre dos o tres arestes, precisament en el pla vertical del seu centre de gravetat.

La confluencia del barranc que baixa del port de Marcadau,

ab el de la Fache, el de Bramatuero y altres menys importants, dóna naixement al riu Gàllego, que va saltant els desnivells de la seva gorja en escumoses cascates fins a vessar-se en el petit pla aon s'aixequen els edificis de Panticosa.

A les quatre de la tarda arribavem al cèlebre establiment, en el qual pensavem tant sols fer nit pera recullir la correspondencia y seguir la ruta l'endemà'l matí. Però prompte començaren les dificultats, que en alguna cosa s'havia de conèixer que haviem ja atravessat la frontera. Per de prompte a l'ambulancia de correus se negaren a entregar-nos les cartes detingudes, qual repartiment no devia tenir lloc fins l'endemà, y no era cas d'infringir el reglament, ocupats per altra part l'administrador y sos edecans en trascendentals discussions a la taula del cafè. Ademés, els setis del cotxe-correu a Sabiñànigo estaven tots presos pera l'endemà, y d'una jardinera particular ens en demanaren la friolera de trenta duros.

Contrariats y irritats pels mals modos dels uns y les exigencies dels altres, ens esbravàrem aplicant-los els calificatius que's mereixien, tot recordant ab anyorança aquella administradora de la posta de Gavarnie tant servicial y amable; però en últim resultat deguerem sometre-ns y aplaçar per vintiquatre hores la nostra sortida.

Això'ns donà lloc a conèixer en detall aquest punt d'aigues tant anomenat. Està constituit per una serie d'edificis que han anat construint-se en diferentes èpoques a mida de les necessitats de la creixenta clientela. Hi ha hostalots de mala mort; més s'ha de reconèixer en honor de la veritat que'ls últims hotels aixecats estan al nivell dels millors que puguin haver-hi a l'extranger. Les cambres són espayoses, ab parets verniçades de blanc; fins els recons són arrodonits pera que la neteja pugui fer-se ab la major escrupulositat. El servey de restaurant es també força acceptable, y la previsora administració està construint un bon casino pera distracció dels concurrents. Lo que'm sorprengué a mi y haurà sorprès a molts es la calitat de la clientela. Se creu un trobar un món de gent ètica y demacrada, tossint y espectorant les entranyes, quan, ben lluny d'això, hi abunden les cares rialleres y les persones robustes, y es cosa rara veure algú que en el seu aspecte exterior acusi la terrible consumpció pulmonar. Y es que, segons deya'l nostre company Dr. Llagostera, els tísics han anat convencent-se que aquella altitut de 1.639 metres y aquell clima fred eren els menys a propòsit pera la seva malaltia en la majoria dels casos, y ab molt bon acert s'han retret d'anar-hi, substituint-los els malalts de l'estómac y del fetge, els bronquítics no tuberculosos y els

malalts de la nodrició en general, únics que poden beneficiar de les qualitats excitants d'aquell lloc. Pera l'excursionista es un centre d'operacions magnífic, emplaçat al mitg d'una regió pirenenca tant important com desconeguda. Desde allí poden fer-se verdaders viatges d'exploració per cims y fondals verges encara de petjada humana; però no hi ha qui'ls faci. Els més ardits dels

Clixé d'Artur Mora

CLAUSTRE DE SANT JOAN DE LA PENYA (OSCA)

forasters s'arriben a cavall fins *á los lagos,* y parlar-los del port de Marcadau, del pic de l'Infern y del Vignemale, es igual que parlar-los en grec.

A primera hora del dematí del 16 d'Agost ocupavem els nostres llocs en el cupè de la diligencia que fa'l servey de Panticosa a Sabiñànigo. Hi ha 48 kilòmetres de ben cuidada carretera per entre serralades, gorges y grans plans de regadiu. A lo llarg del camí s'hi troben escampats els poblets de Panticosa, Pueyo, Saqués, Biescas y alguns altres. En el trajecte s'hi esmersen sis hores a la baixada.

A la una arribavem a l'estació de Sabiñànigo, tornant a veure

ab gust els ralls del ferro-carril, que'ns asseguraven retorn ràpit y còmode.

Acabant aquí la part propriament excursionista del nostre viatge, dono també per acabada aquesta ja massa llarga narració. Sols a tall d'epílec diré que'ns entretinguerem encara algun dia en la visita de l'interessant vila de Jaca y del notabilíssim monastir de Sant Joan de la Penya, llocs dels quals nostre benvolgut consoci el Comte de Carlet ha donat una detallada conferencia en aquest Centre, essent, per tant, sobrer tot lo que jo podria dir-ne.

A Zaragoza's desfeya la nostra colla, tirant cada hu pel seu cantó; més abans de separar-nos dirigírem tots plegats una mirada a la serra pirenenca que allà al lluny, cap al N., mitg s'entrovirava sobre les planes de l'Aragó, despedint-nos-en ab un coral y unànim a reveure.

claudi MARTINEZ y MARQUÈS

FOLK-LORE ANDORRÁ

Si la paraula inglesa *folk-lore*, que s'ha introduit fa temps en totes les llengües, significués, com al seu principi, vers 1846, en la nació anglo-saxona y en els demés països que anaven adoptant-la, l'aplec y l'estudi de la poesia, dels cants, corrandes y llegendes populars, quasi bé res podria dir-vos de les Valls de Andorra. Dins d'aquell cèrcol d'alteroses montanyes, en mitg d'aquells boscos centenaris, d'aquelles ubagues delitoses, per entre llurs xamosos prats, l'halè de la tradició, la musa popular, no hi deixa cap rastre, hi passa volant, res digne d'estudi'ls recorda; y si s'hi aturà, si hi deixà quelcom, y això pot-ser encara es més trist, s'esborrà del tot fa ja molt de temps.

Les cançons que encara algun vell pastor entona en les solitaries altures, mitg ajaçat a la gleva, tot contemplant els horrorosos precipicis que s'obren als seus peus, pera acabar en planes rialleres y esmeragdins prats, o que canta posant sa mirada y sa pensa en el cel (en queden molt pocs d'aquesta mena), són totes elles nostres més populars y conegudes cançons catalanes y provençals, de Cerdanya, de l'Empordà o del Rosselló. Les que canten els altres pastors y rabadans són *tangos*, *guajiras* y altres creacions impor

tades de ciutat y de les més conegudes sarsueles del *género chico*. Ab les corrandes y llegendes passa lo mateix. No n'hi ha cap que presenti originalitat digna d'estudi, ni caràcter propri que'ns mostri quelcom original de la terra, o que'ns transporti vers altres temps dintre un ambient purament andorrà, relacionat ab son caràcter y ses costums: totes són variants de les que sentim contar arreu. Les dònes d'aigua, les bruixes, les aparicions del Senyor, les temptacions dels dimonis, etc., sense la més petita variant, sense cap inflexió, si així pot dir-se, propia, ab les mateixes princeses, donzelles, galans y aimadors, sense res original ni característic, són les soles que vaig sentir contar a voltes, molt poques, en aquell país que al motejar-lo aquí, en la terra baixa, de tradicional, se'ns apareix en una forma molt lluny de la veritable, que pren als ulls de l'excursionista al fer real la visió. Llavors l'imaginació, que l'ha dut vers un país quasi arcaic, ple de fatleres y cabories d'altres temps, ensopega a l'entrar en aquelles valls pintoresques, però tristes sempre, ab l'espectacle poc poetic del poble més prosaic, trist y descolorit de la terra, dintre d'aquest ordre de coses especialment. Quantes regions de nostra Catalunya tenen més atractiu pel seu color y caràcter propri, per les llegendes y cançons que religiosament guarden, de les quals en surten poesia y ensenyances admirables.

La feréstega y rònega Andorra no conserva re de semblants coses. Ni un document en el seu desballestat arxiu, ni un aire especial en la musica dels seus balls populars, ni un record en les inteligencies dels seus habitants, més bones pera l'egoisme propri que pera'ls estudis que desenrotllen les ciencies y les arts vers l'avenç de la patria; més abonades, com sa terra, a lo pràctic que a lo poètic; més ajupits vers ella que enlairats cap al cel, ab un amor més al terrer, perquè cadascú'n té un troç, que a la terra proprietat de tots ells.

Ara, si la paraula *folk-lore*'s pren en la seva més moderna accepció, entenent per ella esser la ciencia que estudía la literatura, les tradicions, els usos, les costums d'un poble, d'una regió, d'una encontrada, sien o no estatuits y sien de l'ordre que sien, llavors ja podem invocar a l'Andorra tradicional de que tant se parla, sorgint ab tota la seva importancia'l seu govern patriarcal y els seus usos y costums originals, encara que ràpidament van perdent-se y esborrant-se empesos per algunes onades que la civilisació fa arribar fins an aquells recons.

Les Valls d'Andorra, per sa constitució política, són eminentment tradicionals: el folk-lore polític es en elles digne d'estudi.

Allí regna la tradició ab tota sobirania, ho es tot; la costum es sa primera lley, son primer dret; y desde que'ls soldats dispersos de l'exèrcit de Carlemany fundaren en aquelles abruptes terres y selvatges serres les parroquies que avuy encara són les mateixes y que conserven poc modificats llurs noms llatins; desde que foren donades més tard en feude als Comtes d'Urgell, y per aquests cedits als bisbes, els quals més tard, per raons polítiques, partiren sa sobirania y govern ab els Comtes de Foix, fins avuy dia, en que dita sobirania està compartida entre'ls bisbes d'Urgell y el govern francès, Andorra s'ha regit invariablement per la mateixa constitució, si així pot dir-se, que la costum establí y llegislà al seu principi, que sols en alguns detalls la moderna civilisació y necessitats ha variat lleugerament, sense tocar en lo més mínim lo essencial. Així, Andorra, en la costum, té sa mena de *Carta magna,* y en la carta pobla de Carlemany sa mena d'*Habeas corpus.*

Les costums, usos y festes de la terra andorrana, patriarcals y arcaiques quasi bé totes elles, se conserven encara malgrat la modificació soferta pel caràcter de les Valls, les quals, modernisant-se y malmetent-se, s'han assimilat generalment lo pitjor de dita modernisació.

En elles s'observa quasi sempre, com base ferma y sòlida, l'amistat, el respecte, l'ajuda y armonia, la bona relació o fraternitat entre'ls vehins, com fonaments de pau y de felicitat d'un poble.

Això fa que en la familia andorrana'ls vehins sien el tot, per costum, que es lley y que es dret, tant en ses alegries com en ses tristeses. En tots els actes importants d'aquelles families en naixements, en bateigs, en casaments y en enterraments, els quatre vehins més pròxims, per dret indiscutible, invadeixen la casa, *fan els honors,* com ne diuen ells, descansen a tots de llurs quefers, essent els únics en dictar les disposicions que sien menester.

Aixís, allà ont hi ha un naixement, y per lo tant un bateig, els quatre vehins cuiden de l'organisació, sempre complicada en els pobles montanyencs, dels àpats, festes inacabables de la gula, al mateix temps que auxilíen a la partera, la cuiden, mentres els dos més pròxims acompanyen, presidint-los, a l'iglesia, als padrins y convidats, cuidant-se de tots els detalls de la cerimonia.

Aquells mateixos vehins, aquells que ab llurs bromes y ab llurs rialles anaven per la casa animant-ho tot, que apedregaven ab confits la quitxalla, que animaven la partera ab llur bon humor, un dia omplenaran també la casa ab llurs paraules de consol, y ab les llàgrimes llurs endolciran els dolors de la mateixa

familia, portant, recullits y silenciosos, el cadavre entre quatre homes, fins, ab molt compte y afecte, a deixar-lo a la fossa entregat a la terra que ha de menjar-sel, ben cobert per ella, mentres les ploraneres dònes, silenciosament, prepararan també'l gran y imprescindible àpat ab que'ls vius se separen dels morts y ab que ha d'obsequiar-se als que moltes vegades de lluny venen a consagrar al parent o a l'amic l'últim tribut d'aquesta terra.

A les Valls d'Andorra'ls casaments són molt originals y pintorescos, sobre tot quan els nuvis viuen en alguna casa o masia escampada per aquells camps somrients o enlairada en alguna d'aquelles paoroses gorges o d'aquelles cingleres infernals, ja que aleshores el quadro de la naturalesa hermoseja, poetisa o engrandeix l'animació de la festa y dóna més color al fons de la mateixa.

Generalment, de bon matí, a trenc d'auba, el vehí més pròxim (els demés ja s'han apoderat, com es costum, de la casa pera l'organisació de la gran festa, y mentres buiden les cistelles, corre la ganiveta, se munyeix la llet y se va ab gran brugit de la cuina al celler y del celler a la cuina, ab forts crits y cromàtiques rialles) arriba ab el matxo dit *de la carga,* ja que ell sol té l'honor, que ningú pot disputar-li, de conduir-lo pera transportar el fato de la nuvia, si's casa ab un hereu, o del nuvi, si sa muller es pubilla. Allà's presenta convençut de l'importancia del seu paper, ab tota la fatxenda d'un paó a l'obrir son brillant y esmaltat vano, portant el matxo també engarlandat, el bast y la cua plens de cintes de coloraines, cobert el pit y el cos de virolades borles, y lluint en el seu cap un airós plomall, ufanant-se la bestia ab tant pintoresc guarniment, que'l fa caminar ab més aire, caragolant-se de la manera més eleganta.

A mida que'l dia avança van compareixent els invitats, venint entre'ls fadrins convidats pel nuvi'ls nomenats *marells* o *camarells,* que llueixen al coll virolats mocadors de seda regalats pocs dies abans per les fadrines dites *marelles* o *camarelles,* convidades per la nuvia. Als primers raigs de sol que daura'ls alts cims de les montanyes, y que ab suau claror va aclarint la plana baixa, la bulliciosa corrua va cap a la parroquia, y, com llarga serpent humana, correteja alegrament per entremitg dels verds y gemats prats, que s'animen ab ses rialles y corredices. Si alegra y bulliciosa ha estat l'anada, més, molt més ho es la tornada, y la presencia aleshores del capellà no atura ni'ls crits ni les rialles produides per l'apedregament de la quitxalla que segueix l'acompanyament.

Així que arriben a la casa comença l'àpat, desfila interminable

de carn y pollastre, de pollastre y carn, cuit tot de mil maneres, y ofegat pels convidats ab una verdadera pluja de vi que may deixa de rajar pels porrons, durant això hores y hores, aixeribint-se més al sò de destrempada música que punteja animades dances, fins que's pon el sol, començant-se altra vegada noves libacions y sortint altra vegada pollastres y carn, mentres el most salta d'una mà a l'altra, alegrant la furiosa batalla de confits que esclata y s'encén per tot arreu. Aleshores acaba la festa. Si la nuvia té d'anar a sa nova casa, se carrega l'enjoiat animal ab la càrrega de la nuvia, això es, un matelas y mantes, la calaixera o un bagul ple de roba blanca, unes quantes gallines y un gall pera fer el caldo tradicional que'ls convidats han d'entrar als nuvis en la cambra nupcial y en el seu propri llit. L'animal de càrrega marxa al davant, guiat pel vehí, que, encara que casat, té'l privilegi de portar un mocador de seda com els fadrins caramells, y el seu compte al guiar el matxo ha d'esser procurar que no li robin les gallines y el gall, ja que per tot aon passi faran els possibles pera conseguir-ho, considerant-se una deshonra deixar-se-les pendre.

Si'l nuvi's casa ab una pubilla y, per lo tant, fa estada a casa de la muller, el matxo de càrrega haurà arribat de bon matí ab el fato.

En les Valls les festes de Carnaval se preparen quinze dies abans, puix comença ja la broma una germandat que de temps immemorial existeix en cada parroquia, nomenada *La Consorcia,* de la qual sols poden esser-ne germans els casats. Els seus estatuts són molt seriosos y formals: en ells, després de parlar de la bona armonia entre'ls socis, que han d'esser veritables germans, se troben les regles que pera dir misses y oracions a la mort de cada un d'ells han d'observar-se.

Dos diumenges abans de Carnestoltes se reuneix *La Consorcia* a la Casa Comunal, constituint el *Concell dels Bulls* ab un berenar, al qual ha d'anar-hi cada germà ab un bull (botifarra negra), pa y vi, tractant-se llavors de les festes de Carnaval, puix la germandat es aquells dies l'únic amo de la plaça, trayent-se també en dit consell a subasta'ls serveys de l'àpat que se celebra'l dia de Cendra y la música pera'ls balls, nomenant-se a la fi'ls cònsols (alcaldes) dits de Carnestoltes, que durant els tres dies han de vetllar per l'ordre de la festa y el seu millor regiment, retirant-se durant ells els cònsols de dret, essent aquests de broma tant respectats com els veritables els esmentats dies. Comença ja la broma'l diumenge a la sortida de missa, oint-se en la plaça crits estridents, xisclets y gatzara, veyent-se arreu gent vestida ab extranyes robes y ab

estrambòtiques caretes. Llavors, previ permís demanat el dia abans a *La Consorcia,* reunida en concell dit de *trago llarg,* ocupen la mentada plaça: el primer dia'ls fadrins, els noys el segon y els casats l'últim, començant tot seguit la pantomima dita *de l'óssa,* preparació al ball del mateix nom, ensems que remembrança de records guardats en aquelles terres, per dissort poques vegades, dels temps guerrers y feudals, que donen a la festa un color interessantíssim y típic en mitg del seu candorós caràcter. En un recó de la plaça un home vestit ab pells d'ovella simulant una *óssa,* s'amaga, y de sobte surten dues màscares, el *dallaire blanc* y el *dallaire negre,* que comencen ab grotescs moviments a fer veure que dallen, quan compareix la *fregona,* disfreça vestida miserablement, a portar-los l'esmorsar. Als pocs moments dues altres disfreces compareixen pausades y majestuoses, *el senyor* y *la senyora,* ab trajos a l'antiga. Venen a passejar-se, quan de prompte, ab mímica com més grotesca millor, expressen la presencia de la fera per aquells voltants, sortint al cap de poca estona una altra disfreça, *un caçador,* tot enflocat, el qual, desprès d'haver fet moltes voltes y giravoltes apuntant ab l'escopeta (perdoneu l'error indumentari) varies vegades, tira, a la fi, cayent aleshores l'óssa, que justament sortia del seu cau, precipitant-se tots a buscar-la, emportant-se-la ab gran gatzara y corredices. L'espectacle dura segons l'enginy dels actors y les bromes dels espectadors. En havent dinat comença'l ball, que consisteix en una mena de contrapas, que punteja primerament el caçador ab l'óssa, al qual segueixen els dallaires, després els senyors, y últimament la *fregona,* acabant per ballar-lo tots els presents, formant al final llarga y desigual sardana.

El Dimecres de Cendra torna *La Consorcia* a reunir-se a la Casa del Comú, passant allí'l dia en agradable germanor, menjant el dinar que ab els fondos de la societat paga, oint abans una missa en sufragi dels germans morts, acabant aleshores la broma y tornant-se a encarregar de l'ordre'ls cònsols de dret, que per aquells dies s'havien declarat en vaga.

Els dies recullits de Setmana Santa tenen poca cosa de particular en les Valls d'Andorra: sols es típica la costum en la parroquia d'Andorra la Vella de sortir el Divendres Sant al mitg-dia una professó portant misteris, eixint-ne una altra al propri temps de Les Escaldes, trobant-se a mitg camí y a cosa d'un kilòmetre, aon se junten, tenint la que arribi primer el dret de fer seguir a l'altra y celebrar la funció de la Soletat en la seva iglesia, lo qual dóna lloc a qüestions y fadigues innombrables.

Per Pasqua florida, la poètica festa de pau y alegria, les caramelles corren també a la nit, seguint nostra hermosa y poètica tradició catalana, per les solitaries Valls d'Andorra, cantant amoroses y iròniques cançons pels tortuosos y negrencs carrers dels pobles rònecs y tristos, animant-los y entonant cants sota'ls balcons de les masies allunyades, interrompent l'imposant silenci de la nit, fent sortir a les finestres, poc abans closes, cares alegres y mans plenes de formatges, viram, pans y altres lleminedures que cauen joyoses dins les guarnides cistelles, servint l'endemà pera un animat berenar. El jovent andorrà fa en el citat dia la broma dita *dels ous de Pasqua*, que dóna gran animació als senzills poblets montanyencs en la matinada pasqual. El dia abans, entre fadrins y fadrines, solen jugar-se una quantitat d'ous, que guanyarà'l primer que dongui a l'altre la Pasqua. Al néixer el dia comença una lluita encarniçada de farses pera amagar-se y poder esser el primer en donar les desitjades festes, valent-se de tots els medis y enganys pera aprofitar el moment més propici, el descuit més subtil, pera poder dir *Pasqua es vinguda, els ous són meus,* frase que fa guanyar la juguesca ab ignocenta alegria la major part de les vegades.

També celebra aquest poble montanyenc la vetlla de Sant Joan ab fogueres, rodes de foc y fantàstiques sardanes a l'entorn de l'esmortuida flama, quan encara'l caliu ilumina ab fantàstiques y infernals clarors de roig y negre als balladors; festa que si bé en la forma difereix en els diferents pobles de la terra, té en el fons una sorprenent unitat, demostrant que per tot arreu simbolisa'l culte del foc o del sol, en honor del qual tenen lloc aquestes festes, qual origen se perd en les més llunyanes èpoques, y que ha vingut conservant-se a travers de tantes centuries de calamitats, de cambis, de revolucions de sentiments y d'idees, arribant als nostres temps, en que la gent la celebra inconscientment, sense endevinar-ne l'origen ni'l seu significat, ignorant molts que, entrant en aquesta diada l'astre solar en el solstici d'istiu, arriba al seu apogeu anyal, pera començar ja a declinar fins al solstici d'hivern, essent, per lo tant, els focs de Sant Joan, reminiscencia del primitiu culte al sol, a l'energia y a la força del jorn més potent de l'astre a qual escalf viu la nostra terra y han viscut y viuran els altres planetes que d'ell reben calor.

En les Valls d'Andorra, en les seves places y en els voltants dels seus poblets, davant de les portes de les masies, en el cim de les seves montanyes, enfront de la cabana del pastor que guarda'ls ramats que peixen en les solitaries altures, s'encenen en aquesta

diada grans fogueres, que salten la mainada quan s'esmortueixen, y, mentres s'abranden, els noys fan lo que anomenen *falles*, que consisteixen en llarguíssims pals o bastons en qual extrem s'hi coloquen, enfilades, escorses d'albes, que encenen, agitant-les y voltant-les vertiginosament, prenent la forma de grans y fantàstiques rodes de foc que brillen y guspiregen sobre'l fons negre de les cases o de la montanya, sota un cel lluminós, y en mitg de la gatzara de grans y petits, formant en conjunt una nota de color animadíssima y fantasiosa, que guarda certa analogia ab lo que en aquella diada sol practicar-se a Escocia y Irlanda, ont els pagesos estimben per les pendents de llurs montanyes rodes de fusta atapahides de palla, que, un cop encesos, abranden, abandonant-les a sí mateixes, produint fantàstic efecte'l descens d'aquelles rodes de foc que per totes direccions llencen a grans altures guspires lluminoses despreses en la folla carrera, que simbolisa certament el descens o declinació desde aquell dia.

Les festes majors andorranes actuals són imitacions de les festes majors de la nostra terra, descolorides ab la barreja que de les festes majors franceses hi ha en elles, y enlletgides per falta de trajos propris del país andorrà, y d'instruments típics y originals.

Obren cada dia, dematí y tarda, el ball ab un dels típics del país, y després ballen americanes, xotis, etc., com en qualsevulga envelat ple de teles de cobrellit, d'aranyes de vidre, de gases y tuls de virolats colors y ab plantes tropicals pintades, fent llàstima veure la degeneració de costums en mitg d'aquell escenari esplèndit del camp.

El ball típic del país es el contrapas o ball pla, a l'estil de Cerdanya, que's torna més típic encara, es a dir, ab variants andorranes, y s'anomena ball de Santa Agna, ballant-se l'endemà de Sant Jaume en la festa major de Les Escaldes, en qual plaça, per privilegi especial, solament el citat dia poden ballar els vehins d'Engordany, tenint-ho prohibit els d'Andorra, en qual festa major sol també ballar-se'l citat ball de Santa Agna, ab prohibició de ballar-hi cap vehí de Les Escaldes. Aquestes rivalitats, que venen d'antic, han donat lloc a revoltes y batusses en les quals la sang dels rivals ha vessat més d'una vegada, tornant en dia de dol el que hauria hagut de ser de festa.

El ball de Santa Agna es un contrapas, puntejat primer, al mitg de la plaça, pels dos fadrins major y menor, ab figures y ornaments variats, entrant al poc temps a puntejar-lo també'ls demés balladors, que llueixen llur traça de dos en dos. Quan tots els

homes estan ja dintre'l ball, entren aleshores a puntejar el contrapas les fadrines major y menor, seguides, de dues en dues també, per les altres dònes, ballant, a l'estar tots junts, un ball pla ab airosos moviments y gracioses giravoltes, acabant ab la *mitja cadena*, en la qual, donant-se tots les mans, se passen els uns als altres la parella.

Ab la *correnta,* això es, agafant-se uns ab altres les mans, y formant com una serp, apreten a córrer per places y carrers, recons y revoltes, seguint els capritxos dels fadrins majors, que formen el cap d'aquesta serpent humana, riallera, cridaire y esvalotadora, que tant aviat se trenca com torna a soldar-se, resultant ben pintoresc aquell conjunt, al qual sols hi sobren les americanes y gorres de pinxo que porta quasi tot el jovent d'aquella terra.

En la parroquia de Sant Julià de Loria sol ballar-se'l dia de la festa major el ball anomenat *la morratxa,* pantomima que recorda les lluites entre moros y cristians, y en el qual el ball pla ab que acaba té una lleugera variant, això es, dues giravoltes, cambiant-se la parella cada vegada que entra una nova balladora en el rotllo.

Totes aquestes festes van acompanyades de trets que aixorden a l'eixir de les antigues escopetes de pistó carregades ab força pólvora; trets que solen durar quasi bé sense interrupció durant tota la diada, puix aquest sport es molt del gust dels andorrans, substituint-lo a la nit ab altre no menys molestós: ab els chors, que ab poca, quasi bé cap, afinació y molts crits, en castellà verament desgraciat, ple de *t* finals que martellegen les orelles y generalment d'un gust musical dubtós, canten o baladregen fins altes hores de la nit.

La festa major d'Andorra la Vella se celebra'l dia 3 d'Agost; la de Les Escaldes, el dia de Sant Jaume; la d'Encamp, per la Mare de Déu d'Agost; la de Canillo, el dia 3 de Juliol; la d'Ordino, el 16 de Setembre; la de La Massana, també'l 15 d'Agost; y la de Sant Julià'l dia 27 de Juliol; essent la més lluhida, com pot suposar-se, la d'Andorra la Vella, ja que, a més de tenir una hermosíssima y per cert ben típica plaça, en la qual la *mitja cadena* y *la correnta* poden desenrotllar-se ab lluhiment, en ella se junten el mentat dia tota la gent més important de les parroquies, els rectors, els cònsols, etc., de totes elles, ab gran xivarri y forta disbauixa de menjar y beure; essent per aquest motiu, cada any, molt desitjada aquesta festa.

Quatre grans fires anyals se celebren a les Valls d'Andorra: a Encamp, el dia 10 de Setembre; a Ordino, el 16 del propri mes; y

els dies 8 d'Abril y 27 d'Octubre en la capital, essent aquesta última la més important, puix pot dir-se que es preparació de les de La Seu y Organyà.

Es molt pintoresc l'espectacle de la gran plaça d'Andorra'l dia del firal. No s'hi pot pas donar un pas, tanta es la munió de gent que s'entrebanca y s'esmuny entre cavalls y matxos de tota mena de pèl y alçaria, que ufanosos presenten llurs amos, enumerant ab crits y pintoresc llenguatge les qualitats, mentres de les botigues pengen, com si fossin domassos, flaçades de llana y cobrellits, mantes y mocadors de tons virolats, camises de fosques teles, y a la porta s'extenen en parada olles y atuells de llampanta llauna y de rogenca terriça, barrejats ab pots plens de midó, de sucre, de carmetlos, rodant algun secat formatge de bola per aquelles taules entremitg de claus, ganivets, peces de pana y de panyo, gibrelles de porcelana, miralls, atuells d'agricultura, nines, cavalls de cartró, y fins devegades collarets y anells de perles y brillants falsos, arrocegats y bruts. Pels carrers que donen a la plaça s'escampen els marxants de viram, formatges, calçat, ferro vell y roba blanca, y els baiards ambulants que, atravessant els alts ports pirenencs, venen de França, barrejant-se tots ells ab el cego que canta acompanyat d'un pendó ilustrat ab horroroses escenes de l'últim crim o imatges representant escenes de l'última guerra ruso-japonesa; un altre ven romanços, tot explicant a l'embadalit auditori, ab aires de clown y paraula de *leader* tavernari, els incidents de les batalles principals que may ha vist; en un altre indret un home enfilat sobre una cadira ofereix el remey que tot ho cura; y més avall un pobre diable, desde un balcó, oficía davant d'un agrupament que mira ses habilitats de gran dentista, imposant ab sa levita d'un negre groguenc y sa bruta encara que blanca ermilla, ab gran cadena de dublé: arrenca sense dolor, y a poc preu, en mitg de sa xerrameca, no sols els caixals, sinó les barres dels seus momentanis clients; y dintre un rotllo, a l'enfront, un pobre mort de fam, mitg nu, ab sabatiiles verdes y un tapa-rabos fet d'un troç de cortina, fa ab ses volteretes la delicia dels badocs que l'enrotllen; arribant-se així, entre empentes, trepitjades y masegades, als prats que s'enfilen cap a la montanya que s'alça a espatlles d'Andorra, aon se troba situat pintorescament el firal de bous y bens, que sol esser el més concorregut de la festa.

A la mitg-diada para la cridoria per un moment, y el soroll del riu Valira, que passa sota la vila, torna a regnar y a dominar tota la vall, fins que vers mitja tarda, ultimant-se'ls contractes,

comença altra vegada l'esvalot, aumentat ab l'estrident sò de la murga que a la plaça toca balls sense parar fins ben entrada la nit; balls que balla'l jovent y fins la gent de certa edat. Tal es el mercat d'Andorra, que esperen tots ab dalit pera divertir-se'ls uns, pera vendre quasi tots, y pera fer provisions la major part d'ells; y les transaccions tenen molta importancia y es ben respectable'l diner que circula.

A Andorra se celebren diversos aplecs en les diferentes ermites que's troben escampades per ses montanyes, essent els principals el que's fa en la restaurada ermita de la Mare de Déu de Canolich, que, com blanca colometa, descansa en mitg d'un bosc d'abets en la montanya de Canolich, camí de Vixixarri, vora Sant Julià, el dia 15 d'Agost, y el que té lloc el dia 8 de Setembre, que podem titular aplec nacional, en l'ermita de la Mare de Déu de Meritxell, pintoresca romeria a la delitosa y selvatge ermita, penjada en una roca sobre un precipici que cau al Valira, al qual acuden de totes parts de les Valls romeus ab llurs banderes y estandarts, els quals, després d'oir missa y cantar a grans crits els goigs pintorescos d'aquella Verge, s'escampen pels prats que en desnivell perillós volten l'ermita, o per les vessants de les vehines montanyes, omplenant-ho d'alegria y rodejant a la Mare de Déu, patrona de les Valls, d'una remor de festa, d'un rum-rum de xivarri a que no està acostumada en aquella soletat, qual silenci sols torben el bram de la tempesta o el rondinar del riu que'n la gorja que als seus peus s'obre, se precipita y corre ab vertiginosa carrera.

El trajo que'ls naturals de les Valls portaven fins poc temps fa de vellut blau, ab calça curta, espardenya y mitja blava (blanca de gala) o polaines, gec també curt y barretina vermella, s'es anat perdent de tal manera que sols he vist dos pobres vells, dos jayos, que'l portessin sempre, y a fe que estaven molt més airosos que'ls seus paisans, que ab l'indumentaria moderna tots semblen iguals. El *gambeto,* especie de capa madrilenya, es l'única peça que's conserva pera vestir de gala y anar als casaments, bateigs, enterraments o actes oficials; emperò també va perdent-se. Les dònes porten mocador al cap, y un virolat y ensarrellat mocador de llana o seda enrotlla'l seu cos, usant-lo unes pera anar a missa y vestir el *caputxó* o caputxa, que té una punta darrera a mena de banyeta, y altres la mantellina, que es una caputxa senzilla sense la mentada punta.

En les Valls d'Andorra existeix una confraria curiosíssima, preuat exemplar de folk-lore estatuit. Aquesta confraria es titulada

de Sant Pere Màrtir y Sant Ivo, y fou fundada pels devots paraires y teixidors en la capella de Les Escaldes l'any 1604.

Curiosíssim es el llibre de la confraria, que avuy dia encara conserven els dos confrares teixidors de Les Escaldes. En les ordinacions de la seva fundació's mana que «deu dies abans de la festa de Sant Pere Màrtir els paraires y teixidors de les Valls puguen aplegar concell en el lloc a ells ben vist, y en aquells puguen elegir dos prohoms del dit concell per sobreposats, pera regir y governar l'any vinent; que prestaran jurament en endavant dels batlles o batlle que bé y degudament hauran de guardar y observar lo contingut en els capítols devall escrits; que'ls dits sobreposats tinguen y sien tinguts en tenir y guardar el llibre on seran escrits els capítols de dita confraria; y aquell sia guardat en una caixa ab clau, y el dia que's farà l'elecció se'l donaran uns sobreposats als altres». Es manat també que la conclusió de comptes sia continuada en el llibre del concell, això es, allí on posaran les entrades y deslliurades; y pera que la negligencia dels dies sobieposats no fos nociva a dita confraria, ordenen que si'ls citats, al cap de l'any, no havien exigit lo que fos degut a la dita confraria, ho hagin de pagar de sos propris béns. A la vigilia de Sant Pere Màrtir y de Sant Ivo, y cada dia d'aquells, diu el llibre que's cantaran vespres y missa pels capellans de la terra d'Andorra, «e assò en la capella de les Caldes; e la caritat sia donada als capellans de diners de la dita confraria». Ordenen també dits estatuts que no sia teixidor, aixís de llana com de lli, ningú que gosi pendre plaça pera teixir que no sia primer pesada pels pesadors o algun d'aquells que expressament seran trobats y nomenats pera exigir dit càrrec pel concell de dit ofici, los quals y cada hu d'aquells seran obligats en pesar dites filades sempre que'n sien requerits; pesada que escriuran y assentaran en el llibre que pera això expressament tindran, o ab talla partida pel mitg; «e que, aprés lo drap sia teixit, aquell no gosin posar al molí que no sia pesat per un de dits pesadors y veja que en dit drap hi es lo degut de dita filassa; al qual pesador se donaran per son treball, y, per cada hu, dos diners bons, pagadors dels béns de l'amo de dit drap. Que no sia persona alguna que gosi teixir y adobar drap algú rebent-ne més preu que 15 rals d'argent per cada drap; entenent-se, emperò, que tinga tot l'aparell, y, no essent cardat ni boixat, no puguen rebre més d'un ducat, y los escapulons que no abastaran a drap cumplits a tot adob, no'n rebin més que 18 diners per alça; y lo que no serà a tot adob no'n rebin més de 15 diners, incorreguent los delinqüents, per

la primera vegada, en ban (multa) de 5 sous, y en la pena de privació de l'ofici dins les presents Valls per temps y espay d'un any les altres. Que no sia menestral de la dita confraria qui gosi fer passatge algú que, teixit y fòra del teler, no pesi 29 lliures, sots la pena de 5 sous; y el drap escapsat, així com les filades de 13 lliures de llana, que no sia, emperò, cardada ni embossada, no pugui tornar manco de 12 lliures, y de la llana, que serà o cardassada o embossada, tampoc pugui tornar manco de 12 lliures y mitja, y assò sia contada per lliura; y si manca llana, tornassen de la sua dita, les tals filadores sien tingudes a satisfer lo que faltarà, entenent, emperò, que si la tal filassa no es ben filada, bona y rebedora, que hi hagués pedres, sal, humida o alguna manera de frau o engany, en tal cas els sobreposats ne sien coneixedors, y ben vist los serà poder cremar aquella en la plaça de les Caldes, y compellir a les dites filadores a pagar la dita llana o d'aquell que serà».

Manen també dites ordinacions que cap menestral gosi fer flaçades ni aparellar aquelles, de llana, a més de 3 rals y mitg, y això ab pena y ban de 5 sous. Manen també que'ls sobreposats y concell de dita confraria pugui créixer y distribuir els preus sobredits de tots els predits draps, de teixir y aparellar tant de llana com de lli ab que sia cosa justa, tenen consideració a les circumstancies dels temps, sense que pera això s'hagi de demanar llicencia a la Senyoria Reverendíssima (se refereix al príncep bisbe d'Urgell). Ordena també que sempre y quan se tingui alguna qüestió entre amos y moços y aprenents y altres particulars de l'ofici de paraires y teixidors, emperò tocant y depenent de l'ofici, que aquells (els sobreposats) puguin conèixer y decidir com experts que són y nomenats pels mateixos que fan igual feina. Que'ls paraires y teixidors de la terra no puguen haver ni rebre per ses mans, de la tela comuna, més de 9 diners (peralna); de la tela prima y bona, 10; 7 diners de les tovalloles, y de les alforges un ral per cada una, y de les flaçades de cànem 3 rals de cada una; incorreguent en un ban de 5 sous de lo contrari, aplicat a la lluminaria de dita confraria. Mana també que trenta dies abans de la festa del gloriós Sant Pere Màrtir tot cap de casa de la confraria sia tingut y hagi de pagar als sobreposats un ral cada any, y això pel servey de la dita confraria, y 2 sous bons tots els fadrins de la mateixa. Que no puga treballar d'aquest ofici qui no sigui confrare d'aquesta confraria; y al mateix temps ordena també que no sia confrare'l que gosi jurar y blasfemar de Nostre Senyor Jesucrist, ni de l'humil Verge Maria mare seva; y sempre que algú fes lo contrari incorria

en un ban de mitja lliura de cera per la primera vegada. Si algun confrare volia passar-se mestre o tenir botiga, havia d'esser examinat pels sobreposats y confraria, y, essent trobat idoni y hàbil, havia de pagar 30 sous a la dita confraria per servey d'aquella. Ordena també que quan s'ofereixi a Nostre Senyor disposar d'algun confrare, restant la viuda y fills petits, que en tal cas la citada viuda o els fills del mentat difunt puguen tenir y posar en la botiga un mestre bailet, examinat, emperò, per l'ofici. Els sobreposats venen obligats també a revisar els pesos y alces de totes les botigues, aplicant un ban de 5 sous als fraus que trobin, ordenant també que'ls del concell de la Vall d'Andorra no tinguen que veure ni entendre en res de les coses tocants y concernents a la bona administració y regiment de la dita confraria. Y així continuen les ordinacions estatuint saviament sobre totes les qüestions que puguin presentar-se, agermanant als socis, reglamentant socors en casos de malalties, seguritats o castics en el compliment o falta dels seus devers, juntant-los en les seves festes, acompanyant-los en cas de desgracies, mancomunant saviament els seus interessos, y fent de dit curiosíssim document del segle XVII un model ont els nostres reglamentadors de treball y arregladors de la societat, podrien apendre molt.

Dels paraires, cardaires o teixidors andorrans, que teixien els draps ab que vestien llur típic trajo'ls senzills y aleshores humils habitants de les Valls d'Andorra, sols ne queden dos en les mateixes Escaldes: un vellet alt y esquerdalenc, que vesteix el típic trajo andorrà, y un altre molt més jove, viu, petitó y rosset, els quals avuy, ensems que encara teixeixen el panyo bast y groixut que sols usen els pastors, o del quals e fan les capes o túniques dels concellers, guarden ab fidelitat les tradicions de l'antiga confraria y conserven ab religiós respecte'l llibre de llurs ordinacions y comptes, venerable monument del sentit pràctic, del candorós viure y de les sanes costums que en altres temps gosaren.

COMTE DE CARLET

Barcelona, 25 de Març de 1906

CRONICA DEL CENTRE

Abril de 1907

FESTA PATRONAL DE SANT JORDI

La solemnial sessió d'aquesta diada se dedicà enguany a honrar la memoria de l'eminent excursionista D. Carles Bosch de la Trinxeria, colocant el seu retrat a la galeria d'excursionistes ilustres.

En l'expressat acte, afavorit per escullida concurrencia, estigueren representades varies corporacions y societats, entre altres els Jocs Florals, l'Arqueològica Barcelonesa, el Centre Nacionalista, l'Institut Agrícol Català de Sant Isidre, Institució Catalana d'Historia Natural, etc., assistint en nom del senyor Alcalde 'l regidor D. Joseph M.ª Valls y Vicens.

Oberta la sessió ab oportunes paraules del senyor President, D. César A. Torras, se descobrí 'l retrat del malaguanyat escriptor montanyenc, molt ben pintat pel reputat artista olotí D. Josep Berga.

D. Francisco Maspons y Anglasell llegí un magnífic treball biogràfic, fent remarcar la justicia ab que en Bosch de la Trinxeria podia figurar entre els més significats campions de l'excursionisme català. Seguidament se donà lectura a dos quadrets pera acabar de completar la personalitat de l'excursionista, finalisant l'acte ab un breu parlament del fill del senyor Bosch, qui en nom de la familia remercià al Centre Excursionista pel record que's tributava en aquells moments a la memoria del seu pare.

CONFERENCIES

Excursió arquitectònica per l'Empordá, Vallespir, Conflent y Vall d'Aran (dia 5). — Relació molt ben exposada per D. Joseph M.ª Pericas de l'excursió que l'Escola d'Arquitectura realisà an els llocs abans indicats. El gran nombre de fotografies presentades y els plans y alçats que tragueren durant el seu viatge constitueixen una prova de lo molt profitoses que poden esser les excursions quan se fan ab veritable desitg d'estudi y de divulgar després els coneixements adquirits en la mateixa. Per lo que an aquesta conferencia's refereix, podem dir que fou una disertació sobre l'art romànic català, ab exemples gràfics dels principals monuments de aquest istil que per sort abunden en les susdites comarques.

Noves orientacions de l'arquitectura catalana (dia 12). — Desenrotllà aquest interessant tema 'l president de la secció D. Geroni Martorell, demostrant en el curs de la seva disertació estar ben imposat de la materia de que tractava. Caracterisa 'l seu treball l'exposició clara y conceptes ben definits sobre la moderna escola catalana, que, defugint dels motllos vells, ha emprès nous viaranys, sembrant la terra catalana d'obres verdaderament

notables admirades de propris y d'extranys. Les projeccions fotogràfiques de les que han sigut produides aquests darrers anys, molt nombroses per cert, corroboraren les afirmacions sentades per l'erudit conferenciant.

DE BARCELONA A BENASQUE PER BAGNERES DE LUCHON (dia 19). — Es la primera de les tres memories que ha de llegir D. Alfred Gaza ressenyant la seva llarga excursió del passat estiu per aquelles delitoses terres. Tant la relació, nodrida de notes y atinades observacions, com els clixés projectats, feren passar una bona vetllada a la concurrencia, que sortí molt complaguda de la sessió.

EL CORB, COLLTORT, FINESTRES Y SANTA PAU (dia 26). — El nostre benvolgut president donà compte d'aquesta interessant excursió per ell efectuada, descrivint en la bella forma a que'ns té acostumats els magnífics paisatges d'aquelles serres, finalisant el seu treball ab unes curioses noticies de Santa Pau y son típic castell. Com en les demés sessions s'exhibiren una munió de boniques fotografies dels llocs recorreguts.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat les conferencies sobre Arqueologia, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:

Conferencia LIV (dia 8). — Quinzena de Grecia. — Arquitectura grega en el període homèric. — Influencies de la dominació dòrica. — Materials de construcció. — Arquitectura funeraria. — Creencies religioses y ritus mortuoris. — La cremació dels cadavres. — Causes que motivaren el cambi de les antigues pràctiques. — *Tumulus* y altres formes d'enterraments. — Ceràmica trobada en les tombes. Assumptes en ella representats. — Costums funeraries. — Arquitectura religiosa. — A lo que quedava reduida en aquell període. — Temples dedicats a Apol. — Llur caràcter. — Arquitectura civil. — Muralles. — Palaus. — Diferencies de cultura entre'ls grecs asiàtics y els europeus.

Conferencia LV (dia 15). — Setzena de Grecia. — Palau d'Ulises segons la *Odisea*. — Reconstrucció de M. Perrot. — Descripció de les seves parts. — Comparació ab els palaus mycènics. — Decoració dels edificis. — Escasses despulles arquitectòniques del període homèric. — Esculptura d'aquesta època. — Carencia d'exemplars. — Causa que va motivar-la. — En què van consistir les imatges sagrades. — La poesia supleix la pobresa de l'art plàstic. — Temes esculptòrics. — L'orfebreria en l'època homèrica. — El suposat escut d'Aquiles. — El seu significat en l'historia de l'art antic. — Estatuetes d'ebori de Dipylon. — Llur procedencia y significat. — Figuretes votives de Beocia. — Glíptica. — Pintura.

Conferencia LVI (dia 22). — Disetena de Grecia. — Arts industrials de la Grecia homèrica. — Ceràmica. — Tipus arcaics descoberts a l'Acròpolis de

Atenes. — Decoració geomètrica. — La seva època. — Caràcter. — La figura humana y dels animals com element decoratiu dels vasos pintats. — Assumptes representats en ells. — Diferent caràcter ab els de la ceràmica del període micènic. — Procedencia de l'estil geomètric en la decoració de la ceràmica grega. — Exemplars procedents de Salamina, de Beocia y de l'Atica. — Ceràmica del Dipylon. — Influencies orientals. — El metall, les estofes y el trajo.

Conferencia LVII (dia 29). — Divuitena de Grecia. — Idea general dels caràcters de la civilisació helènica en el període homèric. — La Grecia arcaica. — Sigles VIIIe al VIe abans de J. C. — Colonisació grega. — Els seus efectes en la civilisació y art helènic. — Caràcter de la nacionalitat helènica. — Jocs olimpics, pytis, panatenees y panegiries. — Distints centres de cultura. — Efeso, Milet, Focea, Calcis y Corinte. — Factories y colonies fundades per aquelles ciutats. — Atenes y Esparta, grans centres de cultura. — Caràcters generals de l'Arquitectura grega. — Els materials. — La construcció.

En totes les conferencies se projectaren exemples gràfics.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

CANÇONS POPULARS DEL PALLARS (dia 18). — Mossèn Bosch, que es un dels més entusiastes folk-loristes de la nostra terra, que no's dóna repòs pera recullir totes les notes folk-lòriques que li es possible, féu conèixer, en la forma amena en ell acostumada, diferentes cançons y rondalles que té aplegades d'aquests últims temps, executant ell mateix les primeres al piano, per tot lo que va merèixer els entusiastes aplaudiments de la concurrencia.

CURSET DE FOLK-LORE CATALÁ. — D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

XI conferencia (dia 11). — *Anotació.* — Elements que integren les especies folk-lòriques. — Distinció entre les mateixes. — Dificultats pera conseguir una bona anotació. — Com s'ha de fer. — Variants. — Ses causes: I. Idiomatisme; II. Escursament; III. Allargament; IV. Desdoblament; V. Assimilació; VI. Substitució.

XII conferencia (dia 25). — *Coteig.* — Coteig de variants. — Establiment de classes, especies, formes, variants y sub-variants. — Rebuig de fragments intercalats. — Determinació d'elements que composen una especie. — Causes de variants segons els medis d'expressió. — Variants musicals independentment de les literaries. — Importancia del coteig de variants a l'establir una genealogia folk-lòrica.

(El mestre J. Masó y Goula va ilustrar la sessió ab una serie de variants musicals que va tocar al piano.)

Com de costum, en cada conferencia de la Secció, va llegir-se la

Setmana folk-lòrica, deguda a l'historiògraf D. Ramon N. Comas. Per error d'impremta no va fer-se constar així en el BUTLLETÍ del mes passat.

En l'última sessió de Folk-lore del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (4 d'Abril), D. Fidenci Kirchner va donar una conferencia sobre la *Classificació rondallística d'En Hahn*, ab lo qual va acabar d'exposar la part doctrinal del cèlebre tractadista.

El conferenciant va anar descrivint els quaranta agrupaments a que's redueixen les rondalles, exposant l'argument de cada un, ab les variants que se li assignen, aclarint els conceptes mitològics a que sovint se fa alusió.

Va ser un treball exposat ab mètode rigorós de folk-lorista y tractat ab gran traça, per lo que va merèixer les felicitacions de la concurrencia.

Com de costum, se va donar lectura de la *Setmana folk-lòrica*, deguda al reputat historiògraf D. Ramon N. Comas.

Els aficionats al *saber popular* esperen la continuació de l'obra d'en Hahn, que'l senyor Kirchner donarà a conèixer, fent un estudi complet de les rondalles gregues y albaneses.

NOVA

Refugi a Ull de Ter. — Els primers treballs que s'han fet pera la construcció d'un refugi en lloc tant apropiat com es l'alta vall del riu Ter, han donat un excelent resultat. L'idea ha despertat gran entusiasme entre'ls socis del CENTRE, com així va demostrar-se en la reunió tinguda pels organisadors, qual Comissió Executiva que en aquella va nomenar-se ha rebut ja valioses adhessions, molt especialment de la comarca de Camprodon, que ha de resultar particularment afavorida. A judicar, doncs, pels antecedents que tenim y la bona disposició que observem entre'ls senyors socis del CENTRE de contribuir, ab una quota petita o grossa, a l'obra projectada, podem assegurar que aquesta quedarà llesta la pròxima temporada d'estiu, comptant com se compta ab la desinteressada cooperació de la Secció d'Arquitectura del nostre CENTRE, que s'encarregarà del plan y execució de les obres.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

Any XVII Barcelona, Juny de 1907 Núm. 149

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA

Montanyes regalades, me teniu el cor robat! ¡Quantes vegades he envejat la sort del pastor que durant tot l'istiu viu en les altes regions de nostres Pireneus! Viure ab ells, dins llurs barraques, tota una setmana, ha sigut sempre'l meu gran desitg; aislar-me en aquelles soletats enfront del grandiós espectacle de nostres altes montanyes; valls de Carençà, de Cadí, de Morens... No: jamay vos podré oblidar! Viuré de vostres records, que rejoveniran ma vellesa! Montanyes regalades, me teniu el cor robat!»

Així escrivia en Bosch de la Trinxeria en un dels seus llibres, y perquè escrivia així, m'he atrevit jo a parlar d'ell aquesta nit memorable, en que solemnisem la diada del gloriós Sant Jordi, perpetuant el record del gran enamorat dels nostres Pireneus.

Perquè en aquest plany d'anyorança hi es tot ell, en aquestes paraules hi ha tota la seva ànima, y el record d'ella es lo que busquem y volem evocar aquesta nit; y may millor que avuy, la nit de la fe y de l'amor a la patria, pera sadollar-nos ab sos entusiasmes y robustir el nostre esperit ab son exemple.

En elles hi es tot lo que fou y tota sa historia, en tal extrem, que tinc per segur que, a l'escriure-les ab la tremolosa mà dels seus últims anys, els seus ulls ploraven, y's redreçava'l seu esperit, volent viatjar, com altre Gentil en la daurada carroça d'un alegre somni, per afraus, conques, riberes, de coma en coma y d'estany en estany d'aquell seu Pireneu.

El seu entusiasme per les grans montanyes es qui li posà la ploma a la mà; li brollà exuberant del cor, ubriagant-lo tot ell, y li féu sentir l'ansia de l'enamorat y el desitg de contar a tot-hom l'esplendidesa dels seus amors; li féu rondar com delitós pelegrí els més amagats paratges; li féu escorcollar prats y clapices que

d'any en any no veuen rastre humà; el llençà de nits, sol, fòra de les jaces a embadalir-se ab la quietut immensa d'aquells cims a dalt d'una carena, y de segur que una nit el sobtà l'encís, y que, un cop rendit als seus afalacs, en els col·loquis sublims de l'home y la montanya, era ella qui a cau d'orella li dictava aquella prosa tant senzilla, tant valenta y robusta, tant ingenua y sobre tot tant fervorosa ab que parla de tempestats y boires, de trons y pedregades, de ruixims d'or y polsagueres de brillants les nits de serenor, de cingles que s'esberlen, de torbs que tot ho escombren y de neus que fins enterren aquell palau reial que hi ha a la vall de Nuria.

Obriu els seus llibres, sobre tot els més seus, els de l'excursionista, aquells en que pinta caceres de vuit dies, o bé la magna travessa de dotze hores que féu una vegada pera arribar a Carençà a pescar aquelles truites que li dançaven com bruixes en garlanda al vol de l'esquer sense picar-lo may. Llegiu-li *Pla y Montanya,* els *Records d'un excursionista,* o el volum *De ma cullita,* y el sentireu parlar.

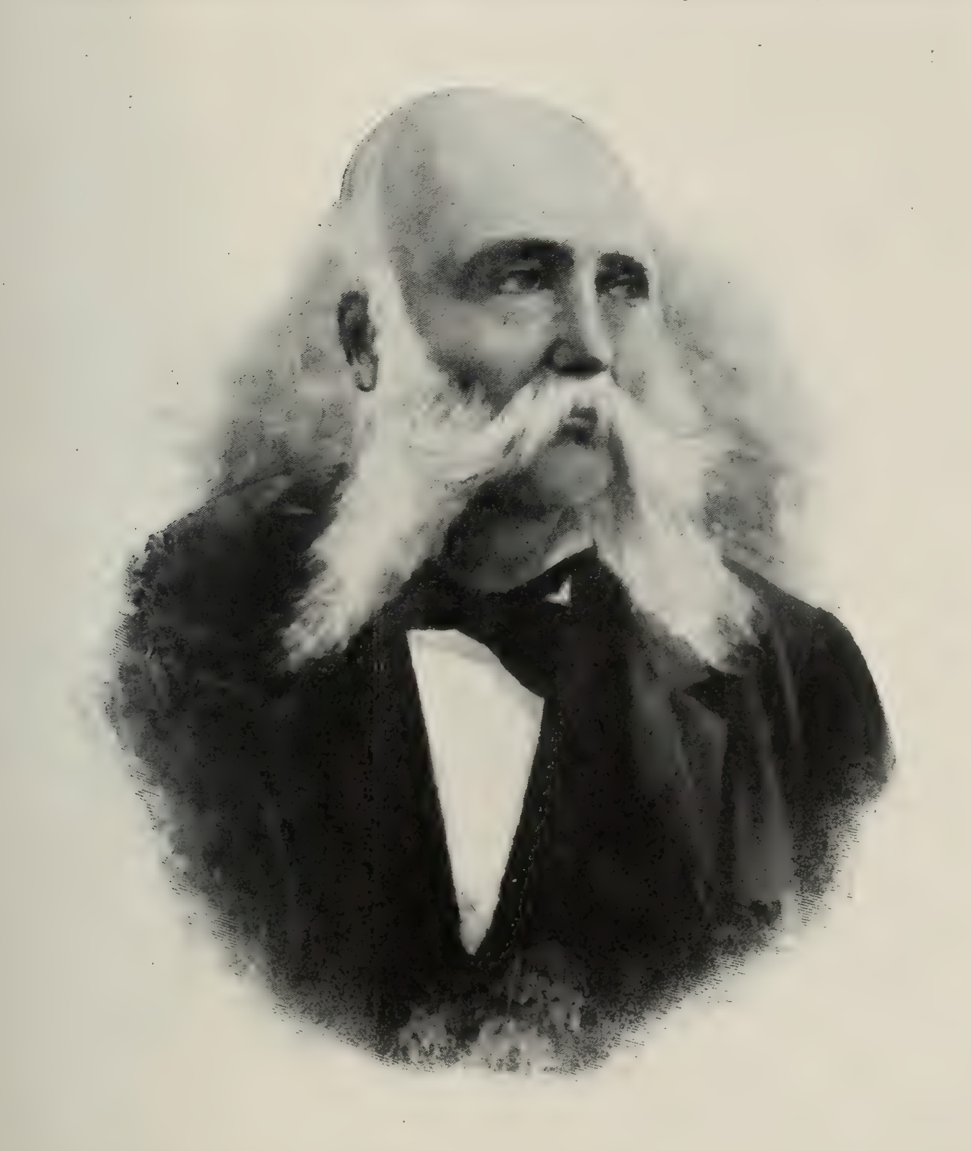
Y si després, seduits per ses paraules, com ho hem estat molts dels que som aquí, voleu veure d'aprop les piques de Balaig y Tretze Vents, els sots de Morens o'l desert de Camp Magre; quan recordeu les impressions que heu rebut en el pelegrinatge y com vostre pensament, isolat en aquelles altures, s'enlairava serè sobre les petiteses de cada dia, y, lliure del pes feixuc de les miseries de la terra baixa, semblava despertar-se a nova vida; si recordeu que us deya l'universal quietut d'aquells espays, o heu tingut la sort de ser sobtats per una d'aquelles tempestats que aplanen a l'home, y, un cop retut, se'l mofen y li envien dolls d'aigua y calamarsa que li pessigollin tots els indrets del cos, entre rialles de trons aixordadors y llamps que joguinegen estimbant clapices; quan, en una paraula, recordeu vostres pensaments en els alts cims, sabreu qui era y com pensava en Bosch de la Trinxeria.

Poseu-hi allà dalt un home d'inteligencia superior y cultíssima, d'esperit delicat y de coneixements ben poc comuns; afegiu que sigui poeta y subtil observador, cristià de cor, senyor en sos gustos, cavaller en son tracte, y el veureu y el sentireu encara.

Perquè era aixís, en mitg dels espectacles més feréstecs, quan se troba com vora'l sorrer del Recó, aon cada gra de sorra es un single esberlat sobre altre single, en aquell caos de formes fantàstiques de mamuts, esfinxs y monstres empedreits per les centuries, ell hi veu ab serena mirada sols una quieta unitat que fa del selvatgisme caotic el senzill detall de l'obra d'un Creador de tant

infinida potencia que, pera fer el sorrer, filtra una gota d'aigua al mateix cor granític de la montanya, y, fent-la dilatar, estimba una carena sobre una altra rostos avall.

Y quan, després d'aquest caos, troba'l *soley bonic,* prat paradi-

síac, coixí brodat pera dançar-hi fades, ras ombrejat de pins y cobert de boixerica, s'encanta ab les formigues y queda embadalit veyent la traça ab que fan la teulada del seu cau, y, ple d'ansiosa indignació, corre a apagar el foc ab que un enfadat caçador volia venjar l'impertinencia de que l'haguessin despertat, sent així que ell, un home, s'havia adormit fent nosa a les formigues.

Però, ni sempre ni tot l'any podia en Bosch viure en aquelles

altures: havia, com tot-hom, de baixar al pla, y al pla s'hauria anyorat si l'esperança de tornar-hi no l'hagués distret: se distreya escrivint els seus records, cantant entre'ls bufecs de la tramontana empordanesa l'himne dels seus amors; escrivia, y ab tal doll de vigorosa inspiració, que'ls seus originals semblaven copies cuidades; escrivia bé perquè s'hi delectava, hi era pausat, mirat y, pera dir-ho en un mot expressiu, s'hi rabejava ab sa prosa; y quan havia escrit llegia, y un dels seus més preuats gustos era cridar a un amic y llegir-li, com may ningú podrà probablement tornar a llegir, aquella prosa de les seves delectances. Erem cinc convidats una vegada, dels quals la mort traidora ha respectat solament dos fins al present; cinc convidats a passar una nit vora'ls fondals del Tech, en sa casa de Prats, y ab una mica més ens sobta l'auba sentint-lo llegir y pensant que somniavem realitats viventes poetisades pel seu foc de narrador aimant. Erem cinc que no varem saber si valia més el viatge, la montanya o bé la companyia de l'home que'ns permetia fruir ab ell els seus amagats plaers.

Perquè, ademés, tenia en Bosch una qualitat tant poc freqüent y única, que'l feya ella sola un home superior; y li feya precisament per lo que presuposava, perquè era filla, nascuda ab l'espontanitat més fresca y agradosa, d'aquella mateixa educació y encís de les grans montanyes; en Bosch era mestre en la més difícil de les ironies, en l'ironia del cristià y del cavaller, sempre enlairada y agradosa, tant punyenta com plena de caritat y amor al pròxim.

Y es que al baixar al pla després d'haver-se acostat més a Déu y sentit més d'aprop sa grandesa, veya més clara la petitesa de l'home, la deformitat del seu esperit a l'errar, y se'n compadia. Si en Bosch, de la vida dels cims, hagués baixat a ciutat; si hagués sobtadament entrat en aquest tràfec dels tràfecs, aont un ensopega ab l'esquifit d'esperit a qui ni les ulleres saben engrandir-li les coses; ab el vanitós que, per una paraula buida, un lloc o una cadira de pantalla, fa papers ridícols; ab el curt y estret que's frega les mans al vespre perquè ha estirat cinc cèntims més el benefici seu, sense veure si hi deixa en l'estirada un tresor enter de bon nom y d'honradesa; al trobar al petit avar, al petit vanitós, al petit gran home, hauria esclatit segurament en una rialla, que posariem ara al costat de les immortals de Persius o de les fines sàtires horacianes.

No ho feu axís y preferí viure alegre entre'ls seus camps, aont era aquell senyor-pagès pel qual tant han sospirat els moderns

sociòlecs y polítics; digne dels cants dels clàssics, era allavors llaurador dels saulons de La Junquera, podador de ses vinyes y estudiós experimentador de races noves y cultius desconeguts. Encara pot-ser no sab cap historiaire d'aquest esforç gegant de la replantació de nostres vinyes mortes, que'ls primers ceps de riparies y rupestris van entrar pel Portús y van treure arrels a les terres d'ell, y que'ls primers que van treure florida a les vores del Noya eren primogènits d'aquests.

Del Bosch agricultor y senyor d'hisendes són filles ses noveles, prou llegides y exteses pera fer-ne aquí ni la disecció ni tampoc la llista: elles y els seus estudis de llengua, historia y arqueologia són el patrimoni literari que ha deixat, y que coronen, sobresortint sempre, els seus articles curts y descripcions de montanya.

Al veure aquest llegat, que certament no es pas dels més quantiosos en el nostre renaixement literari, ve instintivament a la pensa una pregunta que es pot-ser la seva millor apologia: ¿com es que, no sent pas en sos escrits, literariament, superior a molts altres, y per la quantitat d'ells tampoc dels primers, com es que li reconeix tot-hom una superioritat no disputada?

Estudieu-lo aquest enigma vosaltres que, ab la febra de la joventut, teniu la santa ambició de ser útils a la Patria; estudieu-lo els que vindreu demà, al recordar sa memoria; perquè an en Bosch de la Trinxeria no hi trobareu res més ni altra rahó de nom; no es l'arbre de mil branques: es l'abet d'un sol tronc ert y robust, l'arbre de branca única y d'una sola arrel; més d'una arrel tant fonda que puja a flor de terra y escampa pel món uns tant amagats perfums de la mare terra, que cap altre arbre sab anar a buscar.

El gran secret d'en Bosch es sa hermosíssima espontanitat. Aquella qualitat que'ls místics ne diuen generositat d'esperit li ensenya a confegir ab ample cor y la pensa enlairada'l gran llibre de la Naturalesa; y passa anys llegint-lo sense altre frenesí que'l de llegir-lo bé y més bé cada dia; may va somniar en ser res més, y, sense adonar-se'n, tant se n'aprofità d'aquest estudi, que n'esdevingué mestre sense voler ser-ho y escriptor espontaniament; d'aquí que en sos escrits hi manqui tota pretensió: sa prosa té en grau taríssim aquella simplicitat y senzillesa tant difícil que es qualitat necessaria de tota obra bella; hi espurna arreu, ab aquesta forma simplicíssima, una ingenuitat y una seguritat gran; pera dir-ho en un llenguatge moderníssim, es tota ella una gran afirmació que s'imposa precisament perquè no té la pretensió de ser-ho.

Aquest es el seu gran secret. Per això hi faltava en nostre CENTRE EXCURSIONISTA la present commemoració, que com més ferma y valenta sigui la tradició que servirà de peu y fonament a la vida de demà, més ferma serà també aquesta; y per això es igualment que, deixant potser enganyats vostres desitjos, dites aquestes paraules de justificació o preludi, no'n faci aquesta nit un estudi de la seva obra, ni tampoc la seva crítica. Si algú hagués de fer-la, no podria ser jo, el menys aprofitat dels seus deixebles, perquè no he sabut apendre d'ell més que l'ansia y el desitg de trepitjar la gran montanya; guardo d'ell tot l'encís de l'entusiasme excursionista, y, per lo mateix que'l coneixia, no més puc presentar-vos-el dient: llegiu-lo; llegiu-lo sobre tot ab l'entusiasme ab que escrivia ell, y el veureu de cos enter.

D'aquesta manera, quan vingueu an aquesta casa pairal y veyeu son record, sa figura us dirà sempre: *Sursum corda!* Aixequeu l'esperit, mireu enlaire, ubriagueu-vos ab l'entusiasme d'una fe robusta, y sereu grans homes.

F. MASPONS Y ANGLASELL

EXCURSIÓ A CAPRI

PER fi assolia una de les més grans ilusions al seguir terres italianes: visitar lo que fou reyalme de Napols: camps y poblacions regats ab sang catalana al temps esplendorós de nostra monarquia, quan les barres roges enlayrades a l'enasprat cim de Sant Joan de la Penya s'emmirallaven joyoses en les ones de l'Adriàtich. Quan territori seguia la propulsora acció política d'Anfós *lo Magnànim*, rey gran en la guerra y gran en la pau, veritable identificació del sigle del Renaixement, que'l rebé ab un abraç del major afecte.

Jo arribí a Nàpols la setmana de la terrible erupció del Vesuvi del 1906. La campinya presentava un to de tristesa glacial, a despit de trobar-nos sots l'influencia d'un serè dia d'Abril. Lo monstre de les boques de foch, envolcallat en espessíssim mantell gris, extenia arreu, molt lluny, la cendrosa polsaguera de l'erupció, imprimint al paysatge un to igual: terra, arbres, edificis, vagons, camins y carreteres, montanya y pla, semblava mirat a travers de vidres fumats. La monotonia funeraria d'aquells llochs era bruscament

interrompuda pels colors de les finestres y fatxades, pels tronchs dels arbres, pels dessotes de les fulles, pel transitar de persones y besties.

La nota grisa, que ho dominava tot, ja abans de Caserta, se trasmudà en nota enguniosa quan lo tren assolí a Cessa: l'ayre del vagó esdevingué sobtadament irrespirable per l'invasió d'impalpables cendres, a les quals somovia la mateixa corrent del tren; preludi de l'incomoditat que dos jorns després m'esperava a Nàpols, al moure-s un fort vent que'ns omplia de cendres ulls, nas y orelles. No deixà d'esser espectacle original l'aparició d'aparells de tota mena ab que la gent procurava guardar-se de les cendres. Les ulleres automovilistes s'usaven a desdir per la gent de peu, tant, que semblava un carnaval: cotxers dels tranvies tapant-se'ls ulls ab fulles de talch; altres més modests, s'hi posaven senzills papers blanchs, mirant per dessota; molts vianants obrien los paraygues. Lo 19 d'Abril sobrevingué la pluja, que féu cessar aquest imperi de les cendres vessuvianes, assimilant-les ab la terra, a la qual dona la fertilitat característica del territori napolità, terra de promissió de l'agricultura italiana.

Però com no vos he de parlar pera res de Nàpols y sí tant sols d'una insignificant travessia marítima practicada al realisar ma excursió a Capri, deixaré de banda tota digressió, prestat aquest breu tribut al colós del foch.

Quan les sirenes del vapor *Regina Elena* deixaven sentir al lluny son espinguet, tocaven dos quarts de nou (dilluns de Pasqua 16 d'Abril de 1906). La jornada era quieta y boyrosa: l'espessa calitja feya entreveure la perspectiva d'una calma general, molt a propòsit pera visitar la *grotta azzurra* de Capri. Cregut de que a l'hora marxaria, m'apressí a pendre mon passatge (una sola classe de bitllet: nou lires anar y tornar) y a pujar a una de les llanxes parades enfront la *strada* de Santa Llucia, que m'hi portà mitjançant los 30 cèntims per persona que són de tarifa, puix lo bitllet sols val dintre'l vaixell.

Lo vapor està expressament construit pera aquests viatges y segons lo confort que requereixen les exigencies del turisme en nostres dies. Pertany a la «Società Napolitana di Navegazione a vapore».

Si bé l'hora reglamentaria de sortida era la de les nou, lo vapor va retardant pera donar lloch a pujar-hi més gent. Los italians del sud no tenen l'escrúpol de la falta de puntualitat. Mentrestant la gent a coberta s'avorreix. Una llanxa volta al *Regina Elena:* va

d'un cantó a l'altre, cridant als viatgers, los quals reparen a dos homes ab roba lleugera aparellats a llençar-se a l'aygua, y que ab insistencia demanen los sia tirada una moneda de coure, que's llencen a cullir a mida que davalla pausadament al fons del mar. Y los inglesos van llençant al mar moltes peces de deu cèntims. Quan ja no'n ragen del *Regina Elena*, la llanxa cambía de lloch, repetint l'operació junt al *Principessa Yolanda,* anclat no gaire lluny nostre, pera fer la mateixa via de Sorrento y Capri. Dels passatgers d'aquest vapor també'n ragen monedes y més monedes. No hi ha dubte que aquella gent ne fan bullir l'olla de lo que recullen en aquella estona d'espera.

La calor es sofocant en la *toldilla* del vapor, ahont hi han veles, però ningú's cuyda de tirar-les. A dos quarts de deu se mou una mica de marinada. Va encabint-se gent y més gent en lo vapor: la gran part són de les Illes Britàniques, bastants tudeschs, pochs italians, algun francès, cap hispà. No mostren cap impaciencia, puix ningú va afeinat: aquests llegeixen la guia, altres guayten la ciutat, alguns exploren la boyra marina, y en tots se pot apreciar la curiosa indiferencia del turista foraster.

Jo m'hi trobava sol, més sol que may al mitg d'una gent de tantes procedencies y aficions, en la que ningú podia participar dels meus sentiments. Mon desitg era atravessar la boyra de gaire bé cinch sigles pera trobar-me al mitg de la grandesa de ma patria, que tant se féu sentir en les mars on me trobava. Jo volia veure a nostre rey Anfós, *lo de Nàpols,* com li dihem nosaltres, voltat de l'extranya cohort de catalans y italians, nobles y burgesos, guerrers y poetes, arquitectes y prelats, acullint a tothom y remunerant serveys, tant llargament com l'historia li reconeix; jo'l volia veure en lo millor de ses campanyes, seguit d'aventurers que's barrejaven ab cavallers de bona fama, guanyant batalles, sortejant traycions, repartint mercès, comprant *condottieris,* assaltant muralles, esfondrant vaixells.

Y, tot bullint-me'l cervell d'idees que ningú més sentia, mirava ab indiferencia aquelles cases de quatre estatges que la ciutat me presentava ben arrenglerades en lo moll, símbol de la Nàpols moderna, que pretén, en sos carrers, borrar l'historia passada. Al ensems lo fort espinguet de la sirena del *Principessa Yolanda,* com si xiulés mon pensament, vingué a harmonisar aquell conjunt. ¿Per què retreure'l sigle XV davant la progressiva marxa del sigle XX?

També tenim rahó: los pobles no han de deturar-se, y los qui tal fan marxen enrera.

Llavors, cambiant de lloch, mos ulls se posaren en una vella fortalesa, avançada mar endins y prou aprop nostre pera que me la tapés la boyra. No hi havia dubte que ella y jo'ns podiem entendre: la veig per primera volta y me sembla coneguda, assats coneguda meva; emperò ni'l nom li sé.

Me feya peresa obrir lo Baedecker, y com tenia al costat un home ab gorra galonada qui era dels del vapor, li adrecí una pregunta:

—*Scusi, signor: il nome di questo castello?*

—*Il castello dell'Ovo.*

Ah! *Il castello dell'Ovo,* lo castell de l'Ou, com li deya nostra gent. No t'esperava dins Nàpols, tu que tant allunyat t'en trobaves en el sigle XV!

Maquinalment vaig descobrir-me: l'home de la gorra galonada féu altre tant. Això'm féu somriure, puix la salutació no era pas per ell.

Permeteu que mentres lo vapor espera que s'ompli més, pera llevar àncores, vos obri nostre gran llibre de l'historia y vos ne llegesca un parell de planes. Lo que diu d'aquests fets ho he llegit en certa carta vella, molt vella, escrita pels Embaixadors de Barcelona als Concellers de la ciutat comtal, en aquells temps en que no hi havien gazetes y los propis portaven les noves. La carta jau apretada y cusida ab moltes d'altres consemblants en un groixut llibre que està arrenglerat ab gran nombre de llibres tant groixuts com ell, en una sala llarga, molt llarga, que va de part a part de la Casa de la Ciutat de Barcelona en tot lo que es carrer de Sant Miquel.

Quantes vegades, llegint aquesta correspondencia de Nàpols, m'he fet l'ilusió de creure esser d'alguns companys que, arbitren del Monarca, no oblidi a hu de sos reyalmes per sols cuidar de l'altre. Y llavors aquesta missió patriòtica tendia a contrariar en certa manera una epopeya de grandesa del rey estimat per tantes qualitats.

Mentres Anfós IV estava a Nàpols, sa bondadosa muller, Maria de Castella, cuidava d'aquesta terra. A son costat hi tenia, en l'any 1437, a una donzella casadora, qual matrimoni preocupava al rey. Per dever de conciencia tenia de casar-la ben casada; però, segons quin marit prengués, podia pertorbar la pau del reyalme. Era esta donzella na Elionor d'Aragó y d'Aragó, filla del comte Jaume d'Urgell y néta del rey Joan I d'Aragó. La donzella era de caràcter lleuger y variable, ab lo qual son casament havia d'esdevenir més dificultós.

Cap ocasió com aquella pera practicar ab ventatja lo propòsit que guià al rey Anfós d'agermanar Nàpols y Catalunya, assenyaladament ab les unions matrimonials. Per çò determinà casar a sa ilustre y malhaurada cosina ab un dels més afectats partidaris de la seva causa: ab lo Comte de Nola.

Després de moltes peripecies que no són del cas consignar, Elionor s'embarcà a Barcelona, junt ab l'embaixada extraordinaria que aquesta ciutat trameté al rey pera pregar-li volgués retornar a son reyalme d'Espanya (28 de Maig de 1438).

Molts dies trigaren abans no pogueren parlar ab lo rey, qui estava en lo ple de la seva campanya contra Nàpols. Lo 4 d'Octubre, Elionor y l'embaixada barcelonina s'allotjaren en la poètica mansió militar situada al mitg de la badia de Nàpols coneguda per castell de l'Ou. Allí hi comparegué al dia següent lo polítich Monarca, conferenciant llargament ab la donzella, pera sempre més allunyada de la seva patria. Que interessant y diplomàtica se'ns presenta l'entrevista del castell de l'Ou!

Ultimats los preparatoris del matrimoni ab lo Comte de Nola, s'assenyala per efectuar-se'l diumenge 19 d'Octubre.

Lo dia de la boda s'acostava. Quin goig si coincidís ab ella la cobdiciada rendició de la Ciutat!

No cal dir si'l rey, si son germà Pere d'Aragó, ànima de les operacions del siti y esperit eminentment militar, si'l Comte de Nola y sos amichs italians, imprimirien major activitat, pera que en semblant jornada la boda s'efectués en la famosa catedral napolitana.

Lo 17 d'Octubre, a punta de dia, l'infant Pere d'Aragó muntà a cavall pera recorre'l camp. Mes la pedra d'una bombarda disparada de dintre la Ciutat lo tocà, emportant-se-li un troç de cap y espargint-li'l cervell per terra.

Vull que llegiu com expliquen lo terrible fet, que tant entristí al rey Anfós, los Embaixadors de Barcelona, desde son hostatge del castell de l'Ou:

«Aprés, senyors molt honorables, es stat parlat ab lo dit Senyor algunes vegades, e lo dit senyor mostrave que no entenie ne volie entendre en neguns affers, sino en estrenyer lo combat de la Ciutat de Nàpols; e sperant alguna bona disposició per poder obtenir del dit senyor la fi de nostra ambaxada, s es seguit, senyors molt honorables, que diuendres que comptauem XVII del dit mes d octubre, en la matinada, anant lo senyor infant don Pedro per lo camp a cauall, fou desparada una bombarda de la dita Ciutat de Nàpols, la pedre de la qual ferí lo dit senyor Infant al cap, de

que morí tantost sens que no parlà. E nosaltres de present haguem sabut lo leig cas e desestrat, muntam en vn laut per anar al dit camp per visitar lo senyor Rey. E com fon a mig camí, nos fou dit per mossen Ramon de perellós e per mossen Ramon boyl, que lo dit senyor fahie aportar lo cors de dit Infant açí en lo Castell de lou, ab la galera de mossen Ffrancesch gilabert sentelles, la qual nos passaue lladonchs per lo costat, aconsellant nos que, atés que no podiem parlar ab lo dit senyor per ço com anaue caualcant per lo camp per confortar la gent qui estaue en si esmeyada, li fariem mayor servey que, tornant nos ne al Castell, reebessem lo dit cors; e axis feu de fet, que ensemps ab alguns nobles e Cauallers et ab vn Missatger de la Ciutat de Valencia, com l altre fos malalt, nos ne muntam lo dit cors en la esglesia del dit Castell e allí haguem aturar tota la dita jornada per ço que ere necessari al dit cors. E l endemà, que ere dissapte, per lo matí, festa de sent luch, fom en lo Camp per visitar lo dit senyor, lo qual trobam en lo seu aleuiament, parlant ab los ytalians. E après hac parlat ab ells, ans que caualcas, nos hi acostam dient li algunes bones paraules, pero breus, de consolació, supplicant lo fos de sa mercè volgues gardar la sua persona en altre manera que fins ací no hauie gardada. E lo dit senyor nos respòs algunes bones e breus paraules, per ço com lo congoxauem de caualcar: de que us auisam, senyors molt honorables, lo dit senyor mostra be en sa cara que ha haguda gran altercació de la mort del dit senyor Infant. E que jatsie ell mostras gran esforç, axí per confortar la gent del camp, com per no donar audacia als enemichs, ell segons som stats informats, n a fet gran dol: ell volch besar, aprés que l hac vist mort. D ací auant nosaltres, senyors molt honorables, entenem a continuar nostre carrech tant com en lo mon porem e sabrem: placie a nostre senyor que hi endreç, car duptosos estam de la mort d aquest senyor no ns tolgue algun remey per rahó de la disposició lo Senyor Rey hauie lexar en aquest Reyalme. Es ver, senyors molt honorables, que, segons som informats, lo Senyor Rey ha dit als dits ytalians, que farà venir deça l infant Don Enrich. E d altra part som stats informats que en les parts de Castella se mouhen algunes coses preparades a escandres, les quals vosaltres, senyors, deuets millor sentir. E axí mateix estam açí en gran reçell de la dilació que s dona ací, duptant nos de alguns contraris, axi per mar com per terra, com per mal temps: a deus placia vulle gardar lo dit senyor de tots sinistres. Lo prop dit die, los Capitols del Comte de nole et de dona Elionor son estats fermats: ere stat acordat que les sposalles se fahessen lo diumenge seguent e lo matrimoni se devie complir decontinent: mas per rahó del cas seguit en persona del dit infant, no ha hagut loch fins ací.»

La mort de l'infant Pere d'Aragó fou grantment celebrada pels italians partidaris de la casa d'Anjú. Era necessari vestir aquest fet ab colors sobrenaturals, y sa imaginació trobà seguidament forma de decorar-lo.

Consignen ells que D. Pere d'Aragó s'havia empenyat en disparar l'artilleria a l'iglesia del Carme, y una de les bales hi destruí'l tabernacle ont hi havia'l Crucifix. Aquesta santa imatge, baixant lo cap, lo salvà de la seva acció devastadora, però li llevà la corona y cabellera.

A l'endemà, a la mateixa hora, quan l'Infant ordenava a hu dels artillers apuntar la bombarda a la propia iglesia, vegé venir de la trinxera enemiga establerta en aquell lloch una bala de bombarda, que tocà primer a terra y que l'Infant tractà d'esquivar, però inútilment, puix donant un rebot li llevà la vida ab la meytat del cap.

Si no vos cansen les histories, encara vos ne contaré una altra, que també es molt nostra y que radica en lo famós castell napolità de l'Ou.

Han passat alguns anys. Lo rey d'Aragó y de Nàpols es la primera figura d'Italia y del món llatí. Ha arribat a un grau tal son predomini, com no hi hauria pogut somniar cap sobirà dels cinch reyalmes d'Espanya. Son poderiu may mitigà la constant pena dels catalans de veure-l sempre lluny de la terra.

Mes al tenir de parlar de l'any 1458, me plau que sentiu lo que ha deixat escrit lo geroní Ametller, l'home qui més ha estudiat lo gran regnat d'Anfós de Nàpols.

Comptava lo rey 64 anys, quan caçant en la Pulla en lo mes de Maig, contragué una espermatorrea, que l'obligà a traslladar-se al Castell Nou. Sapiguda la seva malaltia, lo príncep de Viana Carles d'Aragó, qui desitjava coronar-se rey de Nàpols, deixà Roma y partí a visitar al sobirà, arribant-hi tres jorns abans de la seva mort, quan ja estava deshauciat dels metges.

Lo rey Anfós, qui presumia que son nebot portava intenció d'ocupar a Nàpols, sentí augmentar-se-li les ansies de la mort, puix tenia destinada aquella corona a son fill bastart, Ferran. Prou vegé que si moria en lo Castell Nou no li fóra fàcil treure d'allí al Príncep de Viana, a qui'l Governador y la guarnició podrien obehir ab preferencia al Duch de Calabria, majorment essent catalana bona part d'aquella gent d'armes. Per ço, ab la serenitat de juhí que no l'abandonà ni en los darrers moments, optà per pendre una resolució heroica. Feu pregonar que, trobant-se millor de salut, los metges li aprovaven son propòsit de traslladar-se al vehí castell de l'Ou, puix hi respiraria millors ayres.

Lo que, posat en pràctica, deixà a Ferran lo comandament del Castell Nou, y se traslladà al altre castell. Y a l'endemà, a trench

d'auba, passà d'aquesta vida després de rebre los sants sagraments, ab gran humilitat y reculliment (27 de Juny de 1458).

La mateixa cambra mortuoria del seu germà havia de servir també pera ell. Allí reposà son cos durant llargs anys.

Veyeu, donchs, si'l castell de l'Ou mereix reverencia dels catalans.

L'espinguetejar de la sirena del vapor anunciant la marxa me desensopí de mos pensaments. Ja eren passats trenta minuts de l'hora reglamentaria, quan lo vapor marxà. En la coberta, aquella munió de gent de totes procedencies rubleix los bancals y sense cap compliment procura encabir-se y conservar lo lloch. Tot es moviment: cadires de tisora portades d'ací y d'allí; paraygues y ombreles que s'obren; s'aparellen ulleres de llarga vista; se remenen los fulls de les guies. Y mentrestant la calitja comença a tapar-nos a Nàpols a mida que'l vapor se n'allunya.

Al poch temps de caminar, uns quants homes que's veu que van per feyna procuren obrir-se una mica de lloch entre la multitut que seu en los tamborets, al mitg de la coberta. Es un *quinteto,* compost de dugues guitarres y dugues bandurries, que alterna ab un *trio* de tenor, barítón y baix. Son repertori no pot esser més estantís: no pot faltar-hi lo popularíssim cant *Funiculí-funiculà,* tal vegada la peça de fama més universal de quantes s'han compost en lo sigle XIX. Ella logra interrompre per breus moments la característica impassibilitat britànica, quals turistes no són los darrers en acullir-la ab significatiu moviment de simpatia. Ja es prou. Com a graciós canten certa barcarola de tenor aludint ara al Vesubi y dirigint-se aont es la montanya, ara a Pompeya, a la qual assenyalen ab la mà, ara al vaixell que'ns mena y responent a duo lo barítón y baix: tot fet ab molt poca *sombra.*

A les deu encara la marinada no ha aclarit gens la boyra: esfumada, Nàpols, al fons de la badia, es assenyalada pel blanquejar dels edificis. Mentres sonen los de la cobla, dos cambrers ofereixen copes de Cognac, naturalment pagant. Los anglesos no'ls deixen passar inútilment, y aquells cambrers van cambiant peces de plata.

Darrera d'ells, hu dels músichs s'acosta als passatgers a captar ab lo platet, y després passa'l tenor mostrant les cançons que canta y altres peces musicals, fent notar que les ven a preu més ínfim que'l marcat. Com sempre hi ha qui no sab que'l paper tot ho aguanta, algun passatger s'hi deixa caure y seduir per l'excepcional oferta.

Mes les ofereix en anglès, qual llengua està molt generalisada a Italia. Llegeixo alguns títols: *A Frangesa!, Torna a Surriento, Notte sul mare,* gondoliera de Génise. La primera d'aquestes peces es tot seguit cantada pel tenor y baix: lo tenor, un minyó ben plantat, de bigoti negre y cabells llargs y crespats, agafa ab les dues mans la testa del baix, qui, al contrari, es menut y raquítich. Però sa testa resulta model per lo ridícola: figureu's-el magre, de pòmuls sortits, nas d'apagallums, bigoti negre, ab les puntes excessivament llargues y tirades avall a la xinesca usança, ulls petits y enfonsats, orelles de pantalla y una poquetat de cabells a abdosos costats, que repartia en llargues y enganxifoses tires, d'aquí y d'allà en la seva fenomenal calvicie, semblava l'acabés de treure de l'aygua. Esta mísera testa, que vos descrich prou imperfetament, es carinyosament abraçada pel baix a l'iniciar-se dita cançó, acostant-se-la als llavis, besant lo bell mitg de sa grotesca calva, seguint an aquesta altres demostracions d'afecte, segons la cançó's portava. En acabant, fou l'home groch de la calva qui passà novament lo platet de la capta, recullint uns quants sous, no tants com abans.

Passen cinch minuts de les deu: la boira fa desaparèixer del tot la ciutat de Nàpols. Un gran tallat se perfila mar endins: es la punta de Scutari. En les montanyes que van ovirant-se vagament a nostra dreta, s'indica la propincuitat del cap de Sorrento.

Lo viatge es magnífich: absoluta calma en lo mar, quan a un quart d'onze atravessem la dita punta y comença a desenrotllar-se a nostra vista'l paisatge de la costa, plena de serralades, que paralelament se dirigeixen al mar. La gent del Nord encara no's mou; sols an alguns homes los interessa l'espectacle y aparellen les ulleres de campanya.

Són prop de dos quarts d'onze, y, per si l'ayre de mar ha fet entrar en gana an alguna desganada *Miss,* lo cambrer passa a oferir *sandwichs.* Tenen molt poca acceptació.

Altívoles singleres y pintoresques poblacions apareixen boyroses en la costa: les primeres se llencen sobtades mar endins y nostre vapor les passa casi bé arran: me recorda'l passatge de la Dragonera en la ruta de Palma de Mallorca. Estem a les vistes d'una nova població que, dibuixant-se ab major claretat al repeu de la montanya, promou general moviment en lo passatge. Lo vapor entra en la badia de Sorrento, hont cases y pins prenen forma per moments. Quan s'assembla tot allò a nostra famosa y poch admirada costa empordanesa!

De nou lo cambrer avança entre'ls turistes a oferir ulleres de llarga vista als qui no'n tenen. Que oportú es aquell home! Lires y més lires surten de les bosses dels turistes, puix es l'oferta temptadora davant l'hermós espectacle de l'altívola població. Esgraonades en la dilatada y abrupta roca, que allí es potent mur sobtadament alçat a les ones, apareixen los enlairats alberchs y cases de camp que formen la part avançada de la pintoresca Sorrento, a la

Sorrento: Hotel Vittoria

que'ns amaga la mateixa montanya. Barrejats ab les construccions, llegim lletreros de moltes fondes: en lo major d'ells s'hi veu, com per tot Italia, lo símbol del anglès, que allí domina'l turisme: «Gran hôtel Vittoria».

Llanxes rublertes de passatgers esperen acabi lo desembarch dels que allí hi aturen pera omplir los buyts. Però es major lo nombre de persones que s'enfilen de nou que no les que han deixat lo *Regina Elena*, calculant que serem més de trescents a coberta, hont ningú's pot manejar. Una comitiva d'excursionistes de França en nombre de trenta dos, novament pujats, se distingeixen per son llaç vert y vermell.

Torna a Surriento es lo que'ns fan sentir los cantayres aixís que deixem l'encisadora reconada de la badia de Nàpols. Ara cal treure profit dels nous passatgers, y també, en lo possible, dels qui ja hi eren d'abans.

Lo vapor frega una punta de terra hont s'oviren en artístich conjunt antiquíssimes runes dessota les quals certs pescadors de marischs saltaven entre les roques, tenint per fons un paysatge pobre, herm y rocós, caracterisat per migrada garriga. Enllà blanquegen cases de camp y senzills alberchs de gent de mar.

Als deu minuts d'haver deixat a Sorrento, passem a cosa d'uns 50 metres d'altra punta, en qual cim los grans carreus d'un quadrat y derrocat castell vol recordar temps més antich que'l mitg-eval. Més amunt de les runes un semàfor. La nau passa entre roques: travessia perillosa ab la mar moguda.

La costa segueix rublerta de cases de camp: petites barriades s'alcen d'ací y d'allí.

A les onze torna a mostrar-se l'especulació damunt coberta sots forma d'un venedor de castanyoles, qui les ofereix a una lira: es la costum típica de Nàpols. En la part exterior hi han pintats en negre dos napolitans ballant ab les castanyoles a tall de *jota* aragonesa. Tenen extraordinaria acceptació: ne ven moltes: quasi'l deixen sense cap.

Lo panorama de terra prenia major interès y animació, quan nos apartem de sobte del continent pera fer via a l'illa. Eren onze hores y dos minuts.

Lo cambrer de nou torna a oferir copetes de vins forts, molt de l'agrat d'alguns turistes, quals monedes cambíen de butxaca, ab prou agrat del cambrer.

Ara que'ns allunyem del paysatge, es hora de fer jugar les ulleres, y los qui les han llogades procuren treure profit de llur despesa, escudrinyant les pintoresques altures de Capri, que tenim enfront.

Deixant lo banch hont seya, me determiní a donar un tom per coberta, estudiant de prop an aquella gentada de prou diferentes procedencies, per voler de Déu aplegada en tant reduit espay, a fi de fruyr plegats un hermós espectacle de la naturalesa o morir ensemps en cas d'accident desgraciat. Allí se sent parlar francès, anglès, tedesch, algú en italià, però ningú en castellà. Fa dolor aquest nou símbol de nostra petitesa.

Me distreu d'aquelles conversacions un altre marxant que ofereix collars de corall blanch y rosa. Les senyores se'ls miren, però

no'ls compren. Ell ne demana 30 lires dels uns y 15 dels altres. Insisteix en que li'n facin oferta, però no veig que'n vengui cap. Tot-hom sab que Capri es l'illa del corall y esperen comprar-ne allí.

Lo cambrer torna a provar fortuna ab los *sandwichs:* ningú n'hi fa cas: se'ls tindrà de menjar ab la familia, si vol que no se li passin.

Es un quart d'onze, y los músichs, parant de tocar, volten lo platet y encara pesquen algun *soldi,* no gayres per çò. Estem equidistants de l'illa y de la costa ferma. En lo canal trobem la mar lleugerament moguda.

Als marxants no'ls plau estar molt en vaga y venen a oferir petites guitarres y bandurries, de conxa y nàcar. Estan molt ben fetes. Ne demanen 4 lires, y puix les he mirades ab interès major que l'altra gent, no'm deixen, instant-me a que'ls ne faci oferta. Pera fer-los marxar los dich que sols ne donaria 2 lires: ja me'ls he tret de sobre.

Fem recta via vers l'illa de Capri, a la qual domina d'aquest cantó l'enasprada montanya del semàfor, hont s'arrocega petita boyra, reliquia de la general que tot ho invadia abans y que's vol començar a esvahir.

A les 11 y 20 m. avancem per dintre una badia oberta a redós del semàfor. Constitueixen la població de Capri dos ravals: lo major junt al mar, y l'altre a un kilòmetre dalt la montanya, conegut per Anacapri.

Detura'l vapor enfront lo port. Són les 11 h. 27 m., y l'hora oficial d'arribada era les 10 h. y 50 m. Baixen uns quants que no volen anar directament a la gruta, y als quinze minuts marxavem de nou. La boyra's va esvahint depressa; la mar, calma y serena, pren una blavor forta, especial, incomparablement hermosa: fruym la bellesa d'aquella mar napolitana, tant enaltida en prosa, en vers y en la tela.

Lo vaixell no tem acostar-se als grans tallats de la montanya, de més de 200 metres d'alçada, passant-los a sols 25 metres de distancia. Però encara no'n té prou lo pilot, que sembla proposar-se esmicolar la nau en les roques, per lo molt que s'hi acosta: no'ns en separa ni 5 metres. Res: una falsa maniobra'ns pot portar al fons del mar. Això sembla temeritat.

Pochs minuts abans del mitg-dia deturem davant la cova, indicada en lo rocam de la costa per un petit forat arran de les ones que sols tindrà un metre d'alçada.

La mar se presenta animadíssima: un sens fi de llanxes se mouen esperant al vapor. Les he comptades: són quaranta cinch. La seva missió es transportar a la *grotta azzurra* tot lo passatge del *Regina Elena*. cobrant los barquers la tarifa de 1 lira 25 cèntims per persona, comprenent aquesta suma'l dret d'entrada a la gruta marítima.

En tres minuts hi som. L'entrada, casi arran de les ones, deixa

CAPRI: MARINA

passar a una llanxa y prou. Lo coral vermelleja per les roques, especialment dintre l'aygua: tenim d'ajupir-nos molt pera no topar ab lo cap en l'entrada, de manera que, per poch moguda que estigui la mar, no s'hi entra. L'interior, bastant gran, reb la llum per dessota les parets exteriors de la gruta, les quals, de molt, no arriben al fons de l'aygua. La llum diurna, a l'entrar-hi a travers d'espessa gruixa d'aygua, queda transformada en llum blava d'extraordinaria fantasia. Lo contrast d'aytal llum general, blava, ab l'escassa de roja, que'l sol envia per l'estreta entrada, completa l'ilusió, produint la més variada y agradosa de les combinacions de colors.

Immensa atracció experimenta'l turista en aquell lloch, d'ahont no troba'l moment de fugir-ne. Però té mesurat son temps d'estada, limitant-se a donar la volta completa a la circumferencia interior de la cova.

Al fons de la mateixa una nota d'infinida blancor hi trenca la monotonia de la llum blava, que allí ja hi es uniforme y obscura. Es un noy, que a posta ha vestit una llarga túnica y que per 50 cèntims se llença al fons del mar. Fantasiosa silueta d'aquella blanquíssima vestidura, al endinsar-se en la mar de llum blavosa, movent-se, lluminosa, per son fons, a semblança de l'argentada nereyda de les faules mitològiques. Ab gust se paga aquest nou tribut voluntari, pera fruir de l'imprevist espectacle.

Al sortir de la gruta, en la mateixa boca d'entrada, comença la propaganda o competencia de les fondes de Capri, ahont se dirigirà tot seguit lo vapor. Les alteroses parets de la montanya, damunt la cova, estan rublertes dels seus rètuls anunciadors; un noy apostat a l'entrada entrega als qui'n sortim targetes del Hotel Continental.

Retornem de la llanxa al vapor, y altra sangria s'aparella al passatger, que, per lo lleugera, dóna tot son resultat: un mariner ofereix reproduccions d'aquella meravella de la naturalesa, en targetes postals. Tot-hom ne compra, pagant-ne 10 cèntims de quiscuna, a despit de que després les trobarà a Capri y Nàpols per la meytat de preu. Però l'oportunitat es mare dels negocis, y ab aquestes targetes lo mariner s'hi fa un sobre-sou.

Pera obligar als passatgers a menjar en lo restaurant del vapor, perdem mitja hora deturats enfront la gruta blava. Un noy recorre la coberta oferint peces de corall en son estat natural, a una lira. Molts ne compren en recort del lloch.

Són tres quarts d'una quan lo vapor se determina a marxar vers Capri. Als deu minuts ja hi som. La gent s'estreny pera davallar dels primers a les llanxes; puix per més que'l vaixell detura aprop del moll, no acostant-s'hi del tot, permet als barquillers capriotes guanyar 40 cèntims per persona, que es la tarifa posada pera l'anada y tornada.

Entre les apretades de la sortida del vapor, una mà'm toca l'espatlla ab insistencia. Es lo marxant de les bandurries miniatura, qui no m'ha perdut de vista y m'entrega la que li havia mercadejat pel baix preu ofert. Comerciants fins al moll dels òssos, res se deixen perdre.

No es possible desembarcar a Capri sense comprar-hi collars

de corall. S'hi venen los enfilalls del roig a l'ínfim preu de cinquanta cèntims.

Causa sorpresa dolorosa veure a les dònes ocupades en feynes d'homes, fins al punt d'esser elles les qui fan de bastaix en lo moll, carregant-se al cap los més pesats baguls dels passatgers que aturen a l'illa.

Una curiositat de les que més acceptació sol tenir es la venda

CAPRI: MONTE SOLARIO DA TIBERIO

de *barretines* de seda, de colors, que usen la gent de mar napolitana. La forma es consemblant a les dels nostres pagesos, distingint-se per la major finor y esser més petites: les nomenen, com nosaltres, *barretines*.

Y aquí donaré per finida l'excursió, que casi no pot nomenar-se aixís a l'exposició de fets mercantívols. Es mon propòsit posar en evidencia de quina manera esdevé sanejada font de rendiments y beneficis, a Nàpols, l'explotació mesurada y decent de l'excursionisme. Com s'haurà vist, tota ella està ben dirigida y millor orientada. Res de violencies ni de lladronicis. Ningú tracta allí de demanar cinch pessetes d'una truyta de cinch ous, ni de

cobrar-ne vint pel lloguer d'un ase, ni de cap de les enormitats que tant desacrediten nostra gent del camp, fent perdre'l desitg de retornar a determinats llochs. Tot radica en treure agradosament los diners del foraster ab una explotació afalagadora y indirecta, allunyada de tota violencia. Aixís Italia està practicant l'atracció del *turista* y, a l'igual que Suissa, deu bona part de sa prosperitat actual a aquest nou element de vida.

Los temps cambíen y les labors també. Lo CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que en sos 31 anys d'existencia ha portat a terme la molt santa d'encoratjar l'amor a les belleses, despulles y monuments de la terra, difundint llur coneixement, ha de preocupar-se ara de la no menys patriòtica de fer-les utilisables, com a impensada font de beneficis, assenyaladament en certs indrets arreconats, d'hont sembla que may n'ha de fugir la miseria. La nova missió que té en perspectiva està en imitar a tants pobles, més adelantats que nosaltres, donant, a semblança seva, deguda endreça a la corrent excursionística. Si bé no ha desaparegut de l'escenari la figura d'aquell rich lord qui va pel món llençant diner a mans plenes, està prou ofuscada per la del industrial, que destina part de son guany a córrer nou territori, ab no grans despeses, aprofitant-se dels viatges a preus reduhits, que tant se generalisen en benefici del turisme.

Bé val la pena de tenir en compte la mostra que'ns ofereix l'insignificant vila de Capri, pobre burg de pescadors, avuy plena de bons alberchs y de gran prosperitat, tant sols per saber explotar dignament les belleses d'una petita gruta natural.

No s'ha de fiar tot a l'acció del comú, estat o ciutat. L'iniciativa particular ha de donar endreça a la corrent y fer que a ses iniciatives corresponguin los governs municipals y central. Nostre dever està en contribuir an ella, per esser via de gran prosperitat y font de riquesa pública.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

EL XALET-REFUGI D'ULL DE TER

PRELIMINARS

Al ser llençada anys endarrera l'idea de construir un xalet-refugi de montanya aprop del naixement del Ter, un dels llocs més a propòsit pera visitar les altes valls d'aquest riu y les del Freser, an els més optimistes va semblar-los gairebé impossible reeixir en tant costosa empresa.

Els anys han anat transcorrent, y l'idea ha seguit madurant-se y fent camí. El Centre, cada dia ab vida més plena y exuberant, y en progressiu augment llur nombre de socis, avuy ocupa un lloc senyalat entre les societats barcelonines que li dóna representació y força pera dur a bon terme obres més difícils de les que fins ara ha vingut realisant.

Entenent-ho axís, el nostre benvolgut president, a darrers del mes passat, convocà a reunió extraordinaria a un bon nombre d'associats qual amor al Centre es ben provat, aixís com llurs aptituts excursionistes, pera sometre a llur aprovació'l plan de construir un Xalet-refugi de montanya a Ull de Ter.

Rebuda ab entusiasme aquesta idea, unànimement tots convingueren que'l Centre estava en condicions pera empendre sense temença una obra de tanta importancia y que tant ha de contribuir a fomentar les excursions per aquesta banda de Pireneu.

Se nomenà una petita comissió encarregada d'estudiar tot lo referent a l'assumpte y d'arbitrar recursos necessaris, obrint una suscripció entre'ls socis del Centre y persones amants de la nostra patria, confiant-se'l projecte del Xalet y la direcció de les obres al nostre company en Geroni Martorell, president de la Secció d'Arquitectura.

En successives reunions s'anà planejant ab més deteniment la forma y manera de dur a bon terme'l projecte, y els dies 29 y 30 de Juny, ab assistencia dels senyors Torras (C. A.), Coll (A.), Mitjans, Martorell, Guarro y Galbany va fer-se una excursió a Camprodon y Ull de Ter pera escullir el lloc ont ha d'aixecar-se el Xalet.

A Camprodon, ont aquest projecte ha sigut acullit ab entusiasme, els excursionistes foren molt ben rebuts per les autoritats locals y socis delegats, com també pel mestre d'obres senyor Faus-

tina, el qual acompanyà als excursionistes a Ull de Ter. A Setcases també s'agregaren a l'expedició dos representants d'aquell Municipi, volent axís donar testimoni de llur simpatia per l'obra que anem a empendre.

Arribats a Ull de Ter y recorregut tot aquell alt planell, després d'un detingut examen del mateix, axís com de les corrents de vents que allí hi dominen, se fixà'l lloc d'emplaçament del Xalet. Aquest s'aixecarà en un extrem del pla que, formant una petita eminencia, queda a un centenar de metres de la font del Ter y dominant els dos camins que hi pugen, un pels Recons de Murens y l'altre pel Pla Gran de Murens. Desde aquest punt se disfruta d'un bell panorama del Canigó, Costabona y Roca Colom per la banda de llevant y mitg-dia, y pel nord y ponent els propers Pic de la Dòna, Bastiments y Gra de Fajol.

De retorn a Setcases els excursionistes s'entrevistaren ab l'alcalde y alguns regidors, dels quals recabaren la promesa de que aquell municipi cuidaria d'arreglar el camí d'Ull de Ter, a fi de facilitar el pas de les cavalleries que durant tot aquest estiu, diariament, hauran de transportar-hi'ls materials de construcció.

Del plan y disposició del Xalet res ne direm en aquest número, perquè en un dels successius, al publicar els plans del mateix, el senyor Martorell en parlarà detingudament y ab més competencia.

Sols ens permetem recomanar als senyors associats aportin llur valiós concurs an aquesta obra pera que'l CENTRE pugui terminar-la lo més prompte y de la manera més esplèndida possible, y que cadascú, a mida de llurs forces, inscrigui'l seu nom en la llista de suscripció que comencem a publicar en altre lloc d'aquest número.

IMATGES Y CAPELLES DE VEHINAT

QUAN la Barcelona vella estava voltada de muralles desde'l Portal de Mar al de l'Angel, y desde'ls de Santa Madrona y Sant Antoni al Nou; en aquells temps en que no hi havia ni tant sisquera idea de l'illuminació per medi del gas, y els gresolets d'oli eren els *focos* de llum que en les nits fosques esbargien les tenebres que regnaven en carrers y places, era cosa d'aplaudir an aquells devots ferms y entusiastes que, colocant l'imatge de l'objecte de sa piedosa veneració en el frontis de sa casa, tenien el desprendiment

de fer-li llum. El mal era que no abundaven, puix al cap del mes l'oli no deixava de costar de dos a tres sous per poc que se'n gastés, mal fos que no cremés el llum més que d'entrada de fosc fins al toc del «Pare Nostre de les Animes», — a les vuit del vespre a l'hivern y a les nou a l'estiu, — hora en que totes les persones de bones costums se n'anaven a la «nona» un cop acabat el prec en pro dels seus difunts.

D'algunes d'aitals imatges y capelles encara subsistents he cregut que seria agradós llegir-ne les poques noticies adquirides.

Plaça del Rey. — Enfront de la Baixada de Santa Clara hi ve la casa núm. 14, que presenta un caràcter especial entre totes les que hi ha en aquell punt de la ciutat. Més que casa es una caseta, tant perquè no té més que un pis, com per la poca amplaria que té. Està entre l'absis y lo que fou sagristia de la propera capella reyal y una casa de proprietat particular relativament moderna.

Avuy l'habita'l guardador del Museu Arqueològic y «andador» de l'Academia de Bones Lletres. Desde sa construcció fins a l'any 1835 fou l'estada del frare mercenari y del llec coadjutor a qui estava encomanada la custodia y regencia de l'aludida iglesia de Santa Agueda. An aquesta primerament la cuidaren els religiosos celestins, als quals el poble anomenava canonges blancs en virtut de que d'aquest color era l'hàbit que portaven, y pera distingir-los dels de la Catedral, que'ls vestien negres. Però havent el rey Alfons V d'Aragó nomenat capellans de la susdita capella reyal als frares de la Mercè, en l'any 1422 els comanà la direcció y regiment del culte de la mateixa.

L'Ordre de la Mercè tenia en ella, com queda indicat, un guardià, y, quan la solemnitat ho exigia, aleshores desde'l convent venien altres religiosos a ajudar-lo.

Pera indicar que aquella caseta pertanyia a l'Ordre de la Mercè, en 1638, quan fou construida, s'hi colocà en la fatxada, prop el balconet, l'imatge de la Verge Mercenaria, y en aquell escut rellevat que's veu a la pedra's féu constar la pertenencia de l'edifici ab el quarter que senyala les armes d'aquell institut relligiós, y en el quarter inferior el priorat en que s'esdevingué la construcció.

Durant el període constitucional, en virtut de l'ordre de l'Ajuntament que, inspirant-se en lo ordenat pel rey Carles III en la centuria passada, disposà, a 13 de Febrer del 1822, que fossin tretes o tapades totes les imatges relligioses que's veyen en els frontis de les cases, aquella capelleta, aixoplugada per una teuladeta, quedà sense aquella imatge de la Mare de Déu de la Mercè. Ab la

reacció política del 1823, un cop normalisades les coses, tornà al seu lloc y ha continuat allí fins als nostres dies, en que encara hi es. El vehinat cuida d'ella, y especialment per la festa y vuitada del Corpus y per les propries de la Mare de Déu en el mes de Setembre cuida d'adornar-la y fer-li lluminaria. Especialment en l'última ocasió indicada ella es motiu que s'adorni la plaça y el vehinat faci festa.

Carrer de l'Esparteria.—En la casa núm. 4, construcció de l'any 1800, a l'altura del primer pis, s'hi veu un gran plafó format per rajoles de Valencia, ben dibuixades y cuidadosament colorides, en el qual s'hi representa l'imatge de la Mare de Déu de la Mercè, tal com se presentava en sa iglesia en els segles XVII y XVIII als ulls dels barcelonins, colocada sobre'l trono de plata que li havia sigut ofert per la ciutat en agrahiment de grans favors obtinguts per la celestial senyora en ella representada. Es un testimoni aquella combinació d'artístiques rajoles de l'especial devoció de la familia constructora de la finca y un altre dato de la popularitat de la veneració que en altres temps havia obtingut la patrona barcelonina. Un petit replà indica que se li fa en determinades ocasions ilum y s'obsequía aquella pintura ab flors.

Carrer de la Vidrieria. — En la casa que fa cantonada a l'indicat carrer de l'Esparteria, prop el balcó del primer pis, s'hi veu una capelleta d'estil neo-clàssic. Estigué molts anys desamparada de imatge, però desde alguns anys se n'hi veu una de moderna de Sant Joseph. Una llantieta indica que hi ha qui's recorda d'obsequiar a l'excels patriarca.

Plaça del Born. — En una de les cases pujant desde'l cantó de la placeta de Montcada, en el frontis y a l'alçada del primer pis, hi ha una capelleta de bon estil barroc hostatjant l'imatge de Sant Antoni de Padua, obra, sens dubte, d'un dels bons esculptors que hi hagué a Barcelona en la segona meitat del segle XVIII y principis del XIX. No es aquesta l'única imatge del gran miracler paduà posada a l'espectació pública: altres ne trobarem, y encara són més les que han desaparegut, puix la popularitat d'aquell sant fill de Lisboa havia sigut gran a Barcelona.

Carrer de la Seca.—En un cos d'edifici de moderna construcció, en el recó que fa aquest carrer a l'empalmar la via pera anar pel de la Cirera al dels Flassaders, a l'altura d'uns vintidós pams, hi ha una capella de construcció barroera y de ben mal gust. Dintre estotja una imatge de Santa Maria de Cervelló, vulgarment coneguda per *Santa Maria del Socós,* lo que fa que molts confonguin la

santa ab la Mare de Déu venerada baix aquest cognom. Aquesta santa barcelonina, nascuda en 1230 y morta seixanta anys desprès, sembla que va naixer en el carrer de Montcada, però no se sab de segur en quina casa, si en la número 20, propria de la familia Dalmases, o en la del davant, ont hi ha'l magatzem de drogues del senyor Vidal y Ribas, lo que motivà que uns quaranta y tants anys enrera's coloqués la tal capella en aquella androna corresponent a l'última de les susdites cases, com a record de la suposada naixença de la dita fundadora de les monjes mercenaries en aquell solar, encara que l'opinió més general se decanti a que s'esdevingué en el de l'altra casa. En la diada del 25 de Setembre s'acostuma illuminar la capella y fins guarnir-se'l carrer de la Cirera ab ornaments de paper retallat.

Capella de Marcús. — Sota'l porxo d'aquest santuari romànic del segle XII, en la paret corresponent a la casa del costat, hi ha en una tela guarnida per un marc de robusta motllura la pintura representant Sant Cristòfol. Aquesta figura, que no està mal pintada y es una mostra de la mestría ab que's dedicaven a la pintura al fresc y al tremp els nostres pintors de cent anys enrera, ab tot y que, per censurable desidia, està acabant de perdre-s, es un record de l'estatua del mateix sant protagonista de varies llegendes que s'aixecava en aquell mateix lloc, considerat aleshores com l'entrada y sortida de la ciutat, ja que desde allí mateix el rector de la capella benehia'ls correus que entraven y sortien. Perquè quatre cents anys enrera era molt comú posar la figura de Sant Cristòfol a l'entrada de les poblacions, dels carrers y fins de les cases, per la creença que hi havia de que aquell que veya l'imatge del gloriós màrtir, aquell dia no moriria de mort violenta, ni tampoc sobtada, y, per lo tant, estant en pecat mortal.

Carrer d'en Boquer. — En la reconada que fa aquest antic carrer, un dels primers que's formaren en el barri tant prompte començà a existir el de Montcada en el segle XII, hi ha una paret propera a la volta per ont se surt a la plaça de la Llana, de la qual sobressurt una capella feta d'obra ab molt mal gust, ocupada per una imatge obrada ab tant bona fe com ab falta de geni artístic, y això tenint en compte'ls pocs quartets que'n donarien a l'esculptor que va treballar-la.

Aquesta imatge, doncs, té una curiosa historia que res té que veure ab la devoció al sant. En el proper carrer d'en Sidé celebren cada any la festa de Sant Cristòfol. Setanta anys enrera, en el carrer d'en Boquer, hi havia establerta una tintoreria. Un any els

aprenents d'aquell establiment volgueren pendre part en la sortija que feyen en el mentat carrer d'en Sidé'l dia 10 de Juliol a la tarda. Però, ab el pretext de que ni eren del carrer ni del barri, no foren admesos. Ferits en el seu amor propri, se convingueren aquells xicots en que l'any vinent havien de fer en el carrer d'en Boquer sortija per Sant Cristòfol y no faltant allí capella ab la corresponent imatge. Y axís fou: estalviant-se diners de l'esmorsar y del berenar, arreplegaren la quantitat que havien menester pera *fer fer el sant* y celebrar-li la diada ab molt més esplendor que'ls del carrer que'ls havien refusat.

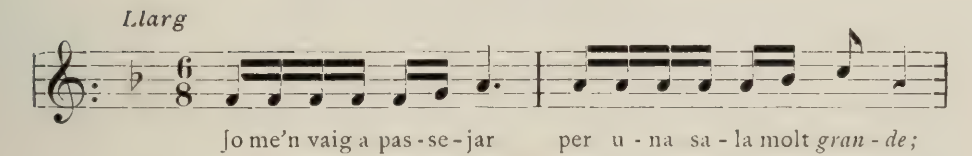
Se traslladà la tintoreria al cap de pocs anys, y quedà'l Sant Cristòfol dels aprenents tintorers allí. El vehinat, aleshores, s'ho prengué pel seu compte, y cada any, quan menys, se guarneix la capella ab abundancia de llums y de flors, sobressortint en zel entre tots els vehins aquell pintor que hi ha establert sota la volta.

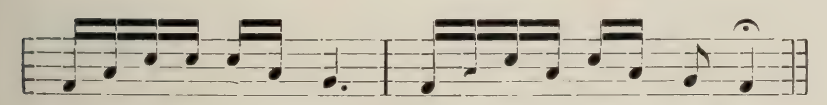
Carrer d'en Sidé. — Tenen els vehins una capella en la paret de la casa propera a la volta per ont se surt al carrer de Mercaders. L'imatge de Sant Cristòfol que hi tenen està reproduhida en un relleu que per l'arquació gòtica que presenta pot deduir-se ser obra més del segle XIV que no del XV. Diuen que fou trobada en un pou del vehinat y que aquest li cobrà afició proclamant al gran màrtir patró del carrer. Per això cada any guarneixen la seva capella ab flors y llums quan s'esdevé'l dia 10 de Juliol, y a vegades fins adornen el carrer y celebren festes.

RAMON N. COMAS

FOLK-LORE

EL MAL COMTE

— Jo me'n vaig a passejar
per una sala molt *grande;*
mentre estava passejant
ja m'agafa'l mal del *parte.*
Qui pogués anâ a parir
al castell de meva mare,
que allí tindria servey
de criats y de criades,
y aquí no tindré servey
sinó d'una sogra mala! —
La sogra s'ho ha escoltat
per una gran balconada;
al cap d'una horeta o dos
lo seu fill ja n'arribava.
— Mare meva, no'm direu
la Gallbona aont estava?
— La Gallbona n'es al llit,
que es partera d'un *infante.*
Si sabies tu, el meu fill,
el mal que nos desitjava!
A mi'm diu *sogra infernal*
y a tu *hijo de mal flayre.*
Tant bon punt sentia això
ell que tot se trastornava.
— Tant si es partera com no,
Gallbona vagi *delante.* —
Al bell punt mana als criats
que li ensellin el *caballo,*
no pas el que va corrent,
sinó aquell que va *volando.*
A les criades els diu
que prest vagin a calsar-la,
que li portin els vestits,
y a la força del llit s'alça;
de les llàgrimes dels seus ulls
mans y cara li'n rentaven.
La pren per ses blanques mans
y la puja a son *caballo.*
Les anques d'aquell cavall
totes anaven de *sangre.*
A la vora d'un poblat
una font fresca encontraven.
— Ay Comte, lo Comte meu,
jo voldria reposar-me.
— Tu no t'arreposaras
ni que sapia reventar-te.
Dóna les tetes al nin,
mentres jo esmoli lo sabre.
— Popa, popa, lo meu fill,
popa de la tua mare;
popa, popa, lo meu fill,
que de mi no ho faras gaire. —
De dos hores un infant
ja li diu eixes paraules:
— Ay, pare, lo pare meu,
no mateu la mia mare:
tres filles haveu ja mort
per llengua de vostra mare,
y ab la mia quatre són
si per cas vostè la mata.
— Vés, Gallbona, vés-ten tu
al castell de teva mare,
que jo tornaré al castell
a matar la mia mare.
Quan ella'l vegé arribar,
al punt tota's trastornava.
— Ay, pobret fill, lo meu fill,
quin càstic jo meresc ara!
— El càstic que mereixeu
que haurieu de ser cremada
per les mans de ma muller
y la cendra'n fos ventada. —
— Ay, no! Colga-men a mi
al fons baixant de l'escala,
que tots els que hi pujaran
pegaran escupinada
y tots els que baixaran
pegaran una puntada.

Recullida per VICENS BOSCH, PBRE.
Delegat a Talarn

CRONICA DEL CENTRE

MAIG DE 1907

SESSIONS

FINDELEN Y OBER-GRINDELWALD GLETSCHERS. — El títol que capsa aquestes linies serví a D. Lluís Garriga Montanya com a tema de la seva interessant relació, donada a conèixer el dia 3 de Maig, continuant la tanda, cada dia més nombrosa en nostre CENTRE, de conferencies sobre

regions extrangeres que per les seves curiositats y belleses són dignes d'esser conegudes y visitades. La ressenya fou acompanyada d'escullides vistes fotogràfiques preses pel mateix conferenciant.

UNA EXCURSIÓ A LES SERRES DE PRADES. — Bonic aplec d'impressions llegides per D. Antoni Bartumeus, en les vetllades dels dies 10 y 17. Aquest treball comprèn, ademés, una excursió pel camp de Tarragona fins a Salou, de quals punts se projectaren nombroses fotografies tretes per l'autor durant la seva excursió per aquelles comarques.

DE BENASCH A VIELLA. VISITA A LES IGLESIES DE LA VALL D'ARAN (sessions dels dies 24 y 31). — Tractant-se de Benasch y Vall d'Aran, les ressenyes de les excursions han de resultar interessants per força, y més encara quan se n'ocupa una ploma tant ben disposada com la del senyor Gaza y una persona tant entesa en fotografia com el senyor Mora s'encarrega de reproduir-nos, per medi de projeccions, els quadros meravellosos que a cada punt mostra en aquell país la naturalesa. El pas del port de la Picada, les serres Malehides, el Pomero, Güell de Jueu, Artiga de Lin y monuments tant curiosos per la seva estructura com per la seva execució, Bossost, Viella, Arties, Salardú, Betren, etc., boscuries y cascates, desfilaren davant de la concurrencia, animada per les notes descriptives, encertades y ben sentides de l'atildat escriptor y expert excursionista.

EXCURSIONS

DE CARDONA A GIRONELLA (dies 31 de Març y 1.er d'Abril)[1]. — Com els socis de la secció geològica, feren nit a Cardona, desprès d'haver visitat les salines, els nostres companys senyors Bombach, Bordas, Danés, Gelada, Roig (J. y G.), Roig y Pruna (A.), Salvany y Valls (Ll.).

A bon matí del dia 1.er, pel pont de Sant Joan, pujaren a Serrateix, aont visitaren la notable iglesia romànica, y se dirigiren per can Cirera, o Sant Miquel de Fonojadell, a Casserres y Sant Pau de Casserres, pera poder admirar una volta més l'iglesia d'aqueix últim punt, deixant d'anar a Cor de Roure pera estalviar-se tres quarts de marrada.

Per deliciós camí, devegades ombrejat per espès bosc, devegades nèt y feréstec, permetent en aqueix cas contemplar l'atractívola serralada de Queralt, servint de graó als altívols rasos y raset de Peguera, sense adonar-sen, se trobaren a Gironella, desde ont prengueren el tren pera retornar a Barcelona.

DE RIPOLL A BAGÁ PER LES COVES DE RIBES, MONTGRONY Y FONTS DEL LLOBREGAT (dies 18 y 20). — El dia 19, en el tren del matí de Sant Joan, sortiren vers Ripoll nostres consocis senyors Bordas, Botey, Danés y Roig (germans).

1) Per no haver-se rebut a temps aquesta nota, no pogué publicar-se'l mes passat, com corresponia.

Visitat a corre-cuita'l monastir, després de dinar se dirigiren a les coves de Ribes, ont els esperava'l guia que'ls havia enviat el delegat de Campdevànol.

Desde aquest lloc començaren la forta pujada part ençà de les montanyes de les coves, terrer rublert de faigs y boixos, trencat y dolent de debò, gaudint d'hermoses perspectives sobre la carena pirenenca desde'l Puigmal, fins més enllà del Torreneules, la Collada Verda, el Taga, Sant Amans, montanyes de Vallfogona, castell de Milany, Bellmunt y al fi'l Montseny, que's destacava fantàsticament en mitg de núvols d'escayent colorit.

Guanyada la collada de Grats, y després d'un breu y merescut descans, emprengueren la davallada pera remontar el coll de Partinella, desde ont fruiren d'esplèndit y meravellós panorama.

Eren les quatre de la tarda y, malgrat el vent gelat, persistent y molestós, la netedat de l'horitzó'ls permeté admirar les esgarrifoses cingleres de Montgrony, la soperba serra de Cadí, l'alterós Pedraforca, l'hermosa serra d'en Cija, els rasos y rasets de Peguera ab son Cogulló d'Estela, centinella d'aquell grandiós tancat del Bergadà.

En mitja hora pujaren a Montgrony, que visitaren detingudament. Un petit repòs els donà forces pera dirigir-se a Castellar d'en Huc, embestint de front el vent, cada cop més gelat, passant ja a les fosques per l'ermita de Sant Joan y ab prou feines oviraren la casa pairal dels Mataplana.

A bon matí del dia 20 sortien de Castellar pera visitar les fonts del Llobregat, que rajaven abundoses, y la cascata de la Farga vella, ver prodigi de la natura.

Per la vessana del Clot del Moro baixaren a La Pobla de Lillet, ont el delegat els acompanyà a visitar lo més notable de la població. Ab tartana anaren a Bagà, de qual típica plaça'n prengueren algunes fotografies. Dinaren a l'Hostal Nou, de l'estació de Guardiola-Bagà, y, havent-los escapat el tren de la una, se n'anaren a Fígols y a Sercs a esperar l'altre, que'ls portà a Manresa, ont visitaren el «Centre Excursionista del Pla de Bages».

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El dia 2 de Maig el degà dels folk-loristes, D. Cels Gomis, va donar una conferencia sobre'l *cantar* castellà, en la qual va establir les diferencies remarcables que's troben entre les regions principals espanyoles y que la música popular senyala prou.

Va tractar del *cantar*, estudiat de manera directa en ses propries terres, citant-ne una munió, que són poètics en alt grau.

Les referencies erudites y escenes viscudes que sovint hi sortien, varen donar especial interès a la conferencia.

El dia 16, D. Josep M.ª Co de Triola va llegir la primera part de la traducció, feta ab ajuda del senyor Gatuellas, de «Mitologia y Rondalles populars. Llur relació y interpretació. Per E. S. Hartland, President de la *Folk-lore Society*, de Londres».

L'autor comença per tractar de l'antiguetat de les rondalles, atribuintles no pas als grecs, per primitius que siguin, que'ns-e les han transmeses, sinó molt més velles encara.

Estudía després les alegories contingudes en les narracions populars y les escoles d'interpretació, donant lloc a unes interessants comparacions mitològiques y de rondallística popular, especialment referint-se a Atalanta entre les primeres y a la Cendrosa entre les últimes.

En la mateixa sessió D. Rossend Serra y Pagès va tractar dels *Balls típics del Vallès*, donant a conèixer el *dels Reys* (caramelles infantils), *de plaça* (treure ball), *de les donzelles, de les brutes, les quadrilles, contradances, ball rodó, estapera, catxutxa* y *dels cascabells*, tots els quals varen ser armonisats y tocats al piano pel mestre D. Josep Masó y Goula.

Curset de Folk lore català, per D. Rossend Serra y Pagès.

XIII conferencia (dia 23). — I. *Demo-literatura.* — Diferencia entre demo-literatura, literatura popular y populatxera. — Ràpida popularisació y sovint desaparició de les alusions polítiques, de la sàtira y de lo indecorós. — Assimilació folk-lòrica. — Caràcters de la demo-literatura. — Divisió: I. Novel·lística; II. Paremiologia; III. Cansonística; IV. Varia (endevinalles, oracions, embarbossaments, procediments mnemotècnics, particularitats idiomàtiques, jocs, balls, representacions).

Com de costum, abans de les sessions va donar-se lectura de la *Setmana folk-lòrica*, deguda a D. Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant el present mes nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat les conferencies sobre Arqueologia, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:

Lliçó LVIII (dia 6). — Dinovena de Grecia. — Arquitectura religiosa de la Grecia arcaica. — El temple. — Ordres arquitectònics. — Llur origen. — Els primers temples jònics. — El «megaron» micènic y el temple jònic. — El porxo. — Sa disposició. — Els propileus. — El pronaos. — Son origen. — La coberta dels temples. — Columna dòrica. — Ses característiques. — Origen. — Substitució de la fusta per la pedra en els temples arcaics. — Temple de Hera, a Olimpia. — Anàlisis del temple dòric. — Els tresors. — Particularitats d'aquests monuments.

Lliçó LIX (dia 13). — Vintena de Grecia. — Particularitats característiques de l'arquitectura grega. — Ordre dòric. — La columna, *l'anta*, l'enteixinat, la coberta y la decoració.

Lliçó LX (dia 22). — Vintiunena de Grecia. — Motllures característiques de l'estil dòric. — Sa ornamentació. — Proporcions generals dels temples dòrics. — Decoració policroma. — L'estil jònic. — Disposicions generals del temple jònic. — La columna. — El capitell. — L'enteixinat. — La coberta. — El motlluratge.

Lliçó LXI (dia 27). — Vintidosena de Grecia. — Anàlisi comparatiu dels estils dòric y jònic. — Origen dels mateixos. — Arquitectura civil de la Grecia arcaica.—Les ciutats y llurs defenses.—Aqüeductes, fonts, banys, gimnasis, cases, ports y vies de comunicació.

Totes aquestes conferencies anaren ilustrades ab projeccions fotogràfiques.

REFUGI D'ULL DE TER

Prossegueixen ab tota activitat els treballs pera la construcció d'un xalet-refugi a les altes valls del riu Ter. La Comissió a l'efecte nomenada no's dóna un moment de descans, a l'objecte de que puguin començar-se les obres aquest mateix estiu. A fi de determinar el punt més convenient pera emplaçar-lo, dita Comissió se traslladà a Ull de Ter, podent-se convèncer en sa excursió de l'entusiasme ab que ha sigut rebuda l'idea en tota la comarca de Camprodon, de quals pobles, lo mateix que dels particulars, reberen valiosos oferiments que contribuiran molt a la prompta realisació de l'obra projectada. El plan ha sigut traçat pel president de la Secció d'Arquitectura, senyor Martorell, quals coneixements en aquesta materia constitueixen una garantia pera'l bon èxit de l'empresa.

A continuació publiquem la llista de suscripció començada, recomanant als benvolguts consocis procurin fomentar-la en lo possible, secundant així les nobles iniciatives de la Junta Directiva del Centre:

Eusebi Bertran, 500 pessetes; César A. Torras, 100; Bartomeu Mitjans, 100; Pere G. Maristany, 500; Joaquim Casas-Carbó, 100; Eduard Schilling, 50; Alfons Oliveda, 100; Lluís Llagostera, 50; Jaume Baladia, 100; Joan M.ª Guasch, 100; Joseph Xicoy, 100; Emili Llatas, 50; Alfons Par, 50; Joseph Galbany, 50; Lluís Guarro, 100; Emili Vidal-Ribas, 250; Joan Perpinyà, 50; Manel Juncadella, 50; Eusebi Güell, 500; Lluís Ferrer y Bàrbara, 50; Joaquim Carulla, 50; Joan Mercader y Marina, 50; Joan Almirall y Forasté, 25; Carles Jordà, 100; Enric Llopis, 25; Juli Soler, 50; Joaquim Cabot, 50; Domingo Sanllehy, 150; Joaquim Pena, 25; Candi Robert, 25; Vicens Escat, 25; Jaume Escat, 25; Agustí Navarro, 25; Angel Baixeras, 25; Joan Carulla, 50; Lluís M.ª Angelon, 25; Joseph M.ª Sabater, 25; Anton Coll, 25; Alfred Gaza, 50; Artur Mora, 50; Joseph Thomàs, 100; Narcís Gosch, 25; Manel Miret, 25; Santiago Monteys, 15; Rafel Tintorer, 100; Lluís Solé Vidal, 25; Manel Roman Salanuro, 50; Ignasi Carsi, 25; Nicolau Boada, 250; Eduard Perez Cabrero, 50; Joan Sabater, 50; Joseph M.ª Tapis, 25; Joseph Carulla, 50; Joseph Llimona, 25; Ll. J., 25; M. Cuadras, 25; Antoni Amatller, 200; Agapito Casas, 25; Joseph Pascual y Pons, 50; Ignasi Carsi y Carsi, 25; Claudi Arañó, 25; N. Font y Sagué, pbre., 25. — Total recaudat fins avuy, 5.040 pessetes.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

ANY XVII BARCELONA, JULIOL DE 1907 NÚM. 150

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

A LA VALL D'ARAN Y AL CANIGÓ[1]

L'istiu del 1899 me trobava jo a la part alta de la Vall d'Aran, quan la galant invitació que'l Club Alpí francès féu a la nostra Societat pera concórrer a l'inauguració del *Chalet Gardé*, o casa de refugi, que acabava de construir al Canigó, va decidir-me a aprofitar en tant agradable excursió uns pocs dies que'ls meus treballs oficials anaven a deixar-me lliure; y com molts de vosaltres no haureu trepitjat aquella apartada porció de la terra catalana, no us ha de venir mal el seguir-me ab l'imaginació Aran avall, perquè es, en veritat, aquest país, digne d'esser visitat: sa proximitat a França y la facilitat d'entrar-hi en tots temps de l'any, mentres que d'Espanya les neus li barren el camí en absolut durant quatre mesos, y durant altres tres es ben perillós el seguir-lo, fan que s'hi hagi infiltrat l'esperit francès y que presentin els pobles una fesomia especial.

En llenguatge, quasi tots els aranesos coneixen els idiomes català, castellà y francès, y els dialectes aranès y patuà. El castellà s'explica perquè la meitat baixa de la Vall d'Aran es trànzit molt freqüentat pels aragonesos d'Osca; de manera que fins hi ha diversos noms locals que són castellans.

En construcció, les cases tenen l'istil de les edificacions de l'alta montanya francesa, ben diferent del de la vessant espanyola.

El tracte de la gent y les costums han pres també molt de la comarca ab que tenen més fàcil comunicació y més comerç.

Y el paisatge ofereix, per la munió d'altes montanyes que'l formen, per l'abundancia d'aigues y lo aspre y pintoresc, atractius grans al viatger, aixís com els monuments que s'hi conserven d'èpo-

1) Notes hidrològiques de la Vall, y inauguració del *Chalet Gardé*, del Club Alpí.

ques llunyanes donen interessants motius als qui estudíen l'antiga arquitectura.

De tots aquests aspectes baix els quals se pot examinar un país, jo no us en parlaré sinó incidentalment, perquè, a l'hora de sortir a llum aquesta conferencia, altres companys y també escriptors extranys a la nostra Societat ho han tractat detingudament: aixís es que no'm proposo donar, tot baixant del pla de Beret a Pont de Rey, més que unes poques notes hidrogràfiques, per si en alguna d'elles pot trobar-s'hi interès o novetat[1].

La Vall d'Aran es, de totes les nombroses valls que omplen l'accidentat territori català, la que tenim més lluny de la capital.

Situada en el centre dels Pireneus, y al peu de les més altes crestes d'aquesta serralada, ses aigues no venen a mitg-jorn com les dels altres rius nostres: corren a França, formant el capdalós Garona, que, passant per Toulouse, va a parar al mar a Burdeus, ont hi es navegable en alguns kilòmetres.

Més això que dic de la seva hidrografia no es absolut. Per causes que no són rares en la divisió de comarques, el territori de la Vall s'extén per fòra de les divisories d'aquestes aigues. Així es que a l'extrem oriental de l'Aran, Montgarri y les Cases de Montgarri segueixen formant-ne part encara que's trobin en el començament de la vall del Noguera Pallaresa, es a dir, en aigues que van al Mediterrà; y així mateix, a l'extrem occidental, l'edifici-refugi anomenat «Hospital de Viella» cau en aigues del Noguera Ribagorzana, riu que un poc més avall separa l'Aragó de la Catalunya; y, no obstant, dit edifici y sos voltants pertanyen a Viella, que es la capital, diriem, de la Vall d'Aran.

En cambi, punts del territori aranès que donen aigues al Garona pertanyen a pobles de la vall del Pallaresa: aixís els estanys de Saburedo són d'Espot; els de Bacibé, ont naix el riu Malo, són de Sorpe; y això sense comptar una montanya sencera com es el pic *Sendrosa*, que, voltada tota per territori aranès, pertany al poble

1) Aquesta conferencia fou donada en Desembre de 1899, acompanyada de profusió de projeccions de monuments y de paisatges: més, per una fortuita circumstancia ocorreguda al manuscrit, no pogué esser publicada al seu degut temps. Y oblidada del tot hauria quedat pera sempre si, al tractar-se ara per la nostra Societat de construir un edifici refugi a Ull de Ter, no vingués a donar-li un poc d'oportunitat. Emperò en aquests vuit anys s'han donat a la premsa tants y tants importants treballs sobre la Vall d'Aran, que m'ha semblat que devia treure del meu tot lo que pogués ser repetició, y reduir-lo així considerablement.

de Son, el qual desde temps immemorial sosté'ls seus drets y afirma que:

Mentres món serà món,
Sendrosa serà de Son.

El pla de Beret es l'extrem oriental de la Vall, y el punt menys alt sobre del mar (1.872 metres) pera entrar a la vessant mediterrania; més el camí que hauria de recórrer fins arribar a Esterri es tant llarg, que tot-hom segueix el del port de la Bonaiga, a pesar de tenir una altitut de 2.072 metres.

Se veuen vora de camí, per aquest pla, moltes pedres dretes que m'han semblat sempre fites o senyals pera guiar al caminant a travers de l'extens llençol de neu que'l cobreix gran part de l'any; M. Gourdon, no obstant, diu que en algunes hi ha fet excavacions, trobant-hi cendres, òssos y troços de ferro, pot-ser del temps dels celtes.

Un macís montanyós, el macís de Ruda, notable per sa forma y elevació, que força al Noguera Pallaresa a recórrer un extens arc de círcol, s'aixeca sobre'l pla de Beret y llença aigues a la conca del Garona per medi d'un riuet nomenat Malo (aquí tenim un nom castellà), que naix en els estanys de Bacibé, entre'ls pics de Marimanya (2.665 m.) y de la Lanza (2.659 m.), que es un altre nom exòtic.

Aquest riu Malo presenta una particularitat que veurem altres vegades en les aigues de la Vall: s'amaga, a poc de nascut, dins d'una llarga cova caliça que forada la montanya cosa de mitg kilòmetre. En Reig diu, en sa obra *El Valle de Arán*, que un home hi estigué perdut vintiquatre hores a dintre.

Poc més avall de la confluencia del riu Malo ab el riu Ruda ve a parar an aquest un altre petit afluent que, molt magre y esquifit, baixa del pla de Beret. ¿Qui diria que en tots els mapes figura aquest raquític capdal ab el nom de Font de Garona (Güell de Garona, com diuen en aranès)? Més avui ja no pot subsistir aquesta denominació. Ja l'any 1873, en una Memoria d'ingrés a la «Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», deya l'enginyer de mines D. Ramon Jordà que'l veritable origen del Garona no era aquí, sinó als estanys de Saburedo, d'on baixa'l riu Ruda. M. Gourdon, en sa obreta *A travers l'Aran* (París, 1884), treu també importancia an aquesta font, més opina que'ls origens del Garona són múltiples; y reconeixent, diu, «ab el doctor tolosà M. J., que es un dels més fogosos partidaris del riu Ruda», que aquest

riu es *un dels dos origens* del Garona, l'altre origen el posa al riu Artiga de Lin. L'enginyer forestal senyor Reig, en 1895, suposa l'origen del Garona als estanys de Saburedo, y lo mateix pensa l'enginyer Juli Soler en sa bonica guia *La Vall d'Aran* (1906).

Tal es també l'origen que jo he atribuit sempre al gran riu; de manera que, en rigor, el riu Ruda tindria de dir-se Garona: la petita fonteta ont el poble veu el naixement del riu no pot tenir-se per tal dintre de les regles admeses en l'hidrologia, que, obligant a posar l'origen dels rius a l'extrem de l'afluent més llarg, el porten aquí als estanys de Saburedo, d'ont surt el riu Ruda; y sols se comprèn que s'hagi anat sostenint a travers dels anys aquest error, pel contrast que suposa'l considerar tant petita font origen d'un riu tant gran, y ademés per la pueril ilusió ab que alguns *touristes* se complauen en armar ab una dotzena de peces d'un franc un petit arc a sobre de l'esquifit filet d'aigua, pera poder dir al tornar a casa que «han construit un pont de plata a sobre del Garona».

La font de que us parlo té, ademés, una altra particularitat: a molts pocs passos d'ella naix, en el pla de Beret, una altra font que es el propri *naixement* del Noguera Pallaresa; y aquesta circumstancia d'esser les dues fonts tant properes y, no obstant, les aigues de l'una anar a parar al Mediterrani y les de l'altra a l'Atlantic, ha ajudat a sostenir en les dues el caràcter de *naixement*, y ha fet inventar a propòsit d'elles la faula de que'ls rius que formen són dos germans que un jorn apostaren a qui arribaria més aviat a França, y a l'anar-sen

Noguera per Alós, tot joguinós;
Garona per Aran, tot rondinant[1],

guanyà, no obstant, el Garona; y el Noguera, desesperat, se tirà de cap al Mediterrani.

Separem-nos ja d'aquest lloc, sense arribar a Montgarri si no'n tenim absoluta necessitat, perquè l'espaiosa hosteria que al costat de la celebrada iglesia acull al viatger fadigat en aquest deliciosíssim lloc, sembla que no sols vol guardar la tradició de la fundació piadosa que diuen deixà la marquesa de Balmaseda per haver escapat el seu promès del poder dels alarbs, sinó també la

1) Gourdon ho porta en aranès, dient:

Se'n va Noguera per Louz, tut duz;
Garona per Aran, bramant

senzillesa de la vida d'aquells remots temps, en la taula, llits y habitacions.

En poc més d'una hora serem a Salardú, poble pintorescament aixecat en una llengua de terra entre'ls rius Inyola y Garona. A l'iglesia veurem l'imatge del Sant Crist tant venerat a la Vall. La tradició li dóna un origen semblant al de Balaguer, puix vingué

EL MOLÍ DE BAGERGUE

fins al poble nedant riu amunt; y entre'ls molts miracles que se li atribueixen es molt celebrat el d'haver lliurat a la Vall de l'invasió d'una terrible plaga de llagosta que venia d'arrasar gran part de la provincia de Lleida, y que's deturà abans de passar el port de la Bonaigua, aont s'hi havien dirigit els aranesos ab el Sant Crist en professó.

Corre'l riu Inyola per barrancades fondíssimes, y en una d'elles, al peu de Bagergue, s'hi veu el molí entre grosses llambordes caigudes del Puyo d'Unya.

Naix l'Inyola al peu del port de la Hurqueta en fontetes y xaragalls que recorren capritxosament diverses planures esgraona-

des que ocupen la vall alta del riu, y pren ja importancia al rebre més avall les aigues de l'estany de Montoliu [1]. D'aquest estany ne dono a continuació'l plan que he fet pel procediment fotogramètric, procediment que tinc explicat en el curs que l'any 1899 vaig donar en el Centre Excursionista, y que es el primer, que jo sàpiga, que s'ha donat a Espanya.

Per aquests voltants no puc passar-hi sense recordar el perill a que la meva inexperiencia'm va portar fa prop de quaranta anys.

Escala 1 : 6.000

Plan de l'estany de Montoliu, aixecat pel procediment fotogramètric desde la via de les mines al port d'Urets, a 125 metres sobre de l'estany.

Superficie de l'estany, 78.630 metres quadrats. — Altitut, 2.422 metres.

Era a l'Octubre d'un any de grans nevades, y tenia jo de visitar una mina situada aprop del port d'Urets. Pertanyia a un francès, qui vencé ma resistencia a anar-hi prometent-me que quatre homes obririen camí a la neu. Jo, xavalet aleshores, no sabia que *obrir camí* vol dir simplement *marcar-lo ab trepitjades* per sobre de la neu, marques que ab facilitat un cambi de temps esborra; y així fou: a l'hora d'entornar-nos-en ja queya'l sol, y sab bé tot montanyès el perill de trobar-se a la tarda en mitg de la neu en tal estació.

1) No puc admetre aquest estany com origen de l'Inyola, que li suposa en Reig en sa obra *El Valle de Arán*, per raó de ser més curt l'afluent Montoliu que'l del port de la Hurqueta.

L'ESTANY DE MONTOLIU VIST DE PROP DEL PORT D'URETS

De sobte comença a xiular un vent furiós: es el torb. Sota dels peus la neu s'infla y estova, y s'escampa per l'aire en núvol blanc y espès. Hem d'apinyar-nos, perquè a dos passes no'ns veyem els uns als altres: del camí no'n queda rastre, y tardem tres hores mortals en recórrer 'ls dos kilòmetres que'ns separen de les nostres cavalcadures. Tranzits de fred y rendits de fadigosa lluita ab el vent que'ns tomba y els projectils de neu que traspassen com agulles de glaç els nostres abrics, arribàrem ben vespre a Bagergue, quan els vehins se disposaven a sortir en nostra busca creyent-nos perduts.

Els qui vagin a l'alta montanya, recordin-se de l'adagi aranès: «Al port y al molí, dematí».

Garona avall, passàrem per Gessa y Arties, aquest últim poble sent una de les mellors estacions pera centre d'interessants caminades. Li donen nom les pedreres de marbre y els banys sulfurosos; més, si les primeres poden, per raons de situació y de distancia, sostenir dintre d'un petit cèrcol la competencia ab els marbres de Saint-Béat, adhuc sent inferiors en qualitat, l'establiment termal no pot lluitar ab el de Les, que està relativament aprop: així es que'l servei es del tot rudimentari, y sols hi acuden els que busquen abans de tot l'economia.

Entre Arties y Viella, deixant Garós a la dreta, passàrem per tres poblets, Cazerill, Escunyau y Betrén, el primer dels quals mereixerà que'ns hi aturem pera notar una particularitat del territori. Tota la vall, pel camí fins davant de Garós, ofereix un amontonament de grossos rocs de granet per entre'ls quals salta esvalotat el riu en continua cascata, ensenyant molt bé que aquí estem a sobre d'un *cordó glaciar*, o siga una *moreine frontal*, com diuen els francesos, rest d'un dic natural que les neus dels temps geològics construiren en aquest lloc. Y en aquest dic o presa colossal, que en aquells temps tindria una alçada de la qual la que té avuy no dóna la més petita idea, ha de buscar-se, al meu judici, l'explicació de l'existencia d'uns petits dipòsits de lignit que encara queden enganxats a les vessants de les altes montanyes de l'esquerra del Garona; perquè tals dipòsits no pogueren formar-se sense esser convertida en un estany tota l'alta Vall d'Aran, y aquest estany no podia subsistir sense una barrera formidable, que fou sens cap dubte'l cordó glaciar de que acabo de parlar.

Viella, la capital de la Vall d'Aran, es una bonica població, situada gairebé al centre de la Vall. Situada a 975 metres d'altitut, y voltada de montanyes, com son Corbizon (2.103 m.), Puig de

l'Estanyó (2.340 m.), Tuca del Mitg-dia (2.113 m.), que en un radi de 4 kilòmetres s'aixequen a més de 1.000 m. per sobre de la vila, no cal dir si ha de ser una fresca y deliciosa estació pera la temporada d'istiu.

En aquests pics que la rodegen els aranesos hi tenen les senyes pera la predicció del temps. Així diuen:

Quan Corbizó porta capet,
demà arà dia bet.

O dit en català:

Capell de núvols a Corbizó,
anuncía un dia bo.

El riu Nere, que atravessa la vila, també ofereix en la part alta un exemple de rius que's perden sota terra bona estona; més no s'ha de confondre la causa de la perdua d'aquest riu ab la del riu Malo, y d'altres: en el Malo'l riu s'ha obert a viva força un pas o galeria subterrania dins de les calices-marbres, que són aquí un membre important de les formacions paleozòiques, mentres que en el riu Nere no hi ha més que un efecte de la filtració de les aigues de l'estany Nere. Aquest estany, situat al peu de la Pica Forcada (*Forcanada* de molts mapes) y del coll del Fred (coll d'Alfred, diuen equivocadament molts autors), no deixa veure córrer ses aigues sobrants; més, observant ab detenció, vaig descobrir en una de ses vores un punt, aont, entre'l pedregam, se sent el soroll sord d'una corrent que's perd en el fons de la terra. Amagada per entre'l rocam, corre l'aigua 2.500 metres y va a sortir en el güell d'Hornos, que ve a ser l'origen aparent del riu.

Desde Viella a Bosost ens deturàrem primer a sota d'Arròs, a 5 kilòmetres de Viella, aont se junta per la dreta del Garona al riu Barradós.

Naix aquest riu, segons en Reig, a l'estany de les Truites, camí dret de Viella, a la mina de Bagergue; segons en Soler, a l'estany de la Pincela; més el major capdal el reb d'una fonda gola que en un barranc per demés feréstec està amagada, quasi a l'extrem alt de la conca al peu del pic de Crabes. Ne faig menció perquè no sé que cap autor l'hagi citada, y perquè es un exemple més d'aigues fonedices entre'ls diversos que hi ha a la Vall d'Aran.

Contra lo que se suposa en totes les obres que he consultat, aquestes aigues crec que són les que'ls grans estanys de Palomera y de Liat llencen a la gola nomenada *Embut de Liat*, que, lluny de

sortir al riu Inyola després d'un recorregut subterrani, apareixen en aquesta fondalada.

Tornant al Garona, veurem a sota Les Bordes acudir per l'esquerra un riu quasi tant capdalós com ell. Es l'Artiga de Lin, y es tanta sa importancia dintre del sistema hidrològic de la Vall, que repetiré aquí lo que per primera vegada vaig exposar davant de la «Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona» l'any 1900 *(La tectónica y los ríos de Cataluña)*, es a dir, que aquest afluent no es sinó'l que antigament fou el veritable origen del Garona. Quan, més tard, la força de la denudació extengué la conca del Garona cap a llevant y prengué més importancia'l capdal d'aigues que per aquest costat afluía, que'l de l'Artiga de Lin, aquest últim ha passat a la categoria d'afluent; y com aquest es l'estat en que l'home troba'l procés evolutiu d'aquesta conca hidrogràfica, ha de dar el nom de Garona a la branca més llarga y principal.

L'origen de la totalitat de les aigues de l'Artiga de Lin ha sigut molt discutit, perquè si bé la configuració de la vall ensenya que ha de trobar-se a l'estany de Pumero (o siga estany de Coma Salies), s'ha suposat sempre esser la Renclosa de Toro, al peu de la Malehida, la procedencia de les aigues que brollen al Güell del Jueu, font capdalosa que es la que dóna al riu l'importancia que té. M. Belloch ha provat experimentalment, ab fluorecina y cossos flotants, que l'aigua que s'engoleix a dita Renclosa, al pla d'Aigua-llots, no es la que surt al Güell del Jueu, com se creya; y, si bé 's mira, sembla, en efecte, evident que no es natural que les aigues colades al forat de Toro s'obrissin un conducte subterrani de 4 kilòmetres a travers del macís de Pumero, en una direcció que no es la de les capes geològiques ni la de la falla de la Malehida, es a dir, cap d'aquelles direccions que les aigues havien de pendre en son curs subterrani, en busca sempre de la menor resistencia. Aon van, no se sab.

Lo que sí puc afirmar es que la gran tartera de rocs ont hi brolla'l Güell del Jueu ve de molt amunt, y que aquesta tartera amaga una gran corrent d'aigues subterranies que circulen filtrades per sota d'ella, per l'istil de lo que he dit al riu Nere; y que aquestes aigues deriven de les fondalades del Pumero y del Mall de l'Artiga; que de l'estany de Coma Salies ne surt un riuet anomenat dels Puis, el qual, un kilòmetre abans d'arribar al Güell del Jueu, se fon en un gros embut o *renclosa,* com diuen al país; més son capdal visible es molt més petit que'l que surt a Güell de Jueu. Per lo tant, queda sempre'l dubte de la procedencia de la massa

d'aigua principal del Güell, y fóra precís, abans de tot, apreciar exactament la superficie de l'alta conca de l'Artiga y calcular la quantitat d'aigua que pot donar, a fi de tenir més datos pera resoldre'l problema.

A Bosost, que en població ja guanya a Viella, mercè a lo que ha afavorit son creixement la carretera que pel Portilló de Bosost condueix a Bagnères-de-Luchon, vaig detenir-m'hi aquest cop pera fer l'ascensió del Montlude, que era un dels pocs cims que'm quedaven per visitar al territori de la Vall. Es un pic de forma cònicament regular, que corona la llarga serralada aon se parteixen les aigues dels rius Barradós y Toran, y conté varis estanyols, un dels quals, que es el de Guarbes, no està ben situat en l'excelent mapa de Schrader, puix ha de donar aigues al Barradós y no al Toran. En Soler, en sa *Guia de la Vall d'Aran*, el posa tal com ha d'estar.

Abans d'arribar al cim vaig pendre nota d'un cas d'aigues fonedices que fins allavors no havia sigut citat per cap autor [1]. Al peu de l'estany nomenat per molts Estat-long, que deu ser Estany Long, les aigues de l'estany, que tindrien de baixar seguint el riu Margalida, cauen tot seguit dins d'un avenc, aont no pot entrar-s'hi per causa de les grosses roques que omplen sa gola, y, després d'un llarg recorregut subterrani, van a sortir a la font de Sant Joan, al riu Barradós.

Aquest avenc ofereix geològicament la particularitat de que no està obert en les calices, com quasi tots els que conec, sinó en les *piçarres gneísiques,* roques que no cedeixen tant fàcilment com aquelles a l'acció de les aigues.

Després d'haver inútilment intentat reconèixer l'interior d'aquesta gola, continuàrem nostra ascensió, arribant al cim del Montlude a les 2^{h} 45^{m} de la tarda, o siga, comptant ab el nou sistema horari, a tres quarts de quinze; y aquest número fatal influí, sens dubte, en la segona meitat de la nostra excursió d'una manera que pogué ser tràgica, però que per sort sols va ser còmica.

Mentres, situat jo dalt de l'agut tossal, buscava pels clots que'ls llamps hi han deixat com senyal indeleble de les descàrregues elèctriques, algun exemplar de *fulgurita*, es a dir, de pedres portant gotetes de materia fosa per la colossal temperatura de la xispa, no'ns adonàrem de que'l cel mudava ràpidament d'aspecte. Uns núvols negres que jeyen dalt de les Montanyes Malehides,

1) En l'obra d'en Soler *La Vall d'Aran* ja's fa menció d'aquest fet.

impulsats per un fort vent de mitg-jorn, avançaven depressa cap a nosaltres, y una espessa nuvolada que venia de França ab vent del nord feya lo mateix, com si fossin dos exèrcits enemics que anessin a trobar-se sobre del pic de Montlude.

El meu moço, que tenia la mania de fer versos, com si volgués fer la competencia al conegut cego de l'estació de Binéfar, que engega pareats y quartetes a dojo mentres els viatgers li vagin tirant cèntims, cridava, entusiasmat davant de l'esplèndit panorama de serres y valls que teniem al voltant:

Pireneus, Pireneus,
ja us tenim a sota'ls peus!
Ja podem cantar victoria,
que ab el cap toquem la gloria!

Més quan, enfilat a dalt del pilaret de pedra seca que M. Gourdon va construir-hi'l primer cop que conquistà aquesta altura, exclamava, fent un *calembour:*

Digueu si'l xantre més bo
pot cantar *més alt* que jo...

un tro formidable, darrera d'un llampec vivíssim, esclatà damunt nostre, nuant-li la veu a la gorja, y gotes grosses com duros, cayent ací y allà, ens anunciaren una prompta tormenta. Cames ajudeu-nos! Però l gespe, rellisquent com savó, que cobreix aquestes altes terres, no'ns deixava baixar corrent en busca d'un refugi: així es que quan, al cap de mitja hora, ens encabiem homes y matxos sota d'una mala bauma al peu d'un cingle, l'aigua, els llampecs y una ferma pedregada'ns tenien aturdits. Tres quarts d'hora aguantàrem en aquell desabrigat refugi un fret de zero graus que succehí a l'ardenta calor del matí, quan un incident desagradable vingué a empitjorar la nostra situació.

Per damunt de nosaltres un soroll sort y creixent avisava una grossa torrentada, y de sobte una cascada's despenyà als nostres caps desde dalt de la bauma. Haviem tingut la desgracia de posar-nos sota del saltant d'un barranc ordinariament sec.

Més l'aigua que baixava no era solament tèrbola: era absolutament negra. Allò era un veritable diluvi de tinta, que en pocs moments transformà'ls nostres trajos clars d'istiu en negres vestits de dol.

A què era deguda tant extranya coloració? El meu moço ho explicava dient que sens dubte'ls notaris de França y els d'Espanya

s'estaven tirant els tinters pel cap; emperò la geologia ho explica més bé. En aquesta vessant del Montlude tots els terrers són formats d'una argila carbonosa, producte de l'espontania descomposició d'unes *ampelites* o *piçarres carbonoses* del terrer silúric que afloren en bastants punts de la Vall d'Aran. El nom de *Roca Nera* que té la serra de davant nostre, no té altre origen. El de Riu Nere, que passa per Viella, també. De manera que la màniga d'aigua, arrebassant tots aquests materials fluixos, donà a l'avinguda un color tant intensament negrós, que després, durant un dia y mitg, corregué el Garona, de Bosost avall, negre del tot.

De Bosost a França sols trobàrem Les, punt molt visitat per raó de ses aigues minerals. Canejan, últim poble de la Vall, ens quedarà a mà dreta enlairat a 834 m. d'alt., aont s'hi puja per un camí tant ple de giravoltes, que's diu en dialecte aranès:

Tanti marrecs fa'l camí de Canejan
com pobles té la vall d'Aran.

Y passant la frontera pel petit pontet de fusta que fins ara ha vingut pregonant, ab sos cairats podrits y perillosos, la miseria de l'Administració espanyola, ja som a França.

Fos, Arlós, Saint-Béat, els atravessem en una hora portats pels cotxets que fan el servey fins a Marignac. Aquí's pren el tren que baixa de Bagnères-de-Luchon y que en uns 30 minuts ens porta a Montrejau, sobre la linia de Bayona a Toulouse. En tres hores més s'es a Toulouse, y en quatre y mitja més s'es a Perpinyà. Desde aquí la linia de Vilafranca de Conflent ens du an aquest poble en set quarts, y al cap de mitja hora de carretera som al Vernet, que es el punt de reunió del Club Alpí.

No cal parlar-vos d'aquest poble, que té una situació encantadora sobre una de les primeres estribacions del Canigó, ni del grandiós establiment termal fundat sobre unes fonts sulfuroses que's coneixen desde'l sigle XII, ja que es molt visitat pels catalans. El seu proprietari, senyor Morales, que es espanyol, ens reb ab exquisida amabilitat.

Aquí trobo a M. Trutat, el savi conservador del Museu d'Historia Natural de Toulouse; a M. Schräder, l'hàbil geògraf a qui tant deu la cartografia pirenenca; al Comte de Saint-Saud, l'infadigable excursionista que tants datos ha portat al coneixement de l'alta Catalunya, y a altres antics coneguts.

El poble està vestit de festa: per tots els carrers y pels jardins

de l'establiment pengen banderetes ab els colors nacionals y llargs rests de fanalets de color.

A la gran plaça de les Termes no paren les ballades, en les quals tot-hom hi pren part.

A mitja tarda, y en mitg d'una gotellada que amenaça aigualir la festa, arriba d'Espanya una grossa comitiva que volgué visitar

Cabana del guarda-boscos al Canigó

Puigcerdà y va fer una excursió fins a Andorra. Venen ab el veguer d'Andorra senyor Romeu, y contentíssims de la brillant recepció que'ls cerdans els han fet.

Desde dalt de l'ampla escalinata de les Termes s'enjeguen un centenar de coloms correus, que portaran a París y a molts punts de França la nova de la reunió.

Un nombrós públic se reuneix a la sala del teatre, ont M. Trutat hi dóna una conferencia sobre'ls efectes desastrosos de la tala dels boscos, acompanyant ab projeccions lluminoses sa interessantíssima explicació. Ocupen la presidencia'l president del Club y les autoritats del Vernet, y se m'ha ofert un lloc al seu costat.

A l'hora del dinar ab que obsequía'l Club als que hem acudit

a l'invitació, 112 comensals ocupen l'espayosa miranda; y, al destapar-se'l xampany, el president, M. Caron, ens dóna la benvinguda, fent especial menció del CENTRE EXCURSIONISTA, y ens congrega pera la sortida de l'endemà, dirigint de pas una galant salutació a les senyores que prenen part a l'excursió.

Al vespre, un escullit castell de focs posà terme a les diversions del dia.

Y a l'endemà, de bon matí, tot-hom estava a punt.

El servey forestal, que a França està atès d'altra manera que

CHALET GARDÉ DEL «CLUB ALPÍ FRANCÈS» AL CANIGÓ

aquí, ha construit una carretera a travers del bellíssim bosc d'abets seculars que l'Estat administra cuidadosament, perllongant-la fins a l'edifici-refugi que motivava la reunió del Club, a fi de que siga més eficaç l'instalació d'aquest edifici.

Una part de la comitiva puja en cotxes, gran nombre van a peu, y la major part, entre'ls quals hi ha moltes senyores, munten a cavall de burros y de matxos, fent bo de veure aquella interminable cavalcada serpentejant per les sinuositats de la montanya, ab sos trajos variats, els uns subjectes a les exigencies tontes de la moda, els altres a la comoditat y a la sana pràctica de l'excursionisme.

A la cabana dels guardaboscos s'atura tot-hom a esperar als que queden endarrerits y a pendre un refrigeri.

Reunits tots, prenc una vista de l'agrupament y ja no parem fins al pla dels Cortalets, ont hi arribem dins d'una hora.

No podia escullir-se un punt millor pera un edifici-refugi. Es una ampla plana al peu del pic del Canigó, poblada d'abets y

Dinar en el pla dels Cortalets

donant vistes pel nord y llevant a l'extens panorama rossellonès. Està a l'altitut de 2.220 metres.

L'edifici consta de baixos y primer pis: té habitació pera'ls guardians y cambres pera 'ls viatgers, que aquest cop, per raó de la gentada, se destinen a les senyores, reservant-se als homes les golfes, on dormiran sobre saques plenes de palla, y ademés se disposa de tendes de campanya pera'ls que no càpiguen sota teulat.

Al mitg del pla s'ha guarnit una taula en quadro, y al mitg del quadro hi ha la de la presidencia, destinant-se-m'hi també un lloc.

Tot es animació y alegria. Tot-hom conta les impressions que porta de llurs viatges, les penalitats passades, les dificultats vençudes. Un dia esplèndit, com no podiem esperar-lo la nit abans,

sembla transportar-nos a una regió del mitg-dia d'Espanya; però'l sol brilla ab una força tant extraordinaria, y quasi diriem tant impropia d'aquelles altituts, que la vista no pot resistir la blancor de la taula, y no hi ha prou ombreles y paraigues pera reemplaçar el velarium que ab tota previsió s'havia montat, y que a la nit una intempestiva ventada va endur-sen rostos avall.

En tota reunió a l'aire lliure no pot faltar-hi una nota discordant. Als postres ens compareix, sense demanar permís, un bohemi, que en la cara y trajo porta pintada la vida de miseria y de desordre; y pujant a dalt d'una cadira, agitant son barret xafat, comença a cantar-nos cançons picaresques:

Je crois à la jeunesse,
Je crois à l'ivresse,
Je crois à ma maîtresse...

y no sé quantes *esses* més van sortir en aquell *credo* de la cràpula, que sols acabà ab el trincar d'unes quantes monedes de coure.

M. Caron, el simpàtic president del Club, s'alçà en màniga de camisa, com exigeix aquella calor tropical, y dient ab gracia: «Madames et Messieurs, ce n'est pas moi qui vient de chanter», entre'ls aplaudiments dels comensals ens descriu l'obra que inaugurem: les dificultats de tot ordre que s'han tingut de vèncer; l'activitat que la Comissió ha demostrat, especialment M. Boixó, delegat del Club al Vernet, y el servei que s'espera d'aquest refugi, destinat, com tots els que ja ve instalant la Societat, a fomentar l'afició a la montanya, evitant els perills que tantes víctimes causen en els excursionistes massa atrevits.

Dirigeix una afectuosa salutació als invitats, y molt expressivament al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA per haver-hi concorregut.

M. Trutat s'alçà tot seguit, y, després d'uns paragrafs brillants dictats per l'amor a la naturalesa pirenenca de que tantes proves ha donat en els seus treballs, me dedicà'l seu brindis.

Aludit pels dos, agrahit per lo que representen d'afecte y simpatia envers la nostra Societat les mostres de consideració que m'han donat en aquests dos dies, m'alço a brindar per la França, pels seus homes estudiosos, alguns dels quals són allí presents, y als quals tant deu el coneixement de la serra dels Pireneus; y brindo també per la societat «Club Alpí Francès», que, juntant ab art y constancia lo *util* ab lo *agradable,* ha afavorit en gran manera'l gust per les excursions, estimulant per igual als que

estimen la naturalesa per ses belleses, y als que hi dediquen els afanys de la ciencia y de l'observació.

A la tarda arribà l'hora de separar-nos. Uns se disposen a pujar l'endemà al cim del Canigó (2.785 m. d'alt.), que es cosa d'un parell d'hores, altres se dirigiran a l'històric monument de Sant Martí de Canigó, ruines venerables de principis del sigle XI que la civilisació s'encarrega d'anar escampant, y d'on recordo haver-ne vist al Vernet uns preciosos capitells coronant les pilastres de la tanca d'un jardí [1].

M. Caron se queda a disposar les excursions de demà, y em cedeix un lloc en el cotxe aon la seva distingida esposa, ab la familia de M. Trutat, s'entornen cap a Toulouse y París.

Jo vaig deixar-los a Perpinyà, pera acudir a la reunió anyal de la «Societat Geològica de França»; y tot anant-men pensava en lo que fa y en lo que pot fer el «Club Alpí», y en lo que fem y podem fer nosaltres. Comparava mentalment aquella societat nombrosa, de més de 7.000 socis pagant una quota crescuda, y la nostra societat, que, pagant una modesta quota, solament ne compta prop d'un miler. Y al veure al «Club Alpí» gastar-se cada any grosses sumes en construccions que responen al seu objecte, als excursionistes acudir a cents a les reunions montanyenques, y noves societats formar-se per delegació en els departaments, però sempre subordinades a la Direcció Central, no podia menos de pensar en les dificultats que nosaltres sentim pera empendre obres d'algun halè; y en trobava gran part de la causa en l'esperit d'independencia que revela aquí la continua creació de noves societats similars, però sense cap enllaç ab la nostra, que deu considerar-se mare de totes; en aquesta *dispersió*, en lloc de *concentració*, de forces. Y us confesso que un cert sentiment d'enveja invadia 'l meu cor; enveja que, per altra part, no deixa en mi cap remordiment, perquè es resultat d'un sentiment noble y generós, qual es el desitg de veure a la nostra societat progressant sempre, sempre creixent al calor de l'amor a Catalunya que guia 'ls nostres actes.

LLUÍS MARIAN VIDAL

Clixés de l'autor.

---

1) En aquella data no havia encara emprès el digníssim bisbe de Perpinyà, Mons. Carselade, la patriòtica obra de sa restauració.

IMATGES Y CAPELLES DE VEHINAT

(Continuació)

Placeta de Santa Caterina. — En la casa que fa cantonada al carrer de Semoleres s'hi veya abans, al costat del balcó del primer pis, una capella tapiada ab alguns rajols arrebossats, que feya creure que havia sigut dedicada a una imatge de la Verge per una inscripció que's llegeix entremitg de l'esgrafiat que decora'ls dos frontis d'aquella casa que datarà del 1780 al 1790, segons l'aspecte que presenta tota ella. *Ave Maria gratia plena* diuen aquelles lletres de la susdita inscripció, y com són les primeres paraules de la salutació angèlica y són aplicables a la Verge Santíssima, ningú, sense antecedents de que'ls antics proprietaris d'aquella eren devots de Nostra Senyora del Roser, podia atinar a quina advocació corresponia l'imatge que allí havia sigut objecte de devoció.

Per fi arribà'l dia que l'incògnita s'aclarí, perquè l'actual proprietari féu treure'ls rajols aquells que tapaven l'interior de la capella, descobrint-se en son interior l'existencia de l'imatge de la Mare de Déu del Roser. Es una figura barroca de bon estil, policromada conforme a l'antiga indumentaria, això es, vesta de color de rosa y mantell blau de cel.

Fou la troballa a principis del mes de Febrer de l'any 1906, y, per lo tant, pocs dies abans de cumplir-se'ls vuitanta quatre que fou amagada aquella figura mariana. El proprietari tingué'l bon acert de fer-la restaurar de manera que ningú's donés compte de que s'havia pintat de nou. Allí, resguardada per una senzilla vidriera, resta l'imatge aquella que podria contar-nos com era obsequiada la Mare de Déu del Roser de tot l'any en aquells dies que encara va assolir en que'ls confrares de l'antiquíssima Confraria del Rosari, establerta en la propera iglesia de Santa Caterina, duyen cada primer diumenge de mes, en processó, a l'excelsa Senyora objecte de llur devoció, voltant aquella placeta. Ella podria contar-nos com testimoni de vista de la manera que se celebrava a punta de dia, cada any, el diumenge de la Pasqua de Resurrecció, la processó nomenada dels *Enamorats*, que no eren altres que Jesús resucitat y la seva Santíssima Mare, que acudia alegra al seu encontre; aquella imatge'ns explicaria moltes coses que en determinades èpoques de l'any eren motiu d'animació y relligiós esplay en aquella placeta que no té altra vida que la monòtona que li dóna'l

mercat establert en el solar mateix on s'aixecava'l convent de frares predicadors ab sa iglesia, joyell de l'art ogival lo mateix que son claustre, y que fou un planter de savis y de sants en el llarg curs de sa historia de sis centuries, a la qual posà terme aquella nit del 25 de Juliol del 1835, en que les flames de l'incendi dels convents enrogí'l cel esplèndit d'estiu.

Carrer d'en Tarascó. — Aquest carrer ha sigut l'últim en conservar el record d'aquell temps en que a l'arribar la diada del quatre d'Agost, festa del patriarca Sant Domingo de Guzman, totes les vies afluyents al convent de Santa Caterina se veyen plenes de la gran gentada, no sols procedent de tots els quatre cantons de la ciutat, sinó de la que venia de tots els pobles del pla an aquella casa religiosa, fonament de la població d'aquella part de Barcelona que fins al sigle XIII no comença a poblar-se. Aquella multitut acudia creyenta a beure l'aigua del Pou de Sant Domingo, convençuda de que obrava prodigis, en especial en aquells que patien de dolor. Y no'n tenien prou aquelles mil y mil persones ab beure d'aquella aigua benehida ab la reliquia de Sant Domingo, sinó que tenien de comprar un cantir en la fira de cantirs que s'establia als volts del repetit convent pera omplir-lo d'aquella aigua miraculosa pera esser guardada durant l'any en la previsió de que podia donar-se'l cas de que algú de la familia sofrís d'aquella dolencia, que, com diu l'aforisme popular, «el dolor es mal traidor».

Per això tot el vehinat del barri de Santa Caterina pot dir-se que tenia per patró a Sant Domingo. El d'en Tarascó era un d'ells; tant es aixís, que si bé en el frontis de la casa número 7 hi ha un buit quadrat obert en la paret a una altura no molt considerable desde'l pla del sòl del carrer, en el que no fa molts anys encara s'hi veya una pintura a l'oli sobre tela representant la Verge del Roser ab el bon Jesuset, y als peus, agenollats, a un costat Sant Domingo de Guzman y a l'altre Santa Caterina de Sena. Hagué de ser retirada no tant sols perquè, a causa de les inclemencies del temps, s'havia quasi esborrat del tot, sinó perquè la roba s'havia estripat també y hagué d'esser substituida. La substitució fou colocar-hi en son lloc una oleografia, que en honor de la veritat es molt millor, tant per la correcció del dibuix com per la composició, y el colorit val molt més que aquella pintura, que prou dataria de principis del sigle XVIII. A pesar de que sembla que la Mare de Déu baix aquella advocació havia d'esser la patrona del carrer, aquest patrocini sembla que s'havia transferit en indeterminada època a Sant Domingo, segons aixís ho manifestava lo que cada

any, a l'esdevenir-se la festa d'aquest insigne patriarca, se colocava una imatge seva en aquella especie de capelleta, que ab tal motiu s'engrandia ab una graderia en la qual s'hi posaven aufàbregues, flors y ciris que tot plegat venia a constituir una especie d'apoteosis en honor de Sant Domingo.

Y el carrer s'ho prenia tant bé que, ja que ha passat de moda l'antiga consuetut de resar o cantar el santíssim rosari y cantar els goigs del sant, se celebrava aquella diada guarnint el carrer ab un zig-zag de banderetes de paper de diferents colors, fent a la tarda jòcs de sortija pera entreteniment de la quitxalla y passatemps de la gent gran, y a la vetlla, fins ben entrada la nit, l'indispensable *ballaruga* pera fer-se passar la calor el jovent, alternada ab l'engegada d'alguns coets, que venien a fer el paper d'un modest castell de focs artificials, que tampoc pot faltar en festa popular d'alguna importancia. Si'l bon humor dels vehins ho permetia y la discordia no s'hi oposava, aixís se celebrava la festa de Sant Domingo en el carrer d'en Tarascó; quan no, la capella no deixava de guarnir-se. Però com en el món tot té fi, aquest any ni s'ha guarnit la capella, ni'l carrer s'ha guarnit; y la diada de Sant Domingo ha passat com un altre qualsevulga.

Es que en el carrer hi vivien una mare y filla que eren verdaderament l'ànima d'aquella festa. La mare hi havia nascut, s'hi havia casat, hi havia tingut fills y s'hi havia enviudat, sempre vivint en la mateixa habitació, que si quan la casa era nova no tenia gaires atractius, ara que l'obra s'ha anat fent vella, es ben rònega. Visqué en el carrer més de seixanta anys; y conforme ella havia trobat que la festa de Sant Domingo's feya, ella procurava cada any que continués celebrant-se, y trametre'l seu entusiasme, pera que procurés que no s'interrompés la costum, a la seva filla. Contingencies de la vida feren que aquelles dugues dònes se trasladessin a un altre punt. El carrer d'en Tarascó, al perdre aquelles estadantes, les més antigues, va perdre també la seva festa patronal consuetudinaria, tal vegada per un may més, ja que també està amenaçat de desaparèixer del mapa de la ciutat. Y aixís pot dir-se que l'historia del carrer d'en Tarascó va acabar-se'l dia 4 d'Agost del 1906, ja que desde aquella data no ha tornat a donar fe de vida en cap sentit.

RAMON N. COMAS

REVISTA DE REVISTES

En aquesta secció'ns proposem publicar cada mes, y d'una manera metòdica, el sumari de les revistes referents a Excursionisme ab les quals sostenim cambi, y que acostumen a revestir més interès pera nosaltres, donant un extracte o fent menció especial de tots aquells treballs que, per sa importancia o per referir-se a nostra terra, creguem que puguin interessar als nostres llegidors. Pera la secció de Bibliografia deixarem el donar compte de totes les obres que vagin publicant-se y que facin referencia a l'Excursionisme en qualsevol dels seus variats aspectes.

Heus-aquí'ls sumaris de les més interessants revistes d'Excursionisme darrerament rebudes:

The Alpine Journal, núm. 176, Maig de 1907.

Conté, a més de ses diferentes seccions y varies notes, els següents treballs: *Algunes travessies en 1906*, per Harold Raeburn, ressenyant diverses interessants excursions pels Alps en els districtes de Swiss Val Ferret, Oberland y Zermatt, acompanyant-lo quatre bonics gravats; *Els Alps*, per A. D. Godley; *El Bifertenstock y sos vehins*, per A. L. Mumm, donant compte d'una ascensió an aquest cim y ilustrat ab altres quatre gravats; *Un dia y una nit al Nesthorn*, per W. T. Kirkpatrick, ab una vista d'aquest interessant cim alpí; y, per últim, *Algunes passejades pel sud del Tirol*, per A. J. Butler, ab dugues boniques ilustracions.

Revista del Touring Club Italiano, Juny de 1907.

Conté, entre altres, un treball sobre *Les vies de comunicació a Venecia en el darrer sigle de la Republica*, per Pompeu Molmenti; *D'un castell a l'altre*, per diversos, ab estudis y gravats dels castells de Sanguinetto, de Sant Angelo Lodigiano y de Malgrate, venut fa poc en mitg de les fermes protestes dels habitants de tota la Valdimagra, que estimen en lo que val aquella joya monumental del sigle XV; y *Un viatge als Estats Units*, per Stefano Johnson.

Bollettino dell'Alpinista, Juny de 1907.

Publica un treball sobre *Primiero*, ont ha de celebrar-se'l Congrés de la Societat d'Alpinistes tridentins; *Una excursió primaveral a Piné y Vall de la Fersina*, per Mario Scotoni; *A la caverna de Sporminore*, per Dario Trettel; *La Vall de Cei*, per Giusseppe Chini; *Una anada hivernal al Pordoi*, per Giuseppe Zulian; y *A la boca de Trat*, pel Dr. Stenico; tots ells ab interessants gravats.

Club Alpin Français *(Secció del Sud-Ouest)*, Juny de 1907.

Publica la ressenya de l'Assamblea General tinguda per la secció en Maig darrer, y varies ressenyes d'excursions, entre elles un treball sobre *Ainsa*, l'antiga capital del Sobrarbe, per Lucien Briet.

Club Alpin Français *(Secció del Canigou)*, Juny de 1907.

Conté, entre altres, les següents ressenyes: *Una excursió al Carlit*, per A. Barenne; *A les gorges de Carençà*, per C. Gally, y l'extracte d'una conferencia, *Le Camping*, donada per H. Spont.

La Montagne, revista mensual del «Club Alpin Français», Juny de 1907.

Aquesta notable revista publica, entre altres coses, els següents importants treballs, algun d'ells continuació dels publicats en nombres anteriors y ilustrats ab magnífics gravats: *Les Agulles de Pélens*, per V. de Cessole; *Travessia del Weisshorn*, per Mlle. Marie Bruneton; y les corresponents seccions de Crònica alpina y Bibliografia.

Bulletin Pyrénéen, portantveu de la Federació de Societats pireneistes, Maig-Juny de 1907.

Comença a publicar un interessant treball sobre *Els mapes dels Pireneus*, per L. Maury y D. Eydoux; continua la publicació del treball de Le Bondidier sobre *La serra de Montarto*, ressenyant en aquesta part de sa excursió sa travessia per la Vall d'Aran, vall de Caldes y ascensions al Comolo Forno y Comolos Bienes; comença també un treball de J. Bepmale, *Tota la cadena en trenta dies*, o siga la travessia de Banyuls a Saint Jean-de-Luz, de mar a mar. En aquest nombre publica 'ls itineraris dels vuit primers dies, recorrent de Banyuls a Soldeu, passant per La Junquera, Sant Llorenç dels Cerdans, Camprodon, Nuria, Oleta, Formigueres, Aix y Mérens, marcant totes les distancies y no fent cap ascensió. Acaba també la publicació de *Quatre anys de ski en els Pireneus*, per L. Gaurier; y publica, a més de les acostumades seccions, els dos treballs següents: *La Munia*, per Vte. d'Ussel, y *Vers Arrens, a travers la fosca*, pel Capitaine R., acompanyant sos principals treballs ab vistosos gravats.

Deutsche und Osterreichische Alpenverein, 1906, volum XXXVII.

Aquest importantíssim Anuari del Club Alpí alemany conté, entre altres notables treballs, els següents: *Problemes geològics de la cadena dels Alps*, per G. Steinmann; *Com els artistes han representat els Alps*, per E. W. Bredt; *El Tian-Schan o les Montanyes del Cel*, per G. Merzlacher; *En les altes montanyes del desert d'Atacama*, per F. Reichert; *Ascensions als Pireneus Centrals*, per H. Bertram; *Dos anades sense guia al cim del Mont Blanc*, per H. Pfann; *Els Alps Juliennes*, per A. Gstirner, y molts altres, constituint un volum de més de 390 planes, ab més de cent gravats.

Boletín de la Real Sociedad Geográfica, Abril-Maig-Juny.

Entre altres treballs ne publica un sobre *Gredos,* recopilació de diversos articles publicats pel *Diario de Avila,* ressenyant aquella interessant serra, de la qual reprodueix diverses vistes fotogràfiques.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Juny de 1907.

Publica: *El cerro Torres de Carazo y la antigua Contrebia,* per F. Naval Ayerbe; *El cerro de Mirandilla,* per Fr. Ildefonso Guépin; *Las murallas romanas de Sevilla,* per E. Saavedra; *El Templo de Santa Eulalia en Mérida,* pel Marquès de Monsalud, y altres diversos.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, Juny de 1907.

Conté'ls següents treballs: *Sillas de coro españolas,* per Pelay Quintero; *Iglesias medioevales de Tuy,* per A. Fernandez Casanova; y *Portadas artísticas de templos españoles,* per E. Serrano Fatigati; reproduint diversos gravats ab làmines soltes.

Estudis Universitaris Catalans, Maig-Juny de 1907.

Aquesta importante revista catalana publica un *Assaig de nomenclatura de les comarques catalanes,* per nostre consoci D. Francesc Carreras y Candi, notable treball en que, prenent per base'ls tres factors, topografia, historia y tradició, fa una divisió de les comarques naturals de la nostra terra, contribuint a la difícil tasca de l'estudi de la delimitació de les mateixes. Es un treball que de debò recomanem als nostres llegidors. El mateix nombre publica també un treball sobre *Iviça,* per en Lluís B. Nadal.

Per falta d'espai deixem d'ocupar-nos d'alguna altra Revista, de que procurarem parlar en el nombre prop-vinent.

E. V. R.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL SEGON TRIMESTRE DE 1907

SOCIS RESIDENTS

D. Ernest S. Comendador. — D. Joan Bta. Furell. — D. Guillem de Barnola y Escrivà de Romaní. — D. Joseph Rubert y Barceló. — D. Maties Colmenares y Errea. — D. Rafel Padrós y Bigas. — D. Antoni Blasi y Barba. — D. Francisco Griñó y Fàbregas. — D. Claudi Arañó y Arañó. — Don Joseph Usall Pou. — D. Enric Amatller y Rafel. — D. Feliu d'Azúa y Pastors. — D. Joseph Escardívol y Morlà. — D. Adolf Bonis. — D. Bonaventura Bassegoda y Amigó. — D. Joan Pagès y Estapé. — D. Jaume Passarans y Pujol. — D. Antoni de Barnola y Escrivà de Romaní. — D. Emili

Bagaria Carbonell. — Eduard Pons y Bois. — D. Estanislau Alemany y Salas. — D. Lluís Cañellas y Coberó. — D. Modest Serra y Gonzalez. — D. Miquel Nueda y Sagristà. — D. Ramon Sardi y Borràs. — D. Francisco Morel y Bas. — D. Llorenç Puig y Balanzó. — D. Joan Riera Vilarnau.

SOCIS DELEGATS

D. Modest Giner, a Alcoy. — D. Melcior Domenge, a Olot.

EXTRANGER

D. Ugo Fostelli, a Florença, Toscana (Italia).

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de la cançó popular *Lo Voluntari,* dos de la de *L'Estudiant de Vich* y dos de la de *L'Antonia.*

De l'«Asociación de Arquitectos de Cataluña»: un exemplar de l'*Anuario para el año 1907.*

De D Joseph Puig y Cadafalch: un exemplar del follet *La Arquitectura Cristiana en Galicia,* de D. Angel del Castillo Lopez.

De l'Ilustre Col·legi de Notaris: un exemplar de la *Lista de los Notarios para el año 1907.*

De D. Cels Gomis: un exemplar de la guia *Londres et ses environs,* un de *La Suisse, les lachs italiens, Milan, Gênes y Turin,* una *Carta Geogràfica Esfèrica de las Islas Baleares y Pitymeas,* y un follet referent a *Vernet-les-Bains.*

Dels Drs. C. Comas y A. Prió: un follet *Irradiations Röntgen &.*

De la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»: un exemplar dels *Discursos* llegits en la recepció de D. Isidro Bonsoms y Sicart, per aquest acadèmic electe y D. Antoni Rubió y Lluch.

Del Dr. Queraltó: un exemplar de *La tasca social de l'Higiene,* original del donador.

De D. Ceferí Rocafort: un exemplar dels seus estudis *Del Noguera Pallaresa al Noguera Ribagorçana.*

De la *Gazeta Montanyesa,* un exemplar de *Dos Màrtirs de ma Patria,* poema de Mossèn Jacinto Verdaguer, publicat per la «Biblioteca d'Autors Catalans».

De l'Excm. Ajuntament de Barcelona: un volum *Reforma y mejora del interior de la ciudad de Barcelona.*

Del Ministeri de Foment, per conducte del President de la Comissió del Grisú, D. Lluís Marian Vidal: un exemplar de *Los aparatos respiratorios y los servicios de salvamento en las minas de carbón.*

DONATIUS PERA'L MUSEU

De D. Vicens Plantada y Fonolleda: un exemplar de *Libreta de Crédito contra la Caja de Ahorros Molletense.*

De D. Manuel Font y Torné: dèu positius pera la llanterna referents nou a la lluna y l'altre al Montblanch.

De D. Josep Pareras: una moneda de plata trobada en unes excavacions fetes en el siti ont estigué'l Fort Pius (Barcelona).

CRONICA DEL CENTRE

Juny de 1907

EXCURSIONS

A la vall de Nuria y Puigmal. — Havent acordat el Centre associar-se a l'idea patriòtica de celebrar la diada de Sant Joan coronant de grans foguerades els cims més vistosos de la nostra terra en penyora de germanor entre tots els catalans, s'escullí pera tal objecte 'l cim del Puigmal, organisant-se una excursió que tingué lloc durant els dies 23 y 24, ab assistencia de nostres consocis senyors Amat, Amigó, Bordas, Coll y Serra, Danés, Escardívol, Gaza y Musachs, Girona, Llatas, Miret, Perdigó, Parés, Roig y Font (Gabriel y Joan), Santamaria, Soler, Valls y Vidal y Riba.

Desde Ribes se dirigiren nostres companys cap a la vall y santuari de Nuria, que encara estava tancat per estar-se adobant diversos desperfectes ocasionats per les excessives nevades del darrer hivern. De Nuria remontaren la ribera de Finestrelles y, atravessant el pla dels Eugassers, se dirigiren a acampar a les anomenades Terralleres del Puigmal, al peu mateix de l'alterós cimalt y a una altitut d'uns 2.600 metres sobre'l nivell del mar.

Eren les quatre de la tarda quan, en mitg de gran alegria y animació, va procedir-se a aixecar les dugues grans tendes que havien de servir pera passar la nit nostres companys. El temps, que la nit abans havia descarregat ab forta pluja, s'havia aguantat fins allavores, més una espessa boirada, empenyuda pel vent, ens rodejava a cada instant. Durant el dia diversos homes expressament llogats havien anat pujant llenya al cim del Puigmal pera fer la gran foguerada.

Després de sopar, essent ja nit, y quan se disposaven pera l'ascensió, se vegeren nostres companys completament envolquellats per atapaida boira que no deixava veure res a quatre passos, ensems que fortes ratxades de vent els feyen abrigar an ells y reforçar les amarres de les tendes. En vista del mal temps, y tenint én compte, per altra part, que hauria resultat impossible encendre la foguera a causa de l'humitat y de la mullena, se desistí, no sense racansa, de l'esperada ascensió, deixant-la pera l'endemà al matí.

A primeres hores de l'endemà tot-hom estava a peu dret; durant la nit

quasi ningú havia pogut dormir a causa del fort vent y del fred molt intens que feya; el termòmetre havia senyalat sota zero.

Mentres uns companys feyen l'ascensió al Puigmal, ont trobaren tota la llenya convertida en un gros pa glaçat, altres se dirigiren cap a Nou Creus y Ull de Ter pera veure l'emplaçament del Xalet-refugi que molt aviat hi construirà'l Centre. Els demés procediren a desmontar les tendes y arreglar tot el bagatge, fent el retorn pel mateix camí cap a Queralps y Ribes, molt satisfets d'aquells dos dies de vida montanyenca.

A les Serres de Busa. — Durant els mateixos dies 23 y 24 els senyors D. César A. Torras, D. Lluís Guarro y algun altre senyor consoci realisaren una excursió vers les interessants serres de Busa, que resseguiren en tota sa extensió, admirant una vegada més aquells hermosos paisatges y trencades cinglateres que tant poderosament criden l'atenció de tot vianant que va per aquella encontrada.

En la nit del 23, vigilia de Sant Joan, els nostres companys encengueren una foguerada en el planell de Busa com a salutació als demés companys escampats en aquella hora per diferents indrets de nostra terra.

JUNTA GENERAL Y DE SECCIONS

El dia 19, y baix la presidencia de D. Lluís Llagostera, vice-president del Centre, va celebrar-se la Junta General ordinaria de senyors socis pera l'aprovació de comptes y nomenament de diferents individuus pera la Junta Directiva, que quedà formada de la següent manera:

President, D. César A. Torras; *Vice-president*, D. Lluís Llagostera; *Tresorer*, D. Juli Vintró; *Secretari primer*, D. Emili Llatas; *Secretari segon*, D. Carles Jordà; *Vocals*, D. Antoni Amatller, D. Francesc Carreras y Candi, D. Joan Danés y Bernadas, D. Joaquim Morelló, D. Lluís Valls y D. Eduard Vidal y Riba.

Durant aquest mes s'han reunit igualment les tres diferentes seccions formades en nostre Centre, quals Juntes Directives han quedat constituides en la forma següent:

Secció de Folk-lore: *President*, D. Rossend Serra y Pagès; *Secretari*, D. Joan Riera y Vilarnau; *Vocals*, senyoreta Adelaida Ferré y Gomis, don Josep Masó y Goula y D. Fidenci Kirchner y Catalan.

Secció d'Arquitectura: *President*, D. Geroni Martorell; *Vice-president*, D. Francisco Julià; *Secretari*, D. Eduard Baixeras; *Tresorer*, D. Joan Torras; *Arxiver*, D. Josep Coll; *Vocals*, D. Ignasi Mas, D. Agustí Domingo y D. Joaquim Manich.

Secció de Fotografia: *President*, D. Cristòfol Fraginals; *Arxiver*, D. Ramon Furnells; *Secretari*, D. Josep Colominas; *Vocals*, D. Artur Mora y D. Alfred Gaza.

SESSIONS Y CONFERENCIES

UNA EXCURSIÓ PER LES COMARQUES DE COLLSACABRA Y GUILLERIES. — Interessant sessió celebrada'l dia 7, en la qual nostre consoci D. Josep Cuyàs Carol anà enumerant y descrivint garbosament les principals belleses observades durant una bonica excursió realisada per aquelles comarcades tant hermosejades per la Natura.

EL CAMP DE TARRAGONA. — En la nit del 14 nostre benvolgut consoci D. Cels Gomis donà una conferencia, descripció de l'hermós Camp de Tarragona, pintant-nos les principals costums y notes típiques de sos habitants, ensems que posant de manifest les més importants y antigues construccions de la comarca.

DE PANTICOSA A CAUTERETS Y VIGNEMALE. — Nostre consoci D. Josep Calvo'ns féu el dia 21 una pintoresca ressenya d'una notable excursió per ell realisada vers aquelles encontrades pirenenques, exhibint-se, com en les demés sessions abans esmentades, una bella colecció de vistes fotogràfiques que anaren projectant-se durant les mateixes.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Dia 6. — Segona y última conferencia sobre'l notable treball *Mitologia y Rondalles populars de Mr. E. S. Hartland*, traduit pels senyors Co de Triola y Gatell, el primer dels quals va donar-ne lectura.

Aquesta segona part comença per examinar les metamòrfosis y el poder sobrenatural de certes persones tant usual en les rondalles, conseqüencia lògica del desenrotllament de les societats, com ho comproven les mateixes mitologies.

S'ocupa després de la trasmissió de les especies folk-lòriques, referint-se especialment a l'escola sanscrita d'en Benfey y a l'importancia de les narracions indianes, tractant, finalment, de la distinció entre *rondalla, llegenda, saga, droll* y *balada.*

D. Rossend Serra y Pagès va donar a conèixer una serie de *Balls antics del Vallès,* molts d'ells que ja han desaparegut, fent-ne una indicació sumaria y comentant-los ab observacions molt curioses. El mestre Masó y Goula va tocar-los al piano, recordant, entre ells, el ball dels Reis, de Plaça, de les Donzelles, de les Brutes, les Quadrilles, l'Estapera, la Catxutxa, dels Cascabells, Contradança y Ball rodó.

Dia 13. — Se va llegir un erudit treball de D. Ramon N. Comas explicant la Professó de Corpus tal com se va fer aquest any, exactament com si anés passant per davant dels ulls dels espectadors, projectant-ne una serie de vistes fotogràfiques tretes *ad hoc* pel fotògraf D. Narcís Cuyàs.

La descripció estava rublerta de disquisicions erudites y de records de la Barcelona vella, alternant ab l'explicació dels símbols religiosos, consti-

tuint en junt un aplec de datos valiosíssims pera'l folk-lore barceloní.

Dia 20. — La llorejada folk-lorista D.ª Montserrat Civil de Planas, de Molins de Rey, va enviar un aplec de cançons, que va comentar D. Rossend Serra y Pagès, cantant-les la professora senyoreta Joana Roca, de la «Schola Orfeònica», acompanyades al piano pel mestre Masó y Goula.

Totes elles eren inèdites y algunes variants musicals de gran valor melòdic. El senyor Serra va fer un estudi acabat de *La filla del Comtal*, assumpte de gran interès pera l'historia de Catalunya, ja que s'hi tracta la guerra dels Segadors.

Dia 27. — Per un cas de força major no va ser possible a la senyoreta Gracia Bassa y Rocas, delegada a Llofriu, donar la conferencia anunciada sobre folk-lore d'aquell poble.

El senyor Serra, despres de llegir la fulla folk-lòrica setmanal (com de costum en cada sessió), deguda a D. Ramon N. Comas, a l'anunciar les vacacions per la Secció, va donar compte de lo fet en el present curs, dels trebalis que s'estaven realisant per en havent acabat l'estiu, y dels resultats obtinguts fins ara ab la propaganda folk-lòrica.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant aquest mes han continuat vegent-se molt concorregudes les converses d'Arqueologia que pera ús dels excursionistes ha vingut donant el nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes. Heus-aquí'l programa extractat de les donades durant aquesta mesada:

Conversa LXII (dia 3). — Vintitresena de Grecia. — Arquitectura funeraria de la Grecia en el període arcaic. — La decadencia comparada ab la de les èpoques anteriors. — Limitacions en els ritus funeraris. — La tomba àtica. — Sa disposició. — La tomba grega en altres regions fòra de l'Atica.

L'esculptura grega arcaica. — Temes principals y condicions del seu desenrotllament.

Conversa XLIII (dia 10). — Vintiquatrena de Grecia. — Materials usats pera l'esculptura grega en el període arcaic. — La policromia natural y l'artificial. — Procediments y caràcters de les obres esculptòriques arcaiques.

Conversa XLIV (dia 17). — Vinticinquena de Grecia. — L'esculptura grega arcaica. — Diferentes escoles locals o regionals. — Varietats que les caracterisen y vincles que les uneixen. — Activitat desplegada en el període arcaic de la Grecia en totes les branques del saber. — Divisió de les escoles jònica, dòrica y àtica. — Llur situació respectiva. — Influencies que reberen. — La Jonia y l'Eolida. — Relleus del temple d'Assos. — Influencies orientals. — L'escola de Milet. — El temple d'Apol. — Estatues dels Branquides. — Les escoles de Samos y de Chios. — Expedicions marítimes dels samnis y de Chius. — Expedicions marítimes dels samnis. — Esculptures de Naxos.

Conversa LXV (dia 25). — Vintisisena de Grecia. — Relleus del *sepulcre de les Arpies*. — Son significat. — Altres monuments jònics existents en regions diferentes. — *Tresor de Cnido* (Delfos). — Columna votiva de

Naxos. —Les escoles dòriques. — Olimpia, Creta y Delfos. — Italia, Beocia y Egina.

Totes aquestes converses han anat acompanyades de projeccions fotogràfiques dels més nomenats monuments de l'època ressenyada en el trascurs de les mateixes.

EL XALET-REFUGI D'ULL DE TER

(PRIMERS TREBALLS)

Com dèyem en el número anterior, en l'excursió que'l Centre practicà a Ull de Ter els dies 29 y 30 de Juny prop-passat, quedà fixat el lloc d'emplaçament del Xalet-refugi.

Creyent l'Ajuntament de Setcases que, en virtut de documents que posseeix, aquell terrer era de la seva proprietat, manifestà al Centre que, de ser axís, estava disposat a cedir tot aquell que fos menester pera la construcció del Xalet; però com de les averiguacions que'l Centre practicà resulta que'l terrer en qüestió està comprès en la que oficialment es coneguda per Montanya de Sant Miquel de Setcases, y aquesta es proprietat de l'Estat, el Centre, agrahint l'oferiment d'aquella municipalitat, tingué de dirigir-se al senyor Enginyer Quefe d'aquest districte forestal solicitant se servís informar favorablement la seva petició al Ministeri de Foment, demanant el corresponent permís pera ocupar a Ull de Ter una hectaria de terrer ab destí al Xalet-refugi.

El brillant informe que de la nostra petició va fer l'expressat senyor Enginyer, axís com els laudatoris conceptes que an ell li mereix el Centre, junt ab les gestions que a Madrid ha practicat el senyor Ventosa y Calvell, ens permeten assegurar que d'un moment a l'altre's firmarà la R. O. d'acord ab lo solicitat pel Centre.

* * *

Entre'ls molts y valiosos oferiments que està rebent el Centre ab motiu de la construcció del Xalet-refugi es digne d'especial esment el del nostre consoci en Rafel Patxot, proprietari de l'Observari meteorològic de Sant Feliu de Guíxols, qui, ab un desprendiment digne de tota lloança, s'ha ofert a costejar tots els aparells necessaris pera l'estació meteorològica que funcionarà en el Xalet, y que per la seva altitut serà una de les més interessants de l'extensa xarxa que'l senyor Patxot, ab la cooperació d'alguns amants d'aquests estudis, va extenent per diferents llocs de Catalunya.

* * *

No es solament entre'ls nostres consocis que ha sigut rebuda ab entusiasme la construcció del Xalet-refugi d'Ull de Ter: a

Barcelona gairebé tota la premsa local ha parlat ab elogi del projecte, y *El Poble Català*, el *Diario de Barcelona*, *La Veu de Catalunya* y *La Vanguardia* han publicat notables articles molt falaguers pera'l CENTRE y encomiàstics pera l'important obra que va a empendre. També en la premsa de Girona, Camprodon y altres punts de Catalunya hi hem trobat paraules d'encoratjament pera'l CENTRE y pera la seva missió de cultura, a l'ocupar-se del mateix assumpte.

***

El mestre d'obres de Camprodon senyor Pagès (Faustina), d'acord ab el nostre company senyor Martorell, tenen ja preses totes les disposicions necessaries pera que les obres de construcció puguin començar a primers d'Agost.

A l'escriure aquestes ratlles una brigada de quinze operaris va a sortir cap a Ull de Ter pera aixecar-hi una barraca on s'allotjaran els treballadors durant la construcció de les obres del Xalet.

Si'l temps permet que aquestes puguin seguir-se sense interrupció, esperem que a últims de Setembre podrà cobrir-se l'edifici.

***

Continuació de la llista de suscripció:

Suma anterior, 5.040 pessetes; Enric Riba, 15; R. M. N., 25; Lluís Serrahima, 25; Joseph Monegal, 50; Francesc Borrell, 25; Angel Bernadas, 25; Juli Barbey, 25; Joan Tusquets, 50; Joan Crespi, 5; Carolina Farssac, 5; Lluís Marian Vidal, 200; Enric Baixeras, 25; Domingo Dama, 25; Eudalt y Joseph Homàs, 50; Ramon Regordosa, 50; Joseph Armangué, 100; Marquès d'Alella, 100; Antoni Maspons, 25; Estapé, Cros y C.ª, 100; Joseph Ferrer y Bàrbara, 50; Rafel Torrent, 50; R. P., 50; Carles Iriarte, 50; Enric Schwartz, 25; Severí Izaguirre, 25; Joseph M.ª Juncadella, 50; Camil Casa y Gran, 100; Miquel Navas, 25; Isidre Gassol, 200; Enric Parellada, 100; Salvador Mas, 25; Joseph Ros, 15; Joan Arpí, 50; Emili Carreras, 25; Francesc Matheu, 50; Joan Par, 50; Francisco de P. Molins, 25; Ernest Vilaregut, 50; Joseph Soler y Palet, 15; Frederic Santasusana, 25; Modest Duran y Folguera, 25; Joseph M.ª Blanch, 5; Enric Mínguez, 25; Eusebi Calonge, 50; Francisco X. París, 25; Lluís de Ferrer, 100; Antoni Bartomeus, 50; Rafel Rabell, 50; Antoni Tusquets, 20; sobrant funció de teatre a Camprodon, 82; Bartomeu Bosch, 50; Francisco de P. Vergés, 25; Joseph M.ª Torrent, 15; Carles Maurer, 50; Joan B. Busà, 25; Joan Marimon, 25; Ricard Bartrolí, 50; Antoni Anet, 25; Antoni Serra y Feliu, 100; Joan Dern, 25; Pelegrí Trius, 25; Ramon Catarineu, 25; Joseph Serrat, 10; Joseph M.ª Bou, 10; Guillem Escrivà, 10; Lambert Mata, 25; Joseph Soldevila, 50; Ramon Camprubí, 25; Ibo Morer, 25; Miquel A. Fargas, 25; Hereus de Claudi Arañó, 200. — *Total recaudat fins avuy*, 8.272 pessetes.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

ANY XVII BARCELONA, AGOST DE 1907 NÚM. 151

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

DE BARCELONA A L'ARAN PER BAGNÈRES-DE-LUCHON Y VENASC

RECORDS D'UNA EXCURSIÓ

Era una tarda del xafagós mes d'Agost, un dia d'aquells que l'enervadora bubor, tant propia de les terres baixes y humides, resta les ganes de tot treball y sols ens encoratja l'ilusió de trobar un lloc frescal pera poder refer nostres decandides forces.

Ab aquest desitg ens donàrem cita en l'estació del ferro-carril de França ab el bon amic y entusiasta excursionista n'Artur Mora pera fer una excursió tant atractívola per les encontrades a recórrer com pera anar a reunir-nos a la vila de Venasc[1] ab els excelents consocis senyors Mitjans y Murlans, Gosch y Senitches, que havien sortit uns quants dies abans pel costat d'Aragó pera organisar una cacera d'empenta per les montanyes Malehides als corredors y aixerits isarts.

A les 6'31 arrencà puntualment el tren, y la locomotora, menjant-se kilòmetres, ens féu passar per Girona a les 8'39 ab aquella llum tant hermosa dels capvespres d'istiu, que feya dibuixar vagament les enlairades siluetes de la Catedral y Sant Feliu a la dreta, y a l'esquerra la Devesa, ab sos nombrosos platans, que festoneja'l Ter; a la part oposada, Sant Pere de Galligans, una altra joya romànica que sempre m'impressiona per les ensopegades proporcions de conjunt y senyorial riquesa dels seus elements decoratius y constructius.

1) Encara que'l nom oficial de dita vila s'escriu sempre ab B, jo l'escriç ab V, apoyant-me en la fonètica de la gent del país, per més que'l malhaurat historiaire senyor Quadrado l'atribueix a origen aràbic y, per lo tant, emplea la B invariablement. Si realment hi va dominar aquest poble, hi deixà molt poc rastre, presumint que, més que d'assiento, hi fou de passada.

L'hermós Empordà desfila pels nostres ulls com esplèndida cinta cinematogràfica, aprés; la lluna, ab son clar de poesia, dóna encara més atractius a les innombrables cales que protegeixen fillols de terra endinsats a la mar, sobressortint-ne com geganti patriarca 'l cap de Creus, que, més atrevit y ab l'empenta de sa feixuga carcanada pirenenca, li reca de posar sa fita termenal. Quins quadros més encisadors presenta tota aquesta costa del nostre llevant!

Són les 10'25 quan arribem a Cerbère, presentant tot seguit els nostres insignificants equipatges a la visura del duaner, que la fa lleugerament, complint son dever sense ganes de mortificar.

A les 11'02 surt el tren francès ab un material que no fa gaire honor al «Midí», y, lliscant ab velocitat, ens detinguerem a Narbona cosa d'una hora pera esperar l'arribada de l'exprés de Marsella.

A Carcassona baixàrem del tren pera poder visitar aquella gran massa de construcció de 1.500 metres d'ample per 1.100 de fons coneguda per la Cité, y que tantes vegades m'havia atret al veure-la tot passant; y a fe que val la pena de visitar-la, considerantla, ab raó, com el monument més curiós de França, y en son genre potser unic en tot el món. En la dominació romana existia ja Carcassona ab el nom de *Carcaso*, sofrint molt en l'època dels Albigesos, essent presa per traició la dita ciutat y agregat a la França 'l vescomtat en 1239, així mateix que'l restant d'aquelles terres, sobre les quals els Montfort hi pretenien drets possessoris en virtut de les creuades dels Albigesos, no podent conseguir els hi fossin reconeguts per més que li donguessin llur força y valiment els habitants de Carcassona sots el darrer Trencavels, ab sovintades revoltes y altres manifestacions d'afecte a la seva causa.

En 1247 Sant Lluís determinà desamparar la Cité y fundà la ciutat baixa que jau a sos peus, tal com se conserva actualment aquesta, y la Cité, verdadera acròpolis, que s'aixeca en un planell d'un montícul d'uns 30 metres d'alçada, y separades abdues pel riu Aude.

Carcassona's troba a uns 120 metres, ab un cens total de 30.720 habitants. Són dignes d'esment la Catedral, dita de Sant Miquel, del sigle XIII, y l'iglesia de Sant Vicents, del XIV; un museu de pintures ab quadros d'autors moderns; emperò, per sobre de tot, la Cité, d'aspecte feudal y guerrer de l'Edat Mitjana, enlairant ses cinquanta torres de còniques y negroses cobertes en els dilatats cercles de sos dos ordres de muralles, y ostentant en mitg

de tant interessant construcció la Basílica dita de Sant Nazari, esplèndit exemplar de transició en la que l'art romànic hi deixava'ls darrers batecs de ses anyoradices concepcions, mentres el gòtic, ab la seva empenta jovenívola, peraltava 'ls arcs y movia joganer les ratlles y nervadures, omplenant de figures geomètriques y vidres de brillants colors en els sigles XIII y XIV els notables finestrals y rosetó, tot fent-ne un reliquiari-vitrina que'm recordà

Clixé de l'autor

La Cité de Carcassona

la Sainte Chapelle de París, tant apreciada pels que sentim l'art en tota sa puresa.

En la dita iglesia de Sant Nazari's fan notar les orgues per esser construides en el sigle XVI, resultant les més antigues conservades a França.

Me donaré per satisfet si aquesta petita exposició porta algun excursionista a visitar aquest monument-ciutadella mitg-eval ab restes y vestigis de més reculades construccions, que ab tant carinyo com perfet coneixement restaurà'l mestre de l'arquitectura, Viollet-le-Duc.

Altre cop encaixonats en el vagó del ferro-carril fem via ab la

velocitat de l'exprés vers l'antiga capital del Llenguadoc, avuy cap del departament de l'Alt Garona, en qual ciutat determinem passar-hi sols el temps precís pera esperar l'altre exprés de Bordeaux, cosa d'uns cinc quarts, que aprofitem pera resseguir a corre-cuita la plaça del Capitoli, carrers d'Alsacia-Lorena y altres de menys vistosos, y la Catedral, sots l'advocació de Sant Esteve, que's ressent d'esser construida en diferentes èpoques y sense ordre ni concert, vegent-s'hi detalls apreciables del sigle XIII ab altres del XV y XVI que's completen, fent un garbuix total que enlletgeix lo que en detall no fóra pas despreciable.

L'iglesia de la Daurade, monument del sigle XVIII, sense altra cosa que interessi més que'ls dos monuments, l'un del poeta Godolin (1649), y la tomba de Clemença Isaura l'altre, ben coneguda per ser l'instauradora dels Jocs Florals de Provença, la de les trenes d'or, la dels llors pera coronar els poetes, la que sempre perdurarà malgrat les modernes escomeses pera esborrar el seu record.

Altra iglesia dita la Dalbade es més interessant, perquè en sa davantera y portada del sigle XV s'hi veuen ben agermanats elements gòtics y del renaixement els més, que li donen un aspecte ben distingit.

Finalment, ens encaminàrem a l'iglesia de Sant Cerní, notable monument construit en els sigles XI, XIII y XVI, y que per ser hora matinal sols ens fou possible fotografiar algunes de ses portades, que presenten elements d'època romànica autèntics, barrejats ab altres que acusen la reconstrucció y aditaments al refer-les. El campanar, com bona part de l'exterior d'aquest gran temple, que té una llargada de 115 metres, es de maó vist, construit a darrers del sigle XVI. L'interior presenta una gran nau central de 21 metres d'alçada, tenint-ne a cada costat dos de laterals de 9 ½ y 7 ½, respectivament, que li donen un bell conjunt, de proporcions grandioses y de riquesa, la pedra de construcció, cuidadosament picada y ensamblada.

Vegerem un Crist, Majestat, que's fa remontar a l'època de les Creuades, tenint la creu tota daurada y treballada ab bonics y senzills motius que's van repetint, resseguint-la y omplenant tot el pla de la dita creu, que resulta rica y artística a la vegada.

Corrent y afadigats, arribem a les escales del *couloir* que atravessa les vies en el precís moment que donaven la sortida a l'exprés de Bordeaux, que per sort poguerem agafar, y fent els 104 kilòmetres fins a Montréjeau en dues hores y mitja, que en un dia clar se fan curtes, per gaudir-se desde l'esquerra del vagó d'un paisatge

hermós de camps ben conresats y al fons sempre'ls Pireneus, ab sos pics y collades de grandiosa silueta, vorejant molt sovint la Garona, el riu Aranès, que, naixent humil, arriba a Tolosa ben caudalós, y a Bordeaux fet en sa plenitut, com un braç de mar, ben navegable.

Als 21 kilòmetres de la sortida de Tolosa se troba Muret, estació de ferro-carril y vila en quals camps trobà la mort el rey en Pere *'l Catòlic,* del casal d'Aragó, combatent ab les tropes d'en Simó de Montfort l'any 1213; fet històric que fa que un català no passi ab indiferencia per aquests llocs, que tants records guarda de nostres glories y fadigues, tot evocant aquella gran figura del seu successor el colossal rei en Jaume I, que en els 63 anys del seu regnat omplenà de gloria la Confederació Catalano-aragonesa; y no dubto que si estés en mans d'aquest Centre'l poder nomenar un sant patró, sense cap mena de dubte, y per dret propi, ho fóra aquest gran rei, entrenat en tota mena d'excursions, algunes en circumstancies tant alpinistes y tant perilloses que no rebutjarien els més ardits campions d'aquest sanitós esport.

Arribem al kilòmetre 104 y baixem a Montréjeau, població d'uns 2.400 habitants, bella per sa esplèndida situació, besada per les aigues de la Garona y de la Neste, que li proporcionen fornides arbredes y prats esmeragdats on pastura bestiar de llana y boví especialment. No es d'extranyar que en tant ensopegat emplaçament s'hagin reunit alguns importants pensionats y s'hi edifiquin xalets que s'omplenen en la temporada estiuenca.

De l'estació de Montréjeau surt el tren que arriba a Luchon (36 kilòmetres), cap de via d'aquest ramal, que també's troba servida pels grans expressos, sense trasbord, en la gran estació termal. Als 21 kilòmetres de la sortida de Montréjeau se passa l'estació de Marignac, tant coneguda y atractívola pels entusiastes de la Vall d'Aran. Ab recança hi passem de llarg, emperò aconhortem-nos, que no tornarem a Barcelona sense abans donar-hi fons. Y n'estic segur, perquè en els dèu anys que la conec no sé preparar una sortida ni fixar un itinerari si per tramontana o mitg-jorn no hi empalmo aquesta hermosa encontrada, regina d'incomparable bellesa y seductora atracció, sense que al seu cayent pagesívol li resti encants sa vehina Luchon, ricament vestida ab tots els plaers y refinaments que exigeixen els nababs y sobirans que la visiten y sojornen, llençant els francs al *baccara;* els gurmets pels plaers de la gola; y els *sportmen* ab fastuoses excursions ab grans *breaks,* precedits de guies, cavalcant en cavalls de seleccionades castes, omplenant l'espay ab les estridentes notes dels corns de caça, y

tafuregant pels passeigs y grans hotels, que se n'hi troben d'esplèndits, aquestes fades d'aigua que no manté l'imaginació popular, ni'ls alterosos llacs, tant plens de poesia: sols la ruindat de l'or mal empleat sosté'l vol d'aquestes aus que no travessen la Vall d'Aran, ni tant sols de passada.

Ab en Mora coneixem perfectament per altres visites aquesta

Clixé d'Artur Mora

BAGNÈRES-DE-LUCHON: DETALL DEL PARC

vila, qual fesomia acabo d'apuntar; però pera'ls que no hi hagin estat direm que es una bonica vila de 3.720 habitants, situada a 629 metres sobre'l nivell del mar en una dilatada vall, ab dos rius que s'anomenen la Pique y l'One. Aquest darrer se pot dir que separa la part vella, ab sos rònecs casals y estrets carrerons, de la nova, ab ses modernes construccions y avingudes ab arrenglerades til·leres, arbres d'aspecte senyorial per sa brancada redreçada y coberta de pell llisa de cendrós color, ab fullada d'un verd fosc,

però net, y que en aquella vall no pateixen l'anemia dels del nostre parc. També les platanes s'hi fan corpulentes y vigoroses, essent-ne bella mostra les que's troben en el principal carrer al baixar del tren, que daten de l'any 1788. Desde l'estació del ferrocarril al centre de la vila hi ha uns 1.200 metres. Té una parroquia de moderníssima construcció, feta ab pedra toba y blanca, ab l'estil romànic francès d'aquests temps, que no diu res a l'esperit, ni tant sols alegra la vista: es un genre fat, que s'extén com enutjosa pauta per tota la França: agulles, finestrals, contraforts y portades no'm feran mentir. En l'ordre civil tampoc se troba re que sigui monumental: sols per sa grandiositat se fan notar alguns edificis destinats a fondes y restaurants, y un gran casino construit en 1880 en mitg d'un parc de més de 3 $^1/_2$ hectaries d'extensió.

Resulta hermosa, y en la temporada de banys per demés alegra y moguda, l'*allée* d'Etigny, que té en son extrem, y davant del grandiós establiment de banys, un monument dedicat a dit Mégret d'Etigny, intendent que fou de la generalitat d'Auch, que donà crit a les aigues de Luchon, fent-les analisar per dos experts químics en 1751, al mateix temps que conseguia la construcció de les dues carreteres de Bigorre y de Montréjeau y feya obrir el passeig que porta son nom en 1765. Aquest passeig, ab quatre filades de velles til·leres, se troba per abdós costats edificat per complet, y els restaurants, cafès y botigues destinades a la venda de postals y aparells pera'ls excursionistes se pot dir que les acaparen. A l'acabar-se aquesta avinguda se surt a l'esplanada de Quinconces, que té al lluny un fons força interessant: vers ponent s'enlairen dos mogots punxaguts, aspres, esquerps, encara ab congestes, ben coneguts pels excursionistes ab els noms de pics de *Sauvegarde* y de la *Mine*, en mitg dels quals se troba'l port del Bom, del que ja'n parlarem després.

Encara que, gracies a M. d'Etigny, foren propagades aquestes aigues, sols en el passat sigle començaren a obtenir el favor del públic, anant creixent fins avuy, que en cada temporada no baixen de 45.000 banyistes y excursionistes els que la visiten, guanyant a Cauterets, sa més important rival, per tenir la temperatura més constant y ser les aigues més variades dins sa composició sulfurada-sòdica, escampades en 48 dèus, pel cap baix, logrant apel·lar-se la *Reine des Pyrénées*.

En l'antigor també s'apreciaven els beneficis d'aquestes aigues, conegudes per *Balneariæ Lixonienses*, però per diferentes vicissituts anaven perdent el favor dels concurrents, en termes que abans de la propaganda de M. d'Etigny se podia donar per nula.

A dos y tres kilòmetres de Luchon se troben els dos petits ajuntaments de Mauntovant y Sant Mamet, y aprofitàrem l'ocasió pera visitar-los, particularment el primer, aon s'hi troba una cascata dita de Juzet, ab un salt de 40 metres en mitg d'un rocam atapahit de verdor y tenebrós per estar molt enclotat. Pera visitar el citat lloc s'entra pel Jardí del Rector, aon se paguen 50 cèntims d'entrada, y pera anar-hi desde Luchon se segueix la vora esquerra de la Pique, per la bonica passejada de Quinconces; s'atravessa aquesta per un pont de pedra que té al davant una creu de terme moderna, y girant vers l'est se troba'l dit poble de Mauntovant, en el qual no apreciàrem altres particularitats pera esmentar.

Com haviem convingut ab l'amic Mitjans que'ns faria venir de Venasc un parell de cavalls, y essent al capvespre encara no'n sabiem res, vam determinar ab el company d'excursió d'anar a desfer un troç de camí pel qual haviem de passar, confiant reconèixer un traginer aragonès y els senzills guarniments de les cavalcadures, contrastant ab els luxosos dels molts altres que per allí's veuen. No passaren gaires minuts que ja cridavem al que'ns semblà venir pera nosaltres; y al preguntar-li si era de casa Ascón y contestar afirmativament, quedàrem pera sortir l'endemà a les cinc del matí de l'Hotel Broc Verdeil, o del Park, ben recomanable, encara que en la gran temporada cobren de pensió 12 francs, puix l'actual propietaria's desviu pera que's faci agradable l'estada, y està sempre amatent pera satisfer totes les preguntes relacionades ab excursions y manera de fer-les ab més conveniencia.

Per més que forem puntuals a les cinc, com haviem quedat, no poguerem arrencar fins a les set, ja que, més que venir pera nosaltres el traginer de Venasc, semblava un recader, y ho era ab missatges que may s'acabaven. Molestats pel retard, sortiem un xic malhumorats per l'hermosa carretera que ab 10 kilòmetres porta fins a l'Hospici de França, o de Luchon, que ab aquests dos noms es conegut; emperò desseguida'ns reconciliàrem gaudint d'aquell paisatge cada cop més encisador, més esplèndit pels arbres que feyen de cobricel a la carretera que va pujant, fins arribar al mateix a les 9'30. Es un bon refugi, y a l'estiu està servit pels arrendataris, que serveixen esmorsars a 4 francs y tenen llits a disposició dels excursionistes. L'edifici no es pas migrat y se troba a 1.360 metres sobre'l nivell del mar. Se fa molt simpàtica la noya de la casa, que serveix la taula, la xamosa *Jeannette*, que's deixà retratar ab el ben entès de que ho fèyem pel goç, bell exemplar de casta pirenenca, que no sabem per què no hi ha més interès en conservar y reproduir.

La boira, que anava espessint-se, ens contrarià, com sempre que's presenta ab ganes de quedar-s'hi; y entremitg de sa monotonia empreniem novament el camí, 6 kilòmetres que'ns faltaven pera arribar al port del Bom; kilòmetres penats per ser dretíssima la pujada y en sa major part en curtes zigazagues, que pel poc desenrotllament pugen com una volta d'escala de caixa reduida. Aquest

Clixé d'Artur Mora

Detall de la carretera de Luchon a l'Hospici de dit nom

camí muleter està tot lo bé que's pugui exigir, tenint en compte'l seu emplaçament en la part ubaga, aont encara s'hi troben congestes de neu, y això que som a la primera quinzena del mes d'Agost.

Al sortir de l'Hospici, y al seu davant, se segueix el camí de la dreta, per conduir al port del Bom, havent-n'hi un altre a l'esquerra que va en direcció a la vall de la Frêche. Convé fixar-s'hi, ja que en la mateixa vall se bifurquen, y abdós tenen per cimal el pelat y punxagut Pic de la Pique, ab sos 2.393 metres d'altitut, de dificilíssima ascensió.

Als 14 kilòmetres se passa per la vall de l'Home, aont hi ha

un senzill monument a la memoria d'un duaner francès mort per un contrabandista. Més lluny, y a l'esquerra, el forat dit dels Calderers, per haver-hi trobat la mort nou d'aquests infeliços, engorjats per la neu. Y ara, darrerament, al cap de dos mesos de nostre pas, allí, tocant a la frontera d'Aragó, el torb, ab les primerenques nevades, segà vuit vides d'aquella gent resistent als treballs més

Clixé d'Artur Mora

ELS ESTANYS DEL BOM

durs, que no coneixen la fadiga y que van a França a passar els mesos d'hivern pera escarraçar honradament, y ab tota mena de sacrificis y estalvis, uns centenars de francs, ab els quals poden mantenir-se a l'istiu si les cullites de ses terres aragoneses els fallen. Entre les víctimes hi havia dues dònes. Quantes illusions perdudes! Cada vegada que m'he trobat al Santuari de Nuria, y aprés del sant rosari he vist al capellà revestir-se de negre y al peu de la porta, encarat a Puigmal, entonar l'absolta pels que troben la mort en les montanyes, com ha bategat mon cor! com s'hi han juntat mos precs, commogut per la sublimitat de l'espectacle

cristià, que té sempre un record pera les nombroses víctimes anònimes dels temporals de les montanyes y pera 'ls humils en general.

Y anem pujant ab la boira que'ns envolcalla, però pels alterosos cims ja comença a esvair-se, ja veyem l'enterca agulla de la Pique, ja tenim a tocar un astrós refugi, que en cas de necessitat Déu m'en guard de ficar-m'hi; deixadesa que apart impossible, per ser cas d'humanitat l'anar-los refent y multiplicant pera garan-

Clixé d'Artur Mora

El port del Bom y les cabanes del Cabellut y miners

tir en lo possible la vida dels que's veuen forçats a viatjar atravessant alterosos ports y despietades canals en tot temps de l'any.

Dos excursionistes francesos que venen de fer l'ascensió al Sauvegarde'ns donen la bona nova de que pel costat d'Espanya no hi ha un borrall de boira, que les montanyes Malehides se presenten esplèndides, y que'l cel hi es ras y sense un núvol que enteli la visual d'aquells pics y collades, les més altes de l'encisadora cadena dels Pireneus.

Entrem ja a les envistes d'un cercle que té per ramparts macius y serrats de despullada roca, alteroses agulles, la Pader-

ne (2.652 m.), y ferotges queixalats un xic endolcits pels tres estanys de forma arrodonida y les congestes blanques de neu que s'extenen en ses voreres; y que, tot y no sent grandiosos, corprenen per la bellíssima situació els estanys del Bom, en els quals hi passem una llarga estona encantats per la bellesa del lloc, que compareix com mancat de sortida aquell esplèndit amfiteatre. Se fa precís deixar el lloc, y tornem a pujar per curtes zigazagues que s'enfilen ràpides vers un indret que apart del tot barrat per la roca, no vegent-se fins que un s'hi troba. Ja hi som: es el Port del Bom (2.417 m.), que, més que tal passada, apart una petita esberla, una preparació que predisposa a trobar més y més grandiosa, tot y sent-ho en grau superior, la visió extraordinaria que's disfruta desde aquell portell, vers les montanyes Malehides, que s'extenen de l'est a l'oest ab una llargada de 15 kilòmetres, sobre la joganera vall de l'Essera; ses eternes geleres, sos abetars en la part baixa, els pics d'Aneto (3.404 m.), Malehides (3.202 m.), y en son extrem per ponent la Forcanada (2.882 m.), que, tot hi formant part d'aquesta montanya, sembla com disgregada de son maciu granític, compareixent tota ella com deslligada de les altres montanyes, ben importants, per cert, que l'acompanyen ab respectuós orgull.

Si'm vegés forçat a descriure en conjunt aquestes montanyes, o donar-ne un concepte apropat, tindria d'obrir el meu Breviari d'excursions, y en el *Canigó*, d'en Verdaguer, hi trobaria un cant que'm satisfaria la meva imaginació, y crec la de molts altres, del que'n posaré, per recordar-les, dues estrofes:

Veuse-la aquí: mirau sa gegantina altura:
se queden Vignemale y Ossau a sa cintura;
Puig d'Alba y la Forcada li arriben a genoll;
al peu d'aqueix olímpic abet de la montanya,
són salzers les Alberes, Carlit es una canya,
lo Canigó un reboll.

Versos d'una sugestió descriptiva, pera un excursionista que conegui'ls Pireneus, la més exacta, y, pera'ls que no puguin fer aquestes comparacions, pondera sa grandesa ab una imatge símil soperba de la maternitat:

¡Quins crits més horrorosos degué llençar la terra
infantant en ses joves anyades eixa serra!
¡Que jorns de pernabatre, que nits de gemegar,

per treure a la llum pura del sol eixes montanyes,
del centre de sos cràters, del fons de ses entranyes,
com ones de la mar!

Haviem fet 16 kilòmetres, els darrers molt penats, desde la sortida de Luchon, y ens en faltaven 17 més, unes cinc hores, pera arribar a Venasc, tenint, doncs, de deixar el portell y encaminar-nos vers la cabana coneguda per la del Cabellut, y d'allí, per grans marrades, baixar fins al fons de la vall per Penya Blanca, fruint sempre d'aquell altiu montanyam ab sos pics rebecs, cantelluts o punyents, presentant-se com descomunals fòssils emmotllats en gegantins conos.

ALFRED GAZA

(Acabarà)

EL XALET-REFUGI D'ULL DE TER

(2.300 m. d'altitut)

ELS XALETS-REFUGIS.—NOSTRE PROJECTE

Hi ha moltes menes de refugis de montanya. Desde'l refugi talment dit, aon sols poden allotjar-s'hi cinc o sis persones, en que'l llit es una jaça y la cuina un fogó, fins als grans xalets ab aires d'hotel, proveit rebost, bons llits, relatives comoditats, capaços pera vint o vinticinc excursionistes, les mides, disposicions y organisació dels refugis es variadíssima. L'importancia del moviment excursionista, les condicions climatològiques, les dificultats més o menys grans de provehiment, determinen en cada cas la solució adoptada.

Els butlletins de les societats alpinistes publiquen sovint vistes y descripcions dels refugis montanyencs, que a dotzenes van poc a poc construint-se.

Poden dividir-se en dos grans agrupaments: refugis sense dependencia, que obren a l'anar-hi'ls propis excursionistes, y refugis ab gent pera'l servey; una y altra qualitat corresponen a les qualificacions de refugis y xalets-refugis.

Citarem alguns exemples.

Entre'ls refugis que consten d'una sola estança hi ha'l de *Tonquerouye* (2.675 m.), construit pel «Touring-Club», del qual se donaren detalls en un dels darrers nombres d'aquest BUTLLETÍ.

El *Rifugio d'Ambin* (2.700 m.), construit pel «Club Alpino Italiano», secció de Turin, en la vall de Susa, es també d'una sola sala. El mobiliari'l composen una taula y un armari, aon se troben alguns útils de cuina, y una llinterna pera'ls vespres. Hi ha llar y poden dormir-hi dotze persones.

El del *Gran Sasso* (2.200 m.) té dos departaments. El primer queda sempre obert pera'ls guies y passants; el més interior, tancat ab porta forrada de ferro, està destinat als excursionistes.

Tots aquests refugis són construits ab pedra. N'hi ha també de fusta, com alguns d'Italia, y la barraca del Club Alpí de la Crimea y del Caucàs al Caucàs.

Xalets-refugis. — El *rifugio-albergo* del mont Gaiola (1.141 m.) té a baix una gran sala menjador y la cuina. A dalt hi ha sis cambres ab dos llits y cinc d'un.

Es ben conegut el xalet del Canigó (2.220 m.). Té planta baixa y dos pisos; en el pla terrer hi ha menjador, cuina, rebost y escala. En els altres dos pisos hi ha cambres ab dos y tres llits, y un dormitori ab sis llits. Total, vintiún llits, compresos els dels que administren el xalet.

L'*Albergo de Fedaja* (2.029 m.), en els Alps Veneto-Tridentins, es encara més important. Poden allotjar-s'hi en ell trenta persones. Fins té sala de lectura.

L'*Hotel Montauvert* (1.909 m.), a Chamonix, al peu de l'agulla du Dru, pot considerar-se com un entremitg entre'ls xalets-refugis y els hotels de poblat [1].

Hi ha també refugis destinats exclusivament a estudis científics. Exemples: l'observatori Jansen (4.810 m.) y l'«Institut Científic internacional» a Col d'Olen (3.000 m.), en el Mont Rosa, suara inaugurat, de grans dimensions.

Nostre Xalet-refugi d'Ull de Ter presentarà'l caràcter propi del CENTRE EXCURSIONISTA, que ha emprès la seva construcció. Serà, abans de tot, un element pera fomentar el coneixement y l'amor a la terra catalana, y serà també un instrument de cultura científica, perquè sempre l'excursionisme català s'ha distingit per agermanar en ell patriòticament l'aspecte recreatiu ab el civilisador.

Dimensions y capacitat.—La superficie útil edificada es de 160 m. en planta baixa y 130 m. en el pis. En les habitacions destinades a dormitoris podran fer-s'hi uns vintidós llits.

1) Vegi-s el *Bolletino del Alpinista*, Trento; *Rivista del Club Alpino Italiano*, Turin; *L'Appenino centrale*, Florencia; *Bulletin du Club Alpin de Crimée*. Odessa; etcètera.

El Xalet-refugi d'Ull de Ter. — Projecte

Emplaçament. — Res direm de la situació estratègica que desde'l punt de vista excursionista presenta'l Xalet-refugi. Determinat el seu lloc en l'immensitat del Pireneu per experts excursionistes, tenim ab això completa garantia de l'oportunitat del seu establiment. Indicarem quelcom de les condicions especials del xalet relativament ab la topografia del terrer que'l rodeja.

Calia cercar un punt lliure dels perills de les allaus y relativament guardat dels forts vents y tempestes; calia també que l'emplaçament del xalet fos tal que permetés gaudir desde ell les belleses de la montanya.

El planell que hi ha davant del naixement del Ter oferia tals condicions. El Gra de Fajol, el pic més proper al xalet, se troba separat del mateix pel fons entall aon passa'l riu; la serralada que volta en gran part el planell el guardarà un xic de vents y torbs.

Hermós contrast presenten les vistes que s'oviren desde'l xalet. Per les finestres del menjador, assegut a les taules del mateix, el panorama que's contemplarà serà en gran manera atractívol. El terrer va enfonsant-se, baixant, fugint sempre; en primer terme se distingeixen les taques verd-fosc dels boscos d'abets; allí enllà, els prats de la vall de Carlat y Setcases, d'un color més viu, animen el paisatge; llunyanes montanyes de blavenca silueta retallen l'horitzó. Guaitant per altres finestres, situades de cara al S. y O., el panorama es ben divers: el Gra de Fajol, coll de la Marrana, puig de Bastiments; per aquells indrets tot es erm, feréstec, d'una tristesa aclaparadora.

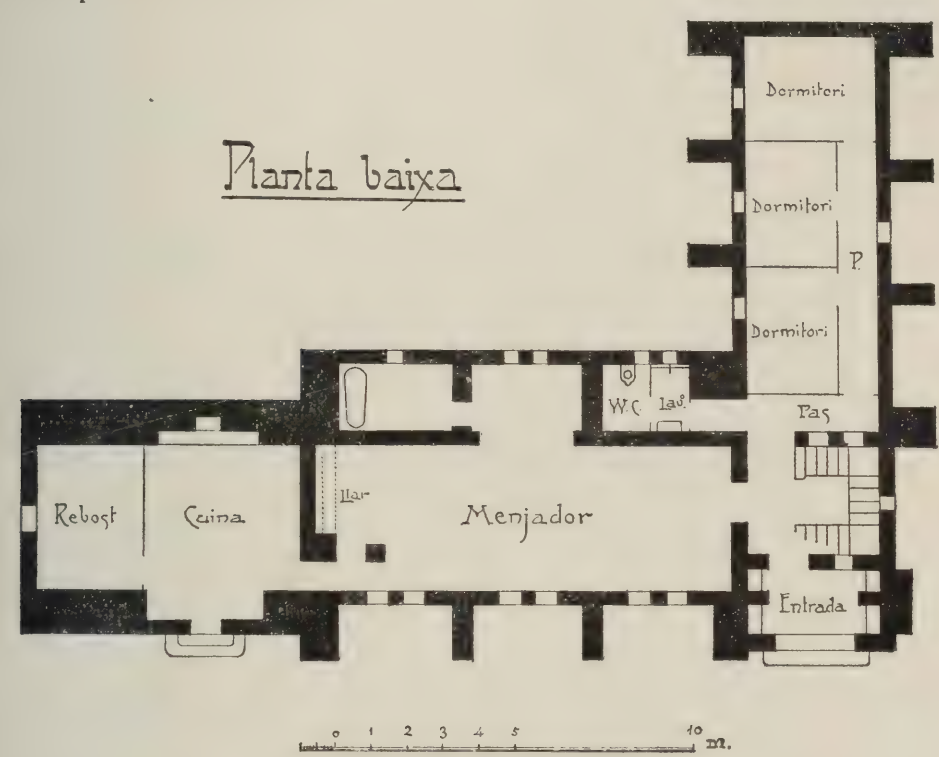
Planta.—En el tall horisontal dels murs d'un edifici se presenta'l secret de la comoditat de la seva distribució, aixís com es base de l'estabilitat y de la més o menys bellesa de les masses constructives a l'alçar-se en l'espay. Té, doncs, molta importancia la solució que en cada cas siga adoptada.

Lo que primer hem d'explicar es l'adopció d'una planta en ales, formant àngul, per comptes d'esser rectangular, com se fa generalment.

Entre mitgeres y ab el terrer just són, a nostre entendre, convenient les plantes rectangulars; més, fòra d'aquestes condicions, presenta sempre grans aventatges una planta irregular. S'aprofita més l'espay, la distribució resulta més pràctica, totes les habitacions poden obrir a l'aire lliure, ab lo que l'iluminació y ventilació es perfecta, y, per últim, permet donar a l'edifici una silueta de línies interessants, aon se trobi especialment el seu valor artístic. Els elements decoratius encastats en les parets són inútils: n'hi ha

prou ab contemplar la bellesa que en el seu propi cos presenta l'edifici.

A més, en nostre cas especial, donada l'estructura constructiva adoptada pera les cobertes, convenia reduir tot lo possible l'amplada d'aquestes a la d'una sola habitació, aixís com també evitar adossar sales lateralment; això sols podiem conseguir-ho per medi d'una planta accidentada.

Explicades les raons que han determinat la disposició en conjunt de plantes, descriurem aquesta lleugerament.

Baixos. — La porta del xalet se troba a cobert dins de l'entrada o porxo que, passant per una ampla arcada de poca alçaria, dóna ingrés a l'edifici. En aquesta entrada hi haurà per banda uns bancs de pedra.

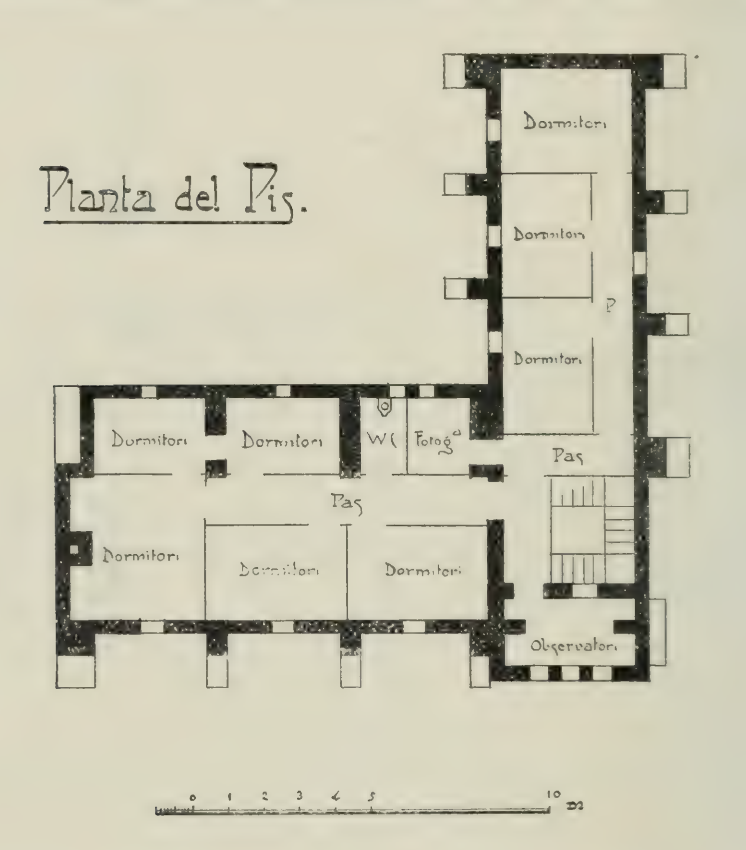
Tot seguit se troba la caixa d'escala, que es a la vegada'l centre de les comunicacions de l'edifici. Hi donen el menjador, els dormitoris, els waters. Desde allí's va ab facilitat a tot arreu.

A l'esquerra de l'entrada hi ha'l menjador, espayosa peça de 11'50 × 4 m., que servirà també com sala de reunió y passatemps. Al fons, una gran llar escalfarà l'estança en dies freds y aixugarà als que arribin molls quan faci mal temps. Davant de les finestres hi ha un petit espay anexe a propòsit pera'ls amics del reculliment.

Al costat se troba una cambra, que farà bon servey pera instalacions higièniques.

Al fons del menjador, caracterisada exteriorment aquella part de l'edifici per no tenir més que baixos, hi haurà la cuina, de bones dimensions y ab una porta oberta a l'exterior pera'l seu serviment. Al costat hi ha una cambra que serà ben útil pera instalacions higièniques.

L'altra crugia dels baixos està en absolut dedicada a dormitoris.

Pis. — La primera porta que's troba a l'arribar al replà de l'escala donarà a la peça destinada a observatori científic.

El mateix replà comunica ab els corredors dels dormitoris. Aquests, en els plans que acompanyen, estan dividits en cambres d'un, dos y tres llits. Potser farem alguna petita variació respecte lo senyalat.

En aquest pis hi haurà també una dependencia que no podia faltar-hi, y procurant tinga les millors condicions: parlem de la cambra destinada a fotografia, habilitada al menys pera'l recambi de plaques.

Estructura constructiva y materials. — A Ull de Ter la pedra en

troços a propòsit pera fer mamposteria's troba en grans piles, com qui diu preparada: calia aprofitar-ho. Car com es el transport de materials fins allí dalt, deviem treure partit de les condicions naturals en que's presenta la construcció.

Parets y coberta serà tot de mamposteria, feta ab ciment de Camprodon y rejuntada ab portland del país, de la fàbrica Asland.

El singular aspecte que presenta'l xalet es conseqüencia del sistema de construcció seguit. Una volta de pedra com a sostre ha exigit, pera l'equilibri, arcs de descarga y espatllers.

El vent no podrà fer malver les teulades; ab bons gruixos de parets y voltes, la temperatura de l'ambient interior variarà difícilment.

El sostre dels baixos l'hem fet ab viguetes de ferro. No hem volgut emplear la fusta, que'ns oferien els abets de la montanya, perquè hem considerat en la seva combustibilitat un perill pera la duració del xalet. Abandonat com quedarà molts mesos de l'any, bé podria esser que s'hi introduís algun esperit malèvol y hi calés foc. Les portes, lo mateix que'ls finestrons que tancaran per fòra les obertures, aniran forrades ab planxes de ferro galvanisat.

Orientació. — Un dels problemes que calia estudiar ab més compte era l'orientació del xalet. La disposició de les crugies, dels cossos principals de l'edifici, està íntimament relacionada ab la manera com seran iluminades pel sol. Aquest, al matí, donarà de ple, desde la sortida, sobre la fatxada principal, o siga la de l'entrada y menjador, y al començar la tarda, deixant aquestes parets, passarà a soleiar la crugia, fins aleshores més o menys a l'ombra, destinada per complet a dormitoris, per quals finestres entrarà fins a la posta.

Pera conseguir això la fatxada principal està orientada a l'est o llevant, ab una lleugera inclinació cap a mitg-dia.

La particular disposició adoptada permet que'l sol ilumini cada dia, quasi per igual, totes les habitacions de l'edifici, lo que de cap manera es possible ab distribucions fetes sobre un quadrat o rectàngul.

També ab l'orientació hem cregut destruir un inconvenient, que entre les condicions, al nostre entendre aventatjoses, presenta la disposició de crugies en àngul, o siga l'existencia d'aquest, del recó que elles formen. Els vents del nord no hi podran batre may directament en dit recó, y el sol, en cambi, hi caurà, desde poc després de mitg-dia, fins a la posta. Serà un lloc arracerat aon difícilment podrà acumular-s'hi més neu que en altres.

La fatxada, orientada al nord, comunica sols ab l'escala y corredors: per això no ha sigut precís obrir-hi en ella més que alguna petita finestra.

Anexe. — A més del cos d'edifici de que hem tractat fins aquí, hi haurà en la seva proximitat un pabelló independent obert tot l'any. Estarà dividit en dues parts: habitació-refugi pera'ls vianants (ab xemeneia) y quadra pera les cavalleries.

El Xalet-refugi d'Ull de Ter serà'l primer construit en el Pireneu català. Que anys a venir no's trobi sol. Que siga'l progenitor d'una nombrosa serie escampada, facilitant la vida, les excursions montanyenques a gran alçaria.

GERONI MARTORELL

LA VIDA A MONTANYA

No anem pas a parlar aquí de la vida pobra y miserable que ve portant en aquest país la gent de nostres montanyes, isolada de tota comunicació ab sos propis consemblants, lluny de tot rastre de civilisació y sense mires progressives, sinó de la vida esportiva que pot fer-se en les valls y cimes de nostres montanyes, pera admirar llurs belleses, gaudir de llurs atractius y disfrutar del dolç benestar y placèvola deslliurança de que's frueix al trobar-se en plena Natura.

Fins no fa molt temps els excursionistes esportius, tant abundosos a l'extranger, quasi's limitaven a fer arriscades sortides y penoses ascensions, grimpant per les crestes més encastellades y barallant-se per qui havia fet més metres o havia passat més perills. Després s'anaren aclimatant a les grans caceres y els esports d'hivern, que ja no's limiten als planells y serradets de prop de les poblacions, sinó que van a efectuar-se al bell mitg de les altes serralades. Posteriorment la gent saxona s'ha acostumat a un altre esport, «The Camping», o siga l'acampament a plena natura, en tendes de campanya fàcilment desmontables, lluny de poblat y dedicant-se als diversos esports y aspectes de la vida montanyenca. D'això darrer es de lo

que volem parlar, dirigint-nos principalment al nostre jovent excursionista.

En un dels últims números de la curiosa revista *Je sais tout,* l'Enric Spont, germà del malaguanyat Marcel Spont, estimbat al fer l'ascensió al pic Spijéoles, prop del llac d'Oo, va publicar-hi un article, *La vie à 3000 mètres,* parlant d'aquest mateix assumpte, ab frase pintoresca y convincent y de la manera agradosa que caracterisa a l'intrèpit excursionista , que ja havia tractat aquest tema en una conferencia donada a la sala Aragó, de Perpinyà, baix l'organisació de la Secció del Canigó del Club Alpí Francès.

En un y altre, l'Enric Spont posà de relleu lo agradable i les originals sensacions d'aquestes sortides montanyenques, de les quals se n'han fet ja algunes de ben nombroses; y ens descriu el quadro pintoresc que resulta d'aquests acampaments a ple aire com una de les notes de color més simpàtiques y atractívoles que puga oferir-nos l'excursionisme. L'Spont ens pinta l'animació que regna en aquelles caravanes en l'acte del seu acampament, al montar les tendes y preparar-se'ls queviures y utensilis necessaris pera la vida y pera'ls diversos esports a que vulguin dedicar-se: les ascensions, els passeigs per llacs y estanyols, la pesca, la caça, els skis, etc., constituint diferentes varietats de la vida esportiva pera tots els gustos y aficions.

Aquí a la nostra terra y en el nostre excursionisme molt fóra de desitjar l'implantació d'aquestes sortides, de les quals algunes ne portem de fetes sense cap contratemps, puix es de recordar les que hem efectuat al Canigó, a Noedes, al Puigmal y al Coll de Toro en la regió de les Malehides, ont han acampat els nostres excursionistes a racer de la tenda del nostre Centre. Y si bé es cert que aquestes excursions s'han realisat quasi en sa totalitat dins el caràcter general de totes les que venim realisant, no es menys cert que elles han servit pera fer augmentar l'afició a la vida de montanya, parlant-se ja entre'l nostre jovent d'anar repetint tals sortides.

L'excursionisme català s'ha distingit sempre pel seu caràcter altament científic y educatiu, comparant-lo ab l'alpinisme quasi merament esportiu que practiquen a l'extranger; però, de totes maneres, sense oblidar may aquesta nostra característica, y enllaçant lo científic ab lo agradable, se poden fer aquestes sortides adaptant-les a nostra especial manera de ser y obrar, que prous llocs hi han en la nostra Catalunya pera anar-hi a fruir de la vida montanyenca.

Molt més profitoses resultarien moltes de nostres excursions

pirenenques si hi havia medi de quedar-se a fer nit al peu d'algun dels seus alterosos cimals, y allavors podrien fer-se les ascensions ab millors condicions y resultats més pràctics. Si un hom va seguint son camí ab la mira de reposar y fer nit allí on se trobi quan l'hora siga arribada, parant les tendes a propòsit y menjant dels queviures que puga portar-se, resulta molt millor que no pas si va ab el peu forçat d'haver d'arribar precisament en un lloc y hora determinada, lo que moltes vegades esguerra'ls plans que s'hagi format, al trobar se ab algun contratemps.

Això, junt ab lo agradós d'aquestes sortides, al trobar-se reunits bons companys que fan vida en comú y tenen semblants aficions, com també pels espectacles de que pot gaudir-se durant una nit de montanya, ab ses tranquiles remors, y durant l'aubada, al despertar el nou dia, es lo que fa recomanable aquests acampaments en lloc encisador, al repeu d'alterós rocam, al costat de placèvol estany, arredossat a senzilla margenada o a la vora de tranquila torrentera qual aigua remorejanta se sent córrer y estimbar sempre avall fins a confondre-s ab ses germanes que venen davallant d'altres indrets y comarcades.

Y, ja que de la vida de montanya parlem, ens hem de fixar també en altra mena d'excursions montanyenques: me refereixo a les excursions d'hivern per les altes serralades de nostra terra.

Si hermosa es la montanya quan està enjoiada ab ses gales estiuenques de prats verdosos y ufanor immensa, més ho es encara al veure-la envolquellada ab son blanc mantell hivernenc, del que ressorgeixen tant sols roques aislades, penyalars abruptes y verdes boscuries que, com taques de color ben vistoses, donen agradosa varietat an aquells paisatges sempre bells. A més, lo atrayentes d'aquestes excursions, ab ses petites dificultats, les fan més desitjables y encisadores, despertant-se més afició quan més se venen practicant.

Moltes en porta de fetes ja'l CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que diferentes vegades, y per diferents llocs, ha atravessat en ple hivern la carena pirenenca, fent ascensions an alguns dels seus enlairats cimals, com també resseguint per tots indrets el nostre xamós Montseny, que es camp ben assaonat pera aquestes sortides y pera servir d'entrenament pera altres de més empenta y importancia.

Unes y altres d'aquestes sortides són ben útils pera l'excursionisme y poden servir d'esplay als que venim obligats a fer vida ciutadana. Per medi d'elles pot arribar-se fàcilment a ben conèixer

y estimar la montanya ab tots sos atractius y belleses, com a guardadora fidel d'una ànima popular ben característica y d'una vida agradosa rublerta d'encants y benestar.

El nostre joliu Montseny y abruptes Guilleries, y tota la serra pirenenca ab ses múltiples derivacions y contraforts, ens mostren arreu les seves gales montanyenques, cridant-nos a fer vida per ses valls y torrenteres, penyalars y cimals, admirant y fruint les grans meravelles del terrer de nostra aimada Catalunya.

Al jovent toca en primer lloc aquesta agradosa tasca, tot seguint les petjades de nostres capdavanters. En nostre Centre s'està parlant de fer la vinenta temporada gran nombre d'aquestes sortides que no dubtem seran realisades sense cap contratemps y ab tota felicitat. Déu vulga que vagi arrelant l'afició a les nostres montanyes, y que en aquest sentit siga ben profitosa la propera anyada del nostre Centre Excursionista.

Eduard VIDAL

NOTES

Congressos alpinistes.—Són diversos els que hi han anunciats pera aquest istiu. En diferentes encontrades se celebraran a no tardar aquests vistosos aplecs o reunions d'excursionistes que anyalment venen organisant les entitats alpinistes de l'extranger. Entre'ls anunciats pera aquest any hem de citar: un a Primiero, convocat per la «Società degli Alpinisti Tridentini»; un altre a Prävald, pel «Club Alpí Fiumano»; el de Montereale Cellina, organisat per la «Società Alpinista Friolana»; el de Varallo, que organisa'l «Club Alpí Italià»; el del «Club Alpí Francès», que se celebrarà a la Vall de l'Arc, y el de la «Federació de Societats Pireneistes», que tindrà lloc a Lourdes. Finalment, la «Societat Alpinista Austro-Germànica» se reunirà a Innsbruck pera celebrar hi també la seva reunió anyal. De tots ells ne tenim molt bones noticies, fent-se esperançar un bon èxit en profit de l'Excursionisme.

El mal de montanya. — El Dr. Longstaff, en la seva obra publicada *Mountain Sickness and ist probable causes*, estudía y tracta ben metòdicament, y baix un aspecte científic y pràctic a la vegada, les causes y fenòmens produits per aquest mal, que tant inquieta a molts ferms excursionistes. En aquest treball s'exposen tots els símptomes d'aquesta enfermetat, anant avalorada ab gran profusió de notes, testimonis de gent avesada a les altures y experiencies del propi autor en ses nombroses ascensions pels Alps, el

Caucàs y l'Himalaya, faltant-hi tant sols un capítol que fos dedicat al tractament o remeis pera combatre dit mal.

Això darrer es lo menys sabut avuy dia: ja va dir-ho desde aquestes planes, fa alguns anys, nostre company en M. Font y Torné: l'única previsió es fer estalvi o acumulament de forces, menjar bé y dormir millor; l'únic remey, el repòs, la dormida y alguna beguda de rom, conyac o cosa semblant; coses totes elles molt fàcils y que moltes vegades resulten altament difícils. El perill del mal de montanya ha de refugir-lo aquell que hi estiga molt propens, y acostumar-s'hi qui puga resistir-lo y avesar-s'hi.

Conferencia important. — Ho es la donada darrerament a la Secció del Canigó del Club Alpí Francès per l'Enric Spont sobre *Le Camping*, cantant les excelencies de la vida de montanya ab tots sos atractius y innombrables belleses, constituint la seva pràctica un nou esport molt en ús entre'ls saxons y que ara s'intenta aclimatar entre'ls nostres germans de l'altra banda del Pireneu. L'infadigable excursionista fou molt aplaudit, parlant-se ja d'organisar diverses sortides d'acampament en plena montanya. La major part de les Revistes extrangeres han parlat ab elogi d'aquesta interessant conferencia.

Refugis. — Va augmentant ben depressa'l nombre d'aquestes construccions que s'edifiquen en auxili y ajuda de l'excursionista. Actualment continuen els treballs del Refugi al Taviela, al Cevedale, als Dotze Apòstols y al cim d'Asta, com també l'engrandiment del Refugi Stoppani, al Grosté. Finalment, en l'Alta Maurienne s'inaugurarà molt prompte'l Xalet des Evettes. Fem vots pera que molt aviat poguem nosaltres inaugurar el d'Ull de Ter, com començament d'una serie a escampar pel nostre Pireneu.

Funiculars. — El Concell Municipal de Bagnères-de-Bigorre ha donat concessió a l'enginyer M. Médiebelle pera la construcció d'un funicular que pujarà al Pic du Midi. Igualment se torna a parlar d'un funicular pera fer l'ascensió al Canigó.

Camins y carreteres. — Per part de la majoria dels Clubs Alpins extrangers s'està procedint activament a l'arreglo y construcció de nous camins de montanya, com també a l'instalació d'avisos-indicadors en les carreteres pera utilitat dels automobilistes principalment. El Club Alpí Francès, seguint la seva tasca desde temps ja empresa, està marcant de manera visible, per medi de pals, pedres y plaques metàliques, els camins de montanya, perdedors molt sovint y principalment a l'hivern, fent així una obra utilíssima y altament humanitaria pera'ls excursionistes y pera tots els vianants que's veuen precisats devegades a passar per mals viaranys. Molt fóra de desitjar que ben aviat comencessim aquí a imitar a les societats extrangeres en aquestes profitoses y lloables iniciatives.

L'arranjament de les montanyes. — Es aquest un dels temes d'actualitat a discutir entre'ls amants de les belleses naturals. A França s'estan fent actius y continuats treballs prop dels organismes oficials, els quals venen donant resultat, dictant-se disposicions a fi de procedir a la conservació y millora de les belleses naturals, construcció de parcs, etcètera. Es molt d'aplaudir aquesta bona intenció, sobre tot si no passa dels seus límits propis, ja que això no deixa de tenir també'ls seus perills. Aquí al nostre país, en que estem tant descuidats de tota mira protectora per part de l'Estat y dels demés organismes oficials, en que'ls nostres boscos s'estan aterrant, els salts d'aigua estan desapareixent y tot se fa malver, fóra altament convenient pendre alguna mida pera conservar les grans belleses que encara existeixen per les nostres altes montanyes, dictant-se alguna lley, no pera arreglar o artificialisar les mateixes, sinó senzillament pera evitar la seva destrucció. Tenim noticies de que alguna cosa s'intentarà en aquest sentit per part d'algun senyor diputat en la propera llegislatura. Tant de bo que dongui aquesta iniciativa profitosos resultats.

Ascensions notables. — Durant aquests darrers temps són moltes y molt importants les ascensions portades a cap per les més altes montanyes de la terra. Entre moltes altres recordem com a més sobressortints: les del doctor Longstaff a l'Himalaya; les de Mr. Rickmers y altres per les montanyes de Bokhara y gran gelera Zarafshan, a l'Asia; les del doctor Anderson per les regions volcàniques de l'Amèrica Central, y la de Mr. Heltling a l'Aconcagua (dominant dels Andes); y les del Duc dels Abruzzos pel continent africà. A més, són molts els nous pics dels Alps darrerament escalats y les ascensions verificades a les Montanyes Rocoses (Amèrica), al Montblanc, a Serra Nevada y a les regions dels Alts Pireneus, havent de fer remarcar que per part dels nostres consocis s'han fet les ascensions del Pic d'Aneto, de Posets y de Comolo Formo, entre altres.

Postals. — Entre les variades y nombrosíssimes coleccions de postals que arreu se publiquen, resulten sempre ben interessants y buscades pels coleccionistes les referents a paisatges y monuments, de les quals se n'han editat moltíssimes tant aquí a Catalunya com a l'Extranger. Darrerament n'han aparegut quatre vistoses coleccions reproduint clixés fotogràfics de la Vall d'Aran, obtinguts per l'amic Juli Soler en ses varies excursions per aquella encontrada; essent també d'un bon gust ben remarcable les diferents coleccions publicades per l'«Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana». Es molt de recomanar la circulació d'aquestes postals, perquè axís se contribueix a divulgar el coneixement de les belleses naturals y monumentals de nostra patria, fomentant l'obra de l'Excursionisme. També'l nostre Centre acaba de publicar unes vistoses postals ab el projecte del Xalet-refugi d'Ull de Ter, actualment en construcció.

La montanya y sos accidents. — Segons llegim en diverses revis-

tes extrangeres, són molts els intrèpits excursionistes que aquest darrer any han pagat ab la vida la seva afició a trescar per les montanyes, augmentant aixís la llista de víctimes causades pels accidents montanyencs sobre aquells que's veuen precisats a atravessar-les en èpoques de mal temps y per escabrosos viaranys o altes collades. També en la nostra Catalunya han sigut enguany, durant el passat hivern, ben nombroses les víctimes causades per la neu y el torb, segons les noves rebudes de diferentes encontrades. De totes maneres no's culpi a la montanya d'esser la causanta d'aquestes víctimes; no se la prengui per això com a monstre devorador al qual s'hagi de pagar el corresponent tribut: la major part d'aquests accidents són fills de la temeritat o de l'imprevisió dels que'n resulten ses propies víctimes. Aquests desgraciats accidents ens han de servir d'experiencia pera les nostres grans excursions, pensant que es l'home y no la montanya mateixa'l que quasi sempre es l'únic responsable.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Real Academia de la Historia, núm. 26, 2.on trimestre de 1907.

Publica'ls següents treballs: *La Corona de Aragón y Granada,* per A. Giménez y Soler; *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña,* per Joaquim Miret y Sans; *Documents sobre l'unió dels vescomtats de Castellbò y de Cerdanya,* per E. Moliné y Brasés; *Cartoral de Carles Many, de la Seu de Gerona,* per J. Botet y Sisó; y *Los reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María,* per Fr. F. D. Gazulla.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, núm. 55, Juliol de 1907.

Conté, entre altres treballs, una *Crónica de la excursión á León,* per A. Díaz y Sánchez, ab diversos gravats; y una *Reseña de los documentos históricos inéditos existentes en los archivos eclesiástico y municipal de Dueñas,* per Amador Salas.

Sicula, Març-Juny de 1907.

Aquesta revista del Club Alpí Sicilià publica uns treballs sobre *La cova de Sant Ciro* y *Estudis espeleològics a Sicilia,* per Paolo Ravelli; *Una ascensió al Cammarata,* per A. Giordano; y les seccions de costum.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, núm. 173, Juliol de 1907.

Aquesta important publicació conté unes *Notas sobre pinturas espa-*

ñolas en galerías particulares de Inglaterra, per H. Cook; *Los tapices de Actos de los Apóstoles de la colección de los reyes de España,* per E. Tormo; y la continuació del treball sobre *Iglesias medioevales de Tuy,* per A. Fernández Casanova, acompanyant el primer de dits treballs quatre làmines soltes, reproduccions de notables pintures.

Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Juliol-Agost de 1907.

Publica, entre altres treballs: *Ordenanzas de Andorra,* per F. Aznar Navarro; *La frontera sarracena en tiempo de Berenguer IV,* per M. Pallarés Gil; y *Reseña de la ermita de Mazaleón,* per L. Pérez Temprado; a més d'un articlet sobre *Caspe,* acompanyant un gravat de la Porta del Compromís.

Revista del Touring Club Italiano, Juliol de 1907.

Publica un treball sobre *Perugia,* ab motiu de l'Exposició d'Art antig, per en Giulio Maioni; *Divagacions excursionistes,* per L. V. Bertarelli; una ressenya del Congrés Geogràfic de Venecia; y les diverses seccions de que habitualment se compon aquesta revista.

La Montagne, Juliol de 1907.

Aquesta notable publicació conté en el seu número 7 del terç any el següent treball: *Un poema del sigle XVII sobre la Suissa,* per M. Julien Bregeault, acompanyat de profusió d'ilustracions ab làmines soltes. Publica, ademés, les seves tres interessants seccions de Crònica alpina, Bibliografia y Crònica del Club Alpí Francès.

Bulletin Pyrénéen, Juliol-Agost de 1907.

El portantveu de la Federació de Societats Pireneistes publica en son darrer nombre una necrologia de *M. Adrien Baysselance,* pel Dr. Tissié; *Itineraris per l'Artouste y Arrémoulit,* per H. Sallenave y M. Heid; *Una primera ascensió al pic de la Serra d'Ets-bans,* per Marcel Parant; y altres, junt ab la continuació d'*Els mapes dels Pireneus,* per L. Maury y D. Eydoux. Igualment continua'l treball de L. Le Bondidier sobre *La serra de Montarto,* ressenyant son pas per la vall de Caldes, ses ascensions als pics de Bécibéri y sa visita a l'Hospital de Viella; y l'altre de J. Bepmale, *Tota la cadena en trenta dies,* exposant en aquest nombre'ls itineraris de desde Soldeu a Venasc, passant per Andorra-la-Vella, Tirvia, Esterri, La Bonaigua, Espot, Capdella, Caldes de Bohí, Hospital de Viella, Villaler y Port de Basibés.

Bulletin de la Section des Alpes Maritimes.

Acabem de rebre aquest interessant volum, compost de 440 planes y gran profusió de gravats, corresponent als anys 1904 y 1905. Aquesta notable publicació del Club Alpí Francès conté, a més de la *Crònica de la Sec-*

ció y de treballs diversos, els següents referents a excursions: *El cercle de Rabuons,* per V. de Cessole; *En els Alps Marítims,* per L. Purtscheller (traducció); *El cim Burnat,* per F. Cavillier; y *Berthemont y el cercle de Ferrisson,* per R. Thierry.

Imer.

El darrer nombre d'aquesta important revista d'antropologia y geografia, que's publica a Stockholm, conté diversos treballs sobre estudis hidrogràfics, antropològics y etnogràfics, la crònica de la Societat y unes notes sobre les darreres expedicions del Dr. Andrée y del Duc dels Abruzzos.

Appalachia.

El nombre de Juliol d'aquesta publicació, portantveu del «Appalachian Mountain Club», de Boston, conté diversos importants treballs, entre ells els següents, que van acompanyats de notables ilustracions: *Ascensions al Popocatapelt y Ixtaccihualt* (Mèxic), per Mr. Charles A. Gilchrist; *Una travessia de tardor pel Coll del Gegant* (Alps), per A. Laurence Rotch; *La primera ascensió al Mummery* (Canadà), per R. Walcott; *A les montanyes de Washington y Carrigain ab el Dr. Guyot,* per S. Hastings Grant; y un *Resum de temperatures hivernenques a Serra Nevada* (Estats Units), per J. E. Church.

Jahrbuch des Ungarischen Rapathen-Vereines.

Aquest interessant Anuari, que's publica a Igló, conté en son volum XXXIV, segon suplement d'enguany, els següents notables treballs sobre excursions, a més d'altres també ben remarcables, de la seva Crònica oficial y d'una Exposició dirigida al reyal exèrcit d'Hungria: *Voltant per la montanya Turócer,* per K. Siegmeth; *Sis setmanes de vacacions,* per K. Ritter; *Excursions pel Alt Tátra,* per A. Maresck; *La montanya Vihorlat y el llac Izra,* per Geza Czirbusz.

Moltes altres són les Revistes darrerament rebudes, de les quals no podem ocupar-nos per falta d'espai. Entre elles devem mencionar especialment: el *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages,* que conté notables treballs dels nostres germans d'aquella comarca; el *Boletín de la Real Academia de la Historia,* que publica l'índex alfabètic deis darrers XXV volums apareguts; el nombre corrent de *Hojas Selectas,* ab un treball y gravats sobre les noves excavacions de Pompeya y Herculanum, y altre sobre'l Vernet y Sant Martí de Canigó, també ab boniques ilustracions; *La Fotografía Práctica,* que, com tots els demés nombres d'aquesta notable revista, conté notes curioses y gravats perfeccionadíssims molt interessants pera tots els aficionats an aquest art de la fotografia; la *Ilustració Catalana,* que en molts de sos números conté vistes y articles referents a excursions o costums de la nostra terra; y moltes altres de l'Extranger que venen a augmentar les nostres coleccions, entre les que mereixen citar-se:

Alpi Giulie, de Trieste, que publica en son nombre 4.t del corrent any una ressenya de la vinticinquena reunió de la «Società Alpina delle Giulie», ab diferents gravats, y una Observació sobre una fulla de la carta militar austriaca, per G. Gravisi; el *Butlletí* del Club Alpí de Crimea y del Caucàs, d'Odessa, que en son primer nombre d'aquest any publica un interessant treball sobre *Els volcans recentment descoberts y les erupcions volcàniques del Congo,* a més de sa Crònica Oficial; acompanyen també an aquest nombre diversos gravats; *Tijdschrift van het koninklijk nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap,* de Leiden, que conté diversos treballs sobre geografia y geologia; una Necrologia del Dr. Alfred Kirchof; un Estudi sobre'ls volcans Minahasa, y una important secció de noves; el *Mitteilungen des Deutschen und Osterreichichen Alpenvereins,* de Viena, y *Philologikos Syllogos Parnassos,* d'Atenes. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

Juliol de 1907

Sessió de clausura. – La darrera sessió d'aquest mes tingué lloc el dia 5, en la qual, seguint la costum d'altres anys establerta, va donar-se compte de totes les excursions de que's tenia noticia que realisarien diversos senyors socis durant els mesos d'istiu.

Després nostre company n'Eduard Vidal y Riba donà compte de l'excursió realisada el mes passat al Puigmal, projectant-se ab aquest motiu una vistosa colecció de vistes fotogràfiques d'aquells encontorns, tretes per diferents socis durant la mateixa excursió.

Acabada aquesta conferencia, els senyors Galbany y Martorell notificaren a tots els socis allí reunits els treballs portats a cap pera la construcció d'un Xalet-refugi a Ull de Ter, exposant lo que ha d'esser aquesta obra y projectant-se una vista y diverses plantes, que publiquem en altre lloc d'aquest mateix nombre. Totes aquestes noves van esser rebudes ab grans aplaudiments y mostres d'entusiasme per part dels senyors socis.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Durant aquest mes nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha donat les dugues darreres conferencies d'aquest curs, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:

Lliçó LXVI (dia 1). — Vintisetena de Grecia. — Esculptura arcaica — Escoles dòriques. — Origens. — Creta. — Influencies de l'art egipci. — Peloponès. — Olimpia. — Laconia. — Delfos. — Caràcters generals de l'esculptura dòrica. — Els bronzes dòrics. — Influencies de les escoles jòniques. —

Esparta. — Argos. — Sicione. — Els mestres esculptors d'aquest període. — Caràcters generals de l'esculptura dòrica. — Escoles dòriques a Sicilia y a Italia (Magna Grecia). — Selinente. — Beocia. — Egina.

Lliçó LXVII (dia 8). — Vintivuitena de Grecia. — Escola Atica arcaica. — Atenes. — Esculptors indígenes. — Influencies extrangeres. — Pisistrates y els seus fills. — L'art jònic a Atica. — Obres esculptòriques. — Els seus autors. — Estatues femenines trobades a l'Acròpolis d'Atenes. — El seu significat. — Estatues de divinitats. — Estatues virils. — Esteles funeraries.

Ab aquesta darrera conferencia, que, com totes les anteriors, fou acompanyada ab gran nombre de projeccions fotogràfiques, se despedí enguany el senyor Casades, esperant se ab gran interès la continuació d'aquestes notables converses.

XALET-REFUGI D'ULL DE TER

(COMENÇAMENT DE LES OBRES)

OBTINGUDA l'autorisació que per R. O. s'ha donat al CENTRE pera ocupar en el lloc d'Ull de Ter (montanya de Sant Miquel de Setcases) una hectaria de terrer ab destí a un Xalet-refugi de montanya, y al mateix temps el corresponent permís pera aprofitar els materials de construcció que's trobin en aquell lloc, com ja dèyem en el número anterior, una brigada de quinze operaris, a les ordres del mestre d'obres de Camprodon senyor Pagès (Faustina), sortí a primers del corrent mes d'Agost cap a Ull de Ter pera empendre les obres del Xalet. Primerament aixecaren una espayosa barraca pera hostatge dels treballadors y dipòsit de materials. El dia 5, havent-hi arribat l'arquitecte senyor Martorell, autor del projecte, acompanyat dels nostres consocis senyors Galbany y Torras (J. M.ª), començaren seguidament els treballs de replanteig del terrer ont ha d'aixecar-se'l Xalet.

Desde allavores les obres han prosseguit ab tota activitat. Els treballadors, animats dels millors desitjos, y tenint en compte'l temps limitat en que es possible treballar en aquelles altes regions, que la neu tant prompte visita, s'han emprès llur tasca ab tota decisió, treballant de punta de dia fins a última hora de la tarda, ab el propòsit de cobrir l'obra aquest mateix estiu, o quan menys deixar-la arran de la volta, de manera que pugui resistir sense cap perill els grans temporals de neu y vents que ab tanta freqüencia, a l'hivern, se desenrotllen en aquelles altituts.

Com que, llevat de la pedra, tots els materials de construcció han de portar-s'hi desde Camprodon, una corrua de matxos, diariament, no para d'anar amunt y avall ocupada en el transport dels mateixos. Això y la freqüencia ab que són visitades les obres pels que estiuegen a Camprodon, fa que'l camí d'Ull de Ter, enguany, se vegi constantment concorregut.

Com a nota curiosa, especialment pera'ls caçaires, aquí va la següent:

A l'endemà d'haver arribat a Ull de Ter els treballadors encarregats de la construcció del Xalet, quan a trenc d'auba abandonaren la barraca (tot just a mitg fer) pera prosseguir la feina, se vegeren agradosament sorpresos per un nombrós escamot d'isarts que tranquilament passejava per aquell hermós planell, arran mateix de la barraca. No cal dir ab la lleugeresa que fugirien al veure-s tant impensadament descoberts en aquella alta vall pera ells sempre tranquila.

Els companys Martorell, Galbany y Torras, que retornaren per Nuria y Ribes, tingueren nova ocasió de comprovar l'entusiasme que en tots aquells llocs ha despertat la construcció del Xalet, que tant ha de contribuir a fomentar les excursions per tota aquella banda del Pireneu.

L'amable Mossèn Eudalt, administrador de Nuria, que tant se desvetlla pera fer agradosa y còmoda l'estada de l'excursionista en aquell Santuari, restà admirat per la nostra obra, brindant-se espontaniament a fer arreglar continuament el camí que per les Nous Creus y els esplèndits Cims de la Vaca va a Ull de Ter, a fi de que la comunicació entre Nuria y el Xalet estigui sempre en el més perfecte estat possible. Ara sols convindria que pels ajuntaments de Ribes y Queralps o pels propietaris de les mines d'aquesta mateixa població, s'arreglés degudament el camí de les Gorges del Freser, avuy impracticable pera les cavalleries, y axís les comunicacions del Xalet serien completes.

***

D'un altre important donatiu ens complavem en fer esment: l'important «Sociedad General de Asfaltos y Cementos Portland», de La Pobla de Lillet, volent-se associar a la nostra obra, ens ha ofert gratuitament doscents quintars de ciment «Asland» de la seva fabricació.

Grans mercès a la generosa entitat, com a tots els que ab llurs donatius ens faciliten portar endavant la nostra empresa.

Continuació de la llista de suscripció:

Suma anterior, 8.247 pessetes; Joan Millet y Pagès, 250; «Real Asociación de Cazadores», 250; Francisco Mir y Aulí, 25; Miquel Arrau, 50; Víctor Concas, 5; Narcís Cuyàs, 10; Anton Bofarull, 2'50; Ferran Llarden, 5; Gabriel Bernadà, 10; Eugeni Prat, 10; Josep Amat, 10; Joan Rigol, 5; Roman Pujol, 5; Lluís Pascual, 5; Joan Comabella, 10; Pau Figueras, 10; Carles Portabella, 100; Pau Mercader, 25; Pau Castanyer, 10; Anton Codorniu, 25; Francisco Rusca, 25; Dionís Junquera, 25; Francisco Sanahuja, 25; Ramon Puigmartí, 25; Manel Gasch, 25; Cristòfol Fraginals, 50; Ingrés funció teatre Camprodon, 144'40; M. I. Ajuntament de Camprodon, 150; Pere A. Millet y Villà, 100; Joan Seriñà y Masferrer, 50; Ceferí Rocafort, 25; Enric Vidal y Valenciano, 25; Eugeni Rabella, 5; Salvador Millet y Vil à, 25; Albert Santamaria, 10; Eduard Vidal y Riba, 25; Joaquim Morelló, 50; Antoni M.ª Romaní, 50. — *Total recullit fins avuy dia*, 9.903'90 pessetes.

NOTA. — Hem d'advertir que en la primera llista va repetir-se per equivocació'l nom de D. I Carsi, y, per lo tant, en la suma total recaudada al publicar la llista del darrer número del BUTLLETÍ ha de rebaixar-se la quantitat de 25 pessetes, com s'ha fet en la llista que precedeix.

RECTIFICACIÓ

Nostre estimat consoci'l Comte de Saint-Saud ens escriu rectificant un detall de la ressenya de l'ascensió al Vignemale escrita per D. Claudi Martinez y publicada en el BUTLLETÍ de Maig d'enguany. Consta en dita ressenya que'ls senyors Brule y Bazillac, que havien feta l'ascensió d'aquella montanya per la perillosíssima canal de Gaube, a l'intentar fer-la una segona vegada, hi trobaren la mort. Axís ho explicà'l guia Haurine, de Gavarnie, al senyor Martinez; però'l Comte de Saint-Saud ens diu que es inexacte, ja que'l senyor Brule, que viu encara y es entusiasta pireneista, may més ha intentat repetir tant temeraria escalada.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

Any XVII — Barcelona, Setembre de 1907 — Núm. 152

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

DE BARCELONA A L'ARAN PER BAGNÈRES-DE-LUCHON Y VENASC

(Acabament)

La cabana del Cabellut es un bon refugi y centre de grans excursions, y encara que cobra l'hostatge un xic fort y en bons francs, no es may excessiu, quan un se fa càrrec de lo costós que es situar les provisions, el viure com en desterrament, no podent-se dedicar a altra cosa que a l'explotació dels turistes en els tres mesos que la té oberta; y com la fama corre y més aviat s'exagera, resulta que molts excursionistes hi passen de llarg per por d'esser escorxats. Emperò d'allí's frueix d'un espectacle que no té preu, perquè, ademés de l'esplèndida y incomparable vista sobre les Montanyes Malehides vers el sud, envisatjant l'oest se presenta un altre aixecament importantíssim, verdader esforç de formació geològica, enlairant pics y serres tant considerables com les de Gurgutes, Perdiguero (3.220 m.), les retallades d'Oo, y en son extrem el majestuós Posets (3.367 m.), ab ses propries geleres, que ab son etern moviment van esberlant-se, formant les *crevasses*, tant perilloses pera'ls excursionistes; y per altra part les xamoses valls ab ses riveres, en les quals hi corren a bots y empentes les gelades aigues provinentes dels alterosos y solitaris llacs, que alimenten les neus y geleres ab llur seguit desglaç en les èpoques abonades.

Y anem baixant, ja que la contemplació de lo que s'imposa de veres a l'esperit no té poder pera aturar el decurs del temps; y com pensem dinar a l'hospici de Venasc, encara que'ns afanyem serà molt tard quan arribarem a la vila.

Tenen pera mi les montanyes un encís especial, un art tant complet en el seu genre, com el tenen els marbres de ses entranyes treballats pel cisell d'un Fidies y altres clàssics, quals obres admirem; y com no'ns entusiasmarem molt més contemplant l'obra

perfectíssima del gran mestre que'ns ha donat ulls pera veure y cor pera sentir!

Per aquesta raó entenc que les obres de la meravellosa naturalesa s'han de pendre al natural, tal com són; y, si la montanya es alta y té'ls cayents ràpits y acanalats, lo que cal fer es no edificar-hi a sota, com temerariament se féu a Barèges, aixecant-hi un gran

Clixé d'Artur Mora

CANAL Y MACIU DEL PERDIGUERO AB EL PIC D'IXEYA

Casino, que fou destruit l'hivern passat per una allau, cosa ben prevista en un any en que abundin les neus com el prop-passat, que'n fou extraordinari.

Ab aquests antecedents no es d'extranyar que sigui jo un dels que s'alarmen al sentir parlar de reunir-se a Bordeaux un congrés pera tractar de l'*arrangement* de les montanyes. Altres persones, més ideals que pràctiques, desitgen arbitrar-les en arquitectura. A veure si a la fi conseguiran treure-ls bellesa, com succeeix ab l'aprofitament de la força en els salts d'aigua, y, al revers d'aquests, sense gaudir-se de cap profit, faran bo l'adagi de nostres avis: «El foc té aturador, que l'aigua y la neu no». Això sí: pera lo que

sempre tenim de treballar ab fe cega es pera evitar l'aterrament dels arbres, particularment dels resistents y vividors abets, verdadera providencia dels pobles situats en les majors altures, els quals, mercès al murallam atapahit de llurs boscos, consegueixen poder viure-hi ab relativa seguretat. En la Vall d'Aran, si algun desgraciat jorn se perpetrés el crim d'aterrar els boscos com fa temps se ve amenaçant per negociants gens escrupulosos ab l'excusa de poder-hi instalar l'industria de fer la pasta pera'l paper y en realitat un gros frau, molt fàcil de perpetrar donada sa situació ab tres confronts de terres estrangeres, ab les quals s'hi mantenen constants relacions, ja cal que al picar els primers abets abandonessin a corre-cuita llurs cases y esplets els habitants d'alguns d'aquells pobles, si no volien ser víctimes de les allaus que ab sa formidable caiguda farien rossolar roques, y, no tenint aturador, se multiplicarien arrasant-ho tot fins a les riveres.

Del port del Bom a l'hospici de Venasc s'hi compten 4 kilòmetres, que ab les esplèndides vistes desde aquell port y de les que segueixen del planell aon se troba la cabana del Cabellut, y, un xic a la dreta, altra de més gran que dóna hostatge als pocs treballadors que s'encatauen furgant en una mina explotada en la montanya que'n pren el nom, ens passà'l temps tant a plaer y tant depressa que, malgrat aquests 4 kilòmetres, no arribàrem a dit hospici fins a les cinc de la tarda. Allí trobàrem els primers carrabiners espanyols, els quals, cumplidors exagerats del farrigo-farrago de disposicions y pràctiques del *servicio,* no van permetre que entressim els cavalls a la cort sense que abans no'ls traguessim tot lo que portaven, fent-ne una pila al mateix camí, a cel obert; pràctica que se segueix inexorablement tant si plou com si neva com si fa sol: ni una miserable dependencia tenen pera abrigar l'equipatge y lo que pot portar un turista o vianant. Despullats els cavalls de tots els estres, obtinguerem permís pera poder entrar a l'hospici, y allí ens serviren lo més precís pera acompanyar els fiambres que'ns havia preparat la proprietaria de l'Hotel Groc Verdeil de Luchon, y que tingué la galanteria de no voler cobrar, tot dient-nos que ja haviem pagat el gasto fet la vigilia, y que això era cosa d'ella, que ja sabia les dificultats que trobariem pera dinar a l'hospici de Venasc, si es que'l trobavem obert, puix l'arrendatari estava tant cansat de no tenir ningú per culpa de les exageracions dels carrabiners, que's veuria obligat a tancar-lo y anarse'n a Venasc a guanyar-se tranquilament la vida lluny d'aquest despòtic y minúscul poder, que no té'l do de fer-se càrrec y de

considerar que l'immensa majoria de les disposicions van encaminades més bé a garantir l'idoni servey que no a fastiguejar al viatger, que no té cap culpa de si's troben tant pobrement remunerats.

Eren ja tres quarts de sis quan sortiem del repetit hospici de Venasc (1.705 m.), proprietat de la vila d'aquest nom, y, junt ab la

Clixé d'Artur Mora

VALL DE L'ESSERA: SALLENT DE REMUÑE

forçada companyia d'un carrabiner pera vigilar el nostre trànsit, fèyem via atravessant el pla dels estanys ab aiguamolls y entollaments que'ns permeteren atravessar-lo a peu, tot gaudint de noves siluetes del montanyam que l'enronda, ab abets en ses parts jussanes, pelades y informes en sos enasprats cims.

El riu Essera, joganer y entremaliat, portant les primeres aigues que li vessen els estanys de les Xalenques y de Toro, corria a la nostra esquerra, rivera dreta avall, augmentant el seu capdal les aigues tributaries com Gregüenya, Vallhibierna y Astós, formant esplèndides cascates les de Literola, Remuñe y Aguas Pasas, que tenen grans sallents, difícils de donar-ne idea per la fotografia, per

mancar-hi lo principal, que es aquell brugit remorós tant característic, y la polsina que s'escapa de l'aigua escumejanta.

Aproximadament als 24 kilòmetres, y en un escarpat de l'altra vorera, s'aixeca un grandiós edifici que no es altre que'ls banys de Venasc, d'aigues termals sulfuroses, ab temperatures de 22 a 36 graus, concorregut particularment pels aragonesos d'aquestes altes regions, que necessiten d'aquest tractament; y així se comprèn, perquè la vida del banyista, tant pel lloc com per les diversions, se pot comparar a la clausura monacal.

Era ja capvespre quan passavem pel seu enfront, y no fou obstacle pera que l'amic Mora'n tragués una vista.

La vall de Venasc es de les més hermoses y riques dels Pireneus espanyols, confrontant al nord ab els francesos, a l'est ab les valls d'Aran y de Nuals, a l'oest ab la vall de Gistau, y al sud ab els llargs y altíssims congostos del Run.

Sa major amplada es d'uns 12 kilòmetres, o siga desde Chia a Sant Feliu de Beri. El riu Essera la rega en tota sa longitut desde'l pla de l'Estany fins als congostos del Run, o siga una extensió de 40 kilòmetres.

Dominada en son naixement pels gegantins pics de les Malehides y Perdiguero, flanquejada més avall pels pics de la Mina, de Sauvegarde, d'Alba (3.280 m.), de Vallhibierna (3.109 m.), de Castanesa (2.870 m.), de Gallinero (2.024 m.), la montanya de Paderna (2.652 m.) y el coll de Lliterola (3.000 m.), es una de les regions pirenenques més dignes d'esser visitades pels excursionistes.

El riu Essera naix dessota'l Pla d'Aigualluts, aont hi ha'l famós Forat de Toro (2.024 m.).

Els principals afluents de l'Essera en la vall de Venasc són: la Renclusa de Gregüenya, Vallhibierna, Renero, Remascaró, Bisaurri y Gabàs, vora esquerra; per la dreta: Aigua d'Astós, barranc de les Someres, Aigueta d'Erist, barranc de la Cambra, Sorri, Benesal y de la Verge de Gracia.

Les més importants d'aquestes corrents per llur capdal d'aigua són: el torrent de Vallhibierna, que desaigua sota'l pla de Serrarte, l'Aigua d'Astós, sota la borda de l'Anglada; el de Remascaró, entremitg de Venasc y Ancils; l'Aigueta d'Erist, en el poble d'aquest nom; y el barranc de Bisaurri, que conflueix a l'Essera a Castell de Sos.

Ademés, es rica en fonts, com la ferruginosa de les Artigues, que tenyeix de rogenc les roques granítiques que omplenen el llit de l'Essera desde'l barranc de Renero fins a Venasc; la de Sant

Ferrer, d'aigua fredíssima, y la de Remascaró, empleada ab èxit com a restrenyent.

Y aquesta hermosa regió té pera comunicar-se ab França y l'alta provincia de Lleida camins de mala mort, camins que, per la gimnasia y grimpar d'un excursionista, poden resultar en benefici del desenrotllament físic, emperò impossible pera'l tràfec, pera'l guany de les queixalades de que n'estan tant necessitats aquells soferts habitants, sense altra industria que l'agricultura, en alguns indrets ben migrada per cert, causant pena semblant deixadesa per part dels que tindrien de fomentar les riqueses del país; y com per desgracia no coneixen més país ni més necessitats que les de la vila y cort y atendre'ls conflictes locals y d'intrigues parlamentaries, abandonen les verdaderes necessitats, y aquí, que fóra una dèu d'ingressos per llurs belleses naturals y fresc y sanitós clima, se queden isolats, y sols de tard en tard són visitats pels pocs excursionistes, la major part d'aquest Centre, coneixedors de ses incomparables belleses.

Era quasi fosc quan passavem per la cascata d'Aiguas Pasas, d'aigues escumejantes, bullidores, ab infinitat de sallents d'immensa grandiositat.

Aprés trobàrem un pont dit *del Campamento*, que atravessa'l riu, y seguírem per sa vorera esquerra, deixant més avall, a la dreta, l'altre pont de Cubero (1.231 m.), que s'atravessa pera fer l'excursió a la vall d'Astós y Posets, seguint nosaltres vers el selvatge y llarg congost que condueix a Venasc, deixant a la nostra esquerra la ribereta de Vallhibierna, tant coneguda pels que fan l'ascensió desde Venasc al pic d'Aneto, veritable rei del Pireneu.

Era ja ben tancada la nit (dos quarts de dèu) quan arribàrem a Venasc, havent sortit a tres quarts de sis de l'hospici. Impressionats fondament per totes aquelles belleses de la vall de l'Essera, el nostre esperit s'aixecava per damunt de les miseries humanes, quan ens distragué de les nostres abstraccions *el criado*, com ne diuen a Aragó dels moços de peu, fent-nos observar que la primera diligencia a fer era presentar-nos a la Duana, encaminant-nos-hi tot seguit; y, aprés d'un bell esperar que se'ns feya llarg per entretenir-nos d'abraçar a nostres bons amics caçaires del Centre, ens rebé l'administrador, home alt d'estatura, mancat de carns y sobrat de barbes, que, al començar el registre del primer sac de mà, l'amic Mora, amb l'educació que li es peculiar, li féu una senzilla observació referent a l'oportunitat de tals registres tractant-se de senzills turistes, emmostatxant-se'l tal administrador sobtadament; y ab una

atenció que no li envejo, produida, sens dubte, per la miseria y l'avorriment, ens castigà *ipso facto* fent-nos depositar en el *almacén* (?) tota la nostra impedimenta, a l'extrem de no deixar-nos emportar ni la camisa pera dormir, tot dient que *mañana será otro día, y que después de las nueve podíamos presentarnos para el despacho.* Molestats per les primeres impureses de la realitat, sortírem

Clixé d'Artur Mora

La vila de Venasc

determinats vers la Posada d'Ascón, lloc de reunió ab nostres excelents consocis senyors Mitjans, Gosch y Senitches, que, com ja he dit, havien sortit uns quants dies abans pel costat d'Aragó pera organisar una caçera, penada y de gran resistencia, pel maciu de les Malehides, als corredors isarts. Allí 'ls trobàrem juntament ab nostre consoci en Joseph Pascual y Pons, altre enamorat de les belleses de les montanyes, del color y dels grans quadros de la natura, acostumat a fer les excursions sol, pera no veure-s contradit en sos esplays de virtuosa contemplació artística, y ab aquestes circumstancies tornava de fer l'ascensió al Pic d'Aneto (3.404 m.). També saludàrem a un altre consoci, el senyor Artés, que per

assumptes professionals se trobava instalat en la mateixa casa Ascón; y com a coneixedor de la vila y comarca, per residir-hi temporalment, se'ns oferí y ens acompanyà per tot, a la més petita indicació; obsequis que li regraciem coralment.

Venasc es una vila de 1.000 y pico d'habitants, situada a 1.143 metres sobre'l nivell del mar. Antigament formava part del comtat de Ribagorça y avuy pertany a la provincia d'Osca, essent

Clixé d'Artur Mora

Venasc: Portada de l'iglesia parroquial

Boltaña son cap de partit, del qual el separen 66 kilòmetres, y altres tants d'aquest al cap de provincia. Sa principal riquesa, si aixís s'en pot dir, es la recria de bestiar, principalment de mules, que són molt apreciades en les fires aon se presenten y a França especialment.

Parlen en sa immensa majoria'l castellà, el francès y una mena de llenguatge local ab terminacions constants, particularment ab *o*, que surten a desdir, que a nostres orelles, no acostumades, ens fan l'efecte de veres castellanades. A darrers del sigle XV se parlava un català molt castiç, com tingué ocasió de comprovar el senyor Gomis en una escriptura feta per un notari de Venasc en 1478.

En les darreries del regnat de Felip II se construí un castell,

que, donada sa situació y estructura, semblava com un vaixell dominant la vila, essent artillat en temps de Felip V, y avuy sols en resten enderrocs sense cap valor; y crec que may n'hauria tingut, a judicar per un gravat de primers del sigle passat que he consultat.

Té la plaça major gran y ben proporcionada; una iglesia romànica, la davantera ab ull de bou y les pedres del circ forà esculpturades, y una portada ab arquivoltes, quals nervatures van seguint fins a les bases, no donant lloc a les columnetes, que tanta riquesa li donen ab sos treballats capitells; malgrat sa simplicitat, té'l valor de les proporcions, de que tant s'en preocupaven els constructors d'aquell art tant escayent y ric dins sa austeritat.

Hi ha alguns carrers típics ab cases pobres y velles, y alguna, com en la que's troba instalada la Duana, més que cap.

Se conserven algunes cases d'aspecte senyorial, restes del renaixement, ab escuts nobiliaris part dessobre de les amples dovelles de les portes foranes, y algunes torres emmarletades, essent la més característica la casa Juste, residencia dels comtes de Venasc quan deixaven la del castell, situada en un carreró estret, com ho són els pocs ab que compta aquesta vila, que té per patró a Sant Marcial de Limoges, guardant-se en la parroquia una imatge de plata d'aquest sant, tant venerat en aquelles encontrades.

L'endemà passat, a les quatre de la matinada, sortiem de Venasc, augmentat nostre petit agrupament ab els bons companys senyors Mitjans, Gosch y Senitches, tant excelents excursionistes com destres y afortunats caçaires; qual entusiasme pel CENTRE queda demostrat ab el present que li feren dedicant-li l'isart que pogueren salvar de les urpes d'aquella autoritat que no vui calificar més, puix prou pena té aguantant les escomeses del seu caràcter quisquillós y petulant.

Apenes clarejava'l dia y feya fred. Erem a 11 d'Agost, y el nostre termòmetre, comprovat, senyalava 8 graus. Deixavem enrera la bonicoia vila, situada en la confluencia de l'oberta vall del seu nom ab el de Barrabés pel costat de Catalunya. Té com a pobles vehins Ancils y Sarller, formant un triàngul del que Venasc n'es el vèrtix.

Anavem deixant a la nostra esquerra, al lluny, el Turbon (2.492 m.), els característics pics de Sarller (2.257 m.) y Gallinero (2.719 m.), ab ses blanques congestes, entrant en el grandiós y feréstec Congost, del que no'n coneixiem altra cosa que la disbauixada remor de l'aigua, per ser bruna nit quan el passàrem a la vinguda en direcció a Venasc.

Desfent el camí, passavem pel pla dels Banys a dos quarts de set, per l'hospital o hospici a les vuit, y sota'l port de la Picada a dos quarts de dèu. Y qui camina, davant d'un espectacle tant gros! Les màquines fotogràfiques no paraven. Vers tramontana teniem el Portarró del Bom, ab les cabanes dels minaires dessota; més a l'est, els cònics macius de Sauvegarde y de la Mina. Un pas més y

Clixé d'Artur Mora

EL PIC DE SAUVEGARDE Y EL MACIU DE PERDIGUERO

som al cap de port, o passada, com ne diuen els aranesos. Quinze minuts empleàrem pera assolir-la, y quin esplay pera la vista! quin reconeixement més implícit de nostra petitesa! Y ¿qui s'en va d'aquell mirador, malgrat els requeriments amistosos del senyor Mitjans, que menava pressa pera arribar a l'ermita de l'Artiga de Lin com més aviat millor? Ab en Mora vam quedar-nos reçagats pera fer alguns clixés de tant incomparable lloc. Tot y trobar-nos a mitjans d'Agost, encarada al nord se desenrotllava una grandiosa congesta, y cap a llevant teniem una mar de montanyes, com ones en desfet temporal. Y què pot un objectiu fotogràfic enfront de tanta grandesa? Per ben feta que resulti una vista, sempre es un

esquitx davant de la realitat. El montanyam de la Vall d'Aran, els Cómolos de Caldes, les montanyes de l'Ariège y Andorra, aixecaven llurs testes, redreçant-les a mesura de llurs forces, totes rendint vassallatge a les Malehides, que per sol ponent s'extenen ab l'exuberancia d'un poder y hermosura que cap més iguala, per més que s'hi emmirallen ab enveja, com a filla predilecta y la

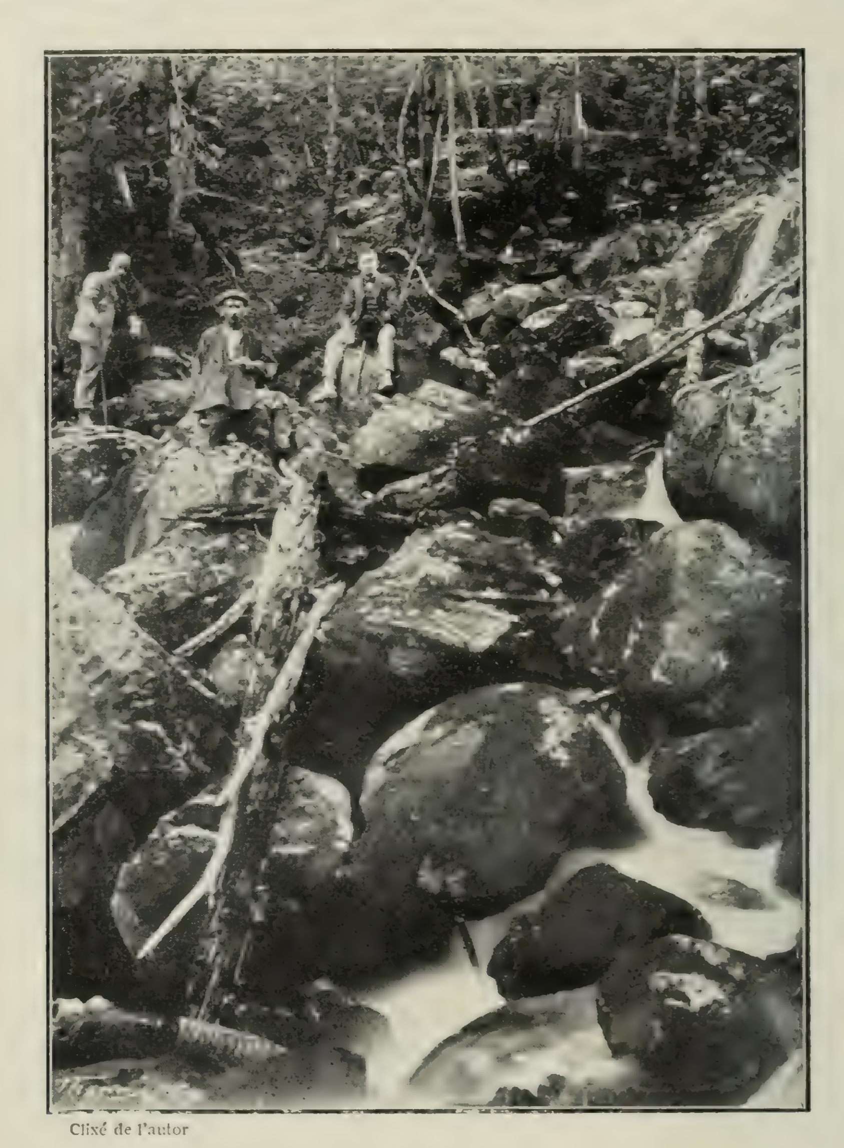
Clixé d'Artur Mora

El cap de port de la Picada

millor endiumenjada d'aquesta esplèndida y extensíssima carena pirenenca, tant rica en llacs y geleres, abetars y fagedes, rius y sallents, valls y tossals, y un munt de llegendes tant interessants com les de les Ondines de les boniques tradicions del Nord.

Crec que ab nostre retard farem enfadar al bon amic senyor Mitjans y no ho desitgem pas, perquè no n'es mereixedor. Anem avall vers la Canal de Pomero, y encara una altra vista: qui s'en pot estar! Es la Tuca Blanca, ab ses congestes y tarteres, de caires vius y retallats al començament dels Clots de l'Infern, que Déu ens hi castigués a l'estiu, puix són molt frescos els clots d'aquest Infern. Som ja a la Canal de Pomero propriament dita, y quina

congestassa! Allò es una mar de neu. Sort que es mitg presa. S'obre la Canal y sortim a una gran comarcada y tornem a veure més properes les montanyes de que abans he parlat vers sol ixent. Ja tenim el bosc de Matet a quatre passos y s'aixeca la montanya de

Clixé de l'autor

DETALL DEL GÜELL DEL JUEU

Montludo, y anem caminant ab més delit. Ja ovirem el Coll de Toro de Barrancs y la montanya de Pomero. Compareix la boire y s'encela per moments vers la Forcanada, més no porta malicia. Avall com l'aigua y som a la vall d'Artiga de Lin. Que hermosa y que esplèndida! A cada indret veyem vistes corprenedores: al fons, vers ponent, sempre tancant l'horitzó, els Malls dels Puys y les

serres del Nere. Ens detinguerem pera fruir d'aquell espetec y xarbotament d'aigua al rebatre furienta contra les rocasses y arbres caiguts. Es el Güell del Jueu, el que fins no fa gaire's creya que era l'aigua que's fonia en el Forat de Toro, part jussana de les Malehides, y per sota terra barbotejava novament en aquest indret. Experiments fets aprés per medi de colorar l'aigua y altres, han demostrat no passar de llegenda aquesta suposició. En aquest punt comença'l riu Jueu, que, ab l'aixelabrament de sa naixença, segueix joganer y remorós, oferint ses riberes quadros que imposen per sa grandiositat y extrema boniquesa, repetint-se ab varietat d'assumptes a cada revolt de la ribera, requadrada per altes y capritxoses montanyes aglebades y nevoses en sos cims, y vestides ab exuberant arbrat, immensos boscos de faigs y abets en ses vessants menys esquerpes y segres. Els tons esmeragdats dels prats que s'extenen a dreta y esquerra d'aquesta incomparable ribera; els arbres de varietat de lleys que festonegen la conca del riu Jueu y les grans roques escampades ça y enllà en desconcert atractívol, li donen un caràcter de bellesa difícil de descriure, com tot lo que corprèn ab sugestiva força, que es precís fruir-ho directament, pera compendre ab els batecs de la realitat y l'aire de la vida aquells esperits delicats pera'ls quals Déu ha creat lo bell y el sentiment artístic.

A un quart de dugues arribàrem a l'hostatge de l'Artiga de Lin, a 1.290 metres, trobant els companys, que prudentment s'havien avançat, donant els darrers cops de mà y d'ingeni pera improvisar un dinar de montanya, lo que's conseguí ab certa suculencia, gracies a la requesta que féu seguir desde Venasc el senyor Mitjans, previsor com sempre.

Al bell costat de la casa-refugi y hostal, aont hi viu l'ermità, s'aixeca la capella sots l'advocació de la Verge de l'Artiga de Lin, relativament gran, y res més, considerant-la artísticament. Ens cridà l'atenció l'imatge que s'hi venera ab la dita denominació, que es de talla y triplicada, la qual vaig fotografiar per l'originalitat de l'agrupació y no per sa data, que no la faig anterior al sigle XVIIIè. Al meu entendre representen Santa Agna, la Verge y l'infant Jesús, y, no obstant, per tota l'encontrada, aon té gran crit, no es més que la Madona de l'Artiga de Lin.

Y ara permeteu-me que recordi l'ermità de l'Artiga, el guia recomanable y experimentat, en Francisco Xau, d'Aubert, que volgué acompanyar-nos per si voliem passar per la montanya de Montpuis y el bosc de Baricauba. Jove encara, representava contar

trenta y tants anys, enllitant-se poc aprés y morint al cap de vuit dies de pendre-n comiat.

Y seguim ribera avall, en direcció al poble de Les Bordes, y arribem a l'indret aon quasi cada hivern les allaus fan de les seves. Es conegut pel Lauet de la Simona, y pels restes que'n queden ja's comprèn que'l tal lauet es molt formidable, dels que tot s'ho emmenen, dels que no tenen aturador, per més acords que prenguin els congressistes de Bordeaux.

En cinc quarts ens presentem a Les Bordes, aigua-barreig del riu Jueu ab la Garona, aont ens sorprèn agradablement el senyor Soler, el qual, enterant-se per un telegrama de la nostra arribada a Viella, ens vingué a rebre, lo que li costà una caminada de més de 20 kilòmetres.

Vuit kilòmetres tenim de fer pera arribar a Viella desde Les Bordes, sempre per la ben entretinguda carretera que ve de Pont de Rey, y els passem sense adornar-nos-en, animats ab agradables converses y cambis de les impressions rebudes.

Tocant el pont sobre la Garona a Viella, y a mà dreta de la carretera, s'aixeca la capella dita de Mitg-Aran, situada davant del monolit-menhir del mateix nom. La capella, ab restes del convent de Sant Agustí del Panyo, es de primers del sigle XIIIe, que, segons tradició, fou fundada per Sant Paulí, y està orientada de llevant a ponent, y tota ella acusa que fou aixecada darrerament, aprofitant materials del monastir de que hem parlat. Se veu clarament que la portada es de nova orientació, donada la planta tant desfigurada.

Arribem a Viella, y, com es tard y estem un xic fadigats dels 24 kilòmetres que hem fet en el *cavall de Sant Francesc,* acabaré la relació pera descansar de la fadiga que vosaltres y jo tant necessitem.

ALFRED GAZA

NOVES ESPELEOLÒGIQUES

Els nostres companys del «Club Montanyenc» han realisat darrerament diverses exploracions de coves y avencs de nostra terra fins ara desconeguts, que han donat resultats altament satisfactoris pera la ciencia espeleològica.

A més de diferentes exploracions y sondeigs de diverses coves de relativa importancia existents en els termes de Carme, Bruch y La Llacuna, han sigut estudiats detingudament dos importantíssims avencs: un a la Plana d'Ancosa, prop del poble de Pontons, en l'alt Penadès, y l'altre al peu del Puig d'Agulles, en el terme de Corbera.

El primer, situat al bell mitg d'aquella extensa plana, a uns 650 metres d'altitut sobre'l nivell del mar, es d'entrada molt petita y d'una fondaria total de 31 metres, constituint-lo grandiosa cova de més de 15 metres d'alçada, ab boniques y treballades estalactites; ab altra, cap al N.NE., de sol molt més baix, que igualment quedà recorregut. Sa formació, segons parer de Mossèn M. Faura y Sans, que dirigí la seva exploració, se deu a diferents períodes evolutius, començant per una depressió y seguint diversos moviments tectònics, originant-se una senzilla esquerda per entre compacta capa caliça y formant-se després les cavitats com a conseqüencia de les filtracions per entre les capes inferiors de guix, formant-se allavors diferentes corrents subterranies que les anaren arrocegant, desprenent-se part de les capes calices superiors y quedant axís ben constituídes les dugues cambres que actualment formen el citat avenc.

L'altre, l'avenc de Can Roca, es encara molt més important, y sa formació's deu, segons parer de Mossèn Font y Sagué, de Mossèn Faura y de tots els demés que'l visitaren, a un enfonsament de la massa caliça superior y a una corrent subterrania a travers de la dolomía llacunosa, formant-se axís grosses cavitats omplenades per successius desprendiments que originaren la seva actual formació.

Aquest avenc està situat al llit mateix d'una torrentera que reb les aigues que davallen de tota la carena y contraforts del Puig d'Agulles. Sa boca, situada al peu de la margenada, a uns 515 metres sobre'l nivell del mar, té ja un aspecte de grandiositat, deixant contemplar una fantàstica caverna de grans dimensions. Té uns dos

metres y mitg de llarg per un metre tres quarts d'ample. Son interior està format per diversos replans, y ses parets estan ornades de fenomenals y variades estalactites. La cavitat formada al segon replà mideix 23 metres de N. a S. y 17 d'E. a O., ab una alçada d'uns 26 metres desde'l sostre y 41 desde la boca de l'avenc. A la banda SE. d'aquesta cavitat s'hi obre un pou, que fou resseguit fins uns 23 metres sota l'anterior replà, quedant allavors interceptat el pas per grossa capa de pedruscall sobreposat. La fondaria total d'aquest avenc es de 64 metres.

Com se pot veure pels datos apuntats, aquests dos avencs, tant per sa configuració com per les belleses que enclouen, com per la seva especial situació, tenen gran importancia, y son estudi y exploració poden ser de resultats altament profitosos pera l'espeleologia y fins pera les necessitats d'aquelles comarques en les quals estan formats. El darrer sobre tot, per sa característica situació al llit mateix de la torrentera, qual aigua s'engoleix totalment, y per sa proximitat a les comarques d'Ordal y Garraf, rublertes d'avencs, coves y corrents subterranies de gran importancia, pot considerar-se de gran interès, relacionant son estudi ab el de tot el terrer y especial constitució d'aquelles citades comarques.

Ens consta que tant per part de Mossèn Font y Sagué com per part del «Club Montanyenc», hi ha projectat un acabat estudi de tota aquella interessant comarca; com sabem també que aquesta darrera entitat té en projecte altres treballs d'aquesta naturalesa per diferents indrets y comarcades de Catalunya.

Són molt d'agrair tots aquests treballs desinteressats, y desitgem que les successives exploracions donguin resultats ben profitosos pera la ciencia geo-espeleològica y pera l'estudi complet de l'espeleologia catalana. — V.

IMATGES Y CAPELLES DE VEHINAT

(Continuació)[1]

Carrer Mitjà de Sant Pere. — En mitg d'una paret quasi llisa que, fòra poques obertures baixes y més o menys altes que distreuen sa monotonia de paret del darrera d'un edifici y sos patis o jardins, hi ha, davant per davant del carrer del Bou de Sant Pere, una capella enfondida en la mateixa paret. Quasi tot l'any resta

1) Vegin-se'ls números 149 y 150.

tapada per una vidriera que resguarda un espès filat, deixant entreveure l'imatge que ocupa aquell buit, sense que puga entendre-s quin sant representa. Però quan s'acosta'l 15 de Juliol, algun dia abans se comença per emblanquinar aquella paret, se destapa la capella, y apareix aquella figura vestida ab hàbit negre, compost d'una sotana negra cenyida, ab una creu vermella sobre'l pit, y un manteu tot de robes naturals. A la mà dreta ostenta una creu patriarcal, indicant ser aquella personalitat representada'l fundador d'una institució eclesiàstica. De la creu penja un drap a semblança de bandera blanca, en la qual hi campeja una creu també vermella. Es l'imatge de Sant Camil de Lelis, el fundador dels clergues regulars felipons, establerts en 1585, això es, vintisís anys abans de morir aquell son fundador.

Els vehins del citat carrer del Bou y els del carrer Mitjà més propers a la capella, a l'arribar el dia 14, vigilia de la diada del sant, guarneixen de la millor manera que saben la via pública ab penjarelles ab paper retallat, y adornen la capella de flors y lluminaria no escassa.

L'existencia de la tal capella no té altra historia que aquesta: en 1662 els tals clergues regulars, ministres de malalts, generalment nomenats Agonitzants, establiren en el carrer Més baix de Sant Pere, comptant ab la protecció del Marquès d'Aytona, la primera casa y iglesia. Passats un centenar d'anys pogueren engrandir la casa, y, havent sigut auxiliats pel vehinat dels repetits carrers Mitjà y del Bou y dels carrers propers, aquells religiosos volgueren mostrar-los el seu agrahiment colocant aquella imatge en aquella capella oberta en la paret del darrera la casa conventual.

Y aquell vehinat se mostrà tant agrahit a la deferencia de que havia sigut objecte, que prengué per patró a Sant Camil ab un entusiasme que encara dura y s'ha mostrat ben constant fins després de l'any 1835, en que per la supressió de les ordres regulars aquells religiosos tingueren també d'abandonar la ciutat de Barcelona; de manera que per aquesta part res ha influit el retorn dels pares Camils a Barcelona farà cosa d'una dotzena d'anys. L'imatge y la capella porten ben bé la fesomia d'haver sigut colocades allí per allà l'any 1780 y tants, y, per lo tant, abans que s'obrís l'iglesia dels Agonitzants del carrer Més baix de Sant Pere, que no fou benehida fins l'any 1806.

El mateix carrer Mitjà de Sant Pere, núm. 52. — Es la que correspon an aquest nombre una casa de mitjans del sigle XVIIIe, ab sos

característics esgrafiats linials, manifestació d'una època en que aquest element decoratiu no havia conseguit el desenrotllament que conseguí en l'últim terç d'aquella centuria ab aquella esplendidesa de dibuixos y figures ornamentals que en nostra època no se sab rependre. A l'alçada de l'entresol, y entre dos balcons, hi ha una capella decorada ab una adequada fatxadeta de caràcter jònic, aplicada indubtablement ab posterioritat a la construcció de la finca. En aquesta capella s'hi presenta l'imatge de la Verge baix l'advocació de Nostra Senyora de la Victoria.

La casa ve al davant del carrer ara nomenat de la Victoria y hauria de dir-se de la «Mare de Déu de la Victoria».

Els vehins d'aquest carrer y els del troç proper a la casa de la capelleta corresponent al carrer Mitjà cuiden de la veneració d'aquella imatge ab tanta devoció que han conseguit enriquir-la ab valioses joyes de plata que ostenta en la diada y vuit dies següents, en que se li celebra la festa, que es el 8 de Setembre.

En tal data aquella capelleta, aixoplugada per una senzilla teuladeta de dues vessants, s'engrandeix ab una graderia que s'omplena ab força flors, herbes aromàtiques y ciris. Se guarneix també la via pública ab els clàssics ornaments de paper retallat y se celebren algunes festes populars característiques, com són la sortija pera alegrar la quitxalla y distreure als grans y l'indispensable ballaruga a la vetlla, mal siga al compàs de la música d'un piano de manubri tocat per un dels distingits professors d'aquest instrument que passegen pels nostres carrers y places lluint el garbo de sa persona vestida a lo *pinxam*.

L'historia d'aquesta capella indubtablement no té altra explicació que aquesta. Els Reys Catòlics, en 1487, conquistaren la ciutat de Màlaga protegits pel favor de Maria Santíssima, donant això motiu a l'origen de la Mare de Déu de la Victoria. Els religiosos mínims que intervingueren en aquella gloriosa campanya se proposaren propagar el culte d'aquesta advocació.

No havien passat més que seixanta-tres anys d'aquella data quan els frares aquells, instituits per l'insigne calabrès Sant Francisco de Paula, vingueren a Barcelona, aposentant-se en una estada propera a l'ermita de Sant Bertran, situada al peu de la montanya de Montjuic. D'allí, al cap de poc temps, passaren a la Rambla, y en 1578 se trasladaren a una capella fòra'l Portal Nou, probablement la que havia pertanyut fins al 1562 a les monges dominiques de la Mare de Déu dels Angels. Uns onze anys estigueren en aquell punt de fòra muralles, puix en 1589 ja's trasladaren al carrer Més

alt de Sant Pere, en el convent que s'havien edificat en el terrer d'unes cases que'ls havia cedit un comerciant. D'aquesta última data probablement prové la propagació principalment per aquesta part dels barris de Sant Pere a la Mare de Déu de la Victoria, objecte d'especial veneració a l'iglesia de Sant Francisco, com ho indica aquella imatge que hi ha encara colocada en la cantonada del mateix temple ab el carrer de Sant Francisco.

L'indicada casa seria adquirida per aquells religiosos com a patrimoni de la Mare de Déu de la Victoria, de la mateixa manera que ho era aquell hort de la Mare de Déu, que corresponia al que ara ocupen les cases números 65, 67 y 71 del carrer Mitjà, y anant seguint pel de la Victoria, antigament de les Romagueres, fins arribar a la del número 66 del carrer Més alt de Sant Pere.

Aquest hort subsistí fins per allà l'any 1840, època en que seria venut per l'Estat als propietaris de les cases que s'hi aixecaren al cap de pocs anys. Havent passat la casa y l'hort de la Mare de Déu de la Victoria a ser propietat particular, y havent desaparegut els frares mínims, el culte de la Verge Santíssima baix aquella advocació ha arribat a ser inferior a l'iglesia de Sant Francisco que en el carrer Mitjà de Sant Pere, en aquella casa reedificada en 1778.

Plaça de Sant Pere. — En la que hauria d'anomenar-se Plaça Nova de Sant Pere s'aixopluga una capella que més val no qualificar-la, dintre la qual hi ha enquibida una cadira de forma barroera en la qual s'hi asseu la figura aquella tant pobrement vestida, que ni la capa que forma part de la tradicional indumentaria de tots els apòstols li han permès usar; y, en quant a atributs del seu suprem càrrec, apenes les indispensables claus, símbol de son poder celestial. Per tot això l'han nomenada alguns del barri an aquella estatua de pedra «Sant Pere pobre».

No té historia, perquè fa pocs anys que s'està allí y també perquè'ls pobles no solen pas tenir-ne. En cambi, l'altre, al qual podrem nomenar «Sant Pere ric», es l'antic cronista d'aquell barri, qual historia guarda pera sí, y ha conseguit fama de ser «persona endreçada». Y es que, segons ja contaven els nostres avis, cada any, al punt de la mitja nit de la vigilia de la seva festa, s'aixeca, deixa a un reconet les claus, que sens dubte, grosses com són, deuen ser de portes més grans que les del seu vehí, treu la pols de la cadira, espolsa y estova'l coixí, torna a agafar les claus, s'asseu altre cop, y... fins l'any que ve.

Alguns del barri que's creuen ben informats diuen que això

es una indirecta que tira aquell «Sant» als que tenen o, millor dit, han anat tenint desde temps immemorial alguna jurisdicció en l'iglesia aquella, per motiu de que sempre aquell estatge en que hi passa'ls dies, les setmanes y els mesos, constantment està ple de pols, de pedres, troços de terriça y altres andròmines, sense que ningú, sinó es *quando cœlis,* se cuidi de netejar-lo. Però aquells pera'ls quals va l'indirecta deuen ser curts de vista, perquè may s'han adonat d'això, y si han sabut la feina que's donava'l sant, han sabut també fer el *tonto.*

Carrer dels Assaonadors. — En la casa que fa cantonada an aqueix carrer y a la placeta d'en Marcús, a l'alçada del primer pis, en l'angle mateix de la finca de referencia, hi ha una capella que ostenta una imatge de Sant Joan Baptista. Es de pedra, d'una mida de l'estatura regular d'una persona, sense que puga dir-se que de colossals proporcions, y se recomana per la mística expressió del rostre. Aguanta la característica creu ab una banderola y senyala ab la mà dreta'l simbòlic anyell que presenta en el costat esquer. En el plinte de la figura s'hi llegeix la xifra del 1628, data de la construcció de la tal casa, propia del gremi que donà nom an aquell carrer, y que la possehí fins desprès de la supressió de les institucions gremials decretada en 1834 y la promulgació de les lleys desamortisadores, en virtut de les quals passà a ser de propietat particular.

Indubtablement el solar de la tal casa formaria part d'aquell en que hi fou establert per allà l'any 1160 aquell hospital que pera'ls de la seva niçaga que tinguessin necessitat d'acullir-s'hi féu construir en Bernat de Marcús, de qual fundació resta encara en peu la propera capella, que, dedicada a la Mare de Déu de la Guia, es generalment coneguda per capella d'en Marcús. Els béns d'aquella casa benèfica foren ajuntats als d'en Colom, com tots els de les demés cases benèfiques, al convertir-se aquell en Hospital general de Santa Creu. Més tard els Concellers traspassaren els béns del repetit Marcús, mitjansant renda, a particulars, y d'ells adquiriria'l terrer de sa casa'l susdit gremi d'Assaonadors.

En aquesta casa s'aplegaven sos individus pera tractar de lo pertanyent a llur ofici y a llurs interessos industrials.

Per això dessota la capella de Sant Joan s'hi veu esculpit, dins una tarja, el segell de la mateixa corporació gremial, sostingut per dos àngels. Més avall hi ha una inscripció que fa saber que dient un pare-nostre y una ave-maria se guanyen 40 dies de perdó.

El gremi d'Assaonadors fou establert tot lo més tard l'any 1311, y, per lo tant, 283 anys més aviat que'l de París, que ha volgut ser el més antic d'Europa. Els Assaonadors de pells escullíren per patró seu a Sant Joan, sens dubte per presentar-se sempre ses imatges vestides ab pells. No'l prengueren per patró en la festa de la seva nativitat, sinó en la de la seva mort, que s'escau el dia 29 d'Agost y es nomenada de Sant Joan Degollat.

Celebraven la festa del seu patró aquells menestrals en l'iglesia de Sant Joan de la Riera del mateix nom, ab lo que contribuíen al major esplendor de la festa, que en aquella diada era regular que li dediquessin els cavallers sant-joanistes

Carrer de la Volta de Sant Cristòfol. — En la casa número 21 de aquest carrer, cantonada al d'en Jaume Giralt, o potser més propiament d'en Jaume Giraud, hi ha una capelleta dedicada an aquell sant popularisat per les varies llegendes que's conten d'ell desde fa moltes centuries. Es una escultura antiga l'imatge que ocupa aquell buit de la paret del frontis de la susdita casa, y té la condició especial de conservar se tal com la deixà l'esculptor que va treballar-la en el sigle XVIIIe y presentar la pintura ab que fou decorada aleshores, a pesar de que l'acció del temps ha alterat els colors, ennegrint-los. Indubtablement aquesta condició l'avalora.

Per sort ha caigut en bones mans; perquè l'actual propietari, l'inteligent mestre d'obres D. Antoni Faceries, a pesar d'haver tirat a terra la casa vella que hi havia allí, ha colocat el Sant Cristòfol en la nova que s'acabà a principis d'aquest any, en el mateix punt que estava en aquella, sense passar-li pel cap el repintar-lo de nou. Y, axís, ademés de ser aquella esculptura un exemplar arqueològic ben estimable que'ns recorda lo que era aquest art més de doscents cinquanta anys enrera a Barcelona, es un monument històric que l'avalora.

Es axís perquè es un testimoni de l'agrahiment que'l vehinat d'aquest carrer manifestà a Sant Cristòfol pel favor que li dispensà durant aquella epidemia del 1651, tant terrible que desde'l dia 8 de Janer, en que començà, fins als primers d'Agost, ocasionà a Barcelona 36.000 víctimes, provant-se aleshores per aquells sos devots que era cert lo que de llunyans temps ja's deya de que aquell que veu l'imatge seva no pot morir de mort violenta. Per això ha fet bé'l senyor Faceries de que, com a record dels precs d'aquells avant-passats, s'inscrivís al volt de la part superior de la capelleta: «Sant Cristòfol pregau per nosaltres». La capella no's presenta ara

sota aquella volta rònega que per tants anys l'aixoplugà; però, encara que ha perdut aquell antig aspecte, ha guanyat en visualitat y en atractiu ab la senzilla decoració ab que l'ha adornada qui escriu aquestes mal girbades ratlles.

RAMON N. COMAS

EXCURSIONISME PRACTIC

Avuy, que l'excursionisme va extenent-se cada dia més; que la seva obra va prenent ufana, donant-nos ja fruits sanitosos, y que l'afició a les nostres montanyes y als nostres monuments y joyes més preuades va despertant-se per tots els indrets de nostra terra, se fa precís organisar les nostres tasques, a fi de que l'obra de l'Excursionisme català sia posada més de relleu y els seus resultats sien encara més profitosos pera la nostra Catalunya y més encoratjadors pera empreses successives dels seus conreuadors.

L'obra portada a cap fins avuy per l'excursionisme català no pot ser de resultats més profitosos y manifestos; la tasca complerta pel CENTRE EXCURSIONISTA no pot ser més remarcable ni de més trascendental importancia. Això es una veritat ben palpable y fòra de tot dubte y vana discussió.

L'influencia de l'excursionisme sobre totes les manifestacions de l'intelectualitat catalana ha sigut a totes hores reconeguda dins l'actual desvetllament de la mentalitat del nostre poble. La llengua, la literatura, l'art y les ciencies naturals hi han tingut el seu principal impulsador; els descobriments arqueològics y històrics, un poderós auxiliar; y fins les ciencies sociològiques y jurídiques y la mateixa renaixença de la nostra personalitat nacional ha trobat dins del camp de l'excursionisme ambient on desenrotllar-se y medis pera fer-la efectiva.

Per altra part el nostre CENTRE ha fet una obra altament educativa y d'ilustració popular al divulgar el coneixement de la nostra terra baix tots els seus més importants aspectes: furgant per ses mateixes entranyes, regirant sos arxius y resseguint totes ses encontrades per plans y montanyes, fent ressaltar totes les belleses naturals y arqueològiques per ella escampades, y estudiant les festes, els usos y les costums que integren la personalitat del nostre poble.

A més, el CENTRE ha fet gran obra de cultura portant una

vida social activíssima, donant nombroses y variades tandes de conferencies públiques y organisant diversos cursos d'Arqueologia, Literatura, Folk-lore, Botànica, Geografia, Geologia, etc., tots ells ben concorreguts y de gran importancia.

Més de tot això, de lo qual hem d'estar plenament orgullosos, no n'hi ha prou. Avuy, que l'activitat catalana ha arribat a un veritable estat de ple funcionament; que'l despertar de nostra Catalunya es ja un fet; y que per tot surten y s'organisen entitats ab finalitat ben determinada, se fa més precís y necessari concretar nostra propria finalitat dins el camp de l'Excursionisme. Y quina es la tasca que pot realisar el Centre Excursionista? Quina es l'obra al mateix encomanada dins la febrositat de la nostra actuació catalana?

L'iniciativa individual molt ha fet y pot fer en aquest sentit; però'ls resultats seran molt més efectius si ajuntem tots els esforços en una acció comú y metòdicament ordenada. Aquesta acció, que dins de l'Excursionisme pot realisar el nostre Centre, podem dirigir-la vers diferents punts, tots ells necessitant la cooperació desinteressada y decidida de tots nosaltres.

Avuy la majoria de nosaltres, — cal reconèixer-ho, — al fer alguna excursió, sols ens preocupem de lo que puga interessar-nos a nosaltres individualment, sense preocupar-nos de la nostra entitat y de lo que podria fer si tots hi ajudessim a mesura de les nostres forces. Al tornar d'una excursió apenes si se'n dóna compte a la nostra associació, y ningú's preocupa del foment del nostre museu y de les nostres diverses coleccions.

El nostre Centre, el dia que'ls seus medis y l'entusiasme dels seus socis li permetin, ha de realisar diferentes obres socials, entre les quals cal citar: la publicació de la geografia y mapa de Catalunya; l'estudi de les comarques catalanes; l'edició de guies y monografies de nostres diferentes encontrades; la construcció de refugis en nostres montanyes; la conservació de camins y fixament d'avisos pels viaranys montanyencs; la continua y organisada defensa de nostres belleses monumentals y naturals; l'habilitació de guies especials; la confecció d'una llista de fondes y hostals recomanables; l'inventari de tot lo publicat referent a Catalunya; la creació d'una vera oficina consultiva on poder acudir en busca de datos referents a nostra terra; y moltes y moltes altres de gran importancia y utilitat ben manifesta, fins arribar a la formació d'un inventari complet y acabat de totes les belleses monumentals y arqueològiques de nostra Catalunya, de totes les obres verament

artístiques escampades per la mateixa, y fins de totes les més importants belleses naturals de que està rublerta nostra terra catalana.

Més pera això — cal repetir-ho — es precís la cooperació de tothom, y si avuy no es possible fer-ho tot, hem d'intentar fer alguna cosa y hem de preparar-nos pera fer factibles tots aquells ideals de la nostra obra colectiva.

Pera començar es altament necessari'l continuat recull de datos que puguen servir-nos de fonament pera nostres successives tasques. Al tornar d'una excursió particular o colectiva fóra molt convenient que tots els nostres consocis deixessin al CENTRE una nota ab l'itinerari recorregut, punts visitats, guies que'ls hagin acompanyat, fondes o hostals en que s'hagi viscut, tarifes de preus, estat dels camins, etc.; en una paraula, una nota de tots aquells datos y observacions que baix un o altre aspecte puguin interessar a l'Excursionisme, sent d'utilitat pera les nostres tasques socials. Ab l'ordenació de tots aquests datos y ab l'ajuda dels nostres socis delegats podriem preparar la realisació d'algun dels esmentats ideals que ha de perseguir y persegueix ben gustosament el CENTRE EXCURSIONISTA. Fent-ho axís realisariem un excursionisme pràctic, fariem obra verament profitosa y continuariem les tasques ja glorioses de la nostra associació.

En el número passat se parlava, desde aquestes mateixes planes, de la vida de montanya y de les excursions hivernenques, com a sortides esportives y d'utilitat científica. Fent aquelles excursions montanyenques podem fer molt bé aquest excursionisme pràctic de que venim parlant, y l'obra que axís se realisi, ajuntada a la que vinguin practicant els aimants de les belleses monumentals de nostra patria, els aficionats a l'arqueologia, els que's dediquen als estudis geològics, els folk loristes y fins el mer contemplatiu de la mare naturalesa, contribuirà an aquesta obra grandiosa, educativa y patriòtica de l'Excursionisme català.

Més pera això es precís que tots hi posem el coll, com vulgarment se diu, aportant les nostres iniciatives y els nostres treballs individuals a la contribució d'aquesta obra colectiva que entre tots hem de realisar. Pera això es necessari que en les nostres visites y excursions tractem sempre de fer obra profitosa en aquest sentit, fixant-nos en tot lo que'ns-e sia permès observar, anotant en nostre carnet d'excursions tots els datos y observacions recullides y no despreciant-ne cap, per modest que'ns-e sembli, que devegades el detall més insignificant contribueix poderosament a una aclaració necessaria o a un descobriment importantíssim.

L'any 1884 l'«Associació Catalanista d'Excursions Científicas» va publicar un *Memoràndum de l'Excursionista,* quals prescripcions són ben utilíssimes y dignes de tenir-se en compte pera'l cas concret de que ara venim parlant. Per creure-ho realment d'utilitat passem a fer-ne un petit resum. Començava per recomanar una relació descriptiva dels itineraris a seguir, medis de locomoció, distancies y ressenya dels camins ab els accidents naturals del terrer y sos encontorns, vegetació, constitució geològica, poblacions, monuments y altres llocs visitats, ab totes les observacions y datos que's creguin pertinents. Recomanava l'anotació dels noms topogràfics, altituts y orientacions; situació especial dels llocs visitats; aspecte general; datos històrics y tradicionals; condicions climatològiques; usos y costums de la localitat; detalls orogràfics y hidrogràfics, etc., etc.; tot lo que avuy pot fer-se molt millor que abans, valent-se, ja dels nombrosos datos recullits, fent moltes vegades tant sols obra de comprovació y rectificació de datos y observacions ja publicats ab anterioritat, o bé d'ampliació ab nou aplec de noticies, fotografies o altres medis conduents al mateix fi.

Doncs bé: aquest mateix *Memoràndum,* ampliat o armonisat ab les especials aficions de cada hu, es lo que hauriem de tenir present tots a l'efectuar les nostres excursions, si voliem que'ls resultats de les mateixes afavorissin no sols les nostres mires especials, sinó també aquella obra o aquelles tasques que les entitats excursionistes de la nostra terra estan cridades a portar a terme per sa propia naturalesa y pera contribuir a la general cultura y educació de la nostra renaixenta nacionalitat.

Si ab aquesta mira altruista y patriòtica realisavem les nostres excursions, no s'ha de dubtar que molt prompte tindriem un veritable arsenal de datos concrets y verídics sobre nostre terrer, que, ajuntat a l'obra que ja venen realisant de temps alguns dels nostres més actius y distingits consocis, ens daria per resultat final l'assoliment o conversió en realitat palpable de totes aquelles finalitats que més amunt hem senyalat a l'Excursionisme català. Així se faria obra pràctica y realment profitosa.

Així es d'esperar que ho vindrem fent en lo successiu tots els que formem part del Centre Excursionista pera bé y enaltiment de la nostra institució y per amor y veneració a la terra que'ns ha vist néixer y que tots desitgem veure engrandida y dignificada.

Eduard VIDAL

XALET-REFUGI D'ULL DE TER

(CURS DE LES OBRES)

Van seguint ab tota activitat les obres de construcció del Xalet. A l'escriure les presents notes les parets s'aixequen fins arran de primer pis, y es d'esperar que abans d'acabar el mes, si'l temps no ho destorba, quedin closos els arcs de descarga, d'ont arrenca la volta de l'edifici.

Aquest tindrà de romandre aixís durant la llarga hivernada. No es possible, ateses les fredes temperatures que en aquell alterós planell ja comencen a sentir-se, seguir les obres més enllà d'aquest mes. No obstant, en l'estat en que aquestes quedaran, no es de témer que les rigorositats de l'hivern puguin perjudicar-les: les macisses parets y els forts estrebs que les apoyen són prou sòlits pera, sense coberta, resistir les inclemencies de la freda estació.

En l'estat actual en que's troben les obres, no es costós formar-se càrrec de l'esveltesa y caràcter que tindrà l'edifici.

La seva magnífica situació, que'l fa ovirador de bon troç abans d'arribar-hi, causa bona sorpresa a l'excursionista. Venint de Fresers, a l'embocar el Coll de la Marrana, se presenta majestuosa la robusta mole del Xalet, donant vida al desolat planell d'Ull de Ter, qual quietut sols torba'l remoreig del riu escorrent-se entre l'ampla clapissa. Pera'ls que venen del Conflent ha de produir-los semblant efecte a l'atravessar l'artificiosa frontera per la Portella de Murens; y encara es més agradosa l'impressió que sent l'excursionista que, remontant la vall del Ter, desde'l Pla dels Hospitalets ovira a llarga distancia, brindant-li repòs després de la ferma pujada, els murs del Xalet, que, com centinella avançat, sembla guardar aquelles augustes solituts.

* * *

L'Ajuntament de Camprodon, volent-se associar a la nostra obra, ha inscrit també'l seu nom en la llista de suscripció que segueix oberta pera atendre'ls gastos de la construcció del Xalet. Ens consta que aquesta conducta serà imitada pels demés Ajuntaments d'aquelles comarques, on tant ben rebuda ha sigut la nostra empresa.

Ademés, la colonia que estiueja a Camprodon organisà una

funció teatral, el producte de la qual ha ingressat en nostra suscripció. Ens complavem en manifestar el nostre agrahiment als organisadors de la mateixa y als artistes que desinteressadament hi prengueren part, així com a la Junta del Casino, que cedí'l local gratuitament.

* * *

A fi de donar a conèixer la nostra obra y fomentar la llista de suscripció, el Centre ha publicat una hermosa postal reproduint el projecte del Xalet, deguda a l'autor del mateix, senyor Martorell.

Preguem als nostres associats que procurin donar la major circulació possible a la mateixa.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, núm. 56, Agost de 1907.

Entre altres diversos treballs publica uns *Artículos de vulgarización histórico-financiera*, per C. Espejo; altre sobre *Pleitos de Artistas*, per J. Martí y Monsó; y la continuació de la *Reseña de los documentos históricos inéditos existentes en los archivos eclesiástico y municipal de Dueñas*, per Amador Salas.

Boletín de la Real Sociedad Geogràfica, volum XLIX, corresponent al tercer trimestre d'enguany.

Junt ab altres importantíssims treballs, publica aquesta notable Revista la continuació de la traducció de l'interessant ressenya *A lo largo del río Ara*, per L. Briet, contenint aquesta part tota la vall de Broto, ribera de Fiscal y Boltaña, acompanyant-la diferents gravats de llocs notables d'aquelles encontrades pirenenques.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, núm. 174, Agost de 1907.

Aqueixa notable Revista publica en el present número un treball sobre *Sillerías de coro españolas*, per Pelay Quintero, y una interessant secció de *Noticias arqueológicas y artísticas*, acompanyant-lo també diverses làmines soltes d'un bon gust ben remarcable.

La Montagne, Agost de 1907.

Ademés de les seves acostumades seccions de Crònica alpina, Bibliografia y Crònica del C. A. F., publica en aquest número un notable treball

de René Godefroy sobre *El macís de Charbonel,* ab gravats reproduint hermosos paisatges d'aquella encontrada dominant de l'alta Maurienne.

Bulletin Hispanique, Juliol-Setembre de 1907.

Aquests Anals de la Facultat de Lletres de Burdeus y de les Universitats del Mitg-dia de França, publica, en el seu núm. 3 d'aquest any, entre altres d'interessants, un treball de P. París sobre *Passeigs arqueològics per Espanya, I. El Cerro de los Santos.* També en la seva secció de Bibliografia s'ocupa de l'obra *Sant Pere de Roda,* de nostre company A. de Falguera, baix l'autorisada firma de J. A. Brutails.

The Alpine Journal, núm. 177, Agost de 1907.

Aquesta important Revista inglesa publica, com sempre, interessants treballs que acompanya de diferents gravats. Entre'ls que formen aquest número hem de citar: *A travers els Graians,* per A. E Field, ressenyant aquesta atrayenta excursió alpina; *Una ascensió al cim central dels Bouquetins,* per R. L. S. Irving; *Una ascensió directa als Altels desde Balmhorn Hut,* per J. E. James; *El piolet a Troldheim,* per W. Cecil Slingsby; y una interessant ressenya de totes les associacions excursionistes del món, ab els anys de sa fundació, objecte de les mateixes y publicacions que editen. Conté, ademés, una *Secció de notes alpines* y una altra de noticies diverses ben interessants.

Tijdschrift van het Konninsklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, Setembre de 1907.

Aquesta interessant publicació de Leiden conté, entre altres, els següents treballs: *Una excursió per les boniques encontrades de Boeloengan,* per E. W. F. van Walchren; *Exploracions pel SE. de Nova Guinea,* per R. L. A. Hellwig; *Investigacions sobre l'arxipèlag de les Indies Orientals,* per J. F. Niermeyer; y les acostumades seccions, totes ben importants.

Foldrajzi Kozlemények, Juliol y Agost de 1907.

Aquest important Butlletí de la Societat húngara de Geografia de Budapest, comença en aquest nombre la publicació d'un treball de Lóczy Lajos sobre *Una excursió a les montanyes del Himalaia,* y altre de Nopcsa Ferenc sobre *Un viatge a Albania,* acompanyant-los diversos gravats.

Revista del Touring Club Italiano, Agost de 1907.

Publica unes informacions sobre *Els més bells punts de vista d'Italia;* unes *Ressenyes de les reunions a Trieste y Savona,* y les diferentes seccions de Noves y Alpinisme de que acostuma compondre-s aquesta Revista.

L'Appennino Centrale, núm. 4 d'enguany, corresponent al mes d'Agost.

Aquest butlletí bimestral, que publica el «Club Excursionisti di Jesi»

y aquesta Secció del C. A. I., conté una ressenya d'*El segon Congrés Appennino Umbro-Marchigiano,* que se celebrà en la montanya de Sant Vicino'l dia 4 d'Agost; una *Crònica d'Excursions,* y altres interessants seccions sobre alpinisme y vida de les entitats que publiquen aquest butlletí.

CRONICA DEL CENTRE

EXCURSIONS

Moltes són les excursions realisades durant el passat mes d'Agost y lo que va de Setembre per part de diferents consocis que han recorregut per tots indrets diverses comarcades de la nostra terra.

Per creure-ho d'alguna utilitat donem a conèixer a continuació'ls itineraris de les que havem tingut noticies fins avuy:

EXCURSIONS PELS ALTS PIRENEUS D'OSCA (prenent per centre la vila de Venasc). Dies 6, 7 y 8 d'Agost. — Ascensió al port d'Oo (3.000 m.) (vessant aragonesa) per la cabana de la pleta del Cantal (1.840 m.) (ribera d'Estós).

Dies 9, 10 y 11 d'Agost. Primera ascensió al pic dels Posets (3.367 m.) desde la cabana de la Paul (1.990 m.), pujant pel glacier y xemeneya. Baixada als estanys d'Eriste, y per la bretxa de Montidiego anar a pernoctar a la cabana del gran estany de les Baticielles. Retorn a Venasc per l'Escarpinosa y ribera d'Estós.

Dies 12 y 13 d'Agost. Per la cabana de la pleta d'Ardonés (1.640 m.) y collada de Castanesa, ascensió a la Tuca de Culebres o de Vallhibierna (3.070 m.) (Montanyes Malehides). Retorn a Venasc.

EXCURSIÓ PER LA VALL D'ARAN. Dies 28 y 29 d'Agost. — Desde Viella excursió a la ribera del Barredós (cabana de les Artiguetes) (1.740 m.). Visita als estanys Nere de Güerri y de Guarbes. Descens a Canejan.

EXCURSIÓ PELS ALTS PIRENEUS DE LUCHON. Dies 11, 12 y 13 de Setembre. — Desde Bagnères-de-Luchon, ascensió al port d'Oo (3.000 m.) (vessant francesa), fent nit a la cabana de l'estany d'Espingo (1.870 m.). Visita als glaciers del Cillo de la Vaca y estany glaçat d'Oo (2.675 m.). Retorn a Bagnères-de-Luchon.

Aquestes excursions foren efectuades pel nostre amic y company en Juli Soler en companyia del guia en Joseph Delmàs, de Venasc. A més,

el senyor Soler féu una exploració de la comarca de Barrancs, en la regió de les Malehides, y altres excursions per la vall aranesa.

ASCENSIÓ AL COMOLO FORNO. — Se realisà durant la primera quinzena d'Agost per part de nostres companys J. Banús y Artur Mora, que la portaren a cap prenent per punt de partida l'establiment de Caldes de Bohí. L'anada an aquesta vall la feren per la via Barcelona-Tàrrega-Tremp-Pont de Suert, y el retorn el realisaren cap al port de Caldes, Tredós, Viella, Marignac y Bagnères-de-Luchon, arribant a Barcelona per la via francesa.

L'ascensió al Comolo Forno (3.030 m.) l'emprengueren per l'estany de Caballeros, Pleta de l'Orri y Canal del Río Malo.

Pocs dies després altre aplec de companys nostres y alguns residents en l'esmentat establiment de Caldes de Bohí repetiren ab tota felicitat aquesta interessant ascensió.

EXCURSIÓ A LES GARRIGUES Y PLA DE LLEIDA. — Efectuada per en Ceferí Rocafort, que sortí de Barcelona'l 13 d'Agost, en el tren dels directes fins a Flix, aon passà l'Ebre entre quatre y cinc de la tarda, emprenent tot seguit el camí de Bovera, qual poble atravessava a les vuit, y, continuant serra amunt, entrava a Granadella a dos quarts de dèu del vespre.

Desde aquesta vila féu varies excursions als pobles comarcans Llardecans, Mayals, Almatret, etc. Se dirigí després a la Pobla de Granadella, de qual punt ne sortí a les dèu del vespre del dia 17, passant a mitja nit per davant de Juncosa y Torms; a les dugues de matinada entrava a Soleràs, y a dos quarts de cinc del matí del dia 18 arreplegava a Granyena la tartana del correu que per mal camí carreter va per Alcanó y Alfés, aont atravessa'l riu Set, entrant per Montoliu y Albatarrec en el pla de Lleida. Recullí curioses notes y va treure alguns clixés que donarà a conèixer tant bon punt hagi obtingut els datos necessaris dels demés pobles que componen aquella comarca tant poc visitada pels excursionistes.

Sortí de Lleida a mitg-dia del dia 18, a l'objecte de trobar-se al cayent de la tarda a Artesa ab el senyor Vidal (Eduard), pera continuar junts l'excursió per l'alta montanya.

EXCURSIÓ PER LES RIBERES DEL NOGUERA PALLARESA Y NOGUERA DE TOR, ARAN Y ALT URGELL. — La portà a cap nostre consoci n'Eduard Vidal durant els dies compresos entre'ls 18 y 29 d'Agost. Reunit el nostre company ab el senyor Rocafort a la vila d'Artesa, feren la travessia cap a Tremp y La Pobla de Segur, visitant les poblacions de Talarn, Salàs y Gerri de la Sal, tornant a La Pobla, desde aon seguiren cap a Senterada, Perves, Viu y Pont de Suert, pera continuar l'endemà cap a Barruera y Caldes de Bohí. Desde aquesta vall el senyor Rocafort se dirigí novament a La Pobla, passant pel coll d'Erta y vall de Les Iglesies, mentres el senyor Vidal con-

tinuava seguint aquella rivera, remontant el port de Güellicrestada, y davallant per la rivera del Valarties vers la vall aranesa, aon se trobà ab nostre benvolgut consoci en Juli Soler, fent diverses excursions per tota la rivera del Garona desde Pont de Rey fins a Salardú, y remontant tota la vall de l'Artiga de Lin fins al mateix port de La Picada (2.460 m.) pera gaudir de l'imponderable espectacle d'una visió de les Montanyes Malehides.

El dia 25 va sortir novament nostre company de la vall aranesa, y pel Pla de Beret y Montgarri retornà a les vores del Noguera-Pallaresa vers Esterri d'Aneo y Sort, desde ont, ajuntat altra vegada ab el senyor Rocafort, se dirigí cap a Rialp, Sant Joan de l'Herm, Castellbò y Seu d'Urgell; y mentres aquest darrer se dirigia vers l'Urgellet y comarca Baridana, el senyor Vidal continuà'l seu itinerari Segre avall cap a Organyà, Coll de Nargó, Oliana, Pons, Torà y Calaf, desde on retornà a Barcelona per la via ferrada, arribant-hi a la tarda del dia 29.

Ascensions al Pic d'Aneto (Montanyes Malehides). — Varies són les ascensions realisades durant aquest estiu al colós del nostre Pireneu (3.404 metres) per part de diferents senyors consocis.

El nostre company D. Alfons Par féu aquesta ascensió'l dia 10 d'Agost desde la xamosa vila de Bagnères-de-Luchon, passant per la vall de la Pique y port del Bom cap a la rivera de l'Essera y cabana o jaç de la Renclosa, desde ont, a l'endemà, pujà pel Portilló y geleres del coll de Corones fins al cim d'Aneto. La davallada la realisà pel costat SO. de la gelera de Corones vers la foresta de Vallhibierna y vall de Venasc. Desde la vila de Venasc se dirigí'l dia següent altra vegada cap a Luchon, passant pel port de la Glera.

L'ascensió al pic d'Aneto l'havien efectuat ja enguany el dia 26 de Juliol nostres consocis senyors Pena y Barrie, acompanyats dels germans senyors Cusins, y la repetiren el dia 11 d'Agost nostres amics senyors Romaní, Puget, Masriera y Vedruna, encara que fent itineraris diferents dels del senyor Par.

Ascensió al Pic de Taillon. — La realisà també nostre consoci don Alfons Par el dia 22 d'Agost desde l'Hotel du Cirque, en el mateix Circ de Gavarnie. Sortí, acompanyat d'un guia, a un quart de set del matí vers les escales dels Serradets, y en una hora féu la fortíssima pujada de dits graons. A les 7'55 trobà la font dels Serradets en el primer ample graó dels tres que formen les parets del Circ. Pujant sempre, atravessaren la gelera que'ls portà a la Bretxa de Roland, y d'allí, pel port d'Aragó, seguiren la cornisa superior, vorejant el Circ y assolint el Pic Taillon (3.146 m.) a les onze. La davallada l'emprengueren a les dugues desde sota la Bretxa per la gran gelera de Taillon cap al camí de Bujaruelo, arribant novament a l'Hotel a un quart de cinc de la tarda.

Excursions per la costa empordanesa. — Nostre consoci D. Antoni

Bartumeus ha realisat una vistosa tanda de passeigs y excursions per la costa empordanesa baix els següents itineraris, que anà desgranant en els dies compresos entre'ls 16 d'Agost y 12 de Setembre darrers:

Figueres, Castelló d'Empuries, abadia de Vilabertran, Roses.

De Roses a Cadaqués, per la carretera y pel camí de la drecera. Cadaqués. Població, port, platges, cova dels Capellans, rec y platja de Sa Bolla, far. Platja de Sa Arenella, platja Confitera, Els Cayals, Port Lligat.

De Cadaqués a Puigfarral. Als Bufadors. Al rec de l'Infern. Al Mas del Rabasser de Dalt, y d'aquest al grandiós cercle de Tudela y Francalus, darrera del Cap de Creus. Al bosc de la Birba, als Nou Recs, rec de Timbes y cala Taballera. Al Mas del Rabasser de Baix, al grandiós pla de sobre Portaló, rec y cala de Portaló, tornant pel rec de Deulovol. A cala Prona, pel Rabasser de Dalt, rec de cala Serena y rec de cala Prona. A cala de Jònculs (entre Cadaqués y Roses), visitant la Cova del Pelegrí, rec de l'Espunya, el grandiós Cap de Norfeu, les Coves de Norfeu y d'en Riera, la gran roca de Versalles, l'esplèndit Clot des Bosc, la cala de Jònculs y la platja del Canadell.

De Port Lligat a Cap de Creus, passant per la badia de Guillola, cala Torta, cala Bona, cala Jugadora, cala Fredosa, grandiosa cova de l'Infern, y Cap de Creus.

De Cadaqués a Cap de Creus per terra. Regió de Cap de Creus: grandiosos espectacles de montanya; cales del Camallerís, Culleró, Culip, cala d'Agulles, Tudela, Portaló, Taballera, Galladera y cala Prona.

De Cadaqués a la Selva de Mar. Port de la Selva, Sant Pere de Roda, Sant Salvador, ermita de Santa Elena, poble de La Vall, Selva de Dalt.

De la Selva de Mar a Cap de Creus. Port de Reig, cales de Clisques, Bol Nou, Cativa y Taballera. Desde Taballera a Cap de Creus, ja són esmentades.

De Cadaqués a La Escala. Grandiós golf de Roses, costa de La Escala, ab les coves de Montgó, les tres Cambres y la Foradada. Ruines d'Empuries y poble de Sant Martí d'Empuries.

Moltes altres han sigut les excursions realisades durant aquest estiu per part de nostres consocis, entre les quals hem de citar les del senyor Rius y Matas per les valls del Pallaresa y de Caldes y regió lacustre de Capdella; la dels senyors Serra y Pagès y Martí y Julià per la Cerdanya y comarca bergadana; la cacera organisada a la regió de les Malehides pels companys Mitjans, Gosch, Soler, Guasch y altres; la dels senyors Brocà, Puig y Cadafalch y Gudiol, feta pera estudis de l'alta montanya; y moltes d'altres realisades per diferents consocis cap a altres indrets de l'alta y baixa Catalunya.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

ANY XVII BARCELONA, OCTUBRE DE 1907 NÚM. 153

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SANT BENET DE BAGES

DUGUES hores abans de la ciutat de Manresa, y en l'estreta vall que dintre'l Pla de Bages, en sa part de sol-ixent, forma'l Llobregat, s'aixeca soperba la sobria y severa silueta de l'històric monastir. Ermes serralades, de formació lacustre en sa major part y d'aspecte sobradament trist y solitari, tanquen l'esplèndida naturalesa al petit cercle de ses pobres fites; en la misteriosa solitut que dóna l'ensopida y acompassada remor de les tranquiles aigues del vehí, té sa única y eternal companyia: tot respira una misteriosa flaire de calma y misticisme; tot convida al repòs y a la concentració; cel y terra, l'obra de la naturalesa y la dels homes, hi contribueixen per igual.

Tal es lo que podem dir-ne composició de lloc del que fou cèlebre monastir de Sant Benet de Bages, venerable tresor, que si captiva per ses inapreciables belleses, potser interessi més com a testimoni vivent que s'ha anat formant y trasformant al calor d'aconteixements y necessitats diverses y baix l'influencia de les civilisacions que han anat succeint-se desde llunyanes èpoques.

Mirem, doncs, si podem llegir-hi'ls secrets que misteriosa y eloqüentment hi enclou la pedra, y no hi ha dubte que a la seva espontania presencia entre les seques montanyes que'l rodegen hi trobarem unida la més completa compenetració de nostre caràcter, veyent-lo reflexe perfet de nostra ànima nacional, ab tota la robustesa de concepcions y equilibri de sentiments que tant bé cristallisen en l'art romànic: es aquí aon per sobre'l gòtic y renaixement següents al sigle XIIIe s'hi marca ben bé l'esperit romànic, que tenim en tota l'intensitat del peculiar caràcter en lo més primitiu dels sigles X^{e}, XIe, XIIe y XIIIe.

Veure, doncs, com una civilisació de dèu sigles s'ha manifestat a tot Catalunya es lo que pot conseguir-se estudiant tant renome-

nades construccions. Veus-aquí la seva trascendental importancia, y justificada, per tant, la causa del meu atreviment, ja que no es pas pera les meves forces la tasca que, si exigeix un minuciós coneixement de nostra arquitectura, topa per altra part ab no poques dificultats d'investigació; y es que, ben lluny de presentar-se tant franc el problema que's redueix a senzills aditaments, són moltes

Clixé del Sr. Amat

VISTA EXTERIOR

les vegades que una construcció substitueix, se combina o transforma radicalment una altra anterior, tot lo que fa que no sempre puguin presentar-se conclusions categòriques, y menys que ningú qui té l'honor d'exposar-vos el seu parer sobre l'intrincada qüestió que va a ocupar-nos.

RESSENYA HISTORICA

Veyem, abans de tot, si per medi dels documents escrits podem adquirir algun dato que'ns-e serveixi de sòlida base al deficient y indefinit estudi arqueològic.

Diu el P. Villanueva que en 950 Salla permutà ab Gunderigo,

per les terres del monastir, les que tenia aprop de Sant Iscle, y que'l situà «in ipso angulo juxta flumen Rubricati prope Montepactano», essent Montepactano una montanya que encara avuy existeix ab el nom de Montpeità.

Y afegeix en Marca que «de bon principi, y ab gran pressa y magnificencia, aixecà les construccions, entre les quals despuntava l'iglesia»: «atque altaria digno opere mirifice erexit». Per la paraula «altaria» y per l'expressió «cumque *trifaria templi* erexisset in sublime», que segueix poc més avall, hem de convenir que l'iglesia era quan menys de tres absis, si no de tres naus.

Continua l'acta de consagració dient que, morta poc després sa muller Ricardis, va posar tot lo que pogués tenir en or, plata, vestits y demés a disposició del temple, y que fou enterrada en una arca de pedra al peu de l'obra de l'iglesia, no acabada encara: tal vegada sigui un dels dos sarcòfacs que sense cap inscripció ni simbolisme se conserven junt a la torra y aprop de la porta de l'iglesia actual. L'altre potser sigui'l d'en Salla, mort poc després, no sense que abans reunís els seus fills y els encarregués la terminació del temple, essent enterrat no ja com Ricardis «juxta aedem *ipsius templi incoati*», sinó «juxta aedem *atrii jam supraxati*», junt a l'atri, ja empostiçat, ja cobert de fusta, referint-se aquest *atrii* segurament al pati porticat que constitueix el claustre.

Acabarem de solidar-nos en aquesta traducció d'*atrii* per la manera de fer constar que'ls seus fills Isarn y Guifre continuaren les obres: «diligenti cura architecta ipsius templi ad fastigium usque perduxerunt *cum trifaria ipsius atriu pertinentia*», que traduit íntegrament sembla voler dir que ab molta diligencia y cura acabaren les obres del mateix temple fins al cim, y també *les tres ales pertinents a l'atri o claustre del mateix*».

Haviem ja vist que'l claustre estava acabat y cobert de fusta, y ara veyem que també estaven terminades les dependencies anexes. Però més interessant encara seria la primera part d'aquest fragment si poguessim concretar categòricament la seva traducció en el sentit que fa persona tant autorisada com Mossèn Gudiol en ses *Nocions d'Arqueologia Sagrada,* precisament al citar l'iglesia que'ns ocupa junt a la de Sant Miquel de Cuixà com a excepcions per llur coberta de fusta en ple sigle X[e]. A tal efecte tradueix les paraules *architecta* y *fastigium,* d'amplíssima significació, per sostres y frontó triangular, a que pot precisar-se per la mutua relació y a que dóna probable certesa'l fet de que tinguessin la mateixa coberta les demés construccions de la mateixa època.

De manera que en 972 tenien ja construida l'iglesia, claustre y dependencies, dedicant a la Santíssima Trinitat «altaria supradicta vel aulam», o siga tota l'iglesia, y a Sant Benet, Sant Pere y Sant Andreu Apòstol cada un dels altars en particular.

No pogué assistir a la consagració, per malalt, en Guifre, concorrent-hi l'Isarn y la seva germana Aigo, els bisbes de Vich, Urgell y Barcelona, l'abadessa Fulnera, filla d'Aigo, molts nobles vigatans y de la ciutat de Manresa, sacerdots y una gentada immensa. Durant la cerimonia «organumque procul difundebat sonus ab atrio», manera de fer constar l'existencia y eficacia de l'orga ja en aquella època.

Acabà l'acte ab aquella original serie de preguntes que feren els bisbes assistents sobre l'objecte de la construcció que acabaven de consagrar y les rendes de que disposaven, a tot lo qual se'ls respongué que l'objecte era monastir, y que pera sostenir-lo tenien en el comtat de Besalú un alou ab masies, prats, pastures y la parroquia de Sant Pere, ab totes ses pertenencies, tot lo qual havia deixat Ricardis; el senyoriu de Mayans y Castellfullit, y nombroses finques dintre'l Pla de Bages, d'en Salla; y les donacions que en terres, metàlic o objectes feren els assistents.

Tot això en 972; però ja estava servit per monjos en 960, com dóna a compendre una donació de teixits, alous y terres feta per Ricardis «ad domum Sancti Benedicti sub jussione beatissimi Petri», y altra feta sis anys després pel fundador Salla a la mateixa casa, que també vol que permaneixi sempre «sub ditione Sancti Petri, qui est situs in urbe Roma, solidos XXX», qual tribut de trenta sous veyem confirmat en l'acta de consagració.

Consta en aquesta la voluntat del fundador de que'ls abats fossin de la seva familia, «gran distinció, — diu en Villanueva, — donada la disciplina monacal d'aquell temps».

En 964 s'anomena «clerico, levita et monacho» a n'Abbo, que en 970 ja figura com a primer abat. L'en treu Adalbert, pera pendre-li de nou Abbo y posar-s'hi després Seniofred. L'acta d'elecció del seu successor diu que Seniofred morí «in anno quod Ismaelitae perturbarunt castella vel loca huius regione», lo que dóna a compendre que no fou el convent del tot insensible a les correries d'Almançor, com després podrem corroborar.

Els dos últims abats vengueren llibres, alhajes y altres béns, lo que mogué a diversos monjos a demanar al comte Ramon Borrell de Barcelona que hi posés remey, trencant la condició establerta en el nomenament d'abats. Féu en Borrell, en companyia d'Ar-

nulfo, bisbe de Vich, un viatge a Roma, y, autorisat pel Sant Pare, nomenà abat a Rami, que demanaren els monjos.

Venen Bonfilio, Miró y Pere. En temps d'aquest, 1067, sembla que, sense altres motius que la força d'uns y la debilitat d'altres, va

Planta

ser incorporada aquesta abadia a la de Sant Pons de Tomeras, nou hores al nord de Narbona, y desde allavors governada per prior.

El primer prior veyem que fou Sanxo, al qual se considera fill del comte de Barcelona Berenguer Borrell, que's féu monjo a Sant Ponç, y d'allí va venir a ser prior de Sant Benet desde 1075 a 1089, deixant després el monacat pera passar a esser comte de Manresa.

Es notable la donació que en aquesta època féu el Comte de Barcelona de part del terme de Sampedor «a l'Omnipotent Déu y al dit convent de Sant Benet y al seu Abat, y també als monjos que ara són y algun temps seran allí servint a Déu, de poder usar-ne y usufructuar, governar y posseir en comú y en alou y propi honor y perpetuament tenir per amor de Déu y remey de la mia ànima y de tots els meus parents» (23 d'Octubre de 1082).

Havien de ser grans les necessitats de la comunitat quan, a pesar d'aquestes concessions, Girberto, que desde 1105 torna a figurar com abat propi, assisteix en 1119 a la consagració de Sant Pere de les Preses, conseguint del bisbe de Girona que confirmi an el monastir de Sant Benet la concessió de la «*3.ª part de la 10.ª de las Presas*», que en 971 li havia fet el seu antecessor Miró; però això no sense fer constar que lo que'l mou an aquest desprendiment» es el mal estat en que's trobava'l monastir de Sant Benet a causa de la destrucció mahometana»; de manera que desde Almanzor no havia encara pogut refer-se; noticia interessantíssima pera fixar la data de les obres de restauració.

Entre altres sona en Pons, desde 1152 a 1186. Es curiosa l'oferta d'una dòna a l'habit monacal: «In Dei nomine. Ego Stephania dono corpus meum et animam meam Dno Deo, et S. Benedicto: et trado me ad monachilem habitum in potestate et in manu Poncio abbatis, et reliqui conventus libenti animo..... Et ego Poncius iam dictus abbas et alius conventus convenimus et damus tibi partem unius monachi, et ut teneam tibi unam ancillam ad tuum servicium.....» De manera que, si bé sols com a excepció, s'admetien dònes a l'obediencia de l'abat, que posava a la seva disposició'l servey necessari: això prova que era monastir doble, com altres que diu en Villanueva que hi havia aquí a Catalunya mateix.

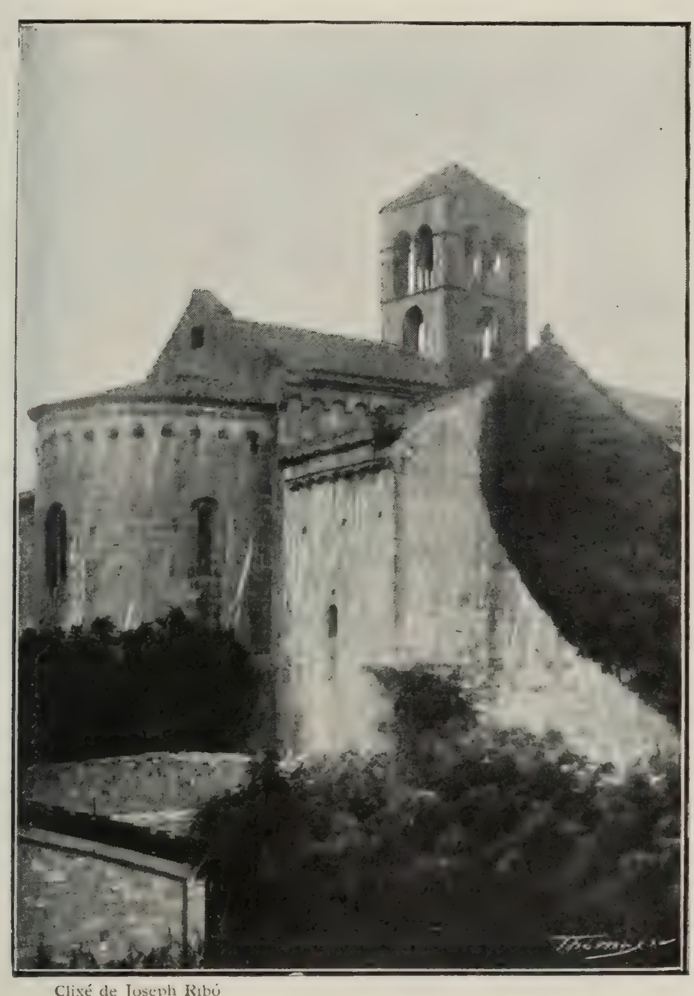
A l'any 1197 començava en Raimond l'acequia de Manresa, y, sense més fets importants, s'arriba al 1594, en que, per butlla de Climent VII, fou unit el convent a la casa de Montserrat.

Per aquest temps sofrí l'iglesia un foc molt gros, quals efectes se cuidaria d'amagar l'abat Frigola, no sense fer-li perdre sa típica fesomia.

Mereix, per últim, consignar-se que's guardaven a Sant Benet, desde temps immemorial, les reliquies de Sant Valentí, que sempre han estat objecte de gran veneració en tota la comarca.

ESTUDI ARQUEOLOGIC

Vistes aquestes lleugeres noticies històriques, anem a veure si trobem comprovant en la part arqueològica, pera nosaltres de més importancia; però abans no podem menys de traslluir l'impressió

Clixé de Joseph Ribó

Absis y campanar

que causa aquella successió de sigles, sintetisada per medi de la pedra en gran varietat de formes y incomparable riquesa de matisos.

Ja siga nostra miranda a l'exterior o a l'interior, a la fatxada o a l'absis, al claustre o al pati d'entrada; ja'l contemplem ab tota l'ufanosa y esplèndida vegetació ab que l'enjoyen les estacions florides o ja ab l'espessa malla que li teixeixen les seques rames de l'hivern; de totes parts y sempre se'ns presenta tant seriós com les

generacions que'l produiren, tant ferm com l'esperit de l'època y tant mogut com variades les necessitats y vicissituts. Per sobre les habitacions despunta'l claustre, sobre aquest domina l'iglesia, y tot s'ajup davant de l'imponent torra-campanar, que, orgullosa, sembla simbolisar l'esperit guerrer y cavalleresc agermanat ab l'eminentment religiós d'aquella època. El romànic, ple de força y energia, dóna cos y ànima al nucli, y a la seva ombra's desprèn y desenrotlla vigorosa la delicadesa gòtica y se fa atractiva la pobresa de nostre renaixement. Y les pedres, ab ses entonacions diverses, completen els efectes de l'harmònic quadro.

Hem vist ja que la no interrompuda gradació de formes y procediments constructius tingué'l seu principi en el claustre y dependencies anexes, a més de l'iglesia. Eren aquestes les que actualment se conserven? Y, si no ho eren, què'n resta, y com y aont estaven disposades?

Abans de tot, seguim y resseguim totes les parts que encara's conserven, investiguem els més amagats secrets de sa estructura, y, per medi de la forma, tamany y labra dels carreus, magnitut de juntes, aparell adoptat, elements interposats, posició, número y forma de les obertures, espessor de les parets y consegüent sistema de cobertes, y per medi, també, de la magnitut propia y relacions ab altres dependencies, veyem si podem arribar a la forma y funcionament de cada una d'elles.

Després d'aquest examen podrem establir en línies generals el següent ordre cronològic.

Dintre'l claustre mateix, en la paret de fondo de les ales de sol-ixent y mitg-dia, distingirem, no ja-sols una juxtaposició, sinó fins una antítesis entre la línia d'arcsolis y la paret a la qual estan adossats; y les mateixes particularitats que aquesta presenta'l pati enrunat de la part mitg-dia.

La sobria simplicitat que tenen els finestrals de la paret més exterior interessa en gran manera: de relativa importancia, tenen ample marc y gran altura pera escassa llum; dos rengles de rústiques dovelles donen ampulós remat semicircolar, y dos senzills xanfrans, un cap a l'interior y altre cap a l'exterior, constitueixen tota la decoració.

Els paraments, fets a petits carreus, separats per grans juntes y treballats d'una manera bastant rudimentaria encara que pretenciosa, tenen tot el caràcter de l'aparell visigot, que en sa peculiar estructura hem pogut veure en les torres de Carcassona; no han pas de diferenciar-se tampoc en el petit tamany y forma allargada

Clixé de Joseph Armengou

PATI

de les dovelles de l'arc semicircolar ab que remata la porta de l'ala sol-ixent del claustre; fins les filades de maó que interposaven pera donar regularitat d'assiento, encara que no horisontals, no hem pas de trobar-les a faltar convertides en pedra al vol d'aquella arcada: tot se presenta ab el mateix caràcter que més o menys podem notar encara en part de la vehina iglesia del Marquet (Pont de Vilumara) y sobre tot a Sant Miquel de Tarrassa, Tabèrnoles, Vilalleons y Sant Ponç de Corbera, que figuren entre nostres més primitives construccions romàniques.

D'importancia extraordinaria es el finestral de l'ala sol-ixent, format per dugues arcades semicircolars que van a sostenir-se sobre una columna. Les arcades, tractades com a tals y, per tant, fetes, com la de la porta, per medi de primes y rústiques dovelles; la columna, excessivament curta y d'exagerat diàmetre, donant idea d'una robustesa y sobrietat extraordinaries; y basa y capitell junts alcen tant com la columna, afegint al vigor que donen les proporcions el d'un esboscassat groller per més que estudiat; esboscassat que fa sortir la basa clàssica ab el tor superior engrandit y dividit en dos per un anell d'estries, y el capitell que pot considerar-se l'envolvent del típic corinti en la barroera forma que encara recorda les visigòtiques.

Crida especialment l'atenció la particular solució que dóna aquest finestral dintre l'arcada que després posaren al seu davant: ens recorda perfectament els majestuosos finestrals de grans dependencies com la sala capitular de Poblet y Santes Creus. No hi ha dubte que representa un pas en l'evolució continua que sofriren aquests finestrals fins arribar a tant perfeccionades formes, qui sab si'l primer donada l'original espontanitat ab que es aquí sortida.

L'espessor de o'74 m. que tenen les parets per una nau de 4'5 m. d'amplada es exageradament escas pera coberta de volta, y, per tant, sols a propòsit pera la de fusta. Aquesta solució precisament indica l'encara ben desllindable frontó triangular ab que rematava el pati citat, que, ben lluny de presentar senyal alguna de volta, designa un sistema de coberta de fusta a dugues vessants, no a una, com seria més que suficient, provant ab això l'importancia del servei que s'hi cumpliria.

Aquest sistema de coberta que hem trobat pera les dependencies completa y consolida lo que'ns diu l'acta de consagració a l'atribuir-les també d'una manera categòrica al claustre, y d'una manera més o menys dubtosa a l'iglesia. Per altra part, seria perfectament lògic que aixís passés, adoptant pera totes les dependen-

cies, desde les més nobles a les més humils, un mateix sistema d'estructura, si hem de jutjar per lo que tingué lloc en les successives adicions y transformacions.

Passem, per últim, a un element tant important com són els capitells, entre'ls quals hem de compendre no sols els del finestral dit, sinó tots els de l'ala sol-ixent.

Sempre m'havia fet misteri l'ala aquesta per les solucions que

Clixé del Sr. Amat

CAPITELLS

en podem dir d'assaig adoptades pera cada un de sos elements, y molt més en lo que's refereix als capitells que a les solucions d'àngul, pertanyents, al fi y al cap, forçosament a les produccions de segona època, quan ve una troballa procedent d'una casa de Navarcles, íntimament relacionada ab els frares d'últim temps, a fixar d'una manera que no dubtem en adoptar com indiscutible l'època dels mateixos: se tractava de dos capitells, un ab els dos rengles de fulles d'acant y caulicols d'àngul y mitg abac, que caracterisen la disposició corintia, però ab els elements en sa forma envolvent, esboscassats a la manera visigòtica; y, l'altra, ab un motiu que lo

mateix pot referir-se a simples estries que a tosques fulles, en la forma quasi plana de les cares, a més d'un cap de persona a cada àngul de l'abac. El primer es una reproducció quasi íntegra en la forma y detalls, y absoluta en les mides, d'un que hi ha al claustre en el segon parell a partir de l'ala nord, y el segon en recorda un altre del parell següent, sols que en lloc de caps té una massa constituída per una espiral; el primer té abac quadrat, a propòsit pera anar lliure, y el segon el té rectangulat y de manera que tota una cara es tangent al collarí, semblantment als actuals capitells d'àngul. La pedra de que estan fets uns y altres, axís com ses bases y columnes, fins fa precisa la falta de selecció entre la primera que tindrien a mà: tota's presenta diferenta, no direm ja sols de la dels capitells de les ales restants, sinó també dels mateixos carreus entre'ls quals se troben.

No crec, doncs, que la procedencia d'aquells dos puga ser altra que la del monastir, y dintre del mateix del claustre; y com que actualment no n'hi falta cap y entre l'època de factura dels capitells y la de les arcades hi ha forçosament un salt, no podem menys de suposar-los fets pera'l claustre a que's refereix l'acta de consagració, y corresponents, per tant, al sigle X, segurament abans que'ls rudimentaris de la vehina sèu manresana.

Ja en aquesta primera època no hi veyem dominar un tipo fixe, sinó solucions les més variades y fins oposades que foren després la base del definitiu: si'l capitell del finestral, l'últimament trobat a Navarcles y el seu igual del claustre, no són més que una servil copia de l'envolvent corintia sense descendir a cap mena de detall, altres n'hi han que no la seguiran tant puntualment en la disposició dels elements, però en que'l cisell hi ha volgut detallar y no hi ha deixat més que barroeres mostres de brodat al contorn y de nervis en el centre de les fulles, o bé, al contrari, en que'ls dos rengles apenes si s'han convertit en un, que, començant pel collarí, rematen a l'àngul de l'abac, donant una massa en espiral; la poderosa font d'inspiració que'l romànic té en el bisantí hem de veure-la ab la reproducció íntegra de llur capitell, constituit per una senzilla piràmide quadrangular, ab un baix relleu a cada cara; tirant bon xic cap a la forma bisantina'l capitell de senzills entrellaços, y el de forma piramidal també, que té en cada àngul un nervi d'una gran fulla de palmera, o bé'l de complicada disposició de fulles entrellaçades; y poden, finalment, considerar-se un terme mitg entre les solucions indicades y altres orientals, els que tenen dugues figures ab un mateix cap a l'àngul, o bé una figura completa a cada

àngul, y, per tant, el que té quatre aucells ab el cos a l'àngul y les ales de cada un tocant-se ab les dels costats a l'ex vertical de cada cara. Als ànguls y centres de l'abac corinti, aont el detall té major massa, va exagerant-se y mitg substituint-se aquesta, encara que tímidament y sense constancia, per medi de daus interposats, que del corinti van extenent-se a totes les formes. L'afany d'exhibir la rica varietat de formes que coneixien no s'atura a allunyar un de l'altre dos capitells que haguessin fet iguals, ni tampoc a no aparellar solucions idèntiques; no paren fins al contrast; contrast que arriba al límit en el segon parell a partir de l'ala nord, en que'l joc, moviment y lleugeresa de la forma clàssica romana fa costat a la monotonia y encarquerament que, no obstant y tot el sorprenent encís que li dóna'l detall, té la solució típica del bisantí.

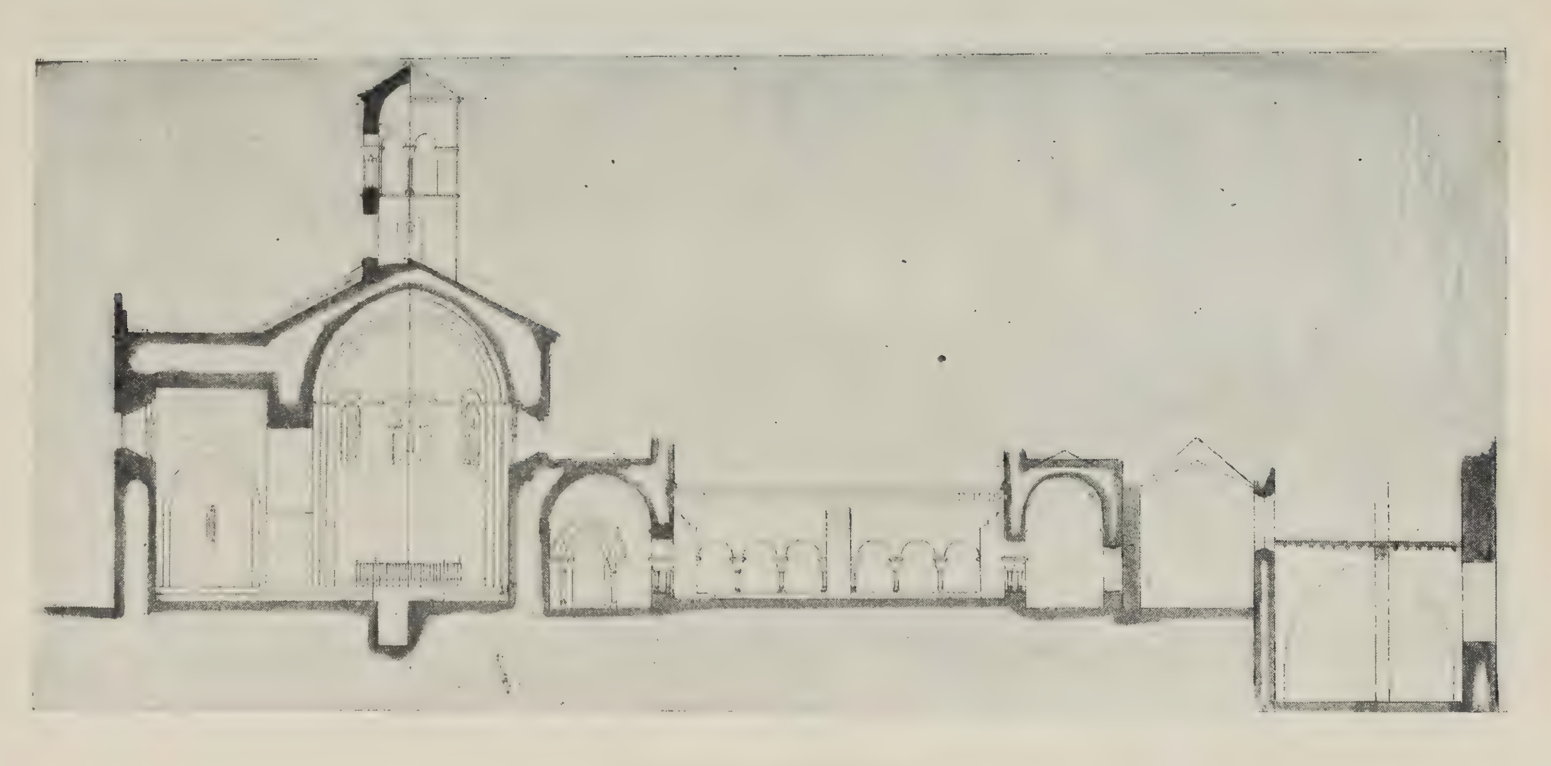
Fins aquí lo que podem dir-ne estructura de primera formació o d'entrada cap al ver romànic, produida a la segona meitat del sigle X, en admirable consonancia ab l'extrem fraccionament del poder, pobresa de medis materials, deficiencia de vies de comunicació y falta d'una sòlida basa per la continuada relació ab diferents països orientals.

Passem, doncs, a la segona, aixecada ja, com les successives, ab la calma d'una comunitat que, bon xic faltada de recursos materials, hauria tingut medi momentani de reparar la parcial destrucció de que la fes víctima Almançor, y que, per tant, tindria encara edificacions més o menys ruinoses aon cumplir interinament les seves necessitats; construccions que resultarien pobres y deficients pel desenrotllament que anava prenent l'Orde y la preponderancia que adquiria sobre'l país.

Ja en l'estudi anterior hem pogut veure aon començava pel contrast que hem fet notar entre les arcades dels sarcòfacs y la paret adjunta. Hem de veure ara que's continua per tot el claustre y dependencies anexes de la part de ponent y mitg-dia, a més de l'iglesia actual y torra-campanar.

En els punts en que pel servey ha de presentar-se més noble la construcció, pot veure-s un aparell bastant regular, fet a grans carreus, quals cares exteriors, finament treballades, deixen perfecte rastre del tallant, y en que les juntes, relativament primes, acusen un marcat cuidado en les cares de contacte. Les dovelles no són, com les anteriors, petites, primes y allargades, sinó que s'acosten a la forma quadrada, de tamany bastant regular.

El major tamany adoptat pera'ls carreus y dovelles, s'exagera

Secció transversal

encara algunes vegades pera rematar portes o finestres de poca llum per medi d'una sola peça que treballi per simple pressió vertical, agafant la forma de llinda, que s'apoya sobre dugues carteles en la porta primera que's troba a l'ala de mitg-dia a partir de la sol-ixent, o conservant la forma arquejada en la petita finestra de cada absis del creuer.

An aquesta última solució ha parat també'l gran fracciona-ment que tenien les dugues arcades del finestral estudiat; però no s'aturen aquí les modificacions: s'ha d'afegir la major importancia que adquireix per l'adició lateral d'una altra arcada y l'atrevida lleu-geresa que li dóna un cambi radical de proporcions en la columna, fent-la considerablement més prima y llarga, com pot veure-s a so-bre les construccions del pati estudiat.

La major riquesa y caràcter permanent de la nova obra fan que la columna no's limiti, com abans, a l'imprescindible soport de galeries y finestrals dobles o triples, sinó que serveixi també de poderós element decoratiu en els ànguls del claustre y en les porta-lades, finestrals y nau de l'iglesia.

L'arc, reduit anteriorment a les portes, finestres y segura-ment a la galeria del claustre, s'extén ara a tots els elements, fent-li cobrir el claustre per medi de la forma semicircolar, la nau y creuer de l'iglesia per medi de l'apuntada, y totes les altres depen-dencies per medi de formes que varien de la lleugerament apuntada o peraltada fins a la rebaixada, segons l'altura y llum de que disposen.

El nou sistema de cobertes augmenta la magnitut y cambía la forma dels elements que la sostenen: l'uniforme empenta que dóna la del claustre se contrarresta pels reforços d'àngul y contra-forts del mitg de cada cara, en quant a la part lliure, y per l'aug-ment de gruix que dóna a la paret del fons la juxtaposició de la linia d'arcsolis en la contraria. En aquesta mateixa y les crugies adjuntes el gran espessor de murs s'haurà reduit encara pel con-trarrest recíproc de les voltes; y s'haurà disminuit també a l'iglesia per medi dels arcs doblers a més dels contraforts exteriors en la banda nord y defectuós contrarrest en la de mitg-dia. Que'l contrar-rest mutual va tenir-se molt en compte ho prova la direcció que tenen les voltes de la segona crugia de la part ponent, a propòsit pera no portar l'empenta a la paret exterior y aixís poder-la alleu-gerir; y, més que tot, lo que passa a l'iglesia: els murs, que, ab tot y estar combinats ab els contraforts exteriors, tenen 1'75 m. en la fatxada lliure de la banda nord, sols arriben a 1'50 m., y sense

contraforts en la de mitg-dia, en que, per lo tant, fia al restant el contrarrest del claustre; per més que, si tenim en compte la defectuosa disposició que representa'l venir l'empenta de l'iglesia molt més amunt que la del claustre, hem de reconèixer un paper molt trist a tota l'ajuda que li pot proporcionar el tal contrarrest.

Acabarem estudiant les innovacions que s'han introduit en els capitells de l'anterior període. Podem dir que s'han empleat perfeccionades y combinades totes les formes del mateix, donant gran importancia als daus y detalls inferiors, que, nascuts de l'abac corinti, trobaren ja més o menys iniciats en les produccions anteriors, y tancant sempre'ls motius, que en disposició y forma poden esser variadíssims, dintre d'una piràmide quasi geomètrica; es dir, amagant la forma típica del corinti en l'envolvent bisantina per medi de motius absolutament lliures.

Deixant de banda les solucions que quasi reprodueixen les del primer període, citarem el capitell historiat de l'ala nord, en el qual les figures estan ingenuament una al costat de l'altra, sense cap altra subjecció que les ja citades; el capitell d'entrellaços, ab fulles entremitg, hi es també reproduit en la mateixa solució de primera època, però encara més, fent que les fulles tinguen un relleu bastant pronunciat; particularitat que podria ser de records morescs y que sembla bon xic típica d'aquest monastir; sobre la solució d'una figura a cada àngul, que hi havia abans, domina la d'una figura a cada cara, essent enginyosíssim el capitell dels Evangelis, en que les ales fan les arestes del mateix. Una altra de semblant n'hi ha pera quatre aucells, però no abarcant tota l'altura del capitell, sinó sobre un rengle de fulles d'acant. Aquesta solució de desenrotllar un motiu qualsevol sobre un rengle de fulles y alguna vegada de senzills entrellaçats, es bastant reproduida. Es de notar també la posició extremadament naturalista que tenen les fulles en alguns de l'ala ponent y de la porta exterior de l'iglesia; els entrellaçats de figures que en aquesta's veuen; y potser més interessant que cap sigui'l de l'ala de mitg-dia, que té dos rengles de fulles disposades y treballades de manera que ha de considerar-se'l com una de les solucions de trànsit del capitell corinti, al qual havia d'extendre-s ab tanta profusió per tot Catalunya durant el període gòtic.

Els abacs tenen diferents motllures completament llises o realçades ab fulles d'acant, entrellaçats, etc. Y la basa continúa sent la clàssica romana, exagerant-se'l contrast del tor superior ab l'inferior, y adornant-se o no l'escocia que'ls separa.

Tal es lo més interessant que podem senyalar de la segona formació, constitutiva del romànic que'n podem dir clàssic, que després veurem haver-se format desde últims del sigle XIè a principis del XIIIè.

Y passem a una altra serie d'aditaments: la crugia que dóna al pati de l'iglesia, l'ala del mitg-dia del pati anterior al claustre y grans cellers an aquesta adherits, abarcant la transició al gòtic y al ple període. Farem notar un treball més fi en els carreus, l'empleu de llinda pera obertures estretes, el de grans dovelles estretes y allargades pera remats semicircolars de portes importants, un engrandiment dels finestrals y delicadesa en les columnes portats al límit, un capritxo en les formes dels capitells que arriba a l'exageració, l'introducció de calats pera alleugerir y donar joc als finestrals, y la considerable disminució d'espessor en els murs per haver tornat a la coberta de fusta en que les jàceres se substitueixen per grans arcades, qual empenta, disminuida en lo possible per medi de la forma apuntada, se contrarresta no sols pel pes del mur contra'l qual estribem, sinó també per medi de pilastres o contraforts interiors, may exteriors.

Per últim, podriem considerar un quart període constituit per les crugies de ponent y nord del pati d'entrada, la de sobre'ls cellers y la de sol-ixent del claustre, pertanyents a una transició y ple període del renaixement, que deixarem per sa poca importancia, no sense indicar que tots els elements se presenten quasi sense caràcter definit per no haver-se pogut substreure a la poderosa influencia de lo primitiu; y com a incidencia farem observar que la cornisa arranc de coberta, feta de tres o quatre rengles de teules, que tant reproduida veyem en nostres construccions rurals, posada aquí, sembla una reminiscencia de la línia d'arquacions que constitueixen la cornisa de l'iglesia.

J. COLL Y VILACLARA

(Acabarà)

XALET-REFUGI D'ULL DE TER

(ESTAT DE LES OBRES)

L'adjunt gravat, tret d'una fotografia presa pel nostre consoci senyor Tristany el 23 de Setembre, pocs dies abans de donar

per acabada la present campanya, ens estalvia d'explicar l'estat actual de les obres.

Aquestes prosseguiren fins els últims dies del citat mes, en que ja's féu impossible seguir treballant. Els freds y el mal temps obligaren a la brigada d'operaris que durant dos mesos ha vingut treballant sense repòs, a abandonar aquelles altes regions, quedant sospeses les obres fins l'any vinent.

Com pot veure-s per l'expressat gravat, aquestes estan un bon troç avençades y permeten ja formar-se cabal concepte de l'estructura del xalet. Podrà aquest inaugurar-se l'any vinent, com són els nostres propòsits? Certament que no està en nosaltres poder-ho assegurar. No es que desconfiem de que al finir la primavera vinenta deixem de tenir recullits tots els cabals que presuposa la terminació de l'edifici. L'acullida entusiasta que arreu hem trobat

y la bona disposició dels nostres associats contribuint tots, a mesura de llurs forces, al bon èxit de la nostra empresa, no'ns deixen dubtar. Tenim la ferma convicció de que, malgrat lo costós de les obres, no'ns mancarà tot lo que sigui menester pera dur-les a bon terme; però estem molt lluny de tenir-la de si'l temps ens permetrà acabar-les abans de finir l'estiu vinent.

Tots sabem la curta temporada de que's pot disposar pera treballar-hi. Enguany mateix, durant el mes de Juliol, hauria sigut impossible començar les obres, puix les pluges varen succeir-s'hi diariament. A més, les freqüents tempestats, encara que passatgeres, que sovint se desenrotllen en aquelles altituts, són un obstacle que pertorba en gran manera la bona marxa de les obres. Sols en el cas d'un hivern benigne que permeti rependre aquestes tot lo més més tard a primers de Juliol, podem tenir la seguretat d'inaugurar el xalet abans d'acabar l'estiu, puix si'ls treballs de cloure la volta no han de sofrir interrupció per causa del mal temps, els que després quedin a fer podran prosseguir-se sense alternatives, y, tenint tots els materials disposats, seran relativament curts.

L'Ajuntament de Ripoll ha acordat també contribuir a la suscripció pera les obres del Xalet-refugi ab una primera entrega de cent pessetes, que més endavant procurarà ampliar.

Ab aquest motiu el senyor president d'aquell municipi posà de manifest l'utilitat que pera la comarca tindria el Xalet-refugi y el dever que tenia la vila de contribuir-hi en justa correspondencia ab el CENTRE, que fou la primera societat que inicià la restauració d'aquell monastir, joyell de la nostra terra.

UNA GEOGRAFIA GENERAL DE CATALUNYA

EL conegut publicista D. Francesc Carreras y Candi, junt ab els erudits escriptors de nostra terra senyors Font y Sagué, Lluís Marian Vidal, Joan Cadevall, Francisco X. Tobella, Joaquim Botet y Sisó, Cels Gomis, Ceferí Rocafort, Emili Morera, B. Chias y Carbó, Antoni Català y Josep Ferré, ha ideat la publicació d'una *Geografia General de Catalunya,* emprenent la tasca de la seva redacció; l'acreditat establiment d'Albert Martin s'ha emprès ab entusiasme la seva edició; y al publicar-se aquestes ratlles segurament hauràn aparegut ja'ls primers quaderns d'aquesta obra, que

esperen ab ansia els nombrosos suscriptors que té ja aqueixa publicació.

Aquesta obra apareixerà per quaderns setmanals de trenta dugues planes, ab gran profusió de gravats y mapes de tots els partits judicials que composen la terra catalana, junt ab altres mapes purament històrics y geològics, formant quatre volums d'unes 500 planes cada un.

El sol anunci d'aquesta obra revela ja la seva positiva importancia y real trascendencia. La publicació d'una *Geografia General de Catalunya*, feta ab tota conciencia, era una necessitat que s'imposava satisfer, una obra que tard o aviat havia d'empendre-s. Per això ara que aquesta idea per molts, y de molts anys tinguda, es una realitat, y que'l nom del senyor Carreras y Candi y el de sos companys es una garantia de serietat y d'acert, cal sense reserves apoyar y aplaudir les seves lloables iniciatives, contribuint a que l'èxit més falaguer coroni'ls seus esforços y els seus treballs.

Cal tenir ben present la trascendencia d'aquesta publicació, avuy que ni sisquera tenim un mal Diccionari Geogràfic de la nostra terra, y fer tota la propaganda possible pera que no hi hagi ajuntament, corporació ni entitat de nostra patria que no figuri en la llista de sos suscriptors; però cal també que aquells que s'han emprès aquesta colossal obra no defalleixin ni un moment en la seva empresa, y ab tota puntualitat y entusiasme, ben posseits de la seva missió, ens vagin donant els fruits de sos treballs y son talent, fins a tenir completada y editada aquesta *Geografia General*, que, escrita en nostra parla, ens posarà de manifest la real existencia y caracterisació de la nostra Catalunya.

No dubtem de que aixís serà; y al repetir a nostres llegidors la necessitat d'ajudar an aquesta empresa, avancem ja la nostra felicitació al senyor Carreras y Candi y als demés companys que portaran a cap la publicació d'aquesta profitosa y patriòtica obra de general cultura. — E. V.

IMATGES Y CAPELLES DE VEHINAT

(Continuació)

Carrer Més baix de Sant Pere. — En la casa núm. 20 d'aquest carrer hi ha la capella de tothom coneguda per capella de la Mare de Déu de l'Ajuda. Encara que no ho sembli, també hi entra aquest santuari en la classificació de capelles de vehinat, per la raó

senzilla de que són els seus vehins els amos d'ella: ells són els que cada dos anys, en diada assenyalada, elegeixen sos representants que han de cuidar d'ell baix la nominació de Junta d'Obra, y són ells també'ls que nomenen el capellà custodi que ha de cuidar com a tal de lo que més directament atany al culte.

S'anomena de la Mare de Déu de l'Ajuda pel motiu de venerar-s'hi en la tal iglesieta una imatge de Maria Santíssima invocada ab aquesta denominació pels seus devots, y principalment per les prenyades, que imploren sa protecció demanant-li «ajuda» en aquella hora en que han de donar a llum al fillet que ha obtingut el ser en ses entranyes.

Aquella imatge mariana té la seva historia particular, que comença per una llegenda. Es aquesta:

Una vegada una bona dòna que, com moltes altres, havia anat a buscar llenya al bosc pera alimentar la llar de casa seva, al retornar d'allí carregada ab un feix, ab tot y que no era molt gros, sentí que's cansava molt, y a l'arribar al lloc ont està avuy dia la capella de referencia se descarregà, deixà'l feix de la llenya a terra y, asseguda a una pedra, reposà del cansament que experimentava y que no li havia succehit may.

Al cap d'una estona de descansar volgué altra vegada carregar-se 'l feix, però pesava massa y no tenia ella prou forces. Demanà ajuda, y després d'un acudiren tres o quatre cardadors de llana que hi havia prop del lloc, y aquests tampoc pogueren carregar an aquella dòna'l feix de llenya.

Admirats també aquells treballadors y els transeunts que s'havien escaigut passar de lo que succehia, resolgueren deslligar les cordes y desfer el feix pera veure en què consistia aquell misteri. Y, oh prodigi!, entre la llenya s'hi trobà una imatge de la Mare de Déu, que aquella dòna assegurà no haver-li ella posada, ni poder atinar com podia haver-hi pogut ser posada allí entre aquelles branques tant apretades unes ab altres ab la força dels lligams.

Refets de la sorpresa, vingué 'l decidir lo que se n'havia de fer d'aquella imatge. La llenyatera volia endur-se-la a casa, pretextant que la Verge se li havia volgut entregar, però'ls vehins no s'hi conformaren, contradint aquell parer ab l'argumentació de que, d'esser com ella deya, prou hauria esperat la sobirana Senyora a que la llenya arribés a casa seva; que tota vegada que no havia sigut axís, era que volia ser venerada precisament en el lloc on li havia plagut que fos manifestada aquella figura seva.

Prevalgué aquesta opinió, y aquells vehins colocaren l'imatge

en el buit que feren en una paret d'aquell lloc, resguardant-la de malifetes ab una espessa reixa de ferro. Allí quedà fins que, augmentant el nombre dels vehins del carrer y, per tant, el dels devots de l'imatge, se resolgué donar-li més bella y gran estada. Y decidí aquesta resolució'l cas prodigiós que s'esdevingué.

Una dòna del vehinat molt devota de la Mare de Déu, constantment li demanava per aquella esculptura que li deslliurés de l'esclavitut un seu fill que desgraciadament havia anat a parar en mans dels moros, que'l retenien en una de ses presons. Tantes foren les pregaries d'aquella mare que la Verge Santíssima se compadí de l'aflicció en que vivia y volgué que en certa ocasió en que la seva devota més reforçava ses súpliques sobtadament comparegués a son costat son fill, mostrant com a penyora de son captiveri'ls encara no desclavats grillons de ses cadenes, y declarant que una senyora semblant an aquella imatge l'havia deslliurat y transportat a Barcelona.

Aquest fet tant meravellós decidí al vehinat del carrer Més baix de Sant Pere a aixecar un santuari a la que ab aital succés y altres que, encara que no tant portentosos, sovintejant més, se mostrava sa protectora. Fabricada la nova estada de la venerada imatge, vingué'l decorar-la ab penyores d'amor y agrahiment, ab presentalles, ornaments y joyes. Se començà a revestir ab riques teles de seda y preuades joyes d'argent, or y pedreria aquella representació de la Regina celestial, y procurant que tant de nit com de dia, constantment, fos illuminada quan menys pel llum de quatre llanties de plata que penjaven de la volta de l'iglesieta.

Y axís el fervor dels vehins augmentava cada dia més, y especialment les mares tenien en ella tanta confiança que, tenint a casa un mantell de la Mare de Déu, ja estaven segures de que a l'esdevenir l'hora del part aquest havia de ser prompte y feliç.

El fervor ab que cada devot s'esmera en tributar a la Verge l'homenatge del seu amor produeix un esperit de germanor que, ajuntant sos cors, dóna origen a la creació d'una confraria que es enriquida aviat pels prelats y pels papes, en especial Pau V, el qual concedeix als confrares entrants una indulgencia plenaria fent son ingrés ab les degudes disposicions, y a tots en general que en iguals circumstancies visitin a Maria en la diada de la seva festa principal, que's fixa al 15 d'Agost, y en altres diades solemnes an ella dedicades, conforme's pot veure en document autèntic datat a 15 de Juliol de 1609.

L'imatge venerada es esculpturada en terra cuita y de data

antiquíssima, segons indicacions del P. Narcís Camós al descriure-la en sa obra *Jardín de María,* publicada per primera vegada en 1657. Està asseguda, y tota ella decorada ab pintura que, a causa de ser tant antiga, ha arribat a confondre-s en sos tons y a no distingir-se'ls colors. Sembla que'l vestit fou blau, y el mantell es de un to més pujat. Ostenta corona de reina y es molt morena de cara. No té més d'un pam y mitg d'alçada (29 cent.). Té'l bon Jesuset en el braç dret y ab l'esquer el sosté en el peu. Té la mà dreta sobre'l pit de la Mare, y ab l'esquerra sosté un pom. Va nuet. Es igualment moreno com aquella y els dos presenten una cara tant afable que en veritat atreuen al qui'ls contempla.

En 1616, per iniciativa dels obrers o administradors, se prengué informació jurídica eclesiàstica de tot quant a l'imatge's referia en relació a sa troballa y demés, axí com respecte a les immunitats de que disfrutava son santuari. De la tal informació se'n dictà aute a 1.er de Març de 1616 davant del M. I. y Rdm. senyor D. Dionís Montserrat, doctor en Drets y oficial del Rdm. senyor D. Lluís Sans y Rovirola, bisbe de la ciutat, y va aixecar-ne acta ab autoritat apostòlica y reial el notari públic de Barcelona y de la Curia del Bisbat, del que també n'era vicari general, Dr. Pere Carbonell, havent comparegut els indicats administradors Francesc Vernet, mercader, Pau Melcior, passamaner, y Antoni Capdevila, fadrí aguller, ciutadans de Barcelona, y set testimonis més.

Desitjant els vehins y confrares de la Mare de Déu de l'Ajuda donar-li a l'objecte de ses devotes afeccions una més sumptuosa estada que la que ja tenia, determinaren construir-li un nou santuari, a qual fàbrica hi contribuí en bona part la Pia Unió del Santíssim Rosari que, formada pels estampadors de robes de la barriada de Sant Pere, s'havia establert en l'iglesia de Sant Francisco de Paula, però de la que se n'havia sortit per curtes dissensions tingudes ab els frares Mínims, y aixís pogué obrir-se més aviat al culte l'actual capella; de manera que l'indicada Pia Unió començà a resar-hi en ella cada dia, com continua encara, el Santíssim Rosari'l tercer diumenge del mes de Novembre de 1800.

Desde alguns anys an aquesta part el culte que se celebra en aquella capella està baix la direcció dels frares caputxins, y cal dir que segueixen celebrant-se les funcions religioses ab certa esplendidesa. Com són diverses, no les indicaré.

Té la capella, ademés de l'altar de la Verge, altres quatre; en alguns s'hi veneren bones esculptures, entre les quals sobressurt una imatge del beat Joseph Oriol, digna d'especial menció per ser

probablement obra del cèlebre artista barceloní Ramon Amadeu. Per tot lo exposat, a la petita iglesieta de la Mare de Déu de l'Ajuda li escau perfectament la nominació de catedral de les capelles de vehinat.

Carrer de la Verge del Pilar. — Aquest carrer, que abans tenia'l nom d'en Cuch, té en la casa núm. 15 una capella dedicada a la Mare de Déu del Pilar. Està instalada en una de les botigues d'aquella finca, una de les principals del carrer y també una de les més antigues.

La capella es molt fàcil que passi desapercebuda pel vianant que no la sàpiga. Té una historia ben senzilla. Hi hagué a Barcelona una epidemia, y en aquell vehinat hi treballava un aragonès. Aquest, entusiasta, com tots els de la seva terra, de la que ells nomenen *la Pilarica*, colocà una estampa ab l'imatge de l'excelsa patrona d'Aragó, assegurant als vehins que si s'encomanaven an Ella no seria pas cap d'ells víctima del contagi.

Se seguí'l consell, y la tradició assegura que aquella terrible malaltia no entrà poc ni molt en el carrer d'en Cuch.

Com a penyora de l'agrahiment per tant senyalat favor, la Mare de Déu del Pilar fou declarada patrona dels vehins. Probablement se colocà una imatge en una capelleta oberta en la paret del frontis de la casa anterior a l'actual, que està senyalada ab el núm. 15, fins que, havent-se tirat a terra aquella, el propietari destinà una botiga per capella. Degué ser això per allà'l 1750, segons se pot deduir pel seu aspecte exterior.

Es la capella en sí molt reduhida y bastant baixa de sostre, compost d'una volta molt aplanada. En l'altar, qual retaule es de darrers del sigle XVIIIe, ostenta en sa part principal una imatge de Maria y son Fillet, que no tindrà gaire més de dos pams, y ab el pilar de quatre a cinc. Les imatges se presenten vestides ab robes naturals més o menys riques, segons l'epoca de l'any. Per lo mateix que es bastant esquifit, en temps dels nostres avis, en que l'esperit de germanor regnava molt més que ara en els barris, els vehins del carrer d'en Cuch, després d'haver celebrat el dia 12 d'Octubre, diada de la seva patrona, en la capelleta del carrer, el diumenge vinent s'aplegaven en l'iglesia parroquial de Sant Pere de les Puelles pera celebrar-la ab major solemnitat, ab ofici, música y sermó. Y el domer d'aquella parroquia, que exercia de rector en nom de la senyora Abadessa de les Puelles, junt ab la comunitat de preberes, cada any, en un dels dies de pregaries, pro-

cessonalment visitava aquesta capella, celebrant-hi la corresponent missa de feria. Això durà fins l'any 1835, en que deixà de pertànyer a la susdita parroquia y començà a ser incorporada a la novella de Sant Francisco de Paula, en virtut del conveni y augment de parroquies que estigué en planta desde primer d'Octubre d'aquell any.

Aleshores els vehins del carrer d'en Cuch passaren a celebrar aquella festa de la seva patrona en la nova parroquial, y continuaren aquesta pràctica fins l'any 1866 o 1867. Desde aleshores s'ha concretat el culte de la Mare de Déu del Pilar a la seva capella propia, especialment manifestat en la diada del 12 d'Octubre y en els vuit dies següents.

La manifestació més evident de la voluntat dels vehins del carrer d'en Cuch envers la capella es haver-se interessat, y haver-ho conseguit encara no fa vint anys, en cambiar aquell antic nom del carrer pel de la *Virgen del Pilar*.

RAMON N. COMAS

NOTES

Concurs de ski y patinatge. — Es gran l'afició que ve mostrant-se a l'extranger per aquests esports y principalment pels concursos de ski, qual ús se va generalisant en gran manera a França, Suissa y Italia. Actualment hi han entitats creades pera aquest sol objecte y patronats pera dits concursos que periòdicament venen celebrant-se. Del 3 al 5 de Febrer de l'any prop-vinent se celebrarà un concurs internacional a Chamonix, aon se faran moltes festes ab aquest motiu y aon s'espera gran afluencia de forasters; cosa molt probable, perquè allí ho saben fer, com ho demostra'l gran nombre de visitants que sempre té aquella població y xamosa vall, la qual aquest sol passat istiu s'ha vist honrada ab la presencia de més de 150.000 forasters.

Mort d'un veterà. — El cèlebre guia pirenenc Lanusse ha mort a Aigues Bones als 92 anys d'edat. Era un dels guies més coneguts y afamats, havent sigut l'acompanyant obligat de totes les persones reyals y altes personalitats que anaven a fer alguna important excursió pels Pireneus francesos. De caràcter atractiu y parlaire, fins fa poc passejava encara ab tot orgull la seva placa de guia y feya petar garbosament el seu fuet. Durant sa llarga carrera s'havia captat grans simpaties. En pau descansi'l vell coneixedor y amic de les encontrades pirenenques.

Cotxes pera excursionistes. — Una companyia extrangera de

ferro-carrils acaba de posar en circulació uns cotxes especials pera excursionistes que afegeixen als trens regulars. Els mentats cotxes tenen totes les comoditats possibles y estan proveits de grans obertures que permeten poder admirar amplament els paisatges que vagin recorrent y deixant enrera'ls susdits trens, resultant axís doblement aprofitats els viatges. Axís es com se fomenta'l turisme, y no servint al viatger com fan moltes altres companyies que aquí sobradament coneixem y sofrim.

Bona tasca. — L'antic director del Museu d'Historia Natural de Tolosa, M. Eugène Trutat, que recentment ha obtingut, ben merescudament, la Gran Medalla del Club Alpí Francès, té una colecció de més de 15.000 clixés, quasi tots ells trets durant les seves excursions pels Pireneus. D'això se'n diu treballar y fer bona tasca.

Comparances. — L'associació excursionista alemana «Deutscher u. Oesterr. Alpen Verein» consta de 343 seccions escampades per tot l'Imperi, ab un conjunt de més de 73.000 socis; la «Svenska Turistforeningen», de Suecia, té aprop de 39.000 associats; el «Club Alpí Suís» està constituit per 53 seccions ab 8.400 socis; l'italià té 35 seccions ab 6.200 individuus; y el francès està format per 46 seccions ab uns 5.500 socis. El Centre Excursionista, l'entitat més important de les de sa naturalesa existent a Catalunya, té sols un miler de socis. Totes les entitats extrangeres esmentades tenen quasi per exclusiu objecte l'alpinisme en sa accepció merament esportiva: el camp del Centre Excursionista es molt més extens y variat. Donada la seva finalitat y comparant lo ab els datos més amunt expressats, ens trobem un xic endarrerits. Cal, doncs, apressar-nos y posar-nos quan menys al nivell dels Clubs Alpins existents a Suissa, França y Italia.

Conservació dels pasturatges. — Trescant per nostres valls y serralades pirenenques, molt sovint se senten planys referent a la manca o disminució de bons pasturatges, una de les riqueses montanyenques de més valua. Veus-aquí altre inconvenient de la destrucció y aterrament dels nostres boscos, qual existencia es la salvaguarda més preciosa d'aquells extensos y verdejants pasturatges que a l'istiu atrauen l'esguard del vianant montanyenc, ensems que donen profit y riquesa al nostre país. A fer propaganda en aquest sentit va directament una darrera publicació del Comte de Roquette-Buisson a propòsit dels nostres mateixos Pireneus. Cal, doncs, repoblar nostres boscos pera satisfer aquesta gran necessitat.

Cursa montanyenca. — L'any darrer cinc guies de Cauterets feren una cursa al Vignemale; distancia recorreguda, uns 58 kilòmetres; camí pèssim; altitut del cim esmentat, 3.298 metres. Ab tot, hi hagué home que féu tot el viatge d'anada y tornada ab sols 5 hores 35 minuts, estant-hi'l que més 7 hores 59 minuts, no sens senyals o rastres d'alteracions fisiolò-

giques ben remarcables, que darrerament han sigut exposades a l'Academia de Medecina de la vehina República. Bona cursa.

L'arranjament de nostres montanyes. — Baix la direcció dels enginyers D. Xavier de Ferrer y D. S. Pérez Argemir començaràn ben aviat els treballs hidrogràfics y forestals de la conca del Llobregat, fent replanteig de part d'aquelles boscuries ja ben malmeses, y un camí forestal de La Pobla de Lillet a Castellar d'en Huch. Molt de desitjar es que aquests treballs avancin ràpidament, y que al venir el bon temps pera nostres montanyes s'extenguin per altres indrets y comarcades, que arreu hi ha bona feina a fer.

Refugi y camins. — A la llista dels nombrosos refugis pirenencs s'ha d'afegir l'intent o projecte que hi ha per part de la Societat dels Guies de Cauterets d'aixecar un nou refugi a la regió de Culaons. També's parla de l'arranjament de diferents camins internacionals de montanya, entre ells els del port de Plan, de la Saux, del port de Barronde y el de Broto a Gavarnie. Molt convenient fóra també començar a arreglar-ne algun d'aquest Pireneu oriental que està verament intransitable.

Les duanes espanyoles. — Traduim, sense comentaris, del *Bulletin Pyrénéen:* «Les duanes espanyoles, y principalment la duana de Venasc, ha fet augmentar, desde la darrera temporada d'excursions, les vexacions de tota mena a un cert nombre de turistes francesos. Importa fer acabar lo més prompte possible aquest procedir, que equival a l'interdicció absoluta del viatger sobre'ls macissos espanyols vehins de la frontera. Després de les queixes que'ns han pervingut, més de vint persones han hagut d'interrompre'l seu viatge y abandonar aquelles regions per massa inhospitalaries. La qüestió serà sotsmesa al pròxim Congrés de Perpinyà. A fi de completar l'enquesta, preguem als nostres colegues de les Societats pireneistes que hagin sentit queixes del procedir de la duana espanyola o que tinguen coneixement d'incidents d'aquesta mena, que'ns enviin ressenya detallada.»

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Setembre de 1907.

Publica, entre altres treballs, un article d'en Joan Bardina sobre *Les Comarques Catalanes,* advocant pera fer la demarcació legal de les comarques com una necessitat de tothom convinguda, y exposant com a medi la celebració d'un Congrés geogràfic català organisat pels Centres excursionistes, a fi de tractar d'aquesta vital y interessantíssima qüestió. Ab el títol

de *Paremiologia comarcana* comença també la publicació d'adagis populars, que anirà seguint en els números successius.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, Maig a Octubre de 1907.

A més de la seva corresponent Secció oficial, conté una comunicació sobre *Exploraciones arqueológicas en el cerro de's Bancalets y en la Cova Negra*, per R. P. Mariano Juan, S. J.; y les altres acostumades seccions de *Bibliografia* y *Crónica Científica*.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Setembre de 1907.

En aquest son número 57 continua'ls treballs *Artículos de vulgarización histórico financiera*, per C. Espejo; *Pleito de artistas*, per J. Martí y Monsó; y *Reseña de los documentos históricos inéditos existentes en los archivos eclesiástico* y *municipal de Dueñas*, per Amador Salas. Publica, ademés, un treball de Juan Agapito sobre *El Colegio de San Gregorio de Valladolid* y una lámina solta reproduint els altars de Sant Joan, del tresorer Bladelin y de Joan II de Castella, del museu de Berlín.

Revista Aragonesa, Juliol a Octubre de 1907.

Ab motiu del Centenari dels sitis de Zaragoza publica un extraordinari ab profusió de gravats, y unes interessants ressenyes dels edificis destruits durant els sitis, dels edificis novament construits, de les exposicions y congressos celebrats, dels monuments commemoratius, y d'unes seccions d'Historiografia y Miscelania ben importants.

Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Setembre-Octubre de 1907.

Conté un treball del seu director, Santiago Vidiella, sobre *Fayón y Nonaspe*, estudiant l'historia y vicissituts d'aquestes dugues poblacions aragoneses. En sa secció de *Variedades* historía y descriu l'iglesia de Santa Maria de Valderrobres, acompanyant abdós treballs de diferents gravats.

Bolletino dell'Alpinista, Agost de 1907.

Aquesta revista bimestral, portantveu de la S. A. T., publica en el primer número corresponent an aquest mes una ressenya de *La primera sortida de la Secció Audax*, descrivint l'excursió vers els cims de *Tosa y Presanella* cap a *Adamello*, desde Trento, feta per l'autor Gino Marzani y vuit companys més; altre treball sobre *Una travessia de la Tosa*, per V. Stenico; altre referent al *Cevedale-Palon della Mare Vioz*, per Mario Scotoni; una ressenya de la travessia *Desde Val Venosta a Ponte di Legno*, per G. Larcher y Nino Bazzani; y altres, acompanyantlo profusió de gravats.

Foldrajzi Kozlemények, Setembre de 1907.

Aquest notable butlletí geogràfic de Budapest continua en aquest

número la publicació de l'important treball de Lóczy Lajos sobre *Unes exploracions a les montanyes de l'Himalaia,* a més d'altres importants articles y de les seves acostumades seccions.

Revista del Touring Club Italiano, Setembre de 1907.

Publica un treball sobre *Parusa,* de C. N. Gatti, ab motiu de la reunió general de T. C. I., acompanyant-lo profusió de gravats, que també publiquen acompanyant els altres treballs sobre *Perugia* y *Vignola.* Continua aixís mateix la publicació d'*Els més bells punts de vista d'Italia,* y conté, ademés, dugues notables seccions d'*Alpinisme* y *Espeleologia.*

La Montagne, Setembre de 1907.

L'important revista del C. A. F. publica en el seu número corresponent an aquest mes la continuació del treball *El macis de Charbonel,* per René Godefroy, y altre d'A. Reyner sobre *El Pic Lung* (Africa del Nord), tots dos acompanyats de diferentes làmines pulcrament presentades. Conté, ademés, les interessants seccions de *Crònica Alpina, Bibliografia* y *Crònica del C. A. F.*

Hem rebut, ademés, totes les demés acostumades Revistes, de que no parlem per falta d'espay, fent sols especial menció de *La Revista Montserratina,* que publica importants datos y treballs referents an aquella tradicional montanya y històric monastir; *Boletín de la Real Sociedad Geográfica.* — *Revista de Geografía Colonial y Mercantil,* ab interessants treballs sobre colonisació y comerç, y una Crònica geogràfica ab noves ben importants; *La Fotografía Práctica,* las *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, O Instituto,* de Coimbra, y demés revistes extrangeres ab les quals tenim establert el cambi. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

EXCURSIONS REALISADES DURANT L'ISTIU

A més de les que ja donàrem compte en el número anterior, hem de mencionar la realisada pels companys Antoni M.ª Romaní y Cristòfol Fraginals, segons els següents itineraris:

EXCURSIONS PER LA SERRALADA DELS PORTS DE TORTOSA Y DE BESEIT. — D'Ulldecona a La Cenia y Monastir de Benifaçar. De Tortosa (Regués) al Toscà y Ullals del Moliner. De Tortosa (Regués) per Carreretes, Coll Roig (720 m.) al Caragol (1.120 m.) y Pou de la Neu, sota'l mont Caro. Pujada a la Mola del Boix (1.430 m.). De Matamoros als Clots del Mas Ca y del Bisbe, Cova Avellanes, cap a Carlares y Millés; pas de la ribereta de Feliu

(partió de les terres d'Aragó y Catalunya); pujada al Mas de l'Amat sobre'l Parrissal.

Pas de la rivereta del Prat de Rovera, y per la costa de Campflorit, prop de l'abandonat poblet de Rafel Garí, al turó dels Tres Reis (confluencia de Catalunya, Aragó y Valencia). De dit punt, pels fondals de Font Santa y per la serra Pelada, al Mas Blanc (1.100 m.), turó d'en Canadé (1.393 m.), y per les Moles y el Salt a Penarroja (760 m).

De Penarroja a Beseit. De Beseit, pel camí de Castell de Cabres, a la Ferradura; pujada a la Mola del Cuco y Coll de Costori, y baixada al Congost del Parrissal per la Canal de la Rabassa. Retorn a Beseit pel Parrissal.

De Beseit, pel camí dels Ports y pel riu Algàs (partió de Catalunya y Aragó), a la Masia de les Valls, y, voltant pels estrebs de Terranyes y de Les Foyes, al Mas Blanco, al peu de la Roca de Benet.

Petita excursió al convent y poble d'Horta.

Del Mas Blanco, pel coll d'en Membrado, a la fondalada del Mas d'en Borrell de les Eres, y pel coll de les Canals al Santuari de Sant Roc, sobre'l poble de Pauls. Del Santuari, pel camí dels Ullals de la Vall d'en Girona, al coll d'Alfara (820 m.), y baixada a dit poble (360 m.) per la serra de les *Arugues* y pel coll de la Creu als Reguers (Tortosa).

En un dels números següents donarem compte de diversos viatges y excursions realisats a l'extranger per diferents socis.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL TERCER TRIMESTRE DE 1907

SOCIS RESIDENTS

D. Víctor Vidal y Barrera. — D. Jaume Arbós y Bigorra. — D. Joseph Castells y Puig. — D. Lluís Santasusana. — D. Joseph Lluís Vilafranca Dimas. — D. Francisco Solà Montaña. — D. Wenceslau Casado. — D. Joan Montaña y Cubells. — D. Joseph Nicolau Coll. — D. Carles Galceran Boniquet. — D. Lluís Balcells Boigas. — D. Joan Mulet y Abret. — D. Bonaventura Puigdollers y Figuerola. — D. Lluís Graupera y Castatré. — Don Enric Pernou Casanovas.

SOCIS DELEGATS

D. Manel Blanxart, a Sant Joan de les Abadesses. — D. Sebastià Garriga, a Lloret de Mar. — D. Esteve Montanyà, a Navés. — D. Joan Solé, a

Tarragona. — D. Lluís Casanovas, a Pobla de Segur. — D. Joseph Cuatrecases, a Camprodon.

DONATIUS PERA'L MUSEU Y COLLECCIONS

De D. Cels Gomis: diferents *Mapes referents a accions de guerra;* dos exemplars dels *Goigs de Nostra Senyora de Pared Delgada.*

De D. Emili Llatas: tres positius pera la llanterna.

De D. Gabriel Castells y Raich: un manuscrit referent a folk-lore igualadí.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Cels Gomis: *Prontuario de la mayoría de caminos y veredas del Principado de Cataluña,* per D. Pere Serra y Bosch; un *Mapa d'Aragó* francès, edició sigle XVIIIe; *Butlle originale de Silvestre II pour la Seo de Urgel, Mai 1004,* fullet; *Memoria Mercantil y Científica de la empresa Navegación submarina,* fullet; *Ferrocarril de Valls á Villanueva y Geltrú y Barcelona,* &, fullet; *Anuario de la Unión Enciclopédica Española,* fullet.

De D. Emili Tarré: un exemplar de *Poesies,* segona serie, del propri donador.

Del Centre Nacionalista Republicà: un exemplar de *Catalunya a Valencia,* fullet.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de la cansó popular *L'Hereu Riera.*

NOVA

El 9 del darrer Setembre tingué lloc en els claustres del monastir de Sant Cugat del Vallès l'hermosa festa dels Jocs Florals celebrats en mitg d'un ambient d'art y poesia verament corprenedor. En aquesta gaya festa, en la que llegí son discurs presidencial nostre consoci'l llorejat poeta y pulcre escriptor senyor Picó y Campamar, obtingué'l premi ofert pel nostre Centre a la millor monografia o estudi d'aquell renomenat monastir, D. Josep de Peray, al qual felicitem desde aquestes planes.

Barcelona. — Tip. « L'Avenç », Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 113

Any XVII Barcelona, Novembre de 1907 Núm. 154

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SANT BENET DE BAGES

(Acabament)

L'IGLESIA

Feta aquesta classificació y fixada, per tant, dintre certs límits, l'època de les diferentes construccions que ara existeixen, tenim ja fressat el camí pera fer un estudi particular de cada una d'elles.

Començarem per l'iglesia com a element de capital importancia.

Confiaren en ella tot l'efecte a les grans línies y a la noblesa de materials. Conseguiren lo primer ab una acertada elecció de proporcions aixís en planta com en alçat, y afegint a lo estrictament imprescindible tot quant contribuís a donar-los silueta; cap altre es l'objecte de l'especie de cimbori que ve a descansar sobre la nau aprop de la línia culminant del creuer, que dóna'l joc y animositat propria al que ja tindria'l conjunt de l'edifici. Conseqüents ab lo mateix, no cal buscar minuciositat de detall enlloc, com no siga en els capitells de portalades y finestrals: busquem-hi pinyons sense cap classe de cornisa, cornises en les fatxades laterals y absis, constituides per robustes mènsules o arquacions; arcades en ressalt, tors y columnes sense cap classe d'ornament; però tot això ho trobarem en grans carreus de pedra finament treballada, que acaba de fer més grans y regis els detalls y més soperb el conjunt.

En la classificació feta l'hem posada ja al segon período. Acabarem ara d'afirmar-nos en aquesta idea per les objeccions següents.

La nau, com també'l creuer, té volta de canó seguit apuntat y reforçat per arcs doblers, sistema que si començà a últims del sigle XI^è^, se desenrotllà en la plenitut del sigle XII^è^. Ab l'afany de

referir-la a l'època de consagració, podria objectar-se que aquest sistema no es més que modificació d'un altre més primitiu en volta de canó semi-circolar, pera lo qual tindrien els murs espessor suficient; però això no pot admetre-s per quant no s'haurien atrevit encara a cobrir-hi una nau de 7'5 metres d'ample, a més de que se'ns traduiria en un aixecament de la coberta pel major peralte de la nova volta. La primera impressió, a jutjar pels arrancs, es de que realment s'hagi produit, quan ve l'inalterable pinyó triangular ab que rematen les fatxades a denunciar-nos una immobilitat completa en els careners; de manera que lo que va haver-hi va ser una disminució, petita encara, en l'exagerada pendent que abans tenia, de cap manera un aixecament total.

A més, els arcs doblers arrencaven no de carteles a l'altura de la cornisa, sinó de columnes que degueren suprimir-se en el renaixement, per quant arriben encara al sostre del chor les de la part posterior: implicaria això l'intent, desde bon principi, o siga desde mitg sigle Xè, de combinar la volta ab arcs doblers, sistema que no se seguia encara a Catalunya.

Altre argument tenim en la decoració: en el período de formació romànica, ab el petit tamany dels carreus, se formen les arquacions apenes sortides que rematen els paraments y les faixes verticals, anomenades bandes lombardes, que'ls divideixen en llenques de tota l'altura; aquí's deixa'l parament completament llis, y per cornisa veyem carteles molt ben treballades y bastant sortides, sostenint arquacions en les parets laterals y absis, y directament la cornisa en les del creuer, semblantment a Porqueres y Sant Martí Sarroca, corresponents al sigle XIIè.

Aquesta última iglesia, qual part més antiga, pels capitells de sa portalada, hem de considerar anterior a la de Sant Benet, degué servir an aquesta de poderosa font d'inspiració: a més de les cornises, té igual sistema de coberta, ab semblant punt de la volta y idèntica solució d'arcs doblers sobre columnes, y més completa, si cab, es encara la correspondencia entre les portalades. En les dugues s'ha adoptat la neta estructura, que tant se reprodueix per tot Catalunya, d'arcades en ressalt y tors als ànguls, sense que la més petita motllura decori les arcades ni'l més pobre motiu amagui la sobria solució dels tors; les cornises són absolutament iguals, com també les proporcions de tots y cada un dels elements y les del conjunt; y lo mateix hem de creure que passaria ab altres detalls tant fonamentals com l'existencia o no de bases en les columnes, que, si ara falten en una y altra iglesia, serà conseqüen-

cia, no d'haver prescindit d'elles a l'època de llur construcció, sinó d'haver apujat el plan terrer exterior, tal com podem assegurar categòricament que ha passat a Sant Martí, recorrent al testimoni de dugues fotografies, una ab bases y altra sense, que he pogut veure a l'arxiu especial que la nostra «Secció d'Arquitectura» té dintre'l CENTRE EXCURSIONISTA. L'altura de la portalada era, doncs, bastant més gran, y la falta de bases no es un fet; de manera que no poden invocar-se aqueixes particularitats com a indicis, de valor, per altra part, bon xic dubtós, d'una antiguetat que estaria en plena contradicció ab la perfeta execució dels capitells, y sobre tot ab la posa naturalista de les fulles, que'ns porta ja an aquell últim període romànic en que van deixant el cambi de forma y estudiada posició pera manifestar-se'ns realista en tota la potencia a la portalada de la capella de Santa Llucia de la catedral barcelonina, pertanyent ja al sigle XIII[è].

Ab la mateixa estructura y semblant caràcter se presenta la porta de comunicació ab el claustre, si's deixa de banda la decoració del tor per medi d'entrellaços y el mogut guardapols, de que aquella prescindeix.

Si a tot això s'afegeix que un examen detingut de l'aparell adoptat, tamany y labra dels carreus, espessor de juntes, finestrals, etcètera, descobreix quasi'ls mateixos procediments y perfecció desde la fatxada a l'absis, sembla que sobren datos pera creure que siga obra de ple sigle XII[è], podent ser començada a últims del XI[è] y acabada, si's vol, als primers anys del XIII[è].

Vistes algunes de les característiques que més bé poden marcar època, completarem ara la descripció de l'iglesia ab altres no menys importants.

Té planta de creu llatina, ab absidioles que no's manifesten a l'exterior, y està coberta per volta de canó seguit, de manera que les arestes culminants del creuer apenes si arriben a la cornisa de la nau.

Una particularitat manifesta es que'l braç del creuer que toca al claustre es més petit que'l de la part contraria, aixís en planta com en alçat, y que, a pesar d'això, queda a l'àngul del claustre una extrema irregularitat: no's comprèn sinó portant el creuer a posterior època que la nau, sobre tot si's té en compte la gran llibertat d'acció per la part de l'absis. Però no es això tot: hi ha també l'especial situació del cimbori, centrat, sí, ab l'aresta de la nau, però no de bon troç, com seria natural, ab el creuer, lo que fins el designaria posterior; sospita que refermen lo poc que's lliguen les filades

de nau y creuer y la diferencia de cornises en una y altra. De totes maneres hauria començat la reforma tant bon punt acabada la nau, si hem de jutjar per l'idèntica execució d'una y altra.

Està coronada per un petit y elegant cimbori, de planta quadrada y dos pisos, ab senzilles obertures el primer y altres geminades en el segon, y coberta en volta de recó de claustre, oferint un conjunt de gran lleugeresa, simplicitat y elegancia.

D'entre les obertures hem estudiat ja les portalades, de manera que'ns falten els finestrals, que són els elements pot-ser més desfigurats per les venjances del renaixement, a causa del desitg de tenir més claror en uns llocs, y no sé si per raó més poderosa que l'odi a l'art barbre, que'n deyen, en altres. O, si no, que parlin les de l'absis, del tot desconegudes a pesar de que tenen al davant un altar barroc que ho tapa tot. No obstant, hi ha elements suficients pera saber d'una manera quasi certa com anaven.

El de la fatxada té encara per la part exterior una arcada ab una columna a l'àngul, sobre la qual ve un altre arc de secció quadrada. Lo mateix hem de creure que passaria a dintre, ja que, a més del creuer, hem pogut veure aquesta solució en el finestral que es ara porta del chor, y en el següent, que apareix un xic amagat per l'orga. Aquesta disposició, que evidentment presentaven tots els de la nau y creuer, hem de creure que ab més motiu encara la tindrien les de l'absis per sa part interior, constituint-ne l'única y, per tant, obligada decoració, ab tot lo que encara's quedaria endarrera del de Cornellà de Conflent, ab sos dos ordes de columnes a cada finestral, aixís y tot molt inferior en riquesa als de Solsona y Sant Martí Sarroca.

Ha de tenir-se en compte que era'l punt aon s'abocava tota la riquesa, com exigia'l chor y el deixar completament vist l'altar, que's reduía a poca cosa més que l'ara y l'antipendi posterior, de poca altura.

Particular en gran manera es la desigual altura de dites finestres a una y altra banda de la nau: les de la part del claustre no baixen tant com les de la contraria, lo que no indica altra cosa que una coberta en el claustre enlloc de la galeria superior. Que aquesta part d'iglesia anava a l'aire lliure ho prova també la cornisa superior, treballada com en lo restant.

Entre les modificacions introduides pel renaixement hem de compendre la reobertura de la porta que comunica la nau ab el claustre, pera tapiar la que hem vist al creuer, y aixís engrandir el presbiteri fins a abarcar-lo tot. Ab semblant cambi s'amagà y se

tirà a perdre la cripta, que arribaria fins a l'antiga línia del presbiteri, bastant desllindable encara, y estaria dividida en dugues parts per medi d'una paret situada a la línia diàmetre de l'absis. Si hem de regir-nos per aquests datos y per l'entrada que tenien en altres romàniques com les de Cardona y Olius, y la que després tingueren en nostres catedrals gòtiques, hem de creure que tindria entrada per una escala central o bé per dugues laterals, que's desenrotllaria en la mateixa nau.

L'aparell interior, com l'exterior, fet a grans carreus, que anirien descoberts al principi y tal vegada coberts de tapiços en dies de grans festes, a jutjar per les senyals de claus que encara's troben en les juntes; però després, bastant per enllà del temps gòtic, el trobarien irregular y substituirien per un de fictici per medi de fortes ratlles negres, a semblança dels que podem veure en les catedrals de Manresa y Solsona, pera amagar-ho tot una vegada entrats en el renaixement.

Per la rusticitat que tenen els carreus de la part baixa pot deduir-se que fou enfondida uns o'35 m. Tindria lloc això al mateix temps que amagaren la senzilla cornisa de pedra que formen un filet y xanfrà inferior, per la complicadíssima de guix, perquè es possible que ho trobessin baix pera les proporcions del nou estil y aixequessin per baix, ja que no podien per la part contraria.

Són dignes de cita'ls robustos pilans quadrats ab xanfrans als ànguls y rudimentaries bases y capitells que van a sostenir les pesades ares absidals contornejades per un filet vertical y xanfrà inferior a 45°.

Finalment, un detall que ha de cridar poderosament l'atenció es el troç de sòcol que hi ha lligat a l'àngul lliure de la fatxada, en el qual se distingeix el fust d'una columna. No hi ha dubte que indica l'intent, que no arribà a realisar-se, de practicar un pòrtic davant de l'iglesia. Qui sab si la sobrietat ab que's tractà la portalada era pera més lluiment del pòrtic, que en el monastir de Serrabona alcançà una riquesa sobre tota ponderació!

Fins aquí no hem dit res de l'iglesia primitiva ni hem sabut descobrir-ne'l més petit fragment, lo que fa témer que poca cosa podrem concretar-ne.

Recordarem que l'acta de consagració'ns diu que tenia tres llocs pera altars, lo que no'ns assegura sinó que era de tres absis, podent ser de tres naus, o bé de nau y creuer com l'actual.

Això'ns ajuda a trobar l'emplaçament d'una manera que no deixa lloc a dubtes. Efectivament, demostrarem després que'l claus-

tre primitiu havia de tenir la mateixa situació que l'actual, y sabem que l'iglesia estava sempre junt al claustre y orientada a sol-ixent: no podia, doncs, estar sinó a l'ala nord o de mitg-dia; però an aquesta última hi ha encara completa la crugía primitiva, de forma senzillament rectangular, y que, per tant, no permeteria sinó un altar, contra lo que testifica l'acta de consagració. Forçosament, doncs, havia d'estar, com l'actual, a l'ala nord del claustre.

Y de quina forma y dimensions era? En aquest punt sols podem insinuar que l'estratègica situació del campanar respecte del claustre y iglesia actual seria molt lògic que's procurés ja respecte dels primitius, que havien sofert la sotragada d'Almançor y estaven pendents de noves amenaces. Aixís arribaria fins al campanar y s'adossaria, com l'actual, a tota la banda nord del claustre, sent més probable que fos de tres naus que no de creuer, pera més perfeta adaptació al claustre. Tindria aixís una importancia que ben bé requeria'l luxe y magnitut de les altres dependencies.

EL CAMPANAR

Podem ja cloure l'estudi de l'iglesia ab la feresta torra campanar. Al seu front posada, la vetlla y domina vigorosa per la seva robustesa, simplicitat y fermesa de línies. La típica severitat de les interessantíssimes de Breda, Castelló d'Empuries, Sant Miquel de Cuixà y Sant Climent de Tahull esdevé tot joc y moviment davant de la seva valenta uniformitat: res de cornises que'ns mostrin divisió de pisos, ni molt menys faixes lombardes ni arquacions; fòra finestrals que puguen treure-li l'idea d'imperi y de defensa: sols les imprescindibles obertures de les campanes trenquen a seques la monòtona cruesa de tot el parament.

Una primera impressió fa portar el sòcol fins a l'època romana; però un examen detingut fa veure que carreus tant grans hi han al creuer y altres parts de l'iglesia; que'l seu tamany y colocació, ben lluny de la característica uniformitat romana, se'ns presenten aquí ab l'ingenua irregularitat romànica; y, sobre tot, que la robustesa que a tot lo romà donava una labra grollera, fa lloc aquí a la finura de l'atallantat, peculiar també de l'art romànic.

Per altra part, si bé la seva forma exterior, perfectament quadrada, deixa ben manifesta la junta d'enllaç ab l'iglesia y claustre, y queda en ell interrompuda la cornisa de que arrenca la volta d'aquest, tot lo que'l fa creure anterior a una y altra, en cambi té

Clixé de Francisco Gomis

CLAUSTRE

una entrada a la coberta de l'iglesia, y encara per l'escala que hi ha en el macís mur d'aquesta.

¿No podria ser que'l comencessin ab ocasió de la vinguda d'Almançor y el deixessin interinament a certa altura pera continuar després al mateix temps que l'obra de l'iglesia? No dubtariem un moment en afirmar-ho si un marcat caràcter de rudesa aixís en el conjunt com en el detall no'ns el fes considerar més propi del sigle XIè que del XIIè.

Acabarem cridant l'atenció sobre ses ensopegades proporcions, de conformitat ab el paper que li està senyalat dintre del conjunt y sobre la seva inalterabilitat, no obstant y haver perdut la coberta que segurament tenia de teules a quatre vessants.

EL CLAUSTRE

Si de l'iglesia passem al claustre, pot-ser augmenti l'interès. No recordo de cap que'm produís una impressió tant fonda y una tant completa concentració. Ni 'l d'Elna, ab tota la riquesa y sumptuositat que'l marbre dóna a totes les peces, desde la forma senzillament rectangular del carreu a la fantàstica exuberancia de motius que una pulcritut extremada ha deixat en columnes, pilastres y capitells, y en que les voltes per aresta de robustos nervis cobreixen regies l'ampla galeria, ni aquest claustre en que se saben fusionar tant bé la severa robustesa romànica y l'elegant delicadesa gòtica, fent un conjunt el més complet, ric y majestuós que imaginar-se puga; ni'l seu antitètic per lo senzill, sobri y extremadament lleuger y rudimentari d'Arles, fan cambiar tant ràpida y radicalment els sentiments, portant a un altre món completament diferent, essencialment abstracte.

Què es lo que obra'l miracle? Serà una riquesa superior a la d'Elna o una pobresa que sobrepugi a la d'Arles? Ni l'un ni l'altre extrem: entenc que n'es causa principalíssima l'escassa llum que arriba diluida per sota les robustes arcades y per entre les variadíssimes formes de vigorosos capitells que sostenen curtes columnes, que hi té paper important la robustesa de les arcades que en les parets del fons surmonten sarcófacs, la sobrietat que dóna la rudimentaria volta en canó seguit que'ls cobreix; y, finalment, l'irregularitat mateixa que donen el creuer y campanar y la barbaritat ab que estan tractades les solucions d'àngul. Tots y cada un dels detalls contribueixen a lo mateix, a lo mateix a que precisament tira'l

contrast ab la llum directa del sol, donant enèrgics clars y obscurs al poètic jardí central.

Hem pogut convence-ns ja de l'interès arqueològic que tenen tots y cada un dels seus membres; hem vist també que podriem fer-ne dos agrupaments diferents, y n'hem estudiat les generals característiques; veurem ara'l procés de formació.

Provarem primer de refer el claustre primitiu plantejant la qüestió en iguals termes que a l'iglesia.

Hem trobat que, íntegres quasi les parets del fons que formaven l'àngul SE., desempenyen la mateixa missió respecte de l'actual: no deixa, doncs, lloc a dubtes la situació. Passem a les proporcions: l'única porta de la crugia citada estava quasi junt al que es ara àngul SO., lo que suposa semblants dimensions que les actuals pera l'ala mitg-dia, y, per lo tant, la seva contraria nord; y lo natural es que passés també ab les altres dugues, si tenim en compte que l'irregular forma generalment adoptada pera'ls claustres romànics no era més que adaptació de la quadrada als accidents del terrer y altres exigencies de la construcció. En corroboració de lo mateix tenim el campanar, qual situació estratègica respecte del claustre y iglesia actuals es de creure que volguessin també pera'ls primitius, mentres s'estava esperant la reedificació. Per altra part, es importancia que de sobres li corresponia, si no's vol que desmeresqués del luxe y proporcions que s'havien donat a lo restant. Hem de creure, doncs, que l'actual es d'anàlogues dimensions que'l primitiu, si no aixecat sobre'ls seus fonaments.

Hem vist ja per l'acta de consagració que la coberta era de fusta: tindria, per tant, pilans d'àngul sense contraforts al mitg, es dir, en tot igual als de la mateixa estructura que deprés se construiren a la sèu manresana, Sant Domingo de Peralada, Arles, Santa Maria de l'Estany, Sant Cugat del Vallès, etc.

Hi han, doncs, indicis suficients pera restaurar el claustre primitiu, del qual formaven part els capitells de l'actual ala solixent y els dos trobats a Navarcles.

Vingué després la destrucció d'Almançor que'ns conta l'historia; però hem de creure que, més que'ls desastrosos efectes de la mateixa, fou el caràcter provisional de l'obra lo que, a semblança de tants altres monastirs, motivà la reedificació, si hem d'explicarnos la relativa calma ab que procediren a la mateixa.

Per això, al buscar-li substitut, el projectarien de caràcter més permanent y de molta més resistencia y duració, adoptant a

l'efecte la macissa coberta de volta en forma de canó seguit, com en les construccions que s'aixecaven simultaniament.

El nou sistema portava una dependencia molt més gran que l'anterior respecte de les construccions adjuntes, de tal manera que no permet considerar anterior al ple sigle XIIè la coberta de les ales sol-ixent y nord adossades a l'iglesia, y de la mateixa època

Clixé de l'autor

Claustre: Ala sol-ixent

fins a principis del XIIIè les dugues restants. Y es que's degué començar per l'ala sol-ixent, continuant per les del nord y ponent y acabant per la de mitg-dia, a jutjar per l'estudi y successiu perfeccionament de les solucions d'àngul, y més que tot per la perfecció dels capitells, per la disposició eminentment naturalista de la flora en alguns de l'ala ponent, pel capitell corinti de trànsit tant proper al gòtic, y principalment pel que a l'ala mitg-dia té dugues linies d'escuts de la casa Requesens o Rocaberti, que no deixa considerar abans del XIIIè l'època de terminació.

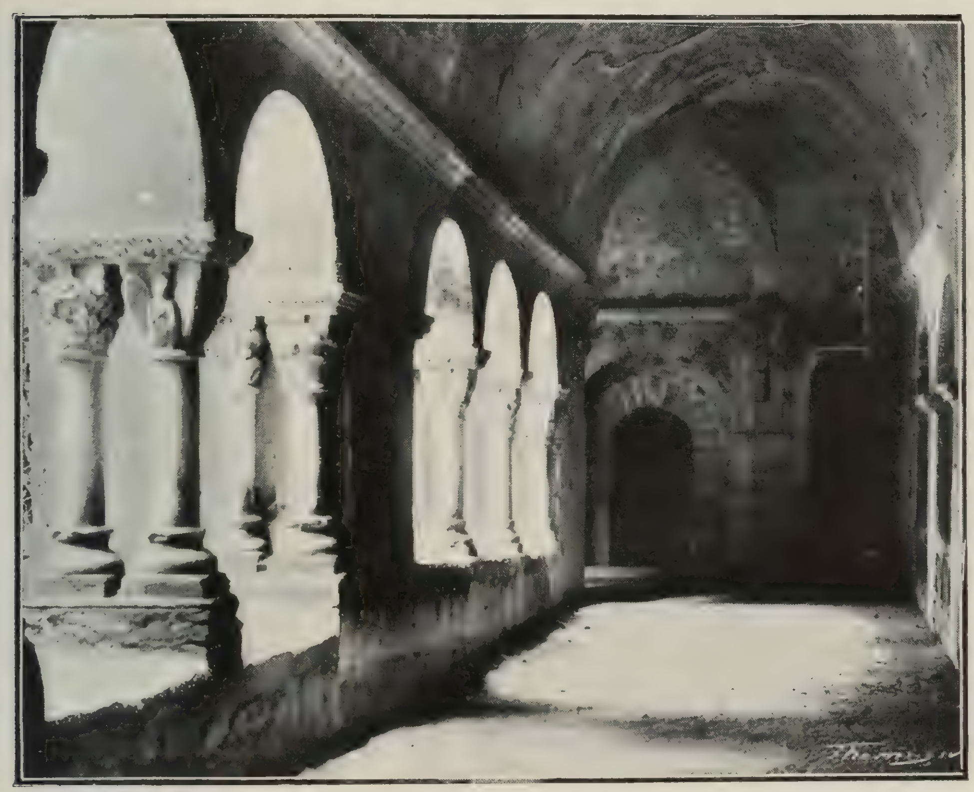
Lo que pot ser molt bé es que de la cornisa interior a la volta

hi mediés bastant temps, per lo mateix que es absolutament lògic que li busquessin abans contrarrestos suficients, aixecant a l'efecte les parets fins a l'altura més gran possible, y, per lo tant, l'exterior fins a sa cornisa y l'interior fins a l'arranc de la volta de la respectiva construcció adossada. Això fa que puguen referir-se fins a mitjans o últims del XIè y explicar-se, per tant, la falta d'estudi que en mitg de les grans dificultats representa l'irregularitat en les solucions d'àngul. Enlloc són tant manifestes com al SE.: hi fan una caixa d'escala que's manifesta al claustre en forma de ressalt rectangular; aixanfranen l'àngul sortint, aparentment ab tota l'intenció de fer-ne sortir una arcada, y, no obstant, després se'ls veu tallar en sec, sense cornisa sisquera, pera fer retrocedir l'arranc de l'arc, qual altre apoy ha topat ab semblants dificultats. L'intersecció de la volta ab el cos sortint y l'arcada es per demés irregular, vegent-se que'l problema constructiu, que a dures penes resolen, apenes si'ls deixa pensar en el poblema artístic. Y l'arc que aquí assegura la perillosa intersecció de voltes se troba a faltar encara a l'àngul del creuer a pesar de que sigui del mateix temps o posterior; potser ho aboni l'entregar-se bona part de volta per una y altra banda als dos murs del creuer, però es prou pera demostrar la poca convicció de l'ensaig primer y la magna ingenuitat ab que solucionen el nou problema. Se veu ja més estudi a l'àngul del campanar, en que s'apoya l'arc sobre columnes, no sense que encara s'hagi deixat la gran irregularitat que aquí donen el campanar y la seva escala y llurs interseccions ab les voltes que s'hi entreguen. Y mostra, finalment, estudi bastant complet l'últim que resolgueren: es particular el cos sortint de l'àngul, qual massa s'alleugereix per un arc cegat, y que, per més que pugui fer el paper de capelleta, no li podem atribuir més objecte que evitar el ridícol en que cauria davant de l'irregularitat dels seus companys.

Pera contrarrestar l'empenta de la volta no basten, com en la de fusta, els macissos d'àngul que solidin el punt de sortida de les arcades, que podien arribar a gran amplada: se fa precisa una més sòlida base que dóna la major proximitat de les columnes, lligades de tant en tant ab ferms macissos intermitjos, ajudats encara aquí per medi d'un contrafort bon xic sortit al centre de cada ala.

Hem estudiat ja'ls capitells en quant a solucions. Afegirem aquí que, en quant a caràcter, revelen plenament un superior domini de la part tècnica, donant-se la mà ab un sentiment artístic de primera força: en cada capitell hi hem de veure una concepció completa per lo que's refereix a l'assumpte, combinació de masses

y energia y perfecció ab que estan detallades, donant forts contrasts de clars y obscurs; y en el conjunt, si no arriba a la robustesa que, malgrat la perfecció, arriba a fer pesats als de Llusà, Sant Pere de Roda, Canigó, Serrabona, etc., ni a la riquesa, enginy y pulcritut dels d'Elna, Girona, Ripoll, Santa Maria de l'Estany y Sant Cugat del Vallès, en cambi, ben lluny de la monotonia dels claustres

Clixé del Sr. Vallès

Claustre

d'Arles y Vilabertran, representa una varietat immensa de solucions que, no deixant d'imposar-se per la seva armonia y vigor, li fa jugar dintre l'historia un paper pot-ser més important que cap altre dels monastirs citats.

Entre'ls assumptes dominen els bíblics o històrics en la part de l'iglesia, y els que posen de relleu la vida de la naturalesa en tota la complicada varietat dels seus aspectes en lo restant. Despunta sobremanera entre'ls primers la baralla entre les passions y la raó, quals símbols són la bestia y la persona: les passions, una a una, no poden vèncer; obrant juntes, però no aliades, poden ja equilibrar-la, y fent-se solidaries la deixen atuhida. Són també dignes de

cita'l Sant Valentí y demés motius del capitell bisantí historiat; el baptisme per immersió, en que'ls catecúmens estan enrotllats per la serp del pecat original; la Sagrada Familia sota la palmera en la fugida a Egipte; l'imperi de l'home sobre tota la creació; matrimoni en que'ls músics toquen una mena de trompes o corns; un sacerdot en una solemnitat eclesiàstica; els Evangelistes, etc. Y en el segon agrupament, l'àliga que ensenya'l sol als

Clixé del Sr. Amat

PATI DEL CLAUSTRE

pollets pera reconèixer si són seus; també en la caça d'un conill; cavallers o caçadors de l'època anant ab l'esparver; fulles, escuts, entrellaços o altres motius simplement decoratius.

Acabarem cridant l'atenció sobre la cornisa exterior: a sota la senzilla motllura, constituida per filet y xanfrà, hi veyem uns forats rectangulars que de moment pot-ser se provi de referir a vigues desaparegudes; però la seva situació y el tenir per fondo un carreu que lliga ab tot lo restant y alternar ab altres forats semicircolars practicats en el mateix carreu que va de l'un a l'altre, fa que no puguem atribuir-los altre objecte que'l simplement decoratiu, fent composició ab la motllura superior y substituint, per tant, a les arqueries cegues que veyem a la cornisa de l'iglesia.

Sobre aquesta cornisa havia de descansar-hi la coberta a dugues vessants del claustre.

Pel seu emplaçament dintre la peça que acabem d'estudiar direm alguna cosa dels sarcòfacs. N'hi han alguns que no són més que tombes, que, enlloc del paviment, aquí fet de palets de riera, s'han disposat sota les arcades del fons, y en que, per lo tant, la llosa sepulcral té la disposició vertical enlloc d'horisontal. Tenen emblemes quasi desfigurats que's van repetint en compartiments que queden entre faixes verticals tallades per altres horisontals, o bé en simples faixes horisontals, podent citar entre aquests últims el de la familia Requesens, en la mateixa ala mitg-dia aont hem trobat el capitell d'escuts; capitell que bé podria ser una mostra d'agrahiment per haver contribuit a les obres. Altres, en cambi, com el d'en Guillem de Boixadó, situat junt al campanar, estan montats a l'aire, ab el seu basament y el seu arcsoli, decorats ab elements d'un valor incomparable dintre del romànic: si res més hi hagués, l'avaloraria suficientment el motlluratge per la solució d'una delicada columna d'àngul, a la que va a fer de capitell una fulla sortida d'un bordó que corre pel seu costat a banda y banda, d'una espontanitat y una gracia encisadores. Copiarem íntegra l'inscripció que, interrompuda per cervos, es l'únic que distreu la sequedat que donen les pures línies geomètriques sense cap senyal de motlluratge: «Hic Dominus Guillermus de Boissards, miles qui fecit fieri istum tumulum in quo omnes sui jacerent et comendavit animam suam Jesu Cristi dicens: In manus tuas Domine comendo spiritum meum. Redemisti me Domine Deus veritatis». Altres dugues ja posteriors y menys importants són les que porten les inscripcions següents: «Die VII Augusti anno Domini MCCC... obiit Rome de Sanespleda de Biasà et nepos abbatis Bernardi, Dei Gracia...» l'una, y «Ací jau Frara Barnat Desprat de Sant Pedor. Item en Sacoma Pravera erector de Sant Fritos qui fo de la parroquia de Santa Margarit de Baya de Bas», l'altre.

En un d'aquests sarcòfacs s'han trobat dugues canadelles d'un valor que sobrepuja tota ponderació per l'elegantíssima delicadesa de linies, per la vida que li comunica una armònica gama de variadíssimes irisacions y per l'encertadíssim contrast entre aquestes y un filet blau fort, de tonalitat vivíssima.

RESUM

Ab l'estudi general que hem fet de bon principi y el particular

que imprescindiblement haviem de fer de l'iglesia y claustre, tenim antecedents sobrats pera puntualisar definitiva y minuciosament, dintre la certesa que permet l'índole del problema, l'orde seguit en les construccions, restauracions y aditaments. Aquesta síntesis intentarem ara, deturant-nos més o menys en lo que, tenint especial interès, no ho haguem fet ja objecte d'estudi particular.

Hem vist que en 972 hi havia l'iglesia, claustre y dependencies anexes, de qual caràcter pot jutjar-se pels restos que n'hem dit de formació romànica; hem provat que l'iglesia tenia ineludiblement la mateixa situació que l'actual y que podia atribuir-se-li semblants dimensions y qui sab si la coberta de fusta; que lo mateix podiem dir del claustre; y afegirem ara que les dependencies anexes, qual importancia y magnificencia hem pogut imaginar-nos pels restos del pati mitg-dia y mur de sol-ixent, se desenrotllaven també tal vegada en dues crugies per la banda de ponent, per aont els mentats restos són la capsalera completa de les dugues actuals, y que restaria lliure en la cara sol-ixent una galeria de la qual formés part el finestral descrit.

La vinguda d'Almançor, ajudada del caràcter més o menys provisional de la nova obra, determinarien la necessitat de defensa y reconstrucció, començant ab el campanar, que pot considerar-se del XI è, les obres de segona formació; seguirien després l'iglesia y claustre, qual simultania producció ha d'atribuir-se a ple sigle XII è, podent ser començats a últims del XI è y terminat a principis del sigle XIII è.

Al mateix temps que la part ponent del claustre, degué també reconstruir-se la primera crugia que hi està adossada; però després, y apenes acabada la reconstrucció de la mitg-dia, se n'hi afegiria una altra, passant a ser mitjera l'antiga paret exterior y deixant en la mateixa com a mostra inequívoca de l'aditament un gran finestral de dugues columnes intermitges.

Tocant al fi d'aquestes construccions, que indubtablement podem referir a mitjans del XIII è, s'acabaria per tota la centuria aquesta, ab una petita crugia normal a les dugues anteriors, la part d'edificacions adossades al campanar y destinades, ademés, a tancar el pati d'entrada a l'iglesia, segurament destinat a cementiri.

Val la pena de detenir-nos en aquest pati: limitat a sol-ixent per la fatxada de l'iglesia y al mitg-dia pel campanar y crugia últimament descrita, té en les parts respectivament oposades una senzilla portalada romànica y una muralla ab una torra quadrada a l'àngul. No's nota a l'interior senyal alguna de construcció, per lo

qual el tancat aquest no tindria altre objecte que limitar y defensar el cementiri y entrada de l'iglesia. Que la defensa no hi estava descuidada ho prova, a més de la severa y robusta torra-campanar, el coronament ab marlets de la fatxada adjunta, que avuy estan tapiats, però no tant desfigurats que no puga veure-s bé'l contorn, aspitlleres y les mènsules d'on penjaven els batiports. En quant a la torra angular, de forma perfectament quadrada, mostra encara tres de ses cares, cada una ab una gran obertura que remata enarc semicircolar y té un antpit que quasi toca al plan terrer: l'objecte, per la seva situació aprop de l'iglesia y per la forma y orientació de cada una de les obertures, sembla a propòsit pera comunidor o lloc de benedicció del terme.

Obehint a l'impuls mateix que havia produhit tant ràpida creixença, no's donava encara per acabada la serie d'aditaments. No s'havia arribat encara a l'època de més gran esplendor que en el sigle XIVè o principis del XVè hi bastí un dels més admirables fragments que l'arquitectura gòtica té dintre les construccions civils de Catalunya: tal es l'ala mitg-dia de lo que actualment constitueix el pati d'entrada. De senzilla composició, fia tot l'efecte en el contrast de buits y maciços, res de mogudes cornises ni fantàstics contraforts; el carreu finament treballat dóna tota la serietat imaginable al parament, que, coronat per sobria cornisa, trenquen de tant en tant inspiradíssimes obertures. Els dos finestrals superiors serien per sí sols suficients pera fer l'elogi complet de l'obra per ses ensopegades proporcions, delicadesa de les columnes, motius y composició dels capitells y manera de donar moviment a les arcades superiors. Y si per la sobria y robusta portalada penetrem en son interior, haurem de refermar encara més nostra admiració per l'efecte fantàstic que dóna ara'l joc d'arcades jaceres a l'aire lliure y pel de riquesa, sobrietat y vigor que es fàcil deduir que produirien en la seva època sostenint rics sostres de fusta per medi de senzilles mènsules. Apart de la simplicitat que per tot s'observa, un detall interessantíssim ha de cridar aquí nostra atenció: la solució dels pilans que sostenen les arcades, feta armonisar ab lo restant per medi de xanfrans en el cos del pilar y enginyosos trànzits a la forma quadrada a manera de capitell y basa.

Poc després, y obehint al mateix plan de l'anterior cos d'edifici, degueren construir-se'ls grans cellers de la banda de mitg-dia. Les típiques jàceres constituides per les tradicionals arcades a distancia extremadament escassa y en successiva y interminable serie donen una nau de vastes dimensions. Com a coberta, de moment

la tindrien a dos aiguavessos, destinant a dipòsit de productes agrícoles l'espay de sota teulada; però més tard, y no sense que per allà últims del XVIè y principis del XVIIè haguessin afegit una crugia normal a la gòtica descrita, necessitarien més lloc pera habitacions, lo més aprop possible, per tant, a les altres dependencies, y el trobarien a sobre'l celler, al qual per altra part faltaria aislament més radical. La gran amplada del celler permetia a sobre dugues crugies, més la paret mitgera havia de carregar en fals. Allavors fou quan se constituí la línia central d'arcades que donessin an aquella'l degut apoy.

Quasi a la mateixa època degué aixecar-se'l cos que tanca'l pati d'entrada en sa cara nord, y poc després la reconstrucció de la crugia sol-ixent del claustre. A més, tal vegada no's penetrés directament al cos d'habitacions, sinó que anirien precedides per un pati ab la corresponent paret de tanca, conforme a la costum que trobem en nostres masies y conforme també al troç que encara subsisteix a l'entrada, qual porta té la data del 1600.

Moltes serien encara les consideracions que podrien fer-se, però no acabariem may, apart de que lo essencial y que pot servir de punt de partida pera estudis més perfets y minuciosos queda ja descrit. Per la comparació ab altres edificis de la nostra terra hem pogut veure que'l nostre correspon bé, per son caràcter y per l'influencia que pot haver exercit sobre lo posterior, a la seva situació dintre'l cor de Catalunya, y perxò no es d'extranyar el lloc d'honor que sempre se li ha fet ocupar dintre nostra arquitectura.

Si'l Pla de Bages, doncs, pot sentir-se orgullós de ser l'arca aon se guarda tant preuada joya, a Catalunya tota interessa la seva restauració y conservació. Y de si aquestes s'imposen ho diran ab esferehidora eloqüencia l'absoluta falta de cobertes en uns punts y l'imminent ruina de les que hi ha en altres; el desplom de mur cedint a l'empenta d'amenaçades y amenaçadores arcades; les terribles esquerdes obertes en les macices parets de la fatxada, creuer y absis de l'iglesia. Y més terrible es encara l'amenaça a que l'ha tingut pendent l'envejable cultura extrangera enfront del més vergonyós dels abandonaments de que puga ser víctima nostre país.

Però a Catalunya se'l coneixia y admirava, y perxò ara, com sempre, podia esperar la salvació en l'iniciativa particular. Y a la fi ha triomfat: ha triomfat en la persona que ja de nin l'admirava, que molt jove encara s'hi tancava dies y dies ab un seu amic a fer verdaders exercicis artístics, y que després, junt ab aquest, treba-

llava la seva adquisició mentres en el cultiu de l'art anaven els dos conquistant-se envejables posicions. Els que heu estat a Sant Benet haureu endevinat pels dos bocets d'una de ses parets que un dels dos inseparables era la persona que impacient montava y oferia poc després a la nostra terra l'originalíssim museu del «Cau Ferrat», y que'l seu company, el qui havia d'imposar-se la restauració y conservació del nostre monastir, era'l celebrat artista en Ramon Casas.

Però si l'edifici per sí sol constituía tot un museu d'arquitectura catalana, no encloía aixís totes les manifestacions de nostra activitat: rublir-lo, doncs, de tota classe d'objectes artístics havia de ser pera ell compromís obligat pera aixís oferir-lo espontania y desinteressadament com a nostre museu nacional del Pla de Bages.

El Centre Excursionista de Catalunya, que tant ha treballat sempre per l'estudi, conservació y divulgació de nostre patrimoni artístic, no podrà menys d'encoratjar-lo y oferir-li'ls seus serveys en tant noble empresa; y si un altre dia, ab motiu de l'històrica naixença del «Centre Excursionista del Pla de Bages», caldejava d'entusiasme la misteriosa flaire del convent, tindrà motiu ara pera donar-li en el mateix lloc nova abraçada de germanor, tot celebrant junts, en solemnial festa, la may prou ponderada generositat de tant distingit patrici.

J. COLL Y VILACLARA

DE CAMPRODON A RIBES PER LA MONTANYA

ASCENSIÓ AL TAGA

(6 y 7 de Janer de 1906)

Aquesta excursió, que formà part del plan oficial de les de l'hivern d'aquell any, fou molt ben acullida y esperada ab dalit per nombrosos companys. Era, per cert, ben temptadora l'idea d'enfilar-se en ple hivern en un dels gegants que encapsalen nostra patria, y, dant-se la mà ab les boires, sorpendre'l Pireneu. L'espectacle havia d'esser encisador: el Taga, el cim més alt de la grandiosa carenada que desde Ribes a Camprodon s'extén quasi en via dreta, es un bon guaita: té tot el Pireneu al davant d'ell y pocs cims s'escapen a sa vista; montanyes volgudes totes elles, que veuriem emmantellades de neu, es dir, en son element.

Arribà'l dia, y ens aplegàrem una vintena d'entusiastes pera fer la gran prova, però ab la particularitat de que no tots haviem d'escalar la montanya pel mateix indret. L'amic Basté, no podent disposar de tot el temps, s'havia combinat un altre itinerari y havia d'enfilar-se al Taga per la banda de Pardines y la Portella d'Ogassa, retornant a Barcelona'l mateix dia.

El 6 de Janer, y en el tren de les 2'20, sortiem cap a Camprodon, terme de la primera jornada, ab nostre president senyor Torras, els seus fills Joseph M.ª, Oscar y César, y els excelents companys Coll y Corominas. Els volguts consocis senyors Mitjans, Arrau, Pascual y Marquès havien sortit en el tren del matí y tenien l'encàrrec de preparar tots els detalls pera l'endemà. En Vidal ja hi era del dia abans.

A l'hora de reglament arribàrem a Camprodon, trobant-nos a can Borra ab els companys que'ns havien precedit, ab els quals encaixàrem coralment. Aquests no havien perdut el temps, puix mentres en Vidal, a qui no s'havia vist en tot el dia, s'arribava fins a Rocabruna, cims de Comanegra y Baget, y per Bach-Morell tornava a Camprodon, servint-li aquesta *modesta passejadeta* d'entrenament pera l'endemà, l'Arrau, en Pascual, en Marquès y al cap d'ells en Mitjans, feren també bona feina. Ja estava tot a punt y emparaulats els dos homes que havien d'acompanyar-nos fins a Coll de Pal, en Casanovas y en Joan, bona y valenta gent.

El servey d'informacions no era, en cambi, tant complet, ja que dominava lo incert. A Camprodon s'havia parlat molt de l'excursió y hi havien molts parers, però cap fundat en noticies certes. De neu, els nostres n'havien vista molta durant el dia: cobria gran part dels maciços que tanquen Camprodon per la part de montanya, però la serralada de Cavallera, que es la que més ens interessava, havia estat tapada tot el dia per perfidiosa boira. Després del sopar sortírem pera fer temps y de passada pegar llambregada a l'estat del cel y pot-ser a la neu dels Tres Pics, que en aquella hora devia brillar en la serenor del cel. Més tot era cobert: les boirades havien anat engruixint-se y no's veya res.

Ensopits y glaçats per fòra y per dintre, varem anar a dormir, y l'endemà Déu diria.

Eren les sis del matí, que encara fosquejava, y tothom, obehint el mot d'ordre, ja s'havia llevat y a tota pressa y febrosenc feya'ls darrers preparatius pera empendre la marxa.

A dos quarts de set deixavem la bonica vila de Camprodon y, passat el Ter per la palanca nova, ens enfilàrem pel camí que porta

a Torra Cavallera. La nostra caravana, que dava bo de veure per lo pintoresca, era bastant nombrosa, puix arribavem a 14 ben comptats.

L'alegra conversa no'ns privava de fer bona via, y ben prompte arribàrem a la Torra Cavallera (1.160 m. d'alt.) a un quart de vuit. Desde allí contemplàrem per darrera vegada la xamosa vall de Camprodon.

La Torra Cavallera es una antiga torra de defensa o guaita bastida en un turó avançat que dominava en gran extensió la vall del Ter. El camí fet desde la sortida'ns havia permès atravessar per son faldar el darrer estreb de Serra Cavallera y ens trobàrem a sa banda soleya, orientació que no haviem de deixar fins al Coll del Pal. El camí, quasi sempre pla-y-amunt, no presenta cap dificultat, y es ben agradós en dies serens, per sa esplèndida vista de montanyes. Domina tota la Garrotxa ab ses onades de carenes, les montanyes d'Olot, el Puigsacalm y al fons el Montseny y el Montserrat. Deixem ràpidament enrera'l poblet de Cavallera (Mas Puxeu), ab ses masies escampades per les vessants de la montanya, y més avall l'iglesia ab son punxagut cloquer, bastida en un ample replà on la montanya sembla descansar de sa dreta baixada. El camí va pujant suaument, faldejant ràpides y lliscoses vessants, y a l'arribar a un entreforc de camins en Joseph M[a]. Torras pretén que passant per cal Noy de Cavallera se fa drecera. El seguim tres o quatre y poc s'en falta pera que arribem retraçats al pla d'en Plata, ja que'ls altres, pera fer-nos quedar malament, apreten molt el pas. Tots plegats desemboquem al pla esmentat (1.325 m. d'alt.) a les vuit, arribant ab poc més a la font, on tothom descansa. La boira, que continua inflant-se, se'ns apropa, y ens trobem voltats: ja no ens havia de deixar en tot el dia. Pocs minuts dura nostre descans y fem via en direcció a la Gran Jaça, lloc abundós en pasturatges, aont a l'estiu hi viuen grosses ramades. Desde allí, y mirant al nord, se comença a endevinar la depressió del Coll del Pal, entre'l puig del Pla de les Pasteres, extrem superior de la Serra Cavallera y puig de Pla Cubilà, extrem inferior de la serra del Taga. Desde aquí també comencem a fruir un esplèndit espectacle de boires, que en certs moments arriba a fantàstic, especialment cap a la banda de mitg-dia. Cap allí la nuvolada es espessa, pesanta; la dominem per sobre y veyem ses flonges onades arribar fins al Montseny. Grans masses de boires avancen cap a nosaltres, més l'aire que ve de tramontana les reblinca y a espellingots s'enlairen y es fonen, mentres que'ls sots que jauen a cents metres més avall queden ofe-

gats per una foscor moradenca sinistra. Però s'ens fa tard, y ab recansa girem l'esquena, emprenent la marxa cap al Coll del Pal, ont arribem en menys d'una hora. Són les 9'20 (1.750 m. d'alt.).

Allí la boira ho torna a tapar tot. El Coll del Pal, lloc de pas de l'antic camí ral de ferradura que de Sant Joan portava a Ribes y Cerdanya, se troba, com ja ho indica son nom termenal, en la divisoria de les comarques naturals de Ripoll y vall de Ribes. Dóna son cayent a dos rius, al Ter pel sud llevant, y al Sagadell, afluent del Fresser, per nord-oest ponent. Està obert en la gran carena despresa del puig de Bastiments, en el nervi general pirenenc; carena que, separant aigues del Ter y del Fresser, va a morir al peu de Ripoll, aon s'ajunten els dos expressats rius, sostenint gairebé sempre en sos cims enlairats altures superiors a 2.000 metres. Està orientat de N. a S., y en ell se creua ab l'esmentada carena la de Serra Cavallera, que termina en el Puig del Taga, corrent de llevant a ponent desde'l pont de les Rocasses, sota Camprodon, fins al peu mateix de la vila de Ribes.

Ens disposàrem a pendre posicions pera esmorsar, al caire mateix de la collada, y en Joan començava a descarregar el matxo, quan ens adonem que fa fred de debò. Escalfats com arribàrem per la caminada, de moment ni'ns en haviem donat compte.

Reunim consell y decidim parar taula en altre lloc més arracerat. No tenim pas gaire sort, ja que per tot arreu hi passa un aire que talla. Consultats els termòmetres, donen 2° sota zero. No era gran cosa per aquelles altures y en el mes de Janer, però ja n'hi havia prou pera petar de dents.

Com no era del cas perdre temps, els aliments foren ben depressa trets dels arganells y despatxats. L'esmorsar s'acabà fredament, voltats de boira y de neu: estavem glaçats, y això féu que cuitessim y, ab gran desesperació d'algun company, no poguessim concedir els honors deguts an aquell esmorsar de tendencies esplèndides. En aquells moments una bufada més forta destrià les boires y el sol sortí, encara que per pocs moments. Aprofitant la clariana, passem el coll pera fer-nos càrrec del camí que haviem d'empendre. Aquest, passant per la banda ubaga del Taga, el va faldejant y, ab alternatives de pujades y baixades, va a parar a l'estany del Tarter, desde on, reblicant, s'enfila cap a la Comallonga. Això es lo que sabiem, més no'n vèyem res: la clariana, havent-se produit sols en petit terme, la boira ens tapa tot lo demés: sols endevinem l'immens mantell de neu que deu cobrir tota la serra.

Són les 10 h. 40. Tota la colla's posa en moviment, y ben prompte una aparatosa caiguda d'en Joan dels matxos, seguida dels equilibris forçats de mitja dotzena dels nostres, ens fa posar en guardia. En Joan no està gaire tranquil y ens diu que no passarem; tem el temps, l'estat de la neu y les traidories de la boira; més nosaltres no podem recular sense fer-ne la prova, y la colla torna a avançar per

Sortint del Coll del Pal

aquell corriol perdut en els cims. La neu, a estones, cedeix lleugerament a la pressió dels nostres peus y cruixeix com si xafessim vidre. Més als pocs metres ja'ns cal obrir-nos camí, puix es exposat posar el peu pla en aquella superficie tant glaçada. Ens es precís picar de ferm ab els talons pera fer petits esvorancs en el glaç y descansar-hi'l taló. Cada passa s'ha d'assegurar en aquesta forma, mentres que ab l'alpenstock cerquem punts d'apoy pera no perdre l'equilibri. No es bo aquest procediment pera fer gaire camí, però no'n teniem d'altre; de manera que no's pot avançar un peu sense tenir l'altre ben assegurat. Poc haviem avançat, y tots ja endevinàrem que no'l seguiriem aquell camí, puix a mida que s'avançava, la crosta de glaç s'anava enfortint, deixant ab prou feines clavar-se

la punxa del bastó. Ens veyem obligats a parar, y en Mitjans, com a més pràctic, s'en va a explorar enllà del camí: sols pot avançar uns quants metres, y el veyem aturar-se y picar fortament el glaç: se deu haver convençut de que la ruta ens es barrada; y pera poder girar sense perill fa diversos forats en forma de cercle, ja que en el glaç es impossible virar en rodó. La feina's veu que es pesada, més ab paciencia pot tornar a recular, no sense haver fet uns quants equilibris. Durant tot aquest temps en Joan no havia parat de predicar-nos la reculada per la collada Verda, y en la colla's produí un moment d'indecisió, més no va trigar gaire a venir la reacció y decidim no recular sense abans provar el pas per la banda soleya, puix allí segurament no trobariem la neu tant glaçada. Quedava la possibilitat de que, al baixar del Taga cap a Ribes, les vessants orientades a nord fossin de difícil pas, com així succeí; més, tot y admetent aquesta hipòtesis, ens quedava'l recurs de recular per ses vessants de mitg-dia, y, passant per Ogassa, fer cap a Sant Joan, o bé, prenent per coll de Jou, anar a parar als banys de Ribes. Un cop això decidit, y després d'omplir-nos les butxaques de tota mena de provisions per lo que pogués ocórrer, prenguerem comiat d'en Casanovas y d'en Joan. Aquest jurava y perjurava que preferiria trenta mil pedregades que no pas que marxessim. La solicitut y l'afecte que endevinàrem en les paraules d'aquell bon home'ns commogueren, y més tard, quan sense contratemps varem arribar a Ripoll, se li va dirigir una carta en la qual li expressavem el nostre agrahiment.

Emprenguerem la marxa definitivament cap amunt ab menys dificultats. De primer algú hi queya, y això'ns obligà a rectificar la direcció pera evitar els perills d'una relliscada en aquelles vessants massa dretes, y tiràrem vorejant el puig de Pla Cubilà. La nova direcció resultà endevinada: les vessants eren per allí més suaus, més la boira que'ns havia deixat per pocs moments tornà a omplir-ho tot. Era un espectacle ben pintoresc veure nostres fosques siluetes mitg perdudes dins els núvols y destacant-se del blanc cru de la neu. El camí's feya bastant depressa, y sense destorb arribàrem al coll de Puig Estela.

Desde allí començàrem a fruir de l'hermós espectacle que tots esperavem, y gracies a una esqueixada de la boira poguerem ovirar quelcom de Collada Verda, la congesta de la Llosa sobre Set Cases y un moment la silueta altiva del Torraneules, el qual, pels efectes enganyadors de la perspectiva, en aquella hora semblava molt més alt encara. Per la banda del Taga la vista no era menys hermosa.

Ab recança deixàrem l'esplèndida guaita y emprenguerem novament el camí donant la volta al Puig Estela per sa banda mitgdia. La nuvolada seguia ferma cap avall, enviant-nos de tant en tant escamots de boires que anaven amagant o deixant veure panorames sempre nous y sempre hermosos. Ben prompte les vessants esdevenen cingleres, obligant-nos a buscar el camí per dalt de

Desde'l coll de Puig Estela

la carena, desde aont ovirem la Portella d'Ogassa, formada per la depressió entre la terra aon caminem y el macís del Taga. Aquest, que encara no hem pogut veure, continua tapat per espessa boira. En cambi, a l'esquerra, veyem les montanyes de Sant Aymant, ab ses negres boscuries destacant-se del blanc mantell que la cobreix. Tota ella té un aspecte misteriós, com ses llegendes. Més enllà'l coll de Jou, enfonzat entre les dites montanyes y el Taga. El saludem ab simpatia, ja que ell ens ha de recullir en cas de retirada forçosa.

A tres quarts d'una arribem a la Portella d'Ogassa, aont eventualment ens haviem de trobar ab els companys de Pardines; més abans d'arribar-hi ja teniem la ferma convicció de que no hi havien passat. En efecte, no hi ha cap petjada a la neu. Passem ràpida-

ment la Portella, ab ses cases disperses al fons de la vall, y al lluny la vila de Sant Joan, allà enllà de l'immensa clotada. Als deu minuts ja's troba'l coll de la Comallonga, desde aont en poca cosa més d'un quart se pot anar al cim del Taga. Allí tenim dos camins pera escullir: el que haviem seguit fins allavores y l'altre que haviem deixat al Coll del Pal y que tornava a aparèixer allí temptador cobert de neu. Per nostra dissort fou aquest l'escullit, y desde'l coll baixàrem pera trobar-lo. En Pascual, l'Arrau y l'Oscar y en Joseph M.ª Torras trobaren que era perdre'l temps anar-lo a empendre desde abaix, y, decidits, s'aventuren per la vessant superior de Comallonga.

Els altres de la colla, ab en Marquès al davant, som toçuts y baixem fins a trobar-lo. Ja hi som, y confiadament l'enfilem; més poques passes haviem fet que ja tornem a la neu glaçada. Això no'ns extranya, perquè l'orientació es de nord, y seguim amunt. En aquest punt ens adonem de que'ls de dalt se veuen apurats: els veyem fer extranys equilibris que no duren gaire, puix aviat prenen el partit de recular. Ells gesticulen ab grans gestes y arriben fins a nosaltres les paraules de l'Arrau: «No sigueu toçuts, que us trencareu el coll». Que es cas d'esser toçuts en aquells moments! Si de cas ho erem per força. En efecte, en Marquès, que anava al davant, troba'l glaç més dur: avança un xic, y li troba més, y de sobte li cau el bastó: aquest s'esmuny suaument per la pendent glaçada, troba un roc que li fa trencar de camí, y desapareix.

La situació no era gaire agradable pel nostre company, perquè, havent-se adelantat bastant, se trobava aillat, sense poder passar endavant ni recular, y fent equilibris ab els talons clavats en el glaç pera no caure y seguir el camí del seu bastó. En Mitjans, en Vidal, com a davanters, y en Joseph M.ª Torras, que hi acudí tot seguit, prou feyen esforços pera acostar-s'hi; mentres tant tots els altres tornem al punt de partida, tot procurant deixar ben foradat el glaç, pera facilitar el retorn als de davant. Aquests continuaren els seus treballs pera acostar-se an en Marquès; però, ara un y després un altre, anaren trencant o perdent els bastons, quedant en situació, més que d'auxiliadors, d'esser auxiliats. Nosaltres, que vèyem els seus apuros, a cada perdua anavem enviant els nostres alpenstock, y gracies a la lleugeresa d'en Torres petit, que'ls portava, els companys pogueren disposar de nous punts d'apoy, atansar-se an en Marquès y deslliurar-lo de la seva perillosa posició. En aquesta aventura perdérem aprop d'una hora.

Sortits de l'apuro, tornàrem cap a l'antiga ruta y, emprenent de dret la pujada, arribàrem sense més entrebancs al cim tant desitjat (2.027 m. d'alt.). Aquest té una forma especial allargaçada, ab pendents englebades y molt ràpides. No hi han paraules pera descriure lo que vèyem y explicar lo que sentiem, desde aquell gran mirador que es el Taga, destacat del gran macís pirenenc que se li presenta en amfiteatre desde la serra de Cadí al Ca-

EL CIM DEL TAGA (2.027 m.)

nigó. El teniem al davant tot ras de neu; a llevant s'endevinava la grossa serralada del Cavallera, coronada per feixugues masses de boira. Aquestes seguien com ampla cortina tapant les vessants inferiors del Pireneu, y sols començaven a esqueixar-se cap a ponent, deixant entreveure més ençà les serres de Coma Armada y Puig Llançada, y més al sud-oest la de Cadí, tota blanca, rasa de neu de dalt a baix, destacant-se'n l'encinglerat Pedraforca, les serres d'Encija, els rasos de Peguera y el vigilant Cogulló d'Estela, ab sa punxaguda aresta dreta cap al cel. Restàrem una bella estona embadalits davant d'aquell majestuós quadro de nostra estimada terra, y sols quan inconscientment endevinàrem que era massa tard deixàrem ab recansa'l cim.

La mare natura havia recompensat el nostre esforç deixant-nos fruir la sublimitat d'un espectacle d'hivern, de neu y de boires.

Ab pressa, puix el sol ja anava a la posta, emprenguerem la baixada per dessota de la Font Pedrosa y el pla de la Guilla, no sense trobar serioses dificultats abans d'arribar als Plans de Conill. Aquelles ràpides vessants estaven francament orientades al nord, y,

DESDE'L CIM

com ja'ns ho haviem pensat, el glebatge y la poca neu que hi havia eren ben glaçats, arribant un moment que per la verticalitat de la vessant no'ns poguerem sostenir drets y tinguerem de fer el camí en una posició molt poc honorable y... gracies, puix ni aixís temiem poder sortir del mal pas. Naturalment, a mida que descendiem el terrer era menys glaçat, y ja fosquejant trobàrem el camí carreter que per can Pellicer ens portà a Ribes, aont arribavem ja negra nit, donant allí per acabada aquesta excursió.

LLUÍS GUARRO

Clixés de l'autor.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Octubre de 1907.

En aquest número s'acaba la publicació de la *Reseña de los documentos históricos inéditos existentes en los archivos eclesiástico y municipal de Dueñas,* per Amador Salas, y continua la de la serie d'articles que sobre *Artículos de vulgarización histórico-financiera* y *Pieitos de Artistas* venen publicant en Cristòfol Espejo y en J. Martí y Monsó respectivament. Conté també aquest butlletí una làmina solta reproduint el díptic de P. Christus, del sigle XVe, que's guarda al Museu de l'Emperador Frederic a Berlín.

Cataluña, revista quinzenal.

Hem rebut els dos primers números d'aquesta nova publicació que, baix la direcció de D. Cels Gomis, edita l'acreditada casa de la senyora Viuda de Lluís Tasso, d'aqueixa capital.

Aquesta Revista 's proposa donar a conèixer tot lo que's refereix a nostra terra, tant en el seu passat com al seu present en tots els ordres en que puga considerar-se, formant una serie de diversos treballs monogràfics sobre historia, geografia, art, lletres, ciencies y demés activitats socials del nostre poble.

En sos primers números publica, entre altres, un treball sobre *Montserrat,* per M. Font y Sagué; *El Campo de Tarragona,* per C. E. de Campflorit; y *El monte Poblet, del Estado,* per J. Zulueta, ab gran profusió de gravats y dugues policromies soltes.

Ab molt gust establim cambi ab aquesta notable publicació barcelonina, que ve a honrar la nostra patria.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, Setembre a Novembre de 1907.

Publica la continuació del treball *Sillas de coro españolas,* per Pelay Quintero, y, ademés d'una secció de Bibliografia, conté'ls següents treballs: *La ermita de San Baudilio,* per M. Anival Alvarez, *Cuatro iglesias románicas en la ría de Camariñas,* per S. García de Pruneda; *Portadas artísticas de templos españoles,* per E. Serrano Fatigati; *Retrato de D. Iñigo López de Mendoza y de su mujer Doña Catalina Suárez,* per N. Sentenach; y una ressenya d'una *Visita á la colección del Excmo. Señor Marqués de Santillana;* acompanyant dits números profusió de gravats y làmines soltes molt notables.

Revista del Touring Club Italiano, Octubre de 1907.

Conté uns treballs sobre *Pienza* y *Parma,* ab motiu de les reunions tingudes en aquelles poblacions pel T. C. I. Publica, ademés, la continuació d'*Els més bells punts de vista d'Italia;* un treball de L. V. Botarelli

Encar en la cova de la Figlia de Jorio, y altre d'Ottone Brentari sobre *El XXXVIII Congrés dels Alpinistes Italians*, a més de diferentes notes alpinistes ben interessants.

Le Montagne, Octubre de 1907.

Aquesta notable publicació conté, en son número 10 del corrent any, les tres seccions de *Crònica alpina*, *Bibliografia* y *Crònica del C. A. F.*; *L'agulla de Fruit* (3.056 m.), per René Godefroy; y *Un accident al Cervin*, ressenya d'una ascensió an aquest alterós cim dels Alps (4.505 m.) feta per E. Monod-Herzen y Serge Soïanof, que varen sofrir una terrible caiguda que posà en perill sa vida.

Bulletin Pyrénéen, Setembre-Octubre de 1907.

El portant-veu de la Federació de les Societats Pireneístes acaba en el seu núm. 65 la publicació del treball de L. Maury y D. Eydoux sobre *Els mapes dels Pireneus*, y a més de les seves seccions de Crònica, Bibliografia y Ecos, publica, entre altres, els següents treballs: *La punta de Lhéris*, per R.; *La regió de Lescun y el pic d'Anie*, per René Croste; y *Primera ascensió al Tiro-Tosso*, traducció del nostre consoci'l Comte de Saint-Saud.

Publica, ademés, la ressenya del Congrés de la Federació de Societats Pireneístes reunit darrerament a Lourdes.

Bulletin trimestriel de la Section du Canigou del C. A. F., Setembre de 1907.

Conté'ls següents treballs: *Del Canigó a la Meije*, per J. Escarra; *De les Bulloses a Angles*, per Feliu Albar; *Sis carreres pels nostres Pireneus*, per J. Deixonne, realisades per les encontrades del Canigó, pics de la Vaca y de Segre, Carlit, serra de Gallinàs y serra de Madres; una descripció de la visita escolar a les *Grutes de Sirach, Taurinyà y Sant Miquel de Cuxà*, y la *Crònica de la Secció*.

CRONICA DEL CENTRE

Tal com diguerem en el número anterior, publiquem a continuació algun dels itineraris d'excursions realisades per diversos consocis a l'Extranger durant el darrer istiu, els quals no hem publicat abans per manca d'espay en aquestes planes.

ITINERARI DEL VIATGE A SUISSA, realisat en Juliol y Agost darrer pels senyors Joseph Franquesa y Gomis, Alfred Gaza y R. Serra y Pagès.

Sant Feliu de Guíxols.— Marsella.— Ginebra.— Bossons. — Chamonix. — Lausanne.— Friburg. — Berna. — Bienne.— Neuchâtel.— Thun. — Spiez. — Interlaken.— Lauterbrunnen.— La Jungfrau.— Grindelwald.— Brienz.—

Meyringen. — Brünig. — Lucerna. — Zug. — Zurich. — Brugg. — Basilea. — Mühlhausen. — Schaffhausen. — Neunkirch (la caiguda del Rhin; navegació pel Rhin). — Constança. — Rorschach. — Sant Gall. — Buchs. — Cuera (Chur). — Pfäffikon. — Art-Goldau (Rigi). — Altdorf. — Bellinzona. — Lugano. — Chiasso. — Milan. — Gènova. — Arles de Provença. — Tarascó y Bellcaire. — Retorn a Catalunya per Port-Bou.

Itinerari d'un viatge a França, Bèlgica, Alemanya, Suissa y Italia, portat a terme pel nostre consoci Joan Kaisser.

Sortida de Barcelona'l dia 11 d'Agost pera dirigir-se — previs informes adquirits a la casa Lubin, de París — cap a Beziers, Montpeller y Nimes, que va visitar, pera seguir després cap a Clermont-Ferrand y La Bourboule, bonica població moderna rublerta d'establiments de banys, hotels, *villas*, casinos, parcs, etc., situada a 850 m. d'alt. en la vall de la Dordogne y al peu de les montanyes d'Auvernia (centre d'excursions a Mont-Doré, cascates de Plat-à-Barbe, de la Vernière, del Rossignolet, pic de Sancy, volcà Tartaret y altres).

De la Bourboule a París. (Estada sis dies, visitant tot lo que té de més remarcable, y fent una excursió pel Sena cap a Sant Cloud, y d'allí a Versalles, y altra vers el palau de Fontainebleau.)

De París a Brusseles (dos dies d'estada, visitant els seus principals monuments arquitectònics), seguint després cap a Pepinster y Balneari de Spa y ciutat de Colonia, ab sa bella catedral y son port en el Rhin.

De Colonia a Francfort, hermosíssim trajecte que va fent-se vorejant el Rhin; visita a sa monumental estació, y passeigs plens de xalets particulars; seguint durant els dos dies d'estada sos teatres, jardins y principals construccions, particularment les de la ciutat antiga, ab la casa on nasqué Gœthe, el barri jueu, catedral vella y moltes altres.

De Francfort a Nuremberg (cinc hores de tren); ab ses típiques cases, muralles y castell; iglesia de Santa Caterina y casa del celebrat Hans Sach, immortalisat per Wagner. Ab poc més de tres hores de tren s'es a Munich, sobre'l riu Isar, que'l parteix. Durant els tres dies d'estada a la capital de Baviera visità sos jardins, museus, palau reyal, monuments, teatres, la biblioteca, iglesies y demés construccions notables d'aquesta hermosa ciutat.

De Munich a Lindau en tren, y després en vapor fins a Romanshorn, atravessant el llac Constança, pera seguir després fins a Neuhausen, pera admirar les cèlebres cascates del Rhin, continuant vers Zurich.

Per Suissa realisà diverses excursions, fent l'itinerari cap Art-Goldan, Rigikulm, Vitznau y Lucerna, pera sortir vers Italia, visitant les importants y ja conegudes ciutats de Milan, Venecia, Florença, Roma, Nàpols (Vesubi), Pompeya, Pisa y Gènova, pera acabar tant aprofitada sortida ab les visites a Niça y Marsella, desde on retornà a Barcelona.

Viatge a Bèlgica, per D. Emili Llatas. — Desde París a Compiègne, aon se pot admirar l'Hotel de Ville y el Château. De Compiègne a Pierre-

fonds, petita vila que conté l'imponent castell de Pierrefonds, restaurat per en Viollet-le-Duc.

Retorn a Compiègne el mateix dia, y l'endemà cap a Amiens, que conté l'hermosíssima Notre Dâme, que tal vegada es la millor catedral gòtica francesa, y desprès a Reims, que posseeix també una hermosa catedral y alguns monuments remarcables.

De Reims va abandonar França, trasladant-se a la capital de Bèlgica, Brusseles.

Brusseles conté interessantíssims monuments d'arquitectura gòtica civil. L'Hotel de Ville, emplaçat en una plaça composta de construccions de l'Edat Mitjana (cases gremials, la Maison du Roi, etc.), es un conjunt esplèndit.

De Brusseles a Ostende, lloc de banys distingit, ab una Kursaal notable.

D'Ostende a Bruges, població extraordinariament pintoresca, creuada de canals y posseint monuments interessantíssims, especialment l'Hotel de Ville. Ademés, l'Exposició de la Toissó d'Or li donava més atractius.

De Bruges a Gand, població interessant.

De Gand a Amberes (Anvers), que podriem calificar-la de Barcelona de Bèlgica, y que entre'ls museus, que en pintura són superiors als de Brusseles, pot estar joyosa de tenir el Museu Plantin-Moretus, instalat en l'impremta del cèlebre Cristophe Plantin, que tanta importancia tingué en el segle XVIè.

NOVA

El nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, en una de les darreres reunions de sa Junta Directiva, va acordar adherir-se a la Federació de Societats Pireneístes que de temps tenen formada les entitats alpinistes franceses constituides al peu de la gran carena pirenenca.

Aquesta Federació s'ocupa de tot lo referent al Pireneu, y especialment a la conservació y arranjament de les seves belleses naturals, posant en continuada comunicació a tots els individuus de les diferentes entitats associades; publicant un butlletí portant-veu de les mateixes y reunint-se en Congrés anyal de representants en diferent lloc cada vegada. El darrer ha tingut lloc a Lourdes, l'anterior s'havia celebrat a Bayona, y el de 1908 se celebrarà a Perpinyà junt ab altra reunió a Prats de Molló.

Creyem molt just y natural aquest acord del CENTRE, que vindrà a estrènyer les relacions de les entitats d'una y altra vessant del Pireneu en profit de tots, y creyem que tots nostres consocis veuran ab gust el susdit acord.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Ronda de l'Universitat, 20. — Telefon 115

Any XVII	Barcelona, Decembre de 1907	Núm. 155

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

UNA ASCENSIÓ AL PIC D'ANETO

Les Montanyes Malehides formen un important maciu granític que s'enlaira no en l'axe central de la serralada pirenenca, sinó al S. del mateix, enfront de la gran recolzada que la carena atlàntica descriu poc abans del seu enllaç, per una serra intermitja ab els cims més septentrionals de la secció mediterrania. Fixem-nos-hi. Més o menys ajustats a l'axe ideal pirenenc, trobem, venint desde l'O., el Mall Pintrà, el Pic de Sauvagarda, el de la Mina; no gaire lluny d'aquest, emperò, la línia real dels cims susans se torç violentment, y pels Tucs del Cap de la Picada, Bargàs, Blanca, Mall de l'Artiga y Forcanada s'adreça cap al SE., y gira encara més ab direcció normal S. fins al Pic de Mulleres. En aquest imponent amfiteatre, y assats paralelament al troç de carena que hem dit rompia la direcció general, s'aixequen isolades, ab llur mantell de geleres, les Malehides. Llur forma es molt regular: un sol maciu ab dues grans vessants que, pujant homòlogament, produeixen una intersecció en línia, que parlant de montanyes se pot admetre com a recta. Aquesta ratlla, que no es altra cosa que la carena superior, forma ondulacions normals relativament petites, resultant-ne'ls colls y els pics. Són aquests, començant pel NO., el Pic d'Alba (3.096 m.), el Pic Occidental (3.119 m.), el de la Malehida o Malaheta (3.312 m.), el del Mitg (3.354 m.), el d'Aneto (3.404 m.) y el de les Tempestats (3.289 m.). Tots aquests, bastant ben arrenglerats, ocupen una extensió linial de 4'4 km. (del Pic d'Alba al d'Aneto, 3'8 km.; d'aquest al de les Tempestats, 0'6 km.). Per l'extrem NO., més enllà del Pic d'Alba, la carena ja no es tant regular, formant dues depressions fortes en una extensió visual de dos kilòmetres fins a la Tuca Blanca (2.704 m.), aon mort per complet el maciu. Als seus peus s'obre la part superior de la vall de Benasque, la qual en l'hospital té una alçaria 1.000 metres inferior a la

Tuca Blanca. Si allarguessim la recta que passa pel Pic d'Alba y per la Tuca Blanca quatre kilòmetres, atravessariem la vall esmentada y trobariem en l'estany de Gurgutes l'axe ideal de la serralada central pirenenca. Dita recta y dit axe formen un angle d'uns 65° concavat envers el SE. Emperò si lo que continuessim cap al NO. fos la recta que hem dit que passa ab bastanta justesa per l'aresta propriament superior de les Malehides (compresa entre'l Pic d'Alba y el de les Tempestats), l'angle ab l'axe ideal dels Pireneus centrals seria naturalment més agut: no excedeix d'uns 45°, y el punt d'intersecció resultaria més allunyat cap a l'O. molt aprop del Mall Pintrà.

Per l'extrem SE. després del Pic de les Tempestats (que es l'únic punt per aon s'enllacen les Malehides ab la carena pirenenca atlàntica) s'obre un coll massa important pera que'l darrer enlairament cap al S.SE., el Pic Russell (3.204 m.), pugui considerar-se com pertanyent a l'aresta central superior. Dels contraforts y estrebacions de les Malehides per aquest costat, y de les valls aon moren, jo no'n parlaré pas, per no haver-ho vist més que dificultosament desde'l cim.

Considerant ara la vessant que mira cap al NE., en ella s'hi extenen desde pocs metres més avall de la cresta superior tres grans geleres: la de la Malehida, la d'Aneto y una altra entre aquest pic y el de les Tempestats. Entre les dues primeres se destaca una aresta granítica que, perpendicularment a l'axe del maciu, ix del pic de la Malehida, y ab ràbea davallada va a morir al Pla d'Aigualluts, no sense haver-se redreçat al primer terç de sa via, en un morre que forma'l Portilló. Aquesta es la vessant que dóna enfront del troç de Pireneu atlàntic, que hem dit que's recolza cap al SE.; l'en separen el pla que acabem d'esmentar, y més cap al N. l'ample Pla dels Estanys. Emperò cap al SE., enfront d'Aneto, la depressió s'extreny moltíssim perquè'l Pireneu central, a l'esser a la Forcanada, tomba en direcció normal S., fins al Pic de Mulleres, y d'aquí llença cap a l'O. una serra entremitja que s'enlaira en el Pic de Salenques, y que pel coll del mateix nom va a trobar el Pic de les Tempestats. Aquest coll es l'únic punt d'unió entre les Malehides y els Pireneus centrals. Després del Pic de Mulleres, aquestes s'allunyen cap a llevant.

La vessant SO. del maciu que'ns ocupa no es orogràficament tant llisa y clara com l'anterior. La raó l'esmenta aplicada a tot el Pireneu nostre consoci en Juli Soler en el prefaci a sa perfecta *Guia de la Vall d'Aran.* Jo constataré sols els fets, y aquests són

que la vessant no's resol uniformement en una gran vall, per impedir-ho 'ls Pic d'Arahuells, (unit per una aresta perpendicular al Pic del Mitg) y el d'Estatàs, continuació d'aquell cap a l'O. Dita aresta parteix la vall d'Arahuells sota mateix d'Aneto, de la de Cregüenya, sota de la Malehida. Després d'aquests dos pics, sí que'l maciu davalla pregonament en la vall de Valivierna, que ja no es paralela a les Malehides, sinó que s'inclina un xic més cap a l'O., anant a trobar la vall de Benasque. Es, doncs, aquesta vessant, més irrégular; y ab la pendent gelera de Corones, el gran llac de Cregüenya y els estanys de Corones y d'Arahuells, conté potser més belleses particulars que la vessant NE. Emperò no's presenta a cap punt enterament desclosa a l'esguard, com aquesta darrera, y no pot fer sentir aquell espectacle immens y inoblidable que's frueix a l'altra banda, desde'l port de la Picada, per exemple.

La vall de Valivierna, que limita les Malehides pel SO., cau sobtadament en la de Benasque, molt més baixa que ella. Aquesta ja porta prop de dues hores de pujada desde'l poble de Benasque (1.143 m.), y seguint sa direcció cap al NE. s'enlaira en tres més fins a l'hospital de son nom (1.758 m.). La llarga vall de Benasque es sens dubte la més important de l'encontrada, no sols perquè limita ab son nom propri les Malehides pel NO., sinó perquè ab el nom de Pla dels Estanys y Pla d'Aigualluts se perllonga, boy girant en angle quasi recte, per l'altra vessant NE., pujant sempre y extrenyent-se sempre fins a morir enfront la serra d'unió entre les Malehides y el Pireneu. Pel costat SE., que no conec, no s'hi extén cap vall confinant.

La bellesa principal de les Malehides y lo que les fa úniques en la serralada estreba en la disposició d'aquestes valls, adés pregones, adés obertes, que les volten, y que gairebé les separen dels demés pics pirenencs. Per la banda NE. aquest isolament fa que desde qualsevol punt de la carena d'enfront se puguin contemplar a pler, ab totes llurs geleres, ab tots llurs cimals, majestuosament assegudes damunt l'ampla depressió que hem esmentada

Compresa aquesta disposició, serà debades dir que'ls camins pels quals s'haurà de pujar menys pera anar a Aneto són els que segueixen les valls que volten les Malehides; y com que prop de la confluencia d'aquestes valls hi ha Benasque, aquells qui, sortint d'aquest poble, segueix: un tota la vall, girant a l'Hospital cap al Pla dels Estanys y pujant a la cabana de la Ranclosa; y l'altre que s'enfila per la vall de la Valivierna y munta al cim per la gelera de Corones. Fent aquestes rutes, cap baixada sensible farà perdre

alçaria. En cambi, de tot altre poble que se surti (sia Luchon, sia de la vall aranesa), s'haurà de davallar a una de les valls esmentades, després d'haver-se enlairat fins a la carena pirenenca.

Trobant-me en dit poble francès vaig determinar empendre l'excursió desde l'*Hospice de France*. Era'l dia 9 d'Agost. Per haver plogut tot el matí no varem arribar a dit hostal fins a les dotze. Hi vaig dinar, y a la 1.50, a peu y ab els dos excelents guies francesos Bertrand Courrège y Salles Bernard, començàrem a remontar la petita vall del Port del Bom, que s'obre cap al S.SO., gairebé perpendicular a l'emboscada y llarga vall de la Pica. Aquesta, que haviem seguit desde Luchon, s'enlaira fins a l'alta vall de la Freche, entre'ls pics de la Pica, de la Montjoya y de l'Entecada. La pujada de la vall del port del Bom es molt forta, emperò'l camí es magníficament cuidat a despeses del poble de Luchon. Esbiaixant sempre, guanyàrem en una hora lo que desde l'*hospice* sembla'l coll de la vall, a causa de que per damunt minva una estona la pendent. Desde allí la vista del troç final de la vall de la Pica, curulla d'arbres en sa part inferior, damunt la que s'extenen amples calmes encatifades d'herba que s'enlairen al lluny en els pics confinants de la Vall d'Aran, no pot esser més joliua. En quant a la vall que pujavem, fins llavors verda arreu, més sense un arbre, no té res de particular. Atravessàrem a la vorera dreta del rieró que desde un xic més amunt de l'*hospice* haviem tingut a mà esquerra, y, després d'haver trobat dues congestes, oviràrem a les 3.20 el primer estanyol dels quatre del Bom del Port. Tots s'anaren presentant successivament a nostra dreta. El darrer es el més gros: segons me digué'l guia, té 47 metres de fondaria. En ses aigues, d'un blau molt fosc, grosses congestes s'hi endinzaven pel costat de dalt, y alguns gromolls de glaç surant hi produíen uns reflexes hermosíssims. Vorejats els estanys per l'esquerra, el camí's redreça de sobte, fent-nos oblidar aquella encontrada lacustre, petita y tranquila, pera fitar l'esguard en un tall que fenia la rocosa carena entre'ls pics de la Mina a l'esquerra y de Sauvagarda a la dreta. Era'l port de Benasque (2.417 m.). En pocs minuts (a les 4.20) hi forem, més me calgué seguir els dos o tres giravolts que fa fer el coll pera que's badés al meu esguard un dels espectacles montanyencs més admirables que may he vist. Les Malehides, per primer cop, me descloíen totes llurs belleses: les dominava de cap a peus. Les enormes geleres de la Malehida y d'Aneto relluíen puríssimes, ab una blancor amorosida pels raigs del sol morent. Per sota d'elles s'espandia un nombrós ròssec de petites congestes, entre les quals se dre-

çaven arreu; més allunyedats entre sí, grossos pins de fulla fosca y soca roja, que mostraven sovint les ferides de llurs lluites contra'ls allaus. Y per damunt, foradant els mantells immaculats, com pera aduhir llur força, els pics gegants treien llurs caps de roca. Una mica a nostra dreta, començant la carena, s'aixecava la Tuca Blanca, realment d'aquest color. Seguien els demés pics cap a

Mall dels Puys (Forcanada) y Pic d'Aneto

l'esquerra y cada cop més lluny, tots de roca fosca y ben destacats, llevat del d'Aneto, lleugerament emboirat. Més a l'O., cloent aquella vall ampla y pregona que s'obria a nostres peus, la Forcanada, ab sos dos pitons, atreya preferentment mes mirades. Emperò lo que donava més relleu a l'enorme montanyam que teniem enfront era l'ampla y regular depressió que'ns en separava: com he dit, això es, a mon vijares, la bellesa característica de les Malehides: llur isolament. Se pot dir que no pertanyen a cap ordre de serralades: són elles soles, y soles s'aixequen ab llur força.

Emprenguerem la davallada de la vessant S. dels macius centrals pirenencs: no hi havia arbres, més sí herba y abundor de flors, per lo que, saltant pel dret, prompte arribàrem a la cabana

del Cabellut. Aquest es qui's cuida actualment del Jaç de la Ranclosa; de manera que se l'ha d'avisar pera tenir-hi matelaços y mantes. Té molt poques provisions. Represa la baixada, y després d'haver trobat un professor en activitat botànica (naturalment ni espanyol ni francès), atravessàrem el Pla dels Estanys, pel fons del qual s'hi veuria córrer el naixent Essera si no viatgés sota terra entre la Ranclosa y l'hospital de Benasque. Enfilant-nos ja per la vessant de les Malehides, entremitg dels pins de que ja he parlat, assolírem la Ranclosa a les 6.20.

Res pot imaginar-se tant míser y feréstec com aquesta cabanota, arredossada a una de les estribacions del Pic Paderna, un xic assota del llac d'aquest nom. Una enorme roca que abans de clavar-se a terra forma una lleugera bauma li serveix de fons: en ella s'ajusten les altres tres parets y la teulada necessaris pera fer un tancat. Al costat del clos se perllonguen els murs, més no la teulada, resultant com una petita pleta al ras, aont en un jaç de palla hi dormen els guies. A dins hi ha una llar de foc, y enfront una post a l'alçaria d'un metre, en la qual hi caben de costat tres o quatre matelaços. Allí s'ajeuen els excursionistes.

A fòra, al peu mateix de la cabana, el riu, en brunzenta corba, parteix una groixuda congesta y se precipita en un gorc aon se perd. La blancor de la neu, la remor de la corrent y sobre tot els reflexes rogencs que pren tota la roca ab el foguetall que encenen els guies en llur jaç, donen al lloc un aspecte sinistre y embruixat.

Ab les provisions propries (ja que'l Cabellut sols pot donar matelaços y groixudes mantes) sopàrem. Ho dic en plural perquè dos excursionistes se'm van ajuntar: l'un, alemany; l'altre, per esser una distingida senyoreta anglesa que per segona vegada feya l'ascensió sola ab sos guies y a peu, mereix esser posada per exemple a l'ardit estol de damiseles d'aquest CENTRE.

Dia 10 d'Agost. Eren les 4.15 (moment en que s'hi començava a veure) que emprenia l'ascensió a Aneto. No feya gens de fred y el dia's presentava serè. De la Ranclosa al Portilló hi estiguerem quelcom menys de dues hores. Aquesta es la part més fadigosa de tota l'excursió, per esser la pujada fortíssima. El terrer no es gens remarcable: herba y pedregam, molt pesat de petjar. De tant en tant alguna congesta suficientment endurida'ns permetia enfilar-nos ab menys cansanci pera'ls nostres peus. Esbufegant vaig arribar al Portilló, petit coll en l'aresta rocosa que davalla del Pic de la Malehida, y que més avall de dit pas forma una marcada prominencia. Aquesta aresta separa la gelera de la Malehida, invi-

sible desde la Ranclosa al Portilló per tenir-la dret sobre nostre, de la grandiosa d'Aneto.

Molt engrandida aquest any per les tempestes de la primavera, la gran gelera començava a nostres peus en pausades ondulacions, pera enlairar-se més enllà de sobte fins aquella cresta de gall feta de roques fosques que es el pic d'Aneto. El sol, boy eixit, feya resplendir uniformement aquell enorme llençol blanc, de la que tota ombra desapareixia, escursant inverossímilment a bella perspectiva la distancia que del cim ens separava. En cambi, sota meu, la vall apareixia fosca: semblava que'ls vels de la nit que ardidament s'havien arriscat fins a les alçaries, s'hi apleguessin ara, arracerant-se tremolosos darrera'ls cims aranesos. Fregant ab aquests els primers raigs de l'astre diurn atravessaren la negrosa fondalada pera anar a esclatar com un torrent de llum en les neus eternes.

L'extensió de la gelera'ns alleujà molt l'ascensió: hi entràrem a les 6.30. Poc després els meus guies me lligaren, no perquè hi hagués esquerdes, sinó perquè'ls contorns ab que enguany s'havia extès el glaç tenien més aviat el caràcter de congesta y sovint ens hi enfonzavem. Prompte, emperò, trobàrem la verdadera gelera, la qual, ab una lleugera capa flonja damunt, ens permeté mellor marxa.

Y aixís, ab tota cura y prenent la pendent, cada cop més forta, a biaix, passàrem sota'l pic del Mitg y ens enfilàrem ab la bona ajuda dels piolets al coll de Corones. Es a dir al coll de Corones: al coll que fa'l glaç quatre o cinc metres abans del que fa l'aresta rocosa. Lo que no es lo mateix, perquè'l vent, a l'atravessar aquesta, regolfa cap a terra y, empenyent el gel, deixa un clot terminat per un costat per la mateixa roca y per l'altra per la gelera, el gruix vertical de la que resta al descobert. En el fons del clot s'hi veu aigua glaçada. Ens deslligàrem y anàrem pujant la gelera fins a un altre collet immediatament abans del pont de Mahomet, en el que'l glaç se junta ab la cresta, per lo que per primer cop haguerem la vista de l'altra vessant. Allí deixàrem el bagatge y els piolets y anavem a enfilar-nos per lo que estaria més ben dit graons d'Aneto, quan vegerem en la vessant SO., prop de l'estany Glaçat, set isarts, que al sentir els nostres crits desaparegueren.

De quatre grapes pujàrem el pont de Mahomet, sobre'l qual tantes coses s'han escrit y dit. No es altra cosa que l'aresta central de les Malehides, que s'enlaira de sobte fins a aixamplar-se en el cim d'Aneto. Aquest crestall està format per roques per lo general

en forma de lloses, apilotades sobre la pedra viva que sobreíx de les geleres. Sa amplada hi ha moments que no passa gaire d'un metre. El pas exigeix atenció, car a voltes s'ha de vorejar mitg assegut la cresta viva que no ofereix superficie plana, y devegades s'ha de passar per les roques allossades movibles. Lo menys en

GRAONS Y PIC D'ANETO (3.404 m.)

que's pensa es en les cingleres de cada costat, molt espadades, principalment la del NE. Malgrat tot això, no hi ha dubte que per aquell que no li rodi'l cap y porti un bon guia, el pont de Mahomet no presenta dificultats serioses. Sols dura uns set minuts, després dels quals assolírem el cim d'Aneto. Eren les 8.45, o sia quatre hores y mitja després d'haver deixat la Ranclosa. La dama anglesa y l'excursionista alemany hi esmersaren respectivament un quart y mitja hora més.

El sol estava mitg enlleganyat per una llarga renglera de nuvolets que s'extenia per entremitg de tota la serralada pirenenca

del N., entrellaçant-se ab els pics Sacroux, Glera y Sauvagarda, y s'enlairava un xic més, vers sol-ixent, restant per damunt dels cims de la Vall d'Aran. Desgraciadament això'ns tapava o quan menys esfuminava un bon nombre de pics del Pireneu lleidatà, d'Andorra y del que per antonomasia, però cometent un gran tort, ne diem Pireneu català. Va semblar-me, emperò, ovirar la serra

Pic de la Malaheta des d'Aneto

de Cadí, el Pic Carlit, l'antipàtic Puigmal, y més al S. el Montseny. El mar no'l vaig poder precisar prou, l'horitzó estant embromat. Més ençà, pel mateix cantó de l'E., quasi tots els pics aranesos y de la regió de Bohí restaven ben visibles. L'atmòsfera era ben nèta per la banda del S. y per la de l'O. Llàstima que a mitg-jorn les serres de Castanesa, de Gallinero y de Chia donguin l'única nota lletja ab llurs vessants crues y pelades. Són verament les montanyes espanyoles. En cambi, fitant l'esguard a ponent, els dos grans ordres de monts comandats pel Posets y més al N. pel

Perdiguero, boy deturant la vista per aquell cantó, donayen ab llurs macius, mitg coberts de geleres, la nota alpina al panorama. El darrer pertany a la cordillera central, no axís el Posets, que se'n separa al S. y que irradia tot a l'entorn un bon nombre de contraforts que s'enlairen sovint prop dels 3.000 metres. Tant les tres Sorores com el Vignemale no's veuen.

Bastant temps restàrem embadalits en la contemplació de tal espectacle sens límits cap al N. y el Mediterrani, y confinat a ponent per pics que s'enlairaven potents y orgullosos. Pel costat del mar llatí s'esgraonaven una serie indefinida de serralades cada cop més suaus de color fins a resoldre-s dolçament en la tinta emboirada de l'horitzó mediterrà. Per l'altre, y arrencant de la pregona vall de Benasque, el fons de la qual no atenyiem, un reguitzell de turons foscos y rabaçuts muntaven depressa fins a una alçaria pariona a la nostra, disputant-nos la possessió de la terra ampla y lliura, y llençant-nos en gatge la llum resplendent de llurs geleres. Pel Posets y pel Perdiguero quedava nostra soperbia humiliada, y aquesta set del més enllà, que es el principal esperó pera pujar a un pic, se'ns despertarà de nou, fent-nos adreçar-los un esguard requeridor... com si'ns atreyessin ja, la coneixença y el fruiment de les valls, cascates y forestes, que ab llur cos feixuc ens amagaven. En cambi, tota la central pirenenca, tots els cims lleidatans restaven a nostres peus. Y els núvols, els mateixos núvols que'ns celaven bona cosa del panorama, romanien allà baix, blancs, inflats, en llargues corrues, prenent part en la simfonia general del paisatge, y destriant-se a cada moment en una excelsitut de formes y en un aplec de combinacions de bellesa molt superior encara a les formes migrades de que la gravetat subjecta les montanyes terrenals, entre les quals ells, lliures montanyes celestes, manyagosament s'esmunyien.

Y ara, concretant l'esguard al meravellós maciu que'ns feya de repeu, veyem aprop nostre, vers el SE., els Pics de les Tempestats y de Russell, y més a la dreta, encaixonada entre dues arestes que perpendicularment a l'axe llencen cap al SO. els cims d'Aneto y del Mitg, la gran gelera de Çorones, sos dos llacs, y la part superior de l'emboscada vall de la Valivierna. L'aresta del Pic del Mitg ens tapava'l gran llac de Cregüeña.

Donats an aquella voluptuositat de l'alçaria, an aquella sensació de goig infinit que sols fa sentir a l'home la dominació dels grans espectacles de la naturalesa, hauria romangut llarg temps. Més calia baixar. Vaig firmar en el llibre, estampant-hi'l nom d'aquest CENTRE, y a les 9.30 deixava'l Pic.

Pels graons tornàrem al coll de Corones, aon prenguí comiat dels altres dos excursionistes, que retornaren a la Ranclosa. Jo, pera atravessar dit coll, vaig haver de baixar al clot entre la gelera y la roca y enfilar-me per aquesta. Tot seguit trobàrem la gelera del cantó SO. d'Aneto, apellada de Corones, més petita, però més vertical que la del NE., per ont haviem pujat. Segons el sistema

Estany de Corones

practicat pels alpinistes, ens hi deixàrem relliscar, arribant en pocs moments a l'hermosíssim primer estany de Corones. Ses aigues, d'un color verd molt clar, solcades per llargues congestes de neu, li donen un aspecte joliu corprenedor. Aquesta sensació gaya la ofereix tota aquesta vessant o vall de Corones, enclosa entre la cornisa d'Aneto, llisa y termenada en un reguitzell de puntes, a dalt, les dues arestes rocoses quasi paraleles de que ja he parlat, que formen la vall, y acabant-se per baix ab el delitós començament de la gran foresta de Valivierna. L'esguard se me n'anava de trobar-me,

per fi, en un bosc de debò; més abans hagueren d'anar saltant per damunt de les cantelludes roques de la tartera glaciar, feina molt més cansada que la de baixar la gelera. La pendent era molt sobtada y les batzegades y tropeçades sovintejaren. L'herbey, emperò, anà augmentant y les pedres desapareixent, y a les 11.20, ab goig, saludavem els primers pins, a l'ombra regalada dels quals férem nostre àpat.

A les 12.45 reprenguerem la baixada, endinzant-nos pel bosc, que era'l d'accés dins la vall de Corones al de la Valivierna. Pera agafar el camí d'aquesta deixàrem el rec que haviem anat seguint y ens adreçàrem dretament envers el S. Prompte'l bosc s'extengué en una planura, que pertanyia a la part més alta de la selvatge y enorme vall de la Valivierna. No's pot imaginar encontrada més feréstega: el camí, dolent de debò, passa sempre a una gran alçaria per la vessant N. de la vall, que es la S. dels pics d'Arahuells y d'Estatàs. La direcció es d'E. a O., ab una lleugera corba vers el NO. Grans llenques de pins y abets baixen de dalt d'abdues carenes fins al fons de la vall, tant pregon que tantost s'ovira l'escuma dels innombrables salts que'l riu ha de fer pera obrir-se un engorjat pas. Entremitg d'aquestes llenques de bosc, faixes de tarteres d'un color roig-grisenc enterament nues, sense un bri d'herba, mostren la davallada dels allaus y també l'imbecilitat del govern al no fer les obres de contenció necessaries, y que a França's veuen arreu en la vall de la Glera, per exemple. Perquè, atapahida y abundosa com es la selva de la Valivierna, se la veu sovint molt malmesa, aprop del camí principalment. Sense comptar les llenques tallades a fil pels allaus, sovintegen les clarianes, de les quals pera fer carbó s'ha tallat el bosc arreu. Ademés, a diferencia de les forestes europees, s'hi remarquen les més grans desigualtats. Adés se troben llocs atapahits, aon l'abundor d'arbres no'ls deixa créixer degudament, adés se veuen clapes aon pins enormes que's podreixen de vells estan a distancia exagerada. Tot això contribueix, es veritat, a fer més feréstega la vall, però tot això es el preludi de sa ruina forestal. Y ara se'm permetrà una digressió: el Pla dels Estanys, el d'Aiguallluts precisament en la part ubaga de les Malehides, tenen els pins tant espayats que sols sembla que hi siguin pera indicar que allí hi hauria d'haver bosc; la bella vall de Benasque, a la qual prompte arribarem, n'es també molt mancada, y, extenent-me a altres regions pirenenques de les que sortosamente aquest estiu he pogut haver noticia, faré remarcar que en la magnífica vall d'Arazas, potser la primera de tot el Pireneu, s'hi han comès veres barbaritats, y de

que a Torla l'any passat els vehins començaven a fugir a causa d'un incendi calat a posta pera destruir bosc. Crec que aquesta qüestió es vital pera Catalunya. Es ma opinió que'l Centre Excursionista hauria d'adreçar-se a les Diputacions Provincials catalanes pera que aquestes reclamessin al Govern una lley de protecció

Vall de Valivierna

forestal, que serà molt més necessaria quan se facin els transpirenencs y els ferro-carrils secundaris.

A les 3.10 sortiem de la vall de la Valivierna, havent trobat solament a la fi del seu primer terç la pobra cabana de la Ribereta, feta de troncs y aglebats. S'hi pot passar la nit si's puja a Aneto desde aquesta banda. Com he dit ja, la vall resta molt alta sobre la de Benasque: haguerem de baixar fortament mitja hora per un camí molt dolent pera esser an aquesta. Ens calia encara, emperò, una hora y quart per una ruta més ample que segueix sempre la vorera esquerra de l'Essera pera arribar al rònec poble de Benas-

que. Ens hostatjàrem en la fonda Escon, aon s'hi està bé y net.

L'endemà, dia 11 d'Agost, a les 6, sortia (aquest cop a cavall) cap al port de la Glera. Desférem, doncs, la part inferior de la vall que haviem baixat el dia abans, y que es, sens dubte, la de menys interès.

L'important vall de Benasque corre de SO. a NE., entre'ls macius de Posets a ponent y Malehides a llevant. El poble n'ocupa l'extrem meridional, que queda tancat per les serres de Chia, Gallinero, Cerler y Castanesa, y per l'extrem septentrional gira la vall quasi en angle recte envers el Pla dels Estanys, que's pot considerar com una perllongació. Damunt li barra'l pas el Pireneu central, y particularment els pics Mall Pintrà, Sacroux, Glera y Sauvagarda. Pel seu fons s'hi esmuny l'Essera. La vessant dreta del riu la formen la Tuca del Mont, sobre'l poble, el Pic d'Estós, de forma molt cònica, y el d'Aguas-Pasas. Entre'ls dos primers s'obre la vall d'Estós, pel fons de la qual una riera se junta a l'Essera sots el Pont de Cubera. Més amunt, entre'ls pics d'Estós y d'Aguas-Pasas, hi ha'l barranc de Literola, en el qual, per una de les més hermoses cascates que may he vist, la d'Aguas-Pasas, reb l'Essera un altre tributari. La vessant esquerra o E. està feta pel Pic d'Espàs, el d'Estatàs y l'acabament NO. de les propries Malehides. Les valls són la de Valivierna, y més amunt la de Cregüeña, que desemboca un xic abans dels Banys de Benasque. L'aspecte general de la vall es ben joliu. L'Essera fa continuament magnífics salts, y per sa vessant O. no sols Aguas-Pasas, sinó altres corrents com la de Remuñe, cauen cap an ell desde una gran alçaria, descrivint saltants que per lo alts, hermosos y plens poden sostenir comparança ab els més renomenats de Cauterets. L'amplaria de la vall varía, tantost estrenyent-se talment que'l camí s'ha d'enfilar per la vessant O. molt per munt del riu, que roman mitg amagat entre cantelludes roques, tantost obrint-se en placèvols prats, embaumats per pins y enjoiats de flors. La situació de l'imposant bastiment dels Banys de Benasque, arrepenjat a considerable alçaria en la fortíssima pendent de la vessant E., es quasi esglayadora. Compadim les pantorrilles dels banyistes roders.

A les 9 arribàrem al cap d'amunt de la vall, y, deixant el camí que porta a l'hospital de Benasque, ens enfilàrem dret al N. per un bosquet de pins y abets. Acomiadat ja'l cavall, vaig atravessar a peu unes quantes congestes, vorejant el fosc estany de Gurgutes. Fití l'esguard per darrera vegada en la Tuca Blanca y restant part visible de les Malehides, arribant a les 11 al port anomenat

de la Glera (2.323 m.), més baix que'l de Benasque y el que més directament relaciona Benasque y Luchon. Aquest coll s'obre entre'l pic Sacroux a ponent y el de la Glera a llevant; més no'l recomano a ningú pel mal passatge que té per la banda francesa. Ens esllavissàrem per una gelera, més després tinguerem una hora llarga de baixada per damunt de roques soltes sense pas petjat de cap mena. A les 12.30 dinàrem en una font que hi ha en l'olleta que fan els pics, y, endinzant-nos a les 2 en les magnífiques boscuries de la Glera, davallàrem en una hora a la vall de la Pica, per ont havia començada l'excursió. A les 4.45 erem a Luchon.

alfons PAR

Clixés de Ll. Ll.

NOTA FOLK-LORICA

EL CONTRAPÁS LLARG A BANYOLES

A la general revifalla dels cants y balls populars de la nostra terra, que ha arribat al seu grau més esplendorós ab la pública consagració de la sardana com a dança nacional de Catalunya, hi hem d'afegir darrerament la reinstauració a l'històrica Banyoles del seu típic contrapàs, una de les dances més característiques y airoses de nostre terrer, que va ballar-s'hi públicament un dels dies de la seva prop passada festa major, després de més d'una cinquantena d'anys de desús, y mercès a les lloables iniciatives d'en Joaquim Hostench y d'en Francisco Carré, que s'havien imposat la tasca que ab tant bon èxit acaben de realisar.

En efecte, la grandiosa plaça de Banyoles estava curullada d'una gran gernació acoblada de diversos indrets de la comarca, quan la cobla començà a tocar y la colla de balladors se preparà a iniciar la dança, que seguí majestuosament la típica tonada de la cobla desgranant ab gran justesa la serie de *seguits*, *trencats*, *girats,* y *rodades,* fins acabar els 388 compassos de que's compon aquest ball, just en el mateix lloc aont havien començat, y en mitg d'un seguit d'entusiasme y ovacions que seguiren a la gran espectació que allí regnava moments abans, y que tornà a regnar-hi al rependre novament la ballada a fi d'acallar els desitjos y les demandes d'aquella multitut entusiasmada.

Es molt d'aplaudir el treball que gustosament s'imposen tots

aquests patricis que dediquen els seus afanys a la restauració de nostres dances populars abans el seu record no fugi de la memoria d'algun vell o aficionat que, resignat a la seva desaparició, sols ho remembra com a cosa antiquada y arqueològica digna de servar-se sols com a record de la velluria. Axís, ab la seva nova implantació dins la vida, festes y costums de la nostra gent senzilla, se veurà que es encara viva, ab arrels en l'esperit del nostre poble, que ara està propens a mantenir y fer-se seu tot lo que representi reviscolament del seu propri esser y caracterisació de l'ànima nacional catalana.

Es per això que aplaudim sense reserves aquests intents y desitgem que tinguen bons y venturosos seguidors les lloables y patriòtiques iniciatives dels nostres bons companys de Banyoles, als quals ensems felicitem pel bon èxit obtingut. Y no afegim res més respecte'l contrapàs, perque oportunament tornarà a ocuparsen aquest BUTLLETÍ ab la deguda extensió. — R.

CONGRÉS DE LA FEDERACIÓ DE SOCIETATS PIRENEISTES

TINDRÀ lloc el vinent mes de Març a Perpinyà y es organisat pel «Club Alpin Français (Section du Canigou)», pel «Sindicat d'initiative pour la Mise en valeur des Pyrénées-Orientales» y per la «Société des Touristes du Haut-Vallespir».

Donada l'importancia d'aquest Congrés y l'haver-hi sigut especialment invitat el nostre CENTRE EXCURSIONISTA, que forma també part de la Federació de Societats Pireneistes, publiquem a continuació el Programa pel qual el mateix haurà de regir-se:

Dissabte 14 de Març. — Arribada dels congressistes a Perpinyà, y a dos quarts de nou del vespre conferencia a la Sala Aragó pel Comte de Saint-Saud sobre'l tema: *Als llacs de Cailhaonas y de Pouchergues*, acompanyada de projeccions lluminoses. Al domicili de la Secció del C. A. F., rue des Abreuvoirs, 7 bis, se donaràn als congressistes tota mena d'indicacions.

Diumenge dia 15. — A les nou del matí, obertura del Congrés y reunió de la Comissió de Toponimia; a les onze, *apéritif* d'honor ofert per la Municipalitat de Perpinyà; a dos quarts de dotze, dinar oficial a la Sala Aragó; a la tarda, noves reunions dels con-

gressistes y visita a Perpinyà; al vespre, sessió íntima a la Secció del C. A. F., ab projeccions de vistes fotogràfiques referents al Pireneu.

Entre'ls assumptes a parlar al Congrés hem de fer ressaltar els següents: Drets y devers entre guies y excursionistes; responsabilitat d'aquells en cas d'accident; dificultats trobades en les duanes espanyoles y medis pera remediar-les; demanda a la Direcció Central del C. A. F. pera que'l Concurs de Skis de l'any vinent sia al Pireneu, etc., a més de les reunions de les Comissions de Toponimia y Topografia pirenenca.

Dilluns dia 16 y dimars dia 17. — Excursió a Amélie, Gorges del Mondony y Prats de Molló, ont hi haurà recepció per part de la «Société des Touristes du Haut-Vallespir»; retorn a Perpinyà per Serrallonga, Sant Llorenç dels Cerdans y Arles. Els mateixos dies hi haurà altra excursió fins al Xalet del Canigó.

El dimecres dia 18 visita a Banyuls y Elna, estant-se actualment organisant una excursió fins a Barcelona, que segurament tindrà lloc immediatament després del Congrés.

A la Secretaría del Centre Excursionista se donaran més detalls a tots els senyors socis a qui puguin interessar o que vulguen assistir a dita reunió de les Societats Pireneistes, que promet veure-s força animada.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages.

En son darrer número, corresponent al mes d'Octubre, publica un treball sobre l'obra del *Diccionari de la Llengua Catalana;* y, a més de la continuació de la *Paremiologia de la comarca*, conté també: *Martorell de Bages*, per F. Sala y Duran; *Iglesia de Sant Miquel,* per Joaquim Serret; y les seccions d'Arxiu y Oficial. Publica també un gravat reproduint una de les antigues torres de defensa de Fals.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Novembre de 1907.

Publica una interessant ressenya de *La iglesia de San Millán de la Cogolla de Suso (Logroño)*, per Vicente Lampérez y Romea, ab diversos gravats y una doble làmina solta; unes notes de viatge *Por Portugal*, de F. Hernández; *Pleitos de artistas* (continuació), per J. Martí y Monsó; a més dels *Artículos de vulgarización histórico-financiera,* per Cristóbal Espejo.

Spelunca.

Establert el cambi de nostre BUTLLETÍ ab aquesta important revista parisenca, portant-veu de la «Société de Spéléologie», hem rebut els dos números apareguts enguany d'aquest butlletí y Memories que contenen els dos següents treballs: *Investigacions espeleològiques en el Jura (1904-1905)*, per M. E. Fournier; y *Els subterranis de Saint-Martin (Oise)*, per MM. Albert y Alexander Mary. Ab molt de gust anirem donant compte del contingut d'aquesta important publicació.

La Montagne, Novembre de 1907.

Publica *Alguns records*, de F. Schrader, bonic treball constituit per una serie d'impressions y recordances de l'autor com a resultat d'alguna de ses nombroses excursions pels Pireneus, y *L'hivern a Chamonix*, per Jules Payot, abdós acompanyats de gran nombre de pulcres y hermoses ilustracions. Conté, ademés, la *Crònica alpina*, ab ses noticies de noves exploracions durant enguany realisades y altres notes diverses; com també ses dugues importants seccions de *Bibliografia* y *Crònica del Club Alpí Francès.*

Bulletin Annuel de la Société des Excursionistes Marsellais.

Hem rebut els volums novè y desè d'aquesta important publicació, que corresponen als anys 1905 y 1906 y que contenen diverses interessants ressenyes de les excursions més importants realisades per aquella Societat, a més d'una llista completa de totes elles y de la part oficial propria de tota associació.

Alpina Americana.

Hem rebut també'l número primer d'aquesta publicació del «American Alpine Club de Philadelphia», que conté, esmeradament presentat, un interessantíssim treball d'en Joseph N. Le Conte sobre *L'alta serra de California*, en el qual se fa una completa descripció de Sierra Nevada y s'exposa la millor mànera pera sa exploració aprofitada; l'acompanya una llista dels pics de més de 13.000 peus d'altitut d'aqueixa serra, un plan o mapa de la mateixa, y nou gravats d'un tiratge correctíssim que fan encara més estimable aquesta publicació de nostres companys del Nord d'Amèrica.

The Alpine Journal, Novembre de 1907.

En el darrer número del seu volum XXIII publica aquesta important revista inglesa 'ls següents treballs, als que acompanyen una dotzena d'hermoses ilustracions: *El Delfinat en 1906. Una primera visita*, per J. H. Clapham; *El Gran Paradís per sa vessant sud*, per Harold Raeburn; *Algunes expedicions pel Delfinat*, per O. K. Williamson; *Les montanyes desde'l punt de vista d'un pintor*, per Alfred East; *Les montanyes del Baut*, per D. W. Freshfield; *Les montanyes de Cuillin*, per George Jeld; a més d'una nota sobre *Els accidents alpins en 1907;* altra sobre *Noves expedicions en 1907;* y l'acostumada secció de *Notes alpines.*

Revista del Touring Club Italiano, Novembre de 1907.

Publica un treball, *Ravello*, per L. V. Bertarelli; altre *Desde Tortona a Vienna*, per M. Matucci; *El Castell Mitg-eval de Toschiana*, per C. U. Gabbi; la continuació d'*Els més bells punts de vista d'Italia*, y altres diversos treballs y noticies alpinistes de general interès.

Alpi Giulie, Setembre-Desembre de 1907.

Publica'ls següents treballs: *Travessia a la punta Parrot desde Alagna a Zermatt; Alpinisme acadèmic*, contestació a un article de P. Giacosa; *Avenc al torrent Aurisina*, per E. Boegan; *Noces d'or de l'alpinisme modern*, estudiant les vicissituts de l'alpinisme desde'l 1857, en que's fundà l'entitat Alpine Club de Londres; *Ressenya del XXVI Congrés de la Societat Alpina Friulana;* y les dugues notables seccions de *Crònica alpina* y *Bibliografia*.

Hem rebut, ademés, el *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, de Palma; el *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, y sa *Revista de Geografía Colonial y Mercantil;* el número de Novembre de l'important revista *Cultura española;* el corresponent al darrer trimestre d'aquest any del *Bulletin Hispanique*, de Burdeus, que conté, entre altres, un treball de P. París sobre Elche; *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Leiden, ab diferents treballs geogràfics y científics sobre'l Japó, Nova Guinea y la India, junt ab moltes noves de gran importancia y diverses làmines; y altres revistes extrangeres de les que usualment venim rebent. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

MES DE NOVEMBRE

EXCURSIONS

Excursió a Castellví de Rosanes, Pla dels Voluntaris y Castell de Rosanes. — Va realisar-la un bon aplec de companys nostres el dia 24 d'aquest mes, sortint en el primer tren cap a Martorell. Desde allí, y tot vorejant la ribera de l'Anoya (o de la Noya, com avuy vulgarment se diu), pujaren vers Castellví, passant per la font de Cân Alegre, situada al bell mitg d'una torrentera. Enfilant-se desprès cap a Roques Dretes, y per entre terrer ben encinglerat, assoliren el Pla dels Voluntaris, que, junt ab els cims del Montcau y el Puig d'Agulles, formen el triàngul que enclou la bonica vall y poble de Corbera. A la tarda retornaren a Martorell, pujant abans a l'enderrocat castell de Rosanes, un dels més grans de la baixa Catalunya, arribant novament a Barcelona en el darrer tren del mateix dia.

EXCURSIÓ A VALLIRANA, CERVELLÓ Y SANT PONS. — Fou organisada per la Secció d'Arquitectura y va realisar-se'l dia 10 de Novembre, prenent per punt de partida la vila de Molins de Rey, visitant la casa Garcia y l'iglesia nova de Cervelló, obres del malaguanyat arquitecte senyor Gallissà, y dirigint-se després vers la romànica iglesia de Sant Pons de Corbera, pera admirar una altra vegada aquell bell exemplar, un dels més notables de la seva època que encara se serven a Catalunya. Al vespre tornaren nostres companys a Barcelona.

VISITES

Organisades per la mateixa Secció d'Arquitectura s'han portat a cap en lo que va de mes una visita als tallers de paviments monolítics y productes decoratius de Doria y C.ª, y altra a una construcció dirigida per l'Alexandre Soler en la qual s'empleen els revoltons portàtils de la casa Padró y fill. Abdugues visites resultaren ben interessants.

SESSIÓ INAUGURAL

Va celebrar-se'l dia 7 de Novembre, presidint D. César A. Torras, que tenia als seus costats als senyors Farguell y Puig y Alfonso en representació de la Diputació y de l'Ajuntament, y als senyors delegats de diferentes corporacions de nostra capital. Llegida pel Secretari, D. Emili Llatas, la Memoria dels treballs realisats pel CENTRE en el curs anterior, fent especial menció de totes les excursions y actes efectuats durant el mateix, el senyor President, D. César August Torras, va passar a llegir el seu discurs presidencial. Aquest estava constituit per interessant treball literari fent remarcar les conveniencies y la necessitat de la construcció de Refugis en les altes montanyes, qual obra s'ha imposat ara la nostra entitat. En havent acabat el nostre President el seu entusiasta parlament, els senyors Farguell y Puig y Alfonso feren ús de la paraula alabant les tasques y finalitat del CENTRE EXCURSIONISTA y oferint-se-li en nom de les corporacions oficials qual representació ostentaven en aquells moments. Acabà la sessió declarant el senyor President obert el curs de 1908 a 1909.

RESSENYES D'EXCURSIONS

El dia 8 nostre company n'Alfons Par llegí un ben escrit y interessant treball ressenyant *Una ascensió al Pic d'Aneto (Montanyes Malehides)*, y el dia 29 el senyor D. Joseph Amat ens donà compte d'*Una ascensió hivernenca al Pedraforca*, que feya pocs dies havia realisat en companyia de nostre consoci n'Albert Santamaria. Abdugues ressenyes anaren acompanyades de la projecció de diferents clixés fotogràfics.

CONFERENCIA

L'ornamentació en l'arquitectura romànica catalana. — Nostre company D. Geroni Martorell va donar els dies 15 y 22 una notable conferencia sobre'l tema més amunt apuntat y desenrotllant el següent programa: Origen y influencies; geometria, flora y fauna real y d'imaginació; escenes de la vida: íntimes, oficis, caceres; assumptes llegendaris, bíblics y mitològics; Antic y Nou Testament; representacions simbòliques; principals monuments.

El senyor Martorell començà exposant la manera de seguir la seva classificació de les diferentes ornamentacions, indicant les influencies operades en sa successiva transformació de formes y en la concepció de l'idea desde l'època fantasiosa del nostre poble y sos artistes fins arribar an aquella riquesa de detalls y perfecció de línies que caracterisen l'ornamentació de la gloriosa arquitectura romànica de nostra terra. El senyor Martorell, en el transcurs de les seves conferencies, va anar presentant per medi de projeccions fotogràfiques molts dels joyells de la nostra ornamentació romànica que corroboraren les manifestacions del propri conferenciant.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Aquesta secció va rependre les seves tasques el dissabte dia 16, donant-se a conèixer unes curioses *Notes folk-lòriques referents a Totsants, Dia dels Morts y de Sant Sever*, degudes a l'experta ploma de D. Ramon N. Comas; y altre ben escrit treball referent a *Sant Martí y la seva catalana espasa*, per D. Francesc Carreras y Candi.

En les sessions dels dies 23 y 30, D. Rossend Serra y Pagès va donar dugues conferencies tractant del *Folk-lore dels indians del Nord-Amèrica*, coneguts generalment per *pells roges*, ocupant-se successivament de llurs origens, caràcters etnogràfics, manera de viure, parentiu, sistema de fer la guerra, otemisme, religió, supersticions, organisació social y de com els tracten els nord-americans. Va donar a conèixer diferents dibuixos y escrits geroglífics, dient algunes oracions, rondalles y llegendes molt curioses. Aixís mateix va exposar una serie d'oleotipies ab retrats y trajos indians.

La professora senyoreta Joaquima Freixa va acompanyar-se al piano y cantar en indià y en inglès varies cançons guerreres, religioses, d'amor y de breçol, que varen cridar fortament l'atenció, lo mateix que algunes dances y un joc de criatures, de gran riquesa melòdica. Com de costum, va llegir-se en cada sessió *La Setmana folk-lòrica*, deguda a D. Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

El dia 11 de Novembre nostre company D. Pelegrí Casades y Gramatxes va rependre la seva tanda de conferencies sobre Arqueologia que ab general aplaudiment havia vingut donant en els cursos anteriors. En la

seva lliçó LXVIII, primera d'aquest any, exposà diverses idees generals sobre l'Etruria.

Seguint la costum d'altres anys, donarem una idea sumariada de les materies tractades pel senyor Casades en el transcurs de ses interessants converses:

Conversa LXIX (dia 18). — Segona d'Etruria. — Arqueologia funeraria etrusca. — Tombes de *pou* o vilanoveses. — Urnes cineraries. — Inhumació y incineració. — Tombes de *cambra*. — Exemplars de l'industria primitiva etrusca. — Ceràmica. — Decoració. — Forma. — Origen. — Metalurgia. — Vasos. — Armes. — Objectes de tocador. — Decoració. — Procedencia.

Conversa LXX (dia 25). — Tercera d'Etruria. — Civilisació etrusca del nord o circumpadana. — Període vilanoví y grec-bolonyí. — Tombes de pou. — Mobiliari fúnebre. — Civilisació etrusca del sud o toscana. — Tombes de fosca. — Exemplars de ceràmica y de metall. — Influencies de l'art oriental y helènic. — Tombes de cambra. — Son mobiliari. — Caràcters generals de l'art y de l'industria etruscs.

Aquestes sessions foren ilustrades ab profusió de projeccions fotogràfiques que acompanyen les explicacions del senyor Casades.

NOVA

Esports d'hivern. — Cada dia van prenent més importancia y generalitat els esports d'hivern practicats a la montanya. Els Clubs Alpins francesos, italians y suissos organisen constantment festes y concursos d'aquesta naturalesa als Alps y als Pireneus, fent-se notables excursions y sortides valent-se de skis, luges, raquetes, tobogans, trineus, etc. A les diferentes sortides anunciades oficialment pel C. A. S., pel Sky Club de Milan, per les Societats de Bagnères, etc., s'han d'adjuntar els concursos internacionals que tindran lloc a Chamonix a primers de Janer y a Pau a mitjans de Febrer, els quals prometen revestir gran importancia y veure-s força animats.

En el Concurs internacional dels Pireneus a celebrar a Pau y Eaux Bonnes hi acudiran importants delegacions de totes les Societats Pireneistes, fent-se les boniques y pintoresques excursions de Cauterets y Gavarnie. En el de Chamonix hi acudiran, ademés, diversos agrupaments suissos, italians y noruegs pera disputar-se'ls premis oferts.

Donada l'importancia d'aquests concursos, y a fi d'obtenir-ne una informació completa y directa, la Direcció d'aquest BUTLLETÍ ha conferit sa delegació al nostre consoci D. Albert Santamaria, el qual, representant el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, assistirà als esmentats concursos.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

INDEX ALFABETIC

NOMS PROPRIS

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

NOMS TOPOGRAFICS*

* En aquest Index hi consten tots els noms topogràfics citats en aquest volum com a llocs visitats o descrits en el mateix, fent, per lo tant, excepció dels compresos en les Seccions de Bibliografia, Notes y Secció oficial. No consten les repeticions contingudes en un mateix article o solt.

TAULA GENERAL

— Excursions: De Navàs a Cardona, Sant Llorenç dels Piteus, Gòsol, Peguera y Serchs, p. 26. — A Blanes, Santa Cristina y Lloret, p. 28. — A Tarragona, p. 28. — Al Pla de la Calma, p. 61. — A Sant Medí, Sant Cugat del Vallès y Cerdanyola, p. 61. — A Camprodon, Molló y Espinabell, p. 91. — Al Montseny, p. 92. — A Requesens, Castelló d'Ampuries y Girona, p. 92. — Al monastir de Sant Cugat del Vallès, p. 92. — Al Puig Llançada, Bellver y Vall del Bastareny, p. 122. — A Capellades, Bruch, Collbató y Esparraguera, p. 124. — A Tarrassa, p. 124. — De Cardona a Gironella, p. 189. — De Ripoll a Bagà per la serra, p. 189. — A la Vall de Nuria y al Puigmal, p. 219. — A les Serres de Busa, p. 120. — Als Alts Pireneus d'Osca (ascensions al port d'Oo, al Pic de Posets y a la Tuca de Vallhibierna), p. 285. — A la ribera de Barredós y estanys de Güerri y de Guarbes (vall d'Aran), p. 285. — Ascensió al Comolo Forno, p. 286. — A les Garrigues y Pla de Lleida, p. 286. — Al Noguera Pallaresa, Noguera de Tor, Aran y Alt Urgell, p. 286. — Ascensions al Pic d'Aneto, p. 287. — Ascensió al Pic Taillon, p. 287. — Per la costa empordanesa, p. 287. — Per la serralada dels ports de Tortosa y Beseit, p. 318. — A Castellví de Rosanes, p. 370. — A Vallirana, Cervelló y Sant Pons, p. 370.

— Visites (Secció d'Arquitectura). A la fàbrica de rajoles hidràuliques de Escofet y C.ª, p. 62. — Als tallers de ciment armat sistema Monier, p. 92. — Als de paviments monolítics y productes decoratius de Doria y C.ª, p. 371. — A una construcció pera veure'ls revoltons portàtils de la casa Padró y fill, p. 371.

— Viatges: A Suissa, p. 350. — A França, Bèlgica, Alemanya, Suissa y Italia, p. 351. — A Bèlgica, p. 351.

— Conferencies: Viatge a Suissa, per Joaquím Morelló, pp. 28 y 61. — Viatge a les estacions estiuenques del Mitg-jorn de França y Biscaya, per Joseph Co y de Triola, p. 29. — La tècnica de les sardanes, per Joan Riera, pp. 29 y 62. — Excursió hivernenca a les montanyes y valls del Cardener, Aiguadevalls y Aiguadora, per César A. Torras, p. 61. — Una excursió més al Pedraforca y a la serra de Cadí, per César A. Torras, p. 61. — Excursió pel Montseny, per Eugeni Prat, p. 61. — Una excursió hivernenca al Pla de la Calma, per Emili Llatas, p. 93. — Una visita a Tarragona, per Ceferí Rocafort, p. 93. — Folk-lore mallorquí, per Mossèn Antoni M.ª Alcover, p. 93. — Els Pessebres a Catalunya, per Rossend Serra y Pagès, pp. 94 y 125. — León, sa catedral y demés monuments, pel Comte de Carlet, p. 124. — Sant Benet de Bages, per J. Coll y Vilaclara, p. 125. — De Barcelona a Terra Santa, per Geroni Castelló, p. 125. — La Rondallística de Hahn, per Fidenci Kirchner, pp. 126 y 160. — Excursió arquitectònica per l'Empordà, Vallespir, Conflent y Aran, per Joseph M.ª Pericas, p. 157. — Noves orientacions de l'Arquitectura catalana, per Geroni Martorell, p. 157. — De Barcelona a Venasc per Bagnères-de-Luchon, per Alfred Gaza, p. 158. — El Corb, Colltort, Finestres y Santa Pau, per César A. Torras, p. 158. — Cançons populars del Pallars, per Mossèn Vicens Bosch, p. 159. — Findelen y Ober-Grindelwald Gletschers, per Lluís Garriga Montanya, p. 188. — Una excursió a les serres de Prades, per Antoni Bartumeus, p. 189. — De Venasc a Viella, per Alfred Gaza, p. 189. — El *cantar* castellà, per Cels Gomis, p. 190. — Mitologia y Rondalles populars, per Joseph M.ª Co de Triola, pp. 190 y 221. — Balls típics del Vallès, per Rossend Serra y Pagès, pp. 191 y 221. — Una excursió per les comarques de Collsacabra y Guilleries, per Joseph

GRAVATS

